

2016/1-4.
XLVI. évfolyam 184-187. szám

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága
– Anyanyelvi Konferencia –
negyedéves folyóirata

Nyelvünk és Kultúránk

Nyelvünk és Kultúránk

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia) negyedéves folyóirata
XLVI. évfolyam 184–187. szám, 2016/1–4. szám

FŐSZERKESZTŐ:

Balázs Géza, Pomogáts Béla

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Pomogáts Béla, Balázs Géza, Bodó Barna (Románia), Cservenka Judit, Dupka György (Ukrajna), Fazekas Tiborc (Németország), Hajnal Jenő (Szerbia), Nagy Károly (Amerikai Egyesült Államok), Péntek János (Románia)

SZERKESZTETTE:

Balázs Géza

KORREKTÚRA:

Minya Károlyné (Manyszi)

ELNÖKSÉGI TANÁCSADÓ TESTÜLET:

Bodó Barna (Románia), Dupka György (Ukrajna), Gyetvainé Szorcsik Angéla, Koncz Gábor, Ludányi András (Amerikai Egyesült Államok), Moritz László (Svédország), Nagy Zoltán, Pomogáts Béla

2013-tól a Nyelvünk és Kultúránk elektronikus (online) változata az E-NyÉK. Folyamatosan frissülő hírekkel, tanulmányokkal elérhető a www.mnyknt.hu honlapon. A Nyelvünk és Kultúránk elektronikus változatát – E-NyÉK – a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2013. október 31-én bejegyezte. A hagyományos NyÉK az E-NyÉK anyagából válogat, valamint friss írásokat is közöl.

FÉNYKÉPEK:

Balázs Géza (más képek forrását és szerzőjét külön jelöljük)

TÁMOGATÓK:

Magyar Állam, Emberi Erőforrások Minisztériuma
Anyanyelvapolók Szövetsége

PROGRAMTÁMOGATÓ:

Nemzeti Kulturális Alap

EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNEREK:

Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport (2000-)
Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda (2006-)
Bolyai Műhely Alapítvány (2000-)

ISSN 0133-2066

Kiadja:

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia)

Felelős kiadó: a Társaság elnöke

1072 Bp., Rákóczi út 38. I. em. 2.

E-mail: anyanyelvi@mnyknt.hu, honlap: www.mnyknt.hu

Balázs Géza (elnök): balazs.geza@gmail.com

Pomogáts Béla (tiszteletbeli elnök): kpom@freemail.hu

Györfi Istvánné: +36-30-371-8430, anyanyelvi@mnyknt.hu

Asszonyi Krisztina (gazdasági ügyek): clubduna@mail.datanet.hu

A szerkesztőség címe: 1072 Budapest, Rákóczi út 38. I. em. 2.

A Nyelvünk és Kultúránk megrendelhető és előfizethető a fenti címen.

Tartalom

Előszó és beszámoló 2015-ről	5
-------------------------------------	---

Nyelvstratégia

<i>Balázs Géza:</i>	A magyar nyelvstratégia előző 20 és következő 20 éve	12
<i>Magyari Sára:</i>	Nyelvmentor program a Partiumban és a Bánságban	19
<i>Minya Károly:</i>	A grammatika szexi	22
<i>Balázs Géza:</i>	Trianon és a magyar nyelv	24
<i>Moritz László:</i>	A homogenizáció cunamija itt és ott, vagy stockholmi levél nyelvünk megszűnéséről	33

56

<i>Antal-Lundström Ilona:</i>	Októberi csillaghullás – Egy tizenhat éves miskolci diáklány 1956-os feljegyzései	36
<i>Dupka György:</i>	'56 Kárpátalján – pártfeladatot „vakon teljesítő” és „elhajtó” írástudók	50
<i>Ludányi András:</i>	Régi amerikasok, dípík, ötvenhatosok, Amerikába szakadt magyarok	57
<i>Balázs Géza:</i>	Ötvenhat a magyar nyelvben	63

Értékkörzés

<i>H. Tóth István:</i>	Megbűnhődte már e nép... Olvassuk-e nemzeti himnuszunkat?	66
<i>Pomogáts Béla:</i>	A helikonisták (Erdélyi Helikon) és az „erdélyi gondolat”	77
<i>Balázs Géza:</i>	Ott látok egy aranyágot. Archaikus népi imáink nyelvi világa	85
<i>Kovács László:</i>	A pincétől az elmúlásig Egy Márai Sándor-kézirat (Magyar borok) sorsa	89
<i>Molnár Miklós:</i>	Az anyanyelv édes hangjai	94
<i>Kiss Róbert Richard:</i>	Vérszívók és piócák	96

Nyelvörzés

<i>Láng Gusztáv:</i>	Nyelvi Trianon	98
<i>Pusztay János:</i>	Fenyeket a kétfélnyelvűség a külhonban	100
<i>Feledy Durica Katarina:</i>	Magyar a magyartól miben különbözik?	104
<i>Andó Krisztina:</i>	A bumeráng visszaüt	109
<i>Velki Magdolna:</i>	Mondattani ismeretek tanítása az Olvasófüzetek sorozatban (Alapszint)	113

<i>Málnási Ferenc:</i>	12 erdélyi nyelvész, irodalmár Apáczai Csere János nyomában	123
<i>Ludányi András:</i>	Lopakodó nyelvrontás nem, nem, soha – nem lájkolom!	129

Társalgó

<i>Molnár Pál:</i>	Szerb Antal Utas-regénye kaliforniai holdfényben	133
<i>Mészáros Márton:</i>	Nádasdy Borbála – Erős páncél a nyelv	136
<i>Balázs Géza:</i>	Kicservenülve – Beszélgetés Tőzsér Árpáddal	140
<i>Mészáros Márton:</i>	„Mi vagyunk a nyelv őrzői” Beszélgetés Nemere Istvánnal	145

Köszöntő

<i>Pomogáts Béla – Magyarai Sára – Pomozi Péter – Balázs Géza:</i>	Péntek János 75	150
<i>Blankó Miklós:</i>	A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának kitüntetettjei (2016, 2017)	154

In memoriam

<i>Magyarai Sára:</i>	Murvai Olgára emlékezünk	155
<i>Máté László:</i>	Dobos László intése	157
<i>Moritz László:</i>	Elment anyanyelvünk kiemelkedő színész népszerűsítője, Rajhona Ádám	160

Szemle

<i>Csete Soma:</i>	Az európai konfrontáció nehézségei Paul Scheffer – Érkezési oldal – Európa és a bevándorlók	163
<i>Málnási Ferenc:</i>	Megállt volna az idő Poszler György: Az erdélyi magyarság száz évéről. Bizonytalan remények és tétova kételyek	165
<i>Szíki Károly:</i>	Egybeterelni a szavak csendjét – Gál Sándor legújabb verseskötetéről: Egy spondeus mögött a csend	169
<i>Pomogáts Béla:</i>	Bánffy Miklós búcsúja a Monarchiától	177
<i>Balázs Géza:</i>	A gyöngyhalász Hódi Éva és Hódi Sándor könyvei	183
<i>Minya Károly:</i>	Szerethető (nyelv)tudomány: a divatoktól az év szaváig	186
<i>Minya Károly:</i>	Csirkulációs lájbi	188

Dokumentumok

<i>Balázs Géza:</i>	Az év szavai 2010–2015	190
<i>Keszler Borbála:</i>	A helyesírási szabályzat 12. kiadásáról	198

ELŐSZÓ ÉS BESZÁMOLÓ 2015-RŐL

A 2016. év sok szempontból sorsdöntő Társaságunk életében. A 2011-ben megvont állami támogatást ugyanis 2016 nyarán visszakaptuk. Természetesen közben sem tétlenkedtünk: tagtársaink látták, hogy 2013-ban elindítottuk az E-NYÉK-et, ennek a lapnak elektronikus változatát, s abban az elmúlt időszakban 161 írást adtunk közre. A „NYÉK cikkek” földre kattintva tanulmányozható, hogy egy-egy írást hányan töltöttek le – bizony van olyan írás, amelynek az olvasottsága már a 10 ezerhez közelít. Társaságunk életében aligha akadt olyan könyv vagy újságcikk, amely 10 ezer olvasóhoz eljutott volna. 2016-ban 50 írással gyarapodott az E-NYÉK cikkállománya, ezekből válogattunk a mostani éves, összevont Nyelvünk és Kultúránk számára.

Az mnyknt.hu honlapon található E-NYÉK elektronikus folyóirat 2016. évi cikkeinek olvasottsága (letöltése) 2017. február 18-án. Értelemszerűen az 1. ponttal kezdődő, frissen feltöltött írások olvasottsága még nem akkora, mint a korábbi cikkeké. (A legkisebb sorszám a legfrissebben feltöltött írást jelöli!)

1. A magyar nyelvstratégia előző 20 és következő 20 éve (23)
2. '56 Kárpátalján: pártfeladatot „vakon teljesítő” és „elhajtó” írástudók (187)
3. Nyelvi Trianon (127)
4. Nádasdy Borbála: Erős páncél a nyelv (135)
2016. december–január
5. Régi amerikasok, dípik, ötvenhatosok (146)
6. Egybeterelni a szavak csendjét (243)
7. A paraszt meg a Halál (202)
8. Ilyen nagy a szabadság (189)
9. Az európai konfrontáció nehézségei (206)
10. Átgyalogolni egy fél évszázadon (208)
11. Kruzsok, farsangok, blankiádák (229)
12. '56 Amerikától Szibériáig (251)
13. Megállt volna az idő (261)
14. Ötvenhat a magyar nyelvben (309)
15. Murvai Olgára emlékezünk (298)
16. „Mi vagyunk a nyelv őrzői” (426)
17. Lopakodó nyelvrontás: nem, nem, soha – nem lájkolom! (391)
18. Magyar a magyartól miben különbözik? (395)
19. Kicservenülve (320)
20. Ott látok egy aranyágot. Archaikus népi imáink nyelvi világa (409)
21. Az anyanyelv édes hangjai (453)

22. Szerb Antal Utas-regénye kaliforniai holdfényben (440)
23. Tizenötödik alkalommal vesz részt a Tisza-túrán az ismert nyelvész (360)
24. A bumeráng visszaüt (418)
25. Péntek János 75. (453)
26. Mondattani ismeretek tanítása az Olvasófüzetek sorozatban (Alap szint) (556)
27. Femmefatale – „a végzet asszonya” (454)
28. Levél Döblingből Liszt Ferenc öméltóságának – 1858. november 13-án (442)
29. Bánffy Miklós búcsúja a Monarchiától (453)
30. Dobos László intése (422)
31. Hogy szerettek valójában? (475)
32. 12 erdélyi nyelvész, irodalmár – Apáczai Csere János nyomában... (492)
33. A magyar nyelvstratégia előző 20 és következő 20 éve (477)
34. Visszaszorul a magyar nyelv (470)
35. Tizenévesek gondolatai, érzései Görgey Artúrról (523)
36. Elment anyanyelvünk kiemelkedő színész népszerűsítője, Rajhona Ádám (444)
37. Fenyeket a kétfélnyelvűség a külhonban (493)
38. Pozsgay Imre üzenete (491)
39. A helikonisták (Erdélyi Helikon) és az „erdélyi gondolat” (474)
40. Erdélyi Toll – az egyetemes magyar irodalom és művelődés szolgálatában (565)
41. A homogenizáció cunamija itt és ott, vagy stockholmi levél nyelvünk megszűnéséről (566)
42. A pincétől az elmúlásig: Egy Márai Sándor-kézirat (Magyar borok) sorsa (530)
43. Szabadka krónikása: Kosztolányi Dezsőre emlékezve (549)
44. A „haza” fogalmához kapcsolódó képzetekről a magyarban és egyes indoeurópai nyelvekben (555)
45. Jelentés a magyar nyelvről, 2015. (917)
46. A magyar nyelvközösség perspektívái (681)
47. A 30 éves Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedő rövid története (744)
48. Mutatvány a szlovákiai magyar írásgyakorlat helyesírási sajátosságából (923)
49. A mi nyelvünk (942)
50. Megbűnhődte már e nép... (777)

A NYÉK-archívumban a nyomtatott számok lapozható digitális változata is elérhető, ezek letöltése 2017. február 18-án:

1. Impresszum (542)
2. Nyelvünk és Kultúránk 2013 (489)
3. Nyelvünk és Kultúránk 2014 (485)
4. Nyelvünk és Kultúránk 2015 (612)

Tagtársainknak 2016-ban hét AK-hírlevelet küldtünk ki – friss hírekkel, programokkal.

Költségvetési támogatás a nyelvművelésnek

Adományokból, felajánlásokból tudtuk az utóbbi években fenntartani budapesti irodánkat. Alkalmi pályázati pénzekből azonban minden évben sok rendezvényünk volt, igaz ezek költségvetését nagyon szerényre kellett szabni. Az MNYKNT elnökségének hathatós közbejárására, az Anyanyelvapolók Szövetségével együttműködésben azonban 2016-ban sikert értünk el. Kezdeményezésünkre a kormány rendszeres költségvetési támogatásban részesíti az anyanyelvapoló mozgalmat: egyesületeket, rendezvényeket, táborokat, versenyeket, név szerint megemlítve az MNYKNT-t is.

A határozat

1483/2016. (VIII. 31.) Korm. határozat az Anyanyelvapolók Szövetsége támogatásáról. A Kormány 1. egyetért azzal, hogy az Anyanyelvapolók Szövetsége éves működési, valamint az általa ellátott szakmai feladatok – különösen a szépkiejtési, nyelvművelő, retorikai és helyesírási nevelési-oktatási programok – támogatása a 2016. évtől kezdődően évi 100 millió forintban kerüljön megállapításra; 2. az 1. pontban foglaltak végrehajtása érdekében felhívja a nemzetgazdasági minisztert, hogy gondoskodjon a XX. Emberi Erőforrások Minisztériuma fejezet javára a) a 2016. évben egyszeri 100,0 millió forint, b) a 2017. évben egyszeri 100,0 millió forint, c) a 2018. évtől bázisba épülő jelleggel 100,0 millió forint biztosításáról. Felelős: nemzetgazdasági miniszter, emberi erőforrások minisztere. (Forrás: net.jogtar.hu)

A sajtóközlemény (Emmi, MTI)

Az Anyanyelvapolók Szövetségének rendszeres költségvetési támogatásáról döntött a kormány. Az éves támogatás idei összege 100 millió forint. A szövetség eddig alkalmi pályázatokból biztosította működését, a kormány döntése értelmében azonban mostantól rendszeres költségvetési támogatásban részesül feladatainak tervezhető ellátása érdekében – közölte pénteken az Emberi Erőforrások Minisztériuma (Emmi) az MTI-vel. Mint írják, a támogatás megteremti annak lehetőségét, hogy az Anyanyelvapolók Szövetsége továbbra is hozzájáruljon a magyar nyelv ápolásához és védelméhez. A szervezet azon dolgozik, hogy elősegítse a magyar nyelv örökségének feltárását és ápolását. Több évtizede végzi a magyar nyelv ápolásával kapcsolatos munkáját: a teljes oktatási rendszerre kiterjedő szépkiejtési, nyelvművelő, retorikai és helyesírási programokat támogat, évente megrendezi a magyar nyelv hetét, az anyanyelvi juniálist és a magyar nyelv napi gálát. Ezen felül együttműködik a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasággal, amellyel a határon túli magyarságot összekötő kulturális, irodalmi, nyelvi programokat, táborokat, illetve konferenciákat szervez. (Forrás: hirado.hu)

Háttér

Balázs Gézá, az Anyanyelvapolók Szövetségének alelnökét, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának elnökét megkérdeztük, hogy mit kell tudni a támogatásról: Több

anyanyelvi, nyelv művelő, nyelvstratégiai szervezet (Anyanyelvápolók Szövetsége, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda) évek óta együttműködik, közös rendezvényeket, köztük kiemelt programokat (magyar nyelv hete, napja, anyanyelvi juniális, nyelvésztábor) valósít meg. Emellett anyanyelvi pályázatokat hirdet meg, valamint minden korosztályra kiterjedő anyanyelvi (kiejtési, nyelvhasználati, retorikai, helyesírási) versenyeket támogat, közhasznú honlapokat üzemeltet (például ingyenes nyelvi tanácsadással), és folyamatosan megjelenteti az Édes Anyanyelvünk című folyóiratot. A kormány értékelte ezt a folyamatos tevékenységet, s ezzel a támogatással a munka még színvonalasabb folytatását, és reményeim szerint „társadalmiasítását”, vagyis még több csoportra, korosztályra való kiterjesztését segíti elő. Amint a technikai részletek kiderülnek, honlapjainkról (anyanyelvapolo.hu, e-nyelv.hu, mnyknt.hu) lehet tájékozódni a mindenki számára elérhető programokról, lehetőségekről.

Közép-európai nyelvstratégiai fórum

Észt, lengyel, székelyföldi, romániai és magyar nyelvészek, illetve politikusok tartottak Közép-európai nyelvstratégiai fórumot 2016. május 14-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban – a nemzetpolitikai államtitkárság védnökségével. A főszervezők a magyar nyelvstratégia szorgalmazói (Balázs Géza, Pomozi Péter és Pusztay János) voltak, meghívott előadók: Birute Klaas-Lang, az Észt Nyelvi Tanács elnöke, Karl Pajusalu akadémikus (Tartui Egyetem), Izsák Balázs, a Székely Nemzeti Tanács elnöke, Banczerowski Janusz, az ELTE professzor emeritusa.

A Közép-európai nyelvstratégiai fórum kiemelt gondolatai:

- * Észtországban 2004 óta van államilag elfogadott, finanszírozott (egyszer már meghosszabbított) nyelvstratégia.
- * Észtországban létezik a független Észt Nyelvi Tanács, amely kapcsolatban áll az ország nyelvészeivel, nyelvstratégiai munkát végző, akadémiai szintű szakembereivel.
- * Lengyelországban nyelvtörvény és erős akarat szorgalmazza a lengyel nyelv fennmaradását.
- * Romániában még a kiterjesztőnek tűnő törvények is korlátozó módon hatnak a nemzetiségi (pl. a magyar) nyelvhasználatra.
- * Magyarországon 2014-ben létrejött ugyan a Magyar Nyelvstratégiai Intézet, de kétéves működése nem mutat szervezett tevékenységet, nem dolgozott ki magyar nyelvstratégiát, nem működik együtt a nyelvstratégiát megalapozó és az intézet megalapítását kezdeményező szakemberekkel, elismert nyelvészekkel, nincs nemzetközi kapcsolata, nem látja, és ezért nem tudja orvosolni a problémákat. Így a 2014. III. 4-i kormányrendeletben foglalt alapvető nemzetstratégiai feladatainak sem tud megfelelni.
- * A kisebb finnugor népek nyelvi helyzete tragikus képet mutat. Nemes feladat lenne Magyarországnak szerepet vállalnia néhány rokon nyelvnek a fennmaradásában (például terminológiai és anyanyelvű tankönyvfélesztéssel).
- * Minden jó szándékú törekvés ellenére a magyar nyelv visszaszorulása (szórványosodás, kétnyelvűvé válás, nyelvfeladás) az elmúlt 25 év alatt folyamatos; több milliós a veszte-

ség. Különböző statisztikák összevetésével megállapítható, hogy 2060 körül Székelyföldet és Csallóközt nem számítva megszűnik a magyar nyelv használata a határokon túl, de visszaszorul Magyarország területén is.

- * A magyar nyelvet beszélők számának csökkenése jelentősen meghaladja a népességcsökkenés számát. Ennek oka, hogy a beszélők nagy számban hagyják el a magyar nyelvet, nem tartják fontosnak a magyar nyelvet és kultúrát, ami az identitásban gyökeredzik. Következménye identitásváltás és a magyar nyelv feladása.
- * Az anyaországi és a határon túli magyarság szakmai kommunikációjának biztosítása érdekében szükség van magyar–magyar terminológiai kutatásokra.
- * A nyelvstratégiai fórum az észt modell szellemében ciklusokra bontott, modern nyelvstratégiával, megújított, vonzó nyelvművelő programokkal, s a tragikus létszámcsökkenést megakadályozó disszimilációs programmal – melynek része a hatékony presztízstervezés is – tudja elképzelni a magyar nyelv fennmaradását.

A fórum végén bemutatták a Jelentés a magyar nyelvről 2010–2015. című kötetet, amelyben tanulmányok elemzik, és szójegyzékek mutatják meg a mai magyar nyelv állapotát. A kötet elején nyelvi ügyekben ajánlások találhatók a döntéshozók számára.

A fórum anyaga 2017 elején Pomozi Péter szerkesztésében és az MNYKNT kiadásában megjelenik.

A legnagyobb magyarok

2011-ben indítottuk a széphalmi esszékonferenciákat. 2016. június 18-án Széchenyi István születésének 225. évfordulójához kapcsolódva A legnagyobb magyarok... címmel rendeztünk konferenciát. Széchenyi István Szombathelyen érettségizett, ezért a szombathelyiek büszkén állítják, hogy a reformkor Szombathelyen kezdődött. Ezzel a címmel tartott előadást Fűzfa Balázs – pontosabban egy 1858-as döblingi levelet (!) olvasott fel. Köztudott Széchenyiről, hogy 1825-ös felajánlása tette lehetővé az Akadémia létrejöttét. Széchenyi nyelvstratégia is volt, hiszen az Akadémiát a magyar nyelv és tudomány „mívelésére” alapította meg. Ezt a nyelvstratégiát mutatta be Pomozi Péter. A címben szereplő többes szám azt mutatja, hogy nemcsak Széchenyi, de még sokan mások kiérdemelték a „legnagyobb” jelzőt. A szubjektív választás a következő volt: Pomogáts Béla: Bánffy Miklós (író), Balázs Géza: A Bolyaiak, különösen Bolyai János, Pusztay János: Reguly Antal, Egey Emese: Újszászy Kálmán, Minya Károly: Bugát Pál, Dede Éva: Ferenczi Sándor. Az esszékonferenciát Halász Csilla előadása zárta. Az ún. „nemzeti sírkert” jelenleg 5552 sírhelyet tart számon csak Magyarországon. Halász Csilla a legnagyobb magyarok nyughelyeit kutatta fel, és a tervek szerint hamarosan kötetbe is rendezi gyűjtött anyagát. Az előadások szünetében megnyílt Pomozi Péter és Karácsony Fanni: Archaikus népi imáink című kiállítása: Harangozó Imre néprajzkutató és Nyíri Péter irodalomtörténész nyitotta meg. Este pedig a múzeum színpadán Pölcz Ádám irodalmi és zongoraestjére került sor.

A széphalmi esszékonferenciák sorozata

2011. jún. 18. Nyelv és lélek esszékonferencia (anyaga részben megjelent a NYÉK-ben)
2012. jún. 16. Étel és nyelv (anyaga részben megjelent a NYÉK-ben)
2013. jún. 22. Weöres Sándor 100 „élménykonferencia” (anyaga részben megjelent itt: NYÉK 2013/1–4. 117–144.)
2014. jún. 21. Irodalmi nyelvünk szülőföldjén (anyaga részben megjelent itt: NYÉK 2014/1–4. 136–157.)
2015. jún. 20. Lőrincze 100 (anyaga részben megjelent Itt: NYÉK 2015/1–4. 55–69.)
2016. jún. 18. A legnagyobb magyarok... Esszékonferencia Széchenyi István születésének 225. évfordulójához kapcsolódva.

Bihari Nyári Egyetem

2016-ban (még nem tudtuk, hogy kaphatunk támogatást) újraindítottuk a hajdani legendás nyári egyetemet – de most nem Sárospatakon, hanem új koncepcióval Berettyóújfaluban és Nagyváradon (Bihari Nyári Egyetem). Egyelőre igen szerény létszámmal, de bízunk abban, hogy az érdeklődés idővel nagyobb lesz.

56 gondolat '56-ról

'56 Amerikától Szibériáig. '56 az egyetemeken, '57-ben az utolsó diákparlamenten, '56 Miskolcon a zeneművészeti szakközépiskolában, '56 Kárpátalján, melynek során sokan eltűntek, s csak néhányan bukkantak fel Szibériában, finnugor, szamojéd népek között, '56 Amerikában, hogy miként fogadták a 45–49-esek az '56-osokat, '56 erdélyi visszhangja, Pongrátz Ödön emlékezése testvérére, Pongrátz Gergelyre, '56 frazeológiája: szemantikai forradalom. Ez az '56 gondolat '56-ról című konferencia programjának tömör összefoglalása. – A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának 2016. évi emlékkonferenciáján ezek a kérdések kerültek sorra, sok-sok alig ismert vagy teljesen ismeretlen esemény felvillantásával. Az egésznapos program meghatározó záróakkordja: a Bolyai Önképző Műhely nyolc hallgatójának irodalmi estje 1956 egyetemistáinak költészetéből, vallomásaiból, írásaiból. A programot Baranyai Katalin állította össze. A nagy sikerre való tekintettel a műsort megismételték 2016. december 3-án. – A program a következő volt: Pomogáts Béla (irodalomtörténész, az MNYKNT tiszteletbeli elnöke, Magyarország): Emlékeim '56-ról, Antal-Lundström Ilona (a zenepedagógia professzora, tudományos kutató, Svédország–Magyarország): Októberi csillaghullás – Egy 16 éves miskolci diáklány feljegyzései; Cseke Péter (egyetemi tanár, BBTE, Románia): Erdélyi szépírók és képzőművészek, akik Budapesten éltek át a forradalmat; Ludányi András (politológus, USA, Magyarország): 1956 és az 1945-ös és 1948-as emigránsok; Borso-di Csaba (dékánhelyettes, egyetemi docens, ELTE, Magyarország): '56 és az egyetemi ifjúság, Üzenet (Pongrátz Ödön). Birinyi József (Hungarikum Szövetség, elnök) kisfilmje; Dupka György (író, Kárpátalja, Ukrajna): '56 és Kárpátalja; Balázs Géza (egyetemi tanár, ELTE, MNYKNT, Magyarország): Az ötvenes évek és '56 frazeológiája; „Csönd

Erdeje előtt állok” – válogatás 1956 egyetemistáinak költészetéből (vallomásaiból, írásaiból). Összeállította és előadta: Baranyai Katalin (tanár, szerkesztő, OFI, Budapest) és a Bolyai Önképző Műhely hallgatói.

A 2017. évi programok

2017. febr. 21. 200 éve született Arany János. Anyanyelvek napja. Arany János-emlékkonferencia, Petőfi Irodalmi Múzeum. Benne: Beke József Arany-szótárának, valamint az MNYKNT Közép-európai nyelvstratégiai fórum című kötetének díszbemutatója
2017. márc. 17–19. Szórványbélyeg, Temesvár
2017. ápr. 25. 51. magyar nyelv hete: „A reformáció nyelvi hatásai”, Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad, Primariei 27. Bartók-terem
2017. ápr. 27–28. a Kárpát-medence felsőoktatási intézményeinek magyartanítási konferenciája, MNYKNT, Budapest. A konferenciára meghívást kapnak Kárpát-medencei felsőoktatási intézményei módszertannal foglalkozó tanárai
2017. jún. 2–4. Két értékvilág – Józsa Péter Jacques Leenhardt-tal közösen írott könyve (Két főváros, két regény, két értékvilág) kapcsán. V. Józsa Péter művelődésszemiotikai szimpózium (Szombathely–Nagyrákos). A Magyar Szemiotikai Társasággal közös rendezvény
2017. jún. 21–25. 4. nyelvésztábor, Sátoraljaújhely, 2017. június 21–25.
2017. jún. 23–24. „Aranyra hangolva”, Széphalom – az MNYNT esszékonferenciája
2017. július 24–28. II. Bihari Nyári Egyetem – az MNYKNT új nyári egyetem-sorozata, Berettyóújfalu, Nagyszalonta. A nyáriegyetem-sorozata a kulturális és nyelvi „határtalanítás” gondolatkörében szerveződik
2017. szept. 30–okt. 2. Eger, Az idő (Semiotica Agriensis, 16.). A Magyar Szemiotikai Társasággal közös rendezvény
2017. okt. 6. Szent László-év, Nagyvárad, MNYNT-emlékülés
2017. nov. 6. Gátszakadás: a Biblia nemzeti nyelveken (Budapest) + kiállítás az Erdélyi Szépművéses Céh munkáiból. Az MNYKNT éves, rendes konferenciája, Budapest

Balázs Géza, Moritz László, Pusztay János

BALÁZS GÉZA

A MAGYAR NYELVSTRATÉGIA ELŐZŐ 20 ÉS KÖVETKEZŐ 20 ÉVE

Az első 20 év (1996–2016)

A rendszerváltást követően az 1990-es években ádag vita indult a nyelvtudományban a nyelvművelés szerepéről, azon belül a nyelvi normáról. Ebben a folyamatba illeszkedett az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának felkérése, hogy vizsgáljuk meg a nyelvművelés helyzetét, és jelöljük ki lehetséges jövőjét.

A nyelvművelés múltját, kritikáját áttekintve, a jogos kritikákat elfogadva terjesztettem elő programot, amelynek egyik fő gondolata a nyelvművelés (nyelvi cselekvés, befolyásolás) többszintűvé tétele, egyúttal a nyelvstratégia bevezetése. Gondolataimat 1996-ban, éppen 20 éve a Magyar Nyelvőrben tettem közzé:

Balázs Géza: Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. Magyar Nyelvőr, 1996. 250–63.

A Magyar Nyelvőr 1996-ban Nyelvi tervezés, nyelvi politika címmel két számában is közölt tanulmányokat és hozzászólásokat. A 3. számban két előterjesztést (Tolcsvai Nagy Gábor, Balázs Géza) majd a 4. számban hozzászólásokat.

A fölvetett, elméletileg megalapozott kérdések és a hozzászólások akkor nem vezettek konkrét programhoz, cselekvési tervhez, de elindították a magyar nyelvstratégia felé vezető utat. Az 1996-os programot újraolvasva, egy-két lelkes, naiv fölvetést kicsit sajnálva most is vállalom. A program bevezetője bemutatja az alkalmazott vagy „hasznos” nyelvészetet, a prognosztizálható jövőt (amiből szinte minden teljesült, sőt túlteljesült), a nyelvi technológiák és technológusok felértékelődését, a létező tudományos bázis értékelését, szerepének növelését, a nyelvművelésnek egy többszintű rendszerben való elhelyezését: nyelvpolitika, nyelvi geopolitika, nyelvi tervezés, nyelvstratégia, nyelvművelés, megkülönböztetve a nyilván jó szándékú, de naiv nyelvvédelemtől. Részletesen, pontokba szedve szerepelnek a főbb nyelvstratégiai irányok és területek, a módszerek, a meglévő intézmények, eszközök. S a végén javaslatot tettem egy intézményre, amelyet akkor – holland mintára: stratégiai magyar nyelvunió (magyar nyelvi bizottságnak) neveztem el.

Érdemes megemlíteni, hogy 1905-ben Rubinyi Mózes fölveti egy „országos nyelvvédő hivatal” megalapításának szükségességét, de az elképzelés csak terv maradt. Az 1970-es években Grétsy László kívánt nyelvművelő intézményt létrehozni. Grétsy László az elmúlt fél évszázadban minden előremutató nyelvművelő törekvés élére állt, s a modern nyelvstratégia támogatója is.

Előadás a Közép-európai nyelvstratégiai fórumon, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2016. május 14.

Az elmúlt 20 év alatt a program minden elemében történt valami, előrehaladás is, sőt megvalósult a program fő célja: az intézményesülés (Magyar Nyelvstratégiai Intézet), csak egy nem valósult meg: a tudományos alapokon álló, tudatos, végiggondolt, elemekre bontott, ám egyúttal összehangolt magyar nyelvstratégia. Azt is mondhatjuk: a célt elértük, de eredmény nincs. Pontosan tudjuk, hogy miért.

Az elmúlt 20 évben főleg egyéni-közösségi kezdeményezésekről számolhatunk be:

- 1998–2003 között az MTA Magyarország az ezredfordulón kiemelt stratégiai programjában szerepelt a magyar nyelvstratégia: akadémiai seregszemlével, tanulmánykötetekkel, monográfiákkal. Ennek keretében született meg Balázs Géza Magyar nyelvstratégia (2001) című monográfiája is, vagy a modern nyelvstratégiai akadémiai áttekintése: Balázs Géza szerk.: A magyar nyelv jelene és jövője. I-II. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2004. 405, 348 p.
- 2000-ben több felsőoktatási intézmény összefogásával megalapítottuk a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoportot, amely most is működik.
- 2006-ban NKA pályázati forrásból konkrét, gyakorlati nyelvstratégiai intézményt alapítottunk, a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodát (Manyszi): ingyenes, azóta is bármikor elérhető, ingyenes nyelvi gyorsvizsgálattal, információs segítséggel, hírekkel, tanulmá-

nyokkal, folyamatos rendezvényekkel. Ebben a pillanatban is a nyelvközösség rendelkezésre áll tiz nyelvi tanácsadója, segítői, szellemi köre – társadalmi munkában (www.e-nyelv.hu).

- Elindítottuk a Jelentés a magyar nyelvről című összefoglaló, ötéves jelentéseket: tanulmányokkal, áttekintésekkel (szemlékkel), új szavak, jelenségek dokumentálásával. 2005-ben, 2010-ben és 2016-ban meg is jelentettük ezeket a köteteket.
- Közben folyamatosan szélesítettük a társadalmi bázist: kerestük a kapcsolatot civil mozgalmakkal, az 1970 óta működő, főleg a diaszpórában, szórványban és határon túl élő magyarság kulturális-nyelvi összefogására alakult Anyanyelvi Konferenciával (ma: Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága), az Anyanyelvápolók Szövetségével, annak számos megyére és a határon túlra is kiterjedő mozgalmával, táboraival és más szervezetekkel.
- Jelen voltunk a nyelvművelés minden közösségi fórumán: az általános és középiskolai, valamint a felsőoktatásban zajló retorikai, helyesírási, nyelvművelő (szépkiejtési) versenyeken. Ezeken a versenyeken nemcsak a fiatal tehetségek mutatkozhatnak be, hanem előadások, kiadványok is szolgálják az igényes nyelvi kultúra ügyét.
- A tudományos ismeretterjesztés ritkuló légkörében fenntartottuk az 1967-ben indult magyar nyelv hetét – s el is jutottunk idén az 50. rendezvényhez.
- A stratégia egyik lényege a folyamatos jelenlét, az adott téma sokrétű tárgyalása. Ezért – az Anyanyelvápolók Szövetsége – kezdeményezte a magyar nyelv napja kitűzését, amit szintén elértünk, és 2011 óta november 13-a a magyar nyelv napja: országos gálával, ünnepséggel és sok-sok helyi rendezvénnyel.
- A nyelvészek közösségi kapcsolatteremtésére 2012-ben elindítottuk az anyanyelvi júniálíst, 2014-ben pedig a nyelvésztábort; hiszen közösségi kapcsolatok, beszélgetések, viták nélkül nincs tudományos közélet.
- Végső célunk a magyar nyelvi ügyek vitelének intézményesítése. Ez is sikerült, amennyiben 2008-ban megnyílhatott a Magyar Nyelv Múzeuma, s ez az intézmény a nyelvi-kulturális események otthona lett. Javaslatunkra a Múzeum 2012-ben a Petőfi Irodalmi Múzeummal egyesülve országos intézménnyé vált.
- Személyes közbenjárásunkra, és a Magyar Közlönyben szinte szó szerint átvett programunkkal 2014-ben létrejött a Magyar Nyelvstratégiai Intézet (Manysi), amely immár állami intézményként, kormányhivatalként jelentős anyagi bázissal kellene hogy képviselje a nevében foglalt ügyet. Igaz, az intézmény konkrét javasloít a később kinevezett vezető nem vont be a munkába.

Húsz év alatt a kitűzött célokat elértük, s ettől kezdve az ügyek intézése már hivatalos, állami keretek között is folyhatna, megfelelő támogatással, összmagyar, sőt nemzetközi összefogással, nyelvészek, irodalomárok, a nyelvi kérdések iránt érzékeny szakemberek és érdeklődők bekapcsolásával, szervezett, kiszámítható programmal, kellő és pontos információkkal...

Sajnos nincs így. A 2014-ben létrejött intézmény kormányhivatal, annak minden bürokratikus nehézségével, gyakorlatilag láthatatlan, honlapja hiányos, munkatársai nincsenek

benne sem a magyar nyelvészeti, sem pedig a nyelvművelődési közéletben, s ha ma valaki tájékozódni akar a magyar nyelvhez kapcsolódó stratégiai és kulturális kérdésekről, akkor még mindig a nem hivatalos szerveződésekhez, civil mozgalmakhoz fordulhat csak. Ahogy korábban már említettem: a célt elértük, de eredmény nincs, és még csak nem is látszik.

A Magyar Nyelvstratégiai Intézet kétéves – tragikusan félresiklott és felelőtlen – működéséről a 3. nyelvésztaborban (Sátoraljaújhely, 2016. június 15.) szóltam. Most az előadásom címében foglalt második rész következik:

A magyar nyelvstratégia következő 20 éve

Nem vagyok jó, nem tudom, hogy milyen lesz a jövő. Csak azt tudom, hogy ma milyen problémák vannak magyar nyelvi-kulturális téren, ez lenne a diagnózis, és azt, hogy erre javaslatokat, megoldásokat kell kidolgozni, ez lenne a terápia. A magyar nyelvművelésnek több mint 200 éves múltja van, sikerei és kudarcai, jó és rossz gyakorlatai, ezekből okulva ügyesen, okosan, stratégikusan tervezhető a jövő. A magyar nyelvművelés történetének legnagyobb eseménye, a nyelvújítás bebizonyította, hogy még lehetetlennek tűnő helyzetben, ellenszélben is lehet sikeres nyelvfelélesztést, nyelvi modernizációt végrehajtani. Van mire alapoznunk.

A fő kérdés egyszerű: Mi a magyar nyelv jövője? Esetleg kicsit pontosítva: Mi a magyar nyelv jövője Magyarországon, a Kárpát-medencében és persze a szórványokban, diaszpórában? A pontosítás azért szükséges, mert a közös válaszlehetőségek mellett más-más problémákkal találkozunk Budapesten, Nyíregyházán vagy Csöglén, az esetleges hasonlóságok mellett más-más problémákkal Kassán, Nagyváradon, Székelyudvarhelyen vagy Lendván, ismét más-más problémákkal a csehországi vagy éppen a kanadai magyarok körében, s hogy más, modern dimenziókat is behozzak: kialakulóban vannak (már Budapesten is) a magyar nyelv etnikai változatai, különös problémát jelentenek a széttagolt magyarság technolektusai (vagyis szaknyelvei), megfontolásra érdemes feladatokat rónak ránk a mediolektusok (a média nyelvhasználata), még inkább a digilektusok (az internet nyelvhasználata), s bizony már jól dokumentált jelenséggé vált a magyar nyelv tragikus visszaszorulása, a nyelvváltás, s az azt követő nyelvhalál is.

A rendszerváltás óta a magyar nyelvet beszélők becsült száma 15 millióról kb. 12 millióra zsugorodott, s ez a csökkenés egyelőre feltartóztathatatlan. Ennek fő oka nem a népességcsökkenés (az más országokban is előfordul), bár mindenképpen figyelemre méltó ez is. Ahogy legutóbb az egyik hetilap elemzése írta: Demográfiai lejtő: Magyarország egy sorban egy polinéz szigettel. Magyarország lélekszáma 2015-ben az előre jelzett 2,2 ezrelékkal szemben 3,0 ezrelékkal csökkent. (HVG 2016. május 6. 23.) A magyar nyelv beszélőinek a visszaszorulása nyelvpolitikai és identitásbeli okokkal függ össze. Megdőbentő adat, hogy a legutóbbi 2010. évi népszámláláskor Magyarországon a lakosság kb. 70%-a nem jelölte be anyanyelvként a magyar nyelvet. Nyilván tud magyarul, de nem tartja fontosnak, hogy a magyar nyelvet anyanyelvként jelölje meg. A kérdés alapvetően érinti az identitást, ami a nyelvmegetartás legfontosabb összetevője.

Az okok elemzése messzire vezetne, éppen ezt kellene elvégeznie egy tudós gyülekezetnek. Ám a tudományos alapokon álló, modern nyelvstratégia szükségességét még további, más tényezők is indokolják.

A 20. század végén, a nyelvstratégiánk hajnalán jelzett technológiai változások átírják a világot. Új kulturális és nyelvi korszakba léptünk, változik a viselkedésünk, sőt változik az ember maga is: hiszen például agyunk is változik a környezet hatására. Egyre többen hangoztatjuk, a kulturális evolúcióban történik ugrás – tulajdonképpen ugrás a semmibe, mert nem látjuk pontosan, hogy mivé változik az ember és közössége. Ebben a nagy ismeretlen, légüres térben kellene okos művelődés-, nyelvpolitikát, nyelvstratégiát folytatni. Ma már nem elég a korábbi közismert jelszavakat hangoztatni, például azt, hogy: Nyelvében él a nemzet; meg hogy Anyád nyelvét bízták rád a századok; vagy éppen azt: Óvjuk, védjük anyanyelvünket, kultúránkat! Ezt kell cselekedni, de stratégikusan, okosan, vonzó módon.

A magyar nyelvstratégia kerete 2001 óta készen van, az MTA ki is adta. Azóta további sok hasznos gondolattal, ötlettel, sőt gyakorlattal bővült. Ezeket kell okosan összegyűjteni, egybeszerkeszteni, több körben megtárgyalni, és területekre osztva megvalósítani.

Engedjék meg, hogy a kaptafánál maradvá, néhány riasztó jelenségre külön felhívjam a figyelmüket.

A technológiák (informatika, internet, okostelefon) hatására riasztóan változik az emberi tudás, így a gondolkodás és a kommunikáció szerkezete. Ennek tünete például a szóbeli és írásbeli fogalmazáskészség radikális csökkenése. Természetesen a leegyszerűsített kommunikáció még szolgálja a megértést, de nem biztos, hogy minden esetben és sokáig. Ráadásul a leegyszerűsített kommunikáció összefüggésben van számos emberi jellemzővel: a gondolkodással, a viselkedéssel, például az empátiával, agresszióval...

Minden, a tüneteket negligáló, elhessegető megnyilatkozás ellenére tapasztalható, dokumentálható egyfajta kulturális süllyedés. A magas kultúra bástyáit egyelőre nem kérdőjelezzük meg, s valóban tele vannak a koncerttermek, színházak, de a magas kultúrának valóban életmódot gazdagító hatásait alig tapasztaljuk. A közszolgálati média küldetése mára elhalványult. Pedig hiszünk abban, hogy a magas kultúra emeli az ember érzékenységet, nagyon egyszerűen: jobba teszi az embert és a közösséget. A közgazdaságtanon belül létrejött művelődés-gazdaságtan például gazdasági alapon is támogatja ezt a véleményt. Tegyük hozzá, a jobban kommunikáló, jobb szövegértési képességekkel rendelkező ember könnyebben teremti kapcsolatot, ügyeit egyszerűbben és rövidebben intézi, munkáját pontosabban látja el.

A kulturális süllyedésről szóló teóriát könnyen lehet kultúrpeszimizmusnak vagy morális pániknak nevezni és kinevetni. Én mégis azt gondolom, hogy az írástudók felelőssége kimondani bizonyos nehezen kimondható, nehezen vállalható dolgokat. És ezeket kultúraltan kell megvitatni, amibe az is beletartozik, ha tévedtünk, akkor azt belátjuk.

Ugyancsak nincs pontos számszerűsíthető adat az egyik emberi alapérzelem, az agresszió terjedésének a kimutatására, de mindennapi életünkben, autóban, buszon, villamoson, ügyintézés közben tapasztalhatjuk a mindennapi agresszió enyhébb és durvább formáinak gyarapodását. Ezzel párhuzamosan a pszichotikus jelenségek, betegségek drá-

mai növekedését. Mindezek a társadalmi szétesés, züllés képét festik elénk. Sőt már azt is tapasztaljuk, hogy a meg nem oldott társadalmi problémák halmozódnak, s pszichotikus szülőknek születnek hasonló gyerekeik.

Még kevésbé lehet kimutatni a szinte minden területet eluraló rossz közhangulatot, közérzetet. Az 1990-es évektől külön szót is alkottunk rá: hungaropesszimizmus. És valóban, ha figyeljük a mindennapi kommunikációt, túlnyomórészt eltúlzottan pesszimista megnyilatkozásokkal találkozunk: buszon, metróban, villamoson, sajtóban, médiában, piacon, orvosnál, gyermekszállítás közben a térben, a nyugdíjasklubban, mindenféle társalgásban, fokozottan az internetes csevegőcsatornákon, fórumokon... Ezek részben szelepek is lehetnek, a feszültségeket levezető lehetőségek, de a fordítottja is bekövetkezhet, létező szociálpszichológiai eset: az ún. önbeteljesítő jóslat; a szociálpszichológiában ún. Pygmalion-effektus, azaz bizonyos jelenségek, elvárások ténylegesen alakítják a valóságot. A magyar életről alkotott vélemény a legtöbb tekintetben sokkal rosszabb a valóságnál.

Mondhatják minderre: ez nem nyelvészeti kérdés. Nem is az. De a nyelv, a nyelvhasználat tünet. Pontos mutatója az emberi közösségnek és személyiségnek, társadalmi bajoknak, betegségeknek, és így előrejelzője is esetleges kataklizmáknak. Ám ugyanennyi erővel lehetne a társadalmi és személyes bajok megoldásának terepe is. A nyugtató, jó szó ugyanis konszenzust teremt. Engedjenek meg ennek illusztrálására egy nagyon megható – internetes – mémet:

A kisfiú egy levelet hoz édesanyjának az iskolából. Az anyuka elolvassa, szeme elhomályosodik, s kis gondolkodás után azt mondja: Kisfiam, a levélben az van, hogy az Ön fia zseni, nem tudjuk tovább tanítani, kérjük, hogy tanítsa otthon.

Húsz év múlva a fiú sikeres ember lesz, édesanyja hagyatékában rátalál a levélre. Elhomályosodó szemmel olvassa, nem egészen az szerepelt benne, mint amire emlékezett: Az Ön fia szellemileg elmaradott. Nem tudjuk tanítani, kérjük, tanítsa otthon.

A kis mém végén egy bibliai felirat: „Élet és halál van a nyelv hatalmában”.

A magyar nyelvstratégia következő 20 éve a magyarság 21. századi életének legfontosabb meghatározója. Ha lesz okos nyelvstratégia és gyülekezet, akkor a magyarság túléli, az egyébként iszonyatos kataklizmákkal fenyegető 21. századot. Ha nem lesz, akkor elbukik: kulturálisan lesüllyed, kultúrát és nyelvet vált, feloldódik, eltűnik. Nem Herder mondatja ezt velem, hanem pusztán a Földön zajló, felgyorsult globális és regionális mozgások vizsgálata. A globalizmus, a sokféle multi- és interkulturalizmus a hagyományos kultúrák és nyelvek végét jelenti, ha nem akarunk ennek áldozatul esni, akkor cselekedni kell. Közösen, együttműködve, stratégikusan! Szerintem majdnem minden együtt van hozzá, már csak az emberi akarat, összefogás hiányzik. Meg talán egy Kazinczy. Aki 1759-ben született, és tragikus hat és fél évi börtön után nekilátott családot, közösséget, kultúrát alapítani, nyelvet gazdagítani. A legnagyobb küzdelmeket éppen 200 éve, az 1800-as évek második évtizedében vívta. 1831. augusztus 22-éig bírta. De működése nyomán megújult a magyar nyelv. Ha nem lett volna ő és a nyelvújítás, valószínűleg ma már nem magyarul beszélénk a Kárpát-medencében...

Ne feledjék: Élet és halál van a nyelv hatalmában, nekünk a magyar nyelvben...

Balázs Géza, az MNYKNT elnöke nyilatkozik a Magyar Televíziónak (2016)
Képek: Manyszi

MAGYARI SÁRA

NYELVMENTOR PROGRAM A PARTIUM-BAN ÉS A BÁNSÁGBAN

Harmadik alkalommal indult útjára a partiumi, bánsági Nyelvmentor programunk. A 2016/2017. tanévben a rendezvénysorozat szervezője a temesvári Start Tanácsadó és Továbbképző Iroda és kedvezményezettje elsősorban a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszéke, támogatója pedig a Nemzeti Kulturális Alap.

A program elsődleges célja egy olyan kétfázisú rendezvénysorozat létrehozása, amelyben egyrészt neves romániai és magyarországi nyelvészek, nyelvészettel foglalkozó kutatók tartanak egy-egy előadást az egyetemi hallgatóságnak, valamint mellettük minden érdeklődő számára. Másodsorban egyetemünk hallgatói és oktatói közül néhányan bejárták a Bánság és a Partium nagyobb magyar középiskoláit (Arad, Nagyvárad, Szatmár, Temesvár stb.) egy-egy rendhagyó nyelvtanórával, olyan friss, a tanulókhoz közelálló témákat érintve, mint a chatnyelv, netologizmusok, szótárhasználat, névadási szokások változása, nyelvi tájkép stb. A Nyelvmentor program célja az is, hogy felhívja a figyelmet a nyelvtanórák szerepére, fontosságára, ugyanis a romániai oktatásban már évek óta nem létezik a középiskolákban nyelvtanoktatás. A program egyúttal régióközi szerepet is vállal azzal, hogy különböző intézményeket fog össze.

A meghívott előadók kiválasztásakor két szempontot érvényesítettünk: egyrészt szándékunk hosszútávon összefogni a Romániában létező magyar nyelvű egyetemi oktatás nyelvészettel foglalkozó szakembereit (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Bukaresti Tudományegyetem, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Partiumi Keresztény Egyetem), másrészt magyarországi kutatókat is megszólítani (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem, Károli Gáspár Református Egyetem, Nyíregyházi Egyetem stb.). Így jutott el hozzánk 2014-ben Veszelszki Ágnes (ELTE), aki a *netnyelvészet* témakörében tartott előadást, majd Tódor Erika (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem) volt vendégünk, aki a *nyelvi tájkép (különös tekintettel az oktatásra)* fogalmáról beszélt. Zsigmond Győző (Bukaresti Tudományegyetem) tartott előadást a *ragadványnevek, helységnevek* témájáról, Fóris Ágota (Károli Gáspár Református Egyetem) a *szótárhasználatról és a szaknyelvekről*. Kövecses Zoltán (ELTE) zárta a meghívott előadók listáját, témája *A metafora világa – a világ metaforája* volt.

A 2015/2016-os tanévben Kádár Edit (BBTE) tartott előadást *nyelvtanítás* témakörben, majd Szoták Szilvia (Magyar Nyelvstratégiai Intézet) volt vendégünk, aki a *veszélyeztetett nyelvekről* beszélt. Balázs Lajos (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem) a *szülés és születés körüli szokásokról* tartott előadást, illetve Tóth Szergej (Szegedi Tudományegyetem) a *városi tünettan* témakörben adott elő.

A 2016/2017. tanév előadói és előadásai: Sorbán Angella (Sapientia EMTE) *nyelv és gazdaság kapcsolata*; Minya Károly (Nyíregyházi Egyetem) az *élménynyelvtanóra* módszertana; Nádor Orsolya (KGRE) a *nyelvi jogok*. Voigt Vilmos (ELTE, MSZT) vendégelőadása zárja az idei programot, a *szemiotika és néprajz* című előadásával.

Minden tanévben mentorhallgatók segítik munkánkat. Kiválasztásukkor fontos szempont, hogy magyar szakos hallgatók legyenek, akik tanári pályára készülnek. Eddig 12 hallgató próbálhatta ki magát mentorként ebben a programban. Az ő feladatuk, hogy a vendég előadóktól hallott témakörök alapján összeállítsanak egy-egy interaktív nyelvtanórát, amelyet aztán ők maguk tartanak meg egy-egy iskolában.

Nagyon hasznosnak találjuk ezt a feladatot, hiszen így hallgatóink kipróbálhatják magukat ismeretlen középiskolások körében, betekinhetnek a különböző régiójú iskolák mindennapjaiba, olyan középiskolásokkal találkozhatnak, akik különböző nyelvváltozatokban beszélnek, különböző szintű a magyarnyelv-ismeretük is.

A rendezvény eredményességét a résztvevők magas száma is jelzi: a vendégtanárok előadásain tanévenként körülbelül 250 hallgató és gyakorló magyartanár vesz részt. Továbbá fontos az egyetem szempontjából, hogy a hallgatóság nemcsak a magyar alapszakosok (BA) köréből került ki, hanem német, angol, román szakosok is jelen voltak, valamint a mesterképzős egyetemisták közül (MA) bejártak a tanárképzősök, művészetiszek és egyéb szakos hallgatók is.

A középiskolákba tanévente megközelítőleg 350 diákhoz jutottunk el, bejárva Bihar, Arad, Temes, Szilágy és Szatmár megyét, több mint 15 iskolát látogatva meg.

A program szakmai hatása abban jelentkezik, hogy egyetemünk szakmai megítélése biztosabb alapokra került, együttműködési programok születtek, illetve a középiskolákon keresztül sikerült enyhíteni a nyelvtanulással, magyar nyelvvel és kultúrával kapcsolatos előítéleteket. Ennek konkrét, mérhető eredményei egyrészt a másodéves nyelvészszak-irányt választók körén keresztül mérhető, illetve az őszi egyetemi beiratkozások tükrében.

Nyelvmentor programunk így nemcsak az egyetemi munka része, hanem jelzés a középiskolák irányába: lehet és kell a magyar nyelvvel, nyelvtannal foglalkozni. Főként olyan helyzetben, amikor az iskolai tantervek egyre kevésbé teszik ezt már lehetővé.

MINYA KÁROLY

A GRAMMATIKA SZEXI

Jelentem a tisztelt olvasóknak, hogy a tudomány népszerűsítését, az ismeretterjesztést időnként az „elshow-sítás” jellemzi. Ha nincs „túlshow-zva”, nekem nincs ellenemre. De miről is van szó? A rádióban hallhattuk, hogy a természettudományi tantárgyak népszerűsítésére, megkedveltetésére fizikashow-t vagy kémia-show-t tartanak a tanárok a diákoknak, amolyan újkori Öveges professzorként. E szokatlan összetétel azt hivatott megnevezni, hogy ezeken az alkalmakon, fizika- és kémiabemutatókon látványos kísérleteknek lehetnek csodálkozó szemtanúi a tanulók. Játékos formában, szemléletes módon ismerkedhetnek meg e tudományok rejtelseivel. Így például meghökkentő egyensúlyi helyzetet láthatnak, középen a ferdén megállított, vizet tartalmazó sörösdobozzal vagy lebegő ceruzát mágnesgyűrűkkel. Sőt *Szexi közgazdaságtan* címmel indított előadás-sorozatot az egyik egyetem, és ez arra a felismerésre épít, hogy Magyarországon a közgazdaságtan egyelőre nem elég vonzó. Azért, mert képviselői nem fordítanak elegendő energiát területük nagyközönségnek való bemutatására, a szakma és a társadalom párbeszédére, az egymástól tanulás pedig gyakran elmarad. Természetesen mindenki számára meghökkentő lehet a szexi jelző ilyen használata, azonban mivel jó célt szolgál, ám legyen. Azonban a legnagyobb, jó értelemben vett megdöbbenésünknek, meghökkentésünknek akkor adhatunk hangot, ha megtudjuk, hogy a grammatika is szexi. Romániában egy slágerből tudhatják meg ezt a diákok az ottani legnépszerűbb előadók tolmácsolásában. Íme, a szövegének néhány részlete Magyarai Sára fordításában: „Hiába van aranyórád, van BMW-d és Moet iszol, / Fenszi vagy, de nem segít, ha analfabétán írsz. / Egy nap írt nekem egy lány, de nem értettem semmit, / Hiába vagy szép, ha úgy írsz, mint egy macska. / Azt mondják, hogy jó lenne, ha tudnád, / Csábíts a szövegeddel, a grammatika szexi. / A lesz-t mindig egy szszel írjuk, / Csábíts a szövegeddel, a grammatika szexi. / A csajok fenn akarnak táncolni a bárpulton, / De valójában ábécés könyvre lenne szükségük, / [...] Én nem vagyok az a lány, akit szeretnél, / De ha helyesen beszélsz, kapsz egy csókot tőlem. / [...] Mikor tetszik neked egy lány, ahelyett hogy fényképeket mutatnál az autódról, / Ha azt akarod, hogy szeressen, mutasd meg neki az idézőjel-használatot, / Akkor is, ha egyesek azt mondják, még jó, hogy okos vagy, / Hidd el, akkor vagy nagyon vagány, ha helyesen beszélsz.” (A sláger meghallgatható itt: <https://www.youtube.com/watch?v=K-EckI2Fv7Q>)

Az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszéke társszervezők közreműködésével aktuális, széles érdeklődésre számot tartó tudományos konferenciát szervezett a közelmúltban Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 6. Grammatika és oktatás – időszzerű kérdések címmel. A több mint ötven előadás sorában szó volt többek között a számítógépes játékok

használatáról a nyelvtanításban, a digitális játékalapú tanulásról. Még néhány előadás-cím: Face-revételek a nyelvtanórákhoz, amely az internetes szleng, a csetnyelv feldolgozásainak a lehetőségeit taglalta; A nyelvtan életre keltése; Mi az oka, hogy Magyarországon a nyelvtanítás lábra nem tud kapni?; Egyéni szóalkotásmódok egy angol nonszensz vers fordításában; Be- igekötős neologizmusok a nyelvhasználatban és az oktatásban. Az előadások idővel kötetben is megjelennek.

Balázs Géza az e-nyelv honlapján Nemszeretem nyelvtanórák címmel számolt be az eseményről, és igen sokan hozzászóltak a témához. „Én nagyon nem szerettem a nyelvtanórát, igaz, a fizikát és a matekot sem. Lehet, hogy ez rendszerfüggetlen.” „A véleményem: rosszak a tankönyvek, rossz a tananyag kiválasztása és elosztása, neveletlenek a gyerekek, a köznevelésben a tanár az utolsó, a tanuló az utolsó előtti. „Azt gondolom, minden nyelvtanórán (más órákon is) van egy tanár, akin sok minden múlik. Lehet úgy nyelvtant tanítani, hogy szeressék és tudják a tanulók (saját tapasztalat). A minap beszéltem 5. osztályos, volt tanítványaimmal, kérdés nélkül elmondták, már nem szeretik a nyelvtant. Oldalakon keresztül írják a megtanulandó anyagot (szabályt?) a füzetbe, majd sorba kapják az egyeseket, mert nem tudják (vagy nem akarják) megtanulni. Úgy érzem 4 évi munkám semmivé vált... Nálam sem volt mindenki ötös, a jó jegyért elég sokat követeltem, az órák nagyobb részét nem a játékos feladatok tették ki.” „Kértem az osztályfőnököket, írják össze osztályaikban, ki milyen tantárgyból áll bukásra. A felső tagozaton legtöbben magyar nyelvből és magyar irodalomból, osztályonként 3–5 tanuló. A kolléganő hosszasan sorolja a kifogásokat: kevés az óra, érdektelenek a gyerekek, nem tanulnak”. Jómagam hiszek a szerethető grammatikaoktatásban.

Megjegyzés: Első közlése a Magyar Idők című napilap Lugas mellékletében (2016. december 17., 11. oldal).

BALÁZS GÉZA

TRIANON ÉS A MAGYAR NYELV

Trianont, a trianoni békediktátumot és a magyar nyelvet két összefüggésben szoktuk emlegetni. Átvitt értelemben „nyelvi Trianont” említenek azok, akik a magyar nyelv legújabb kori romlását, pusztulását vizionálják. Ezzel most nem foglalkozom. Trianon és a magyar nyelv kapcsán az 1920-as trianoni döntésnek a magyar nyelvre, nyelvi kultúrára tett hatását viszont már vizsgálhatjuk, s a csaknem százéves folyamat következményeiről is beszámolhatunk, s ennek révén a jelenre és jövőre tehetünk észrevételeket.

A nyelvek adottságait, lehetőségeiket tekintve egyenlő értékűek, ám fejlettségüket és helyzetüket tekintve egyenlőtlenek. Az élen a globalizáció és a gazdasági expanzió hajtómotorjaiként szolgáló nyelvek, utolsó helyen pedig az államisággal, államnyelvi státusszal nem rendelkező, kis beszélői létszámú veszélyeztetett vagy éppen már a kihalás szélére került nyelvek állnak. A magyarországi magyar nyelv nem áll rossz helyen ebben a rangsorban: hiszen van egy ország (Magyarország), amelyben államnyelv, van megfelelő számú beszélője, s ehhez mérten kutatása, oktatása, széles körű használati lehetősége (szabadsága). De már a határon túli magyar nyelven beszélőknek koronként és tájanként nyelvi korlátokkal kell szembesülniük, s ez az anyanyelvhasználatuk visszaszorulásához vezet. Egy nyelv kisebbségi nyelvvé válása szinte törvényszerűen magával hozza az adott nyelv használati lehetőségeinek korlátozásait, ezzel együtt a visszaszorulását és erodálását.

Ebben az írásban eltekintek az egyes határon túli területek sajátos és változó magyar nyelvi helyzetének a bemutatásától. A témát az általános, több helyen módszeresen megjelenő jelenségek szerint mutatom be.

A magyar nyelv több részre szakítása

A Trianon után több részre osztott ország a magyar nyelvet is felszabdalta. A magyarul beszélőket „átlépő” határok magyar nyelvű közösségeket szakítottak ki az anyaországból, és tettek etnikai, nyelvi kisebbséggé. Rövid idő alatt nyilvánvalóvá vált, hogy a legtöbb helyen a magyar nyelvűség hátrányt jelentett, elkezdődött a magyar nyelv diszkriminálása, ennek következtében visszaszorulása, illetve az államnyelv-kisebbségi nyelv együttesében az államnyelvek meghatározó befolyása a magyar nyelvre. A Trianon és a magyar nyelv témát a következő jelenségek jellemzik: vegyesnyelvűség, félnyelvűség, kétnyelvűség, a magyar nyelv határon túli változatai, asszimiláció, beolvadás, nyelvhalál. A határon túli magyar nyelv visszaszorulását megakadályozó irányzatokat pedig a következő jelenségekkel szemléltethetjük: kiegyenlítő (egyenrangú) kétnyelvűség, detrianonizáció, az asszimilációval szemben a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport által ajánlott disszimiláció, illetve a határon túli nyelvi irodák által szervezett: határtalanítás.

Köztudott, hogy a trianoni békediktátum következményeként a soknemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchiából létrejött a csaknem nemzetiségek nélküli Magyarország, valamint megalakult Ausztria, a Cseh és Szlovák Köztársaság, Románia, Szerb–Horvát és Szlovén Királyság. A második világháború után keleten a Szovjetunió, délen pedig Jugoszlávia lett Magyarország szomszédja. Az 1990-es évektől az egyes országok szétszakadása miatt Szlovákia, Ukrajna, Szerbia, Horvátország, Szlovénia határolja Magyarországot. Az is köztudott, hogy az elcsatolt területeken élők többsége nem volt magyar nemzetiségű, de az országhatárok meghúzása nem követte az etnikai vagy nyelvi határokat. Több esetben egységes tömbben élő magyar lakosságú területek is a határon túlra kerültek. Mintegy 3,3 millió magyar rekedt kívül Magyarország határain, ahogy szomorú ironiával mondják: „Nem ők lépték át a határokat, hanem a határok lépték át őket”.

Trianon következményeként a Kárpát-medencében földrajzi, politikai, demográfiai és társadalmi okok miatt sokféle, vegyes nyelvi helyzet alakult ki, amelyet nem lehet egységesen szemlélni. Tény azonban az, hogy a magyar nyelvű közösség részekre szakadt, és korszakonként, irányonként más és más külső hatások érték, amelyeknek a következményeként a mai vegyes helyzet létrejött. Ami nagy vonalakban a következő: a határon kívül vannak tömbmagyar területek (Szlovákia: Csallóköz; Románia: három székely megye: Hargita, Kovászna, Maros megye, ez már csak részben több, már szórvány is), vannak a magyar nyelvvel szoros kapcsolatban lévő területek (végig az északi nyelvhatár, Kárpát-alja, a Partium egy része, Vajdaság, s egy egészen parányi terület Szlovéniában, Lendva környékén, illetve Ausztriában Burgenland). Vannak a magyar nyelvi tömbtől távolabb lévő, de még mindig nagyobb tömböt alkotó nyelvszigetek. Vannak önmagukban álló, már tömb nélküli szórványok, ahol még mindig van számottevő magyarság. Vannak olyan szórványok, ahol már csak elvétve akadnak magyarok. És létezik számos magyar nyelvű diaszpóra: ide elsősorban a Magyarországról elvándoroltakat soroljuk, ezeknek létrejötté részben szintén összekapcsolódik Trianonnal – hiszen a magyarság nagy méretű szétvándorlása ugyancsak Trianon és következményei miatt indult el.

Fogyás

Általános kép, hogy 1920 óta valamennyi földrajzi területen (beleértve Magyarországot is) fogy a magyar nyelven beszélők száma. A magyarság lélekszámát szép politikai szimbolikával 1990-ben még 15 millióra becsülhették. A 14 millióba beletartoznak a magyarul nem vagy csak alig tudók, de identitásukban magyarságukat számon tartók is. A magyar anyanyelvűek lélekszáma reális számítások alapján 13 millió körül lehet. Ebből 9,5 millió él Magyarországon, kb. 2,5 millió a Magyarországgal szomszédos területeken és kb. 2 millióan szerteszóródva a világban (egy részük már nem tud magyarul, csak az identitásában őrzi egykori magyarságát, ők jelentik a bizonytalan utolsó 1 milliót, ami kiadná a 14 millió értékét). Mindezek ellenére a magyarság összlétszámát tekintve ma is a Kárpát-medence legnagyobb népe. Az írásom végén említendő (nem is a legrosszabb tendenciákat alapul vevő) nyelvstratégiai jóslat azonban borús képet fest a határon túli magyar nyelvvel kapcsolatban.

Az „ötágú síp” összhangzattana

A magyar nyelv állami széttagolódása, s ennek következtében különféle politikai helyzetbe kerülése már korábban fölvetette a magyar kulturális egység fölszámolódását. Az irodalomban ez a vita már a hatvanas években lezajlott. A kérdés úgy vetődött fel, hogy egyetlen vagy több magyar irodalom van-e. Erre adott költői választ Illyés Gyula: ötágú sípban jelölte meg a magyar irodalom egységét: egy tüdő fújja a mai Magyarország, a Felvidék, a Délvidék, Kárpátalja és Erdély magyarságának üzenetét.

A harmonikus egységet sugalló ötágú síp egy nyelvész rendszerváltás utáni fölvetésében ötszólamú síppá változott: úgy jelent meg, mint a magyar nyelv állami nyelvekre való szakadása, vagyis mintha lenne, tudományosan definiálhatónak kellene lennie a szlovákiai, ukrainai, romániai, szerbiai (horvátországi, szlovéniai, ausztriai stb.) magyar nyelveknek. Még olyan lábjegyzet is születik, hogy a felvidéki magyarságnál jóval kisebb lélekszámú nyelveknek is lehet külön neve...

A tét nem kicsi. Egyetlen magyar nyelv van, vagy magyar nyelvek vannak, lesznek. Általános nyelvészeti tétel, hogy a nyelvek nyelvváltozatokban élnek. A nyelvváltozatokból kristályosodik ki – már ahol – valamiféle egység, a köznyelv, és a köznyelv is folyamatosan alakul, esetleg újabb nyelvváltozatokra oszthat. A magyar nyelv történetében a többféle, egymástól egyébként sajátos módon nem nagyon különböző nyelvváltozathoz a 16. századtól kezd összekovácsolódni a ma is ismert köznyelv vagy standard (korábban: irodalmi nyelvnek is nevezték, de ez kicsit félreérthető). Az egységesülés a 20. századra megtörtént: ezen a köznyelven írtak íróink-költőink, szólalt meg a rádió. Miközben mellette tovább éltek a nyelvjárások is, illetve azok kicsit változó, keverékes formái, a regionális köznyelvek is. Ebbe az állapotba szökött bele Trianon: az elszakított területekkel elkezdett akadozni vagy akár meg is szakadt a kapcsolat (vásár, munkahely, rokonság), a magyar nyelv korlátozása megakasztotta a köznyelv irányába való fejlődést, ezért a magyar nyelv a legtöbb esetben a családba, a kisközösségbe, a faluba szorult vissza. A magyar nyelv visszaszorulása különösen szembetűnő a közélet, a tudomány-technika területén. Hiszen a határon túli területeken élők többsége nem tudott szakmát, diplomát szerezni magyar nyelven, s az államnyelven megszerzett tudást nem tudta anyanyelvére lefordítani. Jól mutatja ezt a problémát a kolozsvári nyelvészprofesszor egy mondata: „Nem tudok a kocsimról magyarul beszélni, nekem az önindító: delkő”.

Helyi köznyelvek

Egyes határon túli területeken kialakultak helyi köznyelvek. Meglátásom szerint beszélhetünk erdélyi köznyelvről, amelyet erdélyi értelmiségiek beszédében hallunk, erdélyi írók műveiben fel is ismerünk. Vagyis van transzszilván köznyelv. Az északi területen, Szlovákiában beszélt magyar nyelv is mutat regionális kapcsolatot, leginkább az arrafelé beszélt palóc nyelvjárás ajakrész hangjainak szinte minden szlovákiai magyar beszédében fölismerhető hangzását. Kérdésként merül fel, hogy ezek az ajakrész hangok mennyiben a palóc nyelvjárás és mennyiben a szlovák nyelv hatására állandósultak az ottani köznyelvben.

Felvidéki családi kapcsolataim (Pozsony, Galánta, Érsekújvár) ugyanis azt mutatják, hogy az 1947 előtt a Felvidékről kitelepítettek nyelvhasználatában alig fedezhető fel regionalizmus, szinte kizárólag a mai magyar köznyelvet beszélik, míg az ottmaradottak nyelvhasználatában már az 1960-as években érezhető volt az erős szlovák és palóc akcentus. Jóval kisebb köznyelviesedési tendencia figyelhető meg a Vajdaságban és Kárpátalján. A Lendva környéki, burgenlandi, horvátországi magyarok esetében nem indult meg a köznyelviesedés, beszédük gyakorlatilag csak a helyi, archaikus jelleget mutató nyelvjárás. A Partium viszont mintha folyamatosan követte volna a magyarországi nyelvi fejlődést, magyar lakosainak nyelvében alig találni a mai köznyelvtől elütő formákat.

A szerves nyelvi fejlődés megszakadása és megszakítása

Trianonnal tehát megszakadt a szerves nyelvi fejlődés: a nyelvjárásokból táplálkozó köznyelv, a köznyelvnek a nyelvjárásokra való természetes visszahatása. A szerves folyamatok szétszakadtak. A magyar nyelvtudomány, amelynek a rendszerváltásig szerves és elismert része volt a nyelvművelés, a kor színvonalán többször kifejtette, hogy a nyelvjárás érték, és természetes folyamat a közös (művelt, igényes stb.) köznyelv kialakulása, s ennek elsajátítása az iskolában. Ezt az egyszerű, kétségtelenül leegyszerűsített, de legalább érhető képletet zavarta meg a rendszerváltás kori nagy nyelvészeti vita: a köznyelvet ne Budapestről, ne nyelvészek és értelmiségiek határozzák meg, hanem a demokratikus nyilvánosság, azaz ne írja elő senki a határon túliaknak, hogy milyen nyelvváltozatban beszéljenek, ne kelljen föltétlenül és kritika nélkül alkalmazkodniuk a magyarországi köznyelvhez. A parázs vita lényegében arra is vonatkozott: legyen-e közös köznyelv, avagy mindenki alkossa meg a saját maga nyelvváltozatát, köznyelvét. A nyelvművelők folyamatosan és némi nemzetféltő céllal törektek lándzsát a köznyelv, akkoriban alakult terminussal a minden magyart összetartó „közös köznyelv” mellett, féltve a magyar nyelvet a szétfejlődéstől, amely akár megértési problémákat is jelent. A nem nyelvművelők (az ún. társasnyelvészek) a helyi nyelvváltozatok autonómiájáért szálltak síkra, és elvetettek minden ún. központosító törekvést. Mint minden nagy vitában, ebben is az igazság valahol középen van: senki nem akarja korlátozni a családok, a kisközösségek hagyományos, sajátos fejlődést mutató helyi nyelvváltozatát, hiszen az az alapvető identitás, érzelmek hordozója. De a szélesebb körű együttműködést mégiscsak a nyelvváltozatokat átfogó köznyelv szolgálja. Ráadásul a magyar nyelv esetében ez nem is tér el annyira a helyi nyelvváltozatoktól, hiszen szinte minden magyar ért minden magyart – akármilyen nyelvváltozatban beszél is. A helyi nyelvváltozatok mellett a közös köznyelv azonban mégis fontos, hiszen ez köti össze, ez egyesíti szimbolikusan is a magyarságot, ez teremt egyszerűbb és világosabb megértési lehetőséget Brassó és Nyitra, Munkács és Szentgotthárd között. S ha például nyelvfejlődésről beszélünk (a társasnyelvészek nem szeretik az efféle beavatkozást), akkor tudatosan kell tervezni és megvalósítani például az országok közötti magyar nyelvű terminológiai egyeztetést, mert a turizmusban, kereskedelembe, gazdaságban, tudományban stb. egyre több a nyelvi szétfejlődést mutató jelenség. Ha pedig a szétfejlődés elkezdődik a szaknyelv-

vekben (szaknyelvi terminológiában), akkor az lassan vagy gyorsan, de magával rántja a hétköznapi köznyelvet is.

Szétfejlődés, helyi államnyelvi változatok

A szétfejlődésre számos példát felhoztak a rendszerváltás után megalakult határon túli nyelvi irodák (Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat), amelyek fő feladatuknak a határon túli területek magyar nyelvének leírását tekintik. Egyik törekvésük például az volt, hogy a határon túli, helyi (állami) nyelvváltozatokban felbukkanó és helyben használt idegenszerűségeket (államnyelvi eredetű műszavakat) emancipálják. Ezt úgy kívánták elérni, hogy a romániai, szlovákiai stb. magyar nyelvváltozatokban használt szavakat belevették a magyarországi szótárakba. A törekvés elfogadható akkor, ha ezek a szavak valóban „szótárértettek”, különös tekintettel arra, ha helyben alkotott magyar szavak, ám kérdésesek, ha pusztán román, szlovák átvételekről van szó. Ám még ezeknek is helye lehet az idegen szavak szótáraiban (be is került nem egy ilyen szó a 2007. évi kiadású szótárba), de vajon valóban belevalók-e az értelmező kéziszótárba. A 2003. évi kiadású Magyar értelmező kéziszótárt mindenesetre úgy hirdette az Akadémiai kiadó, hogy: „Tudatosan végeztetett gyűjtés eredményeképpen helyet kaptak az új szótárban a szomszéd országokban élő magyarság nagyobbik részének egyes, csak az ő körükben használt szavai.” A szótárkészítők által kiemelt példák a következők:

csinka = súlyzó (szlovákiai magyar)
csubuk = borraivaló, baksis; mellékkeresek (erdélyi magyar)
dezert = egy doboz kisméretű, változatos alakú töltött csokoládé (szlovákiai magyar)
doszár = irattartó, dosszié (erdélyi magyar)
döblec = sütőtök (erdélyi magyar)
faradarab = rétes vége, gyürkéje (kárpátaljai magyar)
feferon = cseresznyepaprika (szlovákiai magyar)
felcser = orvossegéd (kárpátaljai magyar)
navétázik = ingázik (erdélyi magyar)
népképviselő = képviselő (kárpátaljai magyar)
novellizál = törvényt módosít (szlovákiai magyar)

Látható, hogy egyes példák államnyelvi átvételek, mások magyar terminusok, amelyek viszont nem illeszkednek a magyarországi köznyelvhez. Ebből már akadhatnak és akadnak is félreértések. Az egyre szaporodó ilyesféle szókészlet pedig fölveti a magyar nyelv szétfejlődésének vízióját.

A trianoni határokkal szétválasztott, különfejlődésre ítélt magyar nyelvváltozatok tehát az 1990-es években, a remélt rendszerváltások után még nagyobb bizonytalanság előtt állnak: együtt vagy külön. Együtt a magyarországiakkal, vagy inkább külön, együtt az államnyelvekkel. Ehhez is bőven kapnak tanácsot a társasnyelvészekről, akik leginkább a nyelvművelés „központosító” törekvéseitől féltik a határon túli magyarokat. A megoldást

a kétnyelvűségben találták meg. Ebben van is valami. Hiszen a különböző népek együttélése természetes módon vezet kétnyelvűséghez. A természetes, kiegyenlített (mindkét fél részéről kezdeményezett) kétnyelvűség, illetve az ún. hozzáadó, vagyis a jó anyanyelvi tudáshoz többletként járuló kétnyelvűség hasznos, gazdagítja a látásmódot, a személyiséget, segíti a megértést. Ám ismeretes az egyenlőtlen vagy feladó kétnyelvűség is, az az állapot, amikor a kétnyelvűség az anyanyelv feladásához vezet. Sőt, további átmeneti állapotok is vannak: vegyesnyelvűség vagy kevertnyelvűség, amikor az egyén valamiféle „mixet” használ – ez inkább emlékeztet a kreol nyelvekre, mint a történelmi nyelvekre. És akik jól ismerik a bizonytalan nyelvi helyzetben lévőket, emlegetik a félnyelvűséget is, ami pedig a lecsupaszított nyelvhasználatra, az ún. pidzsin nyelvekre emlékeztet. Valamennyinek van példája már a Kárpát-medencében.

A határon túli magyar nyelv–nyelvek-vitával kapcsolatban minden jó szándék feltételezése mellett arra is gondolhatunk, hogy a valójában a nyelvi fejlődésbe bűjtatott, ám mégis inkább a nyelvészek pozicionálását szolgáló vita mennyiben erősítette a határon túl az amúgy is erős nyelvi asszimilációt, vagyis a magyar nyelv feladását. A heves vita ugyanis bizonytalanságot szült az értelmiségben, különösen a pedagógustársadalomban, és talán a szülőkből is: most mire neveljük a gyerekeket, milyen iskolába adják, fontos-e egyáltalán a magyar nyelv? Hiszen nyelvészekről kaptak tudományos magyarázatot arra, hogy természetes folyamat a vegyesnyelvűség, a kétnyelvűség, a magyar nyelvnek esetleges önálló, helyi államnyelvi változata, és persze a végső beolvadás is.

A költők is látják

A határon túli magyar nyelvváltozatok „szétfejlődésére”, sőt szétesésre több költő is figyelmeztet. Például Domonkos István (Kormányeltörésben):

én lenni
 én nem tudni magyar
 élni külföld élet
 pénz nyelv zászló
 himnusz bélyeg
 elnökök vezérek
 előkotorni megfelelő
 ott ahova érek
 mi meghalni mindnyájan
 úgyis téves csatátéren
 koponyánkból a habverő
 nyele kiáll
 világ
 pro-árjai
 világ

kontra-árjai
ez lenni vers
szavak kínai falát
megmássza a halál
élet frázisait
emberbőr kötésben
adják ki írók:
nemzeti irodalmak
generálisai
és nem bírni nemzeti
fogások erős szaga
csinálni külföldből
portable haza
és menni külföld
mit munkaengedély
kofferban szalonna
két kiló kenyér
én nem látni
új látóhatár
én menni külföld
talpalni csikorgó havon
élet nercbundákban jönni
vágni engem nyakon (...)

Hiteles beszámolóinak is felfogható Tőzsér Árpád verse, A kódváltás pragmatikája. Alcíme: Példaszöveg egy szakdolgozathoz – a költő mesélte, hogy egy pozsonyi egyetemi magyar szemináriumi dolgozat ihlette a verset:

Andi én majdnem majdnem röhögtem
tisztára izé počkajte! mondom
itt van a próba... kabinka tudod
ott próbált előttünk a čo keď sme na pláži
csak hogy ez nem pláž űneki mindegy
tisztára psycho volt mindene látszott

Hát egyszer látom egy partiban megismert
odaült hozzám do frasa! jól kifogtam
úgy hívták képzeld hogy „jógyerek”
így magyarul ő meg nem is értette
nem paszolt hozzá mindig a dekoltoz nézte
úr isten mondom ez olyan úchylák

Nekem nyáron itt izé no stehná
marha jó izmos volt a biciklitől
furt fogdozni akarta izé a combom
(nekem így nem jó hogy „combom”
a comb az nálunk csirkecomb tudod
a stehna az olyan... szuper totál)

Nem hagytam tapizni neses sa! montam
azt hitte azért nevetek mert tetszik
én meg furt a boxerkyt láttam rajta
amit ott vett a mi sekácunkban
csak fogdozott az asztal alatt
más fantastické stehná mondta

A megzavart identitást tükrözi Demény Péter megrázó verse (Haza-szvit) a rommagyar létéről, ami nyilvánvaló gátja a magyar nyelvi és kulturális hagyományok fenntartásának:

Magyar lennék, de rommagyar vagyok,
élet helyett trianonkodom,
székely harisnyában járok,
így érzem igazán magyarnak magam,
a sárgarépat juszt is muroknak nevezem,
a hasáburgonyát szalmakrumplinak,
fintorgok, ha azt hallom, nyamihörpi.

Magyar lennék, de rommagyar vagyok,
hattúli, kisebbségi és ilyenek,
taccs, szöglet, beadás - ezt mind húsz évesen tanultam,
amúgyosan románul tudom őket,
románul nőtem én fel velük együtt,
logikus hát, hogy én román vagyok,
s kit érdekel, hogy nem lehetek az?! (...)

Azzal áltattam magam, létezik
haza és nemzet és más ilyenek,
hogy nekem is tudna közöm lenni végre,
és nem pusztán a demagógiához,
hogy átjövök egy határon és akkor
magamban is átlépek egy határt,
egy jó határt, mely önmagam velem
egy furcsa férc mentén köthetne össze,
választva el. (...)

A ma és a holnap

A 20. század végén úgy áll a magyar nyelv a Kárpát-medencében, hogy van egy magyarországi standardja, köznyelve és persze további hazai nyelvváltozatai, vannak a határon túl beszélt nyelvjárások, helyi államnyelvi hatásoknak kitett köznyelvkezdemények, és ezeket beszélő két-, vegyes- és félnyelvű magyarok; másként mondva: alakulnak a Kárpát-medencében a magyar nyelv szétfejlődése következtében a kreol és pidzsin magyar nyelvek... Ebből a szempontból az látszik, hogy Trianon nyelvi hatása az első ötven évben még elenyésző volt, az utóbbi fél évszázadban azonban már erősen kimutatható. Ha igazak a nyelvstratégák (Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport) népesség-összeírásokon alapuló számításai, hogy 2060 körül a határon túli magyar nyelv a legtöbb helyen eltűnik (Székelyföld és Csallóköz tűnik csak kivételnek), akkor Trianon 150. évfordulóján elmondhatják utódaink, hogy Trianon a magyar nyelv terén elvégezte pusztító hatását.

MORITZ LÁSZLÓ

A HOMOGENIZÁCIÓ CUNAMIJA ITT ÉS OTT, VAGY STOCKHOLMI LEVÉL NYELVÜNK MEGSZÜNÉSÉRŐL

A Keleti pályaudvar mellett, a Thököly úti buszmegállójában várakoztam. Mellettem egy fiatal, borostás arcú, annak rendje módja szerint szakadt, vegytisztának nem mondható farmernadrágos fiatalember, egy hasonló formában szereplő lánnyal tartott értekezést a fortissimo felső határát súroló hangmagasságban. Akaratlanul is szem- és fültanúja voltam többedmagammal, a 7-8 perces társalgásuknak. A mondatok női és férfi nemi szerv különböző formában való tálalásával, szexuális aktusokra utaló kifejezésekkel indultak, és ügyeltek arra, hogy a továbbiakban is a mondatok fűszerezésére gyakran előkapják ezeket a szavakat. A társalgásukban felhasznált szóanyag kb. 70 százalékát az említett és hasonló szavak, no meg a globalizáció szentesített, hivatalos világnyelvének tömegesen használt kifejezései alkották.

A magyar példa

A személyeket és intézményeket előszeretettel kritizáló megjegyzések között volt egy pozitív is. A fiatalember egy bizonyos Klaudiával kapcsolatban megjegyezte, hogy az utóbbi időben “bedögösödött”. A szó mai értelmezése szerint dicséretet, valami nagyon épületes jelent, tudtam meg néhány napi érdeklődést követően. Mert először a bedögösödött hallatán nem erre gondoltam. A nagyanyám faluja mellett volt a három közeli falu közös dögkútja, oda az elhullt állati tetemeket dobták be, rossz szélirány esetén a kellemetlen dögszag érezhető volt a falu bizonyos részein, amit nem mondhattunk felemelő érzésnek. A be- igekötős neologizmus nem megfelelő, erőltetett módon való használata is “megér egy misét”, de ez a nyelvészek feladata.

Távolabb akartam lépni, amikor döbbenet, a beszélgetésből hirtelen kiderült, egy másod- és egy harmadéves egyetemi hallgató alkotta a párost. Jogosan felteszem a kérdést, ha az egyetemet, főiskolát végzők egy része ugyanezt, a nyelv erózióját jelentő nyelvhasználatot gyakorolja társalgás alkalmával, kik fogják nyelvünket megvédeni az elkövetkezendő évek során a külső és belső agresszió ellen. Nem lenne helyes csak bizonyos korosztályt vagy társadalmi réteget hibáztatni, hiszen a sajtó, a média ontja a leginkább vulgáris szavakat, elmagyartalanító kifejezésekkel ássák édes anyanyelvünk sírját. Az iskolákban már az alacsonyabb osztályokban is tapasztalható a teljes behódolás a trágár stílusú beszélge-

teseknek, a globalizáció oltárára emelt, az interneten közönségesen elterjedt angol szavak tömény használatának. Sajnos az 1990-es évek elejétől az iskolareformok minden alázatot, az emberi értékek tiszteletét, de nyelvünk és nemzeti identitásunk magasztos érzését is kiirtották a tanulóifjúságból. A rendszerváltás előtt a magyar gimnáziumi (középiskolai) tanulók nemzetközi versenyeken elért eredményeik alapján 7-8. helyen álltak az OECD rangsorolása szerint, ma a 22. helyen állunk.

A svéd példa

A rangsorolásokban mögöttünk kullogó még liberálisabb svéd gimnáziumi oktatás szomorú helyzetéről tart a vita évek óta a svéd médiában és a svéd parlamentben egyaránt. Ennek a helyzetnek tudható be, hogy a 2015. évi tanévkezdéskor több mint 34 ezer tanár mondott fel. Pillanatnyilag több mint 50 ezerre van szükség, vannak iskolák, amelyek az-
al büszkélkednek, hogy az ott tanító tanárok 70%-nak van tanári végzettsége. A végzős diákok felkészültsége sem üti meg a magasabb európai szintet, ezért történik meg, hogy a nagyon nívós, kimagaslóan jó svéd egyetemeken, nem bírva az oktatás követelményeit, hamar lemorzsolódnak, a külföldi diákok viszont jobb felkészültségüknek hála, sikerrel befejezik tanulmányaikat. A svéd egyetemekre való felvételre 6 maximális pontot lehet elérni, ez egyetemenként változó, az orvosi vagy jogi fakultásokra 6 pont szükséges, tanárképzőre elég az 1 pont, de az előző években még 0,1-gyel is bejutottak.

A finn példa

Egészen más a helyzet a szomszédos Finnországban, hiszen az ország gimnáziumi oktatása a fenti rangsorolások szerint a világban a harmadik már hosszú évek óta. A svéd néppárti kiküldött oktatási szakember szerint a finn iskolákban fegyelem van, az iskola területére a mobiltelefonokat bevenni szigorúan tilos. A tanulóknál órák alatt nem hagyhatják el a tantermet. Az iskolákban oktatás és nevelés folyik, nevelés az életre, ami teljesen lehetetlen a svéd iskolában, ahol a tanár és diák együttműködése címén a diákok döntenek még a tanárok fizetéséről is. A fentiek alapján nem meglepő, hogy az újságok olvasói rovatában találunk olyan cikkeket, amelyek javasolják a svéd nyelv tanításának beszüntetését, mivel szerintük fölösleges megterhelést jelent, semmi jövője nincs, hiszen az angol mindenki beszéli a világban...

Degenerált nemzedékek

A mai pénzcentrikus világban nincs helye az emberi értékeknek, az "egyének" csak az önmegvalósítás harci szekerén szeretnének díszelni a tömegkommunikáció tömjénfüstjében. Nem a szolgálat, hanem a szolgáltatás áll a gondolkodási mód középpontjában. Napjaink embere mélyen lemaradt az örült irányban fejlődő technikával szemben, nem tudja felfogni a lemaradás, a technikai spirálban vergődés katasztrofális következményeit. Albert Einsteinnek tulajdonítják: amikor a technika átveszi a társadalom feletti vezető szerepet, akkor degenerált generációk születnek.

Tudatában vagyok, hogy a globalizáció cunamija hengerként fogja homogenizálni első sorban a különböző nyelveket, majd a nemzeteket seprí le a történelem színpadáról, egy olyan emberi szubkultúrát hozva létre, amelyik nem ragaszkodik már semmilyen emberi érték megőrzéséhez, és ideálja sem lesz.

Ha a külső agresszió ellen keveset tehetünk, belülről kell megvédenünk magyar anyanyelvünket, hogy elkerüljük a közeljövőben elkerülhetetlenül bekövetkező nemzeti katasztrófát, ahogyan Pusztay János nyelvész professzor fogalmazott: „nyelvében hal a nemzet”.

A múlt héten szerencsém volt részt venni az ELTE Finnugor Tanszék rendezésében megtartott Egyetemi Anyanyelvi Napokon, A magyar nyelv jövője című kerekasztal-beszélgetésen.

A kerekasztal résztvevői voltak: Balázs Géza, Pusztay János és Pomozi Péter. Balázs Géza széles körben ismert harcosa a magyar nyelv megtartásának és népszerűsítésének, úgy az ELTE tanszékvezetői katedráján, mint a tömegkommunikációban, rádióban például a Tetten ért szavak műsorában, követve és újat, építőt hozva a Lőrincze Lajos tanár úr által az 1950-es évek végén elindított nyelvpallérozó rádióműsorában az Édes Anyanyelvünkben – ami nekünk, akkori magyar diákoknak a Bibliát jelentette azokban az években. Anyanyelvápoló cikkei több lapban, folyóiratban jelentenek figyelmeztetést anyanyelvünk megvédésével kapcsolatban. Nem kisebb harcot vív Pusztay János és Pomozi Péter sem – hiszen harcukat anyanyelvünk érdekében nap mint nap megvívják az egyetemi katedrától a sajtóban megjelentetett tanulmányokon keresztül számos anyanyelvi konferenciáig, a legmagasabb szinten rendületlenül harcolva anyanyelvünk megőrzése és népszerűsítése érdekében. A kerekasztal-beszélgetést végighallgatta néhány bölcsészhallgató, távolról sem annyian, mint a téma fontossága megkövetelte volna az ország legpatinásabb bölcsész fakultásán. Az általános vélemény elég sötét volt nyelvünk jövőjét illetően, hiszen a külső agressziót megállítani lehetetlen célnak tűnik, a belső rombolás megakadályozásában pedig hiányzik a politikai akarat, a támogatás. Ez az elmúlt 26 év valamennyi politikusának, akik tehettek volna valamit nyelvünkért, a számlájára írható. Életbe vágóan fontos lenne az utolsó, 24. órában ráébresztteni a politikusokat, az ebben érintetteket, hozzanak konkrétabb döntéseket, határozatokat anyanyelvünk megőrzése érdekében, annak ellenére, hogy egyesek az ultrakapitalista térhódítást segítik elő.

A kerekasztal résztvevői tudatában vannak annak, hogy harcuk néha szélmalomharc. Minden tiszteletünk és nemzeti megbecsülésünk e három nyelvészé, és azoké, akik naponta küzdenek nyelvünk és kultúránk megőrzéséért. Azok pedig, akik ma a magyar nyelv tönkretételén munkálkodnak tudatosan, vagy csak úszva az árral teszik azt, nemcsak anyanyelvüket, nemzeti identitásukat, hanem hazájukat is elveszítik. Több mint hárommillió magyar ennek a folyamatnak keserű kenyerét már megette, de ami jön, ennél sokkal keservesebb lesz, Svédországban ez már mindennapi tapasztalat.

ANTAL-LUNDSTRÖM ILONA

OKTÓBERI CSILLAGHULLÁS

Egy tizenhat éves miskolci diáklány 1956-os feljegyzései

A háború alatt születtem, három testvérem volt, két fiam és két unokám van, Budapesten élek. Soha semmilyen pártnak nem voltam tagja, semmilyen kitüntetés nem kaptam, kivéve a tanulmányi sikereimért járó kiváló címet. Erre ma is büszke vagyok.

Sajószentpéter

Nagyanyám, Huszti Mária, aki a Lévay József sajószentpéteri születésű költő, szépírói díjjal kitüntetett megyei főjegyző unokatestvére volt. A családban a festészetet is többen űzték hobbiként, apám, Antal József László zenei és festői hajlamokkal egy kis borsodi település, Sajókaza jegyzője volt. A háború utáni igazolások után visszakerült eredeti munkahelyére mint tanácsstíká. A család 1946-ban három gyermekkel Sajószentpéterre költözött, és anyám számviteli végzettségével a Borsodi Szénbányák könyvelője lett. Apám azonban nem tudta elviselni a kuláküldözéssel reá háruló feladatokat, emiatt betegségre hivatkozva otthagya a közigazgatást. Később különböző technikai munkakörben dolgozott, a háborúban szerzett betegsége miatti korai haláláig. Anyagi és erkölcsi helyzetünk nem sok derűre adott okot, mint a legtöbb hozzánk hasonló családé sem.

Az új lakhelyünkön a bányatelep közelében nem volt templom, ezért a családuk szervezője lett az egyetlen, a legsötétebb Rákosi-években történt templomépítésnek. Anyámmal jártuk a környező falvakat, ahol ő előadást tartott, én szavaltam és énekeltem, így gyűjtöttük a pénzt, majd a többiekkel hordtuk a téglát, kevertük a maltert, és a templom 1953-ban felépült. Én a saját építésű kis templomomban konfirmáltam és játszottam a gyülekezeti kis harmóniumon az Áldjad az Úr nevét kezdetű zsoltárt a szertartáson. A család minden vasárnap együtt ment a templomba. Hétközben, szombaton is, testvéreimmel mi az iskolában úttörők voltunk, én a csapattanács elnökeként. Anyámat megkérdeztem, hogy van ez, mármint a templomba járás és az úttörőszervezetben való részvétel, mire azt válaszolta: mindkét helyen jót tanulnak.

Miskolci évek, konzervatórium

Zongorázni Tersánszky Józsi Jenő közeli rokonától, a kitelepített Tersánszky Ilonka nénitől tanultam hatéves koromtól, ez adott lehetőséget a zenei gimnáziumi felvételre. 12 éves koromban irodalmi versenyen megyei első helyezést kaptam, és kiváló magyartanáraim irányításával már akkor esszéket írtam. Később József Attiláról és Ady Endréről előadá-

sokat tartottunk a Bányatelepi Művelődési Házban, melynek híres irodalmi színpada is volt. Mégis a zene mellett döntöttem, amikor a továbbtanulásra került a sor. Nem bíztam abban, hogy ilyen származással, bár kiváló eredményekkel, felvesznek egyetemre. A zene biztos menedéknek tűnt számomra. Az irodalom szeretete miatt a miskolci gimnáziumi évek alatt is jártam az Őze Árpád és Nagy Attila szereplésével rendezett, akkor oly népszerű, lélekemelő miskolci irodalmi estekre.

Akkoriban a városban, pontosabban Diósgyőrben töltötte kényszermunkás büntetését Cziffra György, akit egy idő után munkatársai felmentettek a fizikai munkavégzés alól, és titokban elküldték gyakorolni egy kis diósgyőri cukrászdába, ahol volt egy zongora. Többen oda jártak hallgatni a játékát, tudtunk róla. Nagy esemény volt, ha nálunk adott hangversenyt a konziban. Műsora mindig különleges hangulatot teremtett. Így alakult az iskolán kívüli határendszer.

A zenei gimnázium egy új iskolaforma volt, kettős képzést ígérve, heti 60 órás oktatás és 30 óra gyakorlás, felkészülés mellett. Két épületben volt a tanítás is, a délelőtti órák a Bartók téren, a konzervatóriumban, a délutániak a gimnáziumban, a korábbi Tóth Pál-lánynevelőből kialakított közgazdasági technikum épületében, néhány perces sétára egymástól. Kollégiumban kellett laknunk, mert az egész napos iskolát bejárással nem lehetett megoldani. 1956–57-ben készült érettségire az elsőként indult gimnáziumi évfolyam (akiknek egy része a disszidálás/menekülés miatt már nem tudta befejezni tanulmányait). A kodályi elgondolás alapján folytatásaként az új zenetanárokat képző intézmény kialakulása is folyamatban volt, az 1957-ben indult.

A miskolci gimnázium igazgatója, a feleségével, Adél nénival a Bartók kézzongorás műveit játszó zongoraművész, Galánffy Lajos volt, aki Debrecenből került a városba, és nagyon sokat tett az új iskola szervezéséért. A tanulókat a deportáltak táboraiból, a Békéstarhoson éppen felszámolt zeneiskolából és a környék értelmiségi gyerekeiből, azok mentése céljával gyűjtötte össze. Így alakul egy olyan iskola, amelyben Szigeti József hegedűművész, Dienes András Petőfi-kutató, az Elek gyerekek és más lelkészek gyerekei és hozzám hasonló, „társadalomra veszélyes” fiatalok tanultak. Rozgonyi Éva, Egyed Ferenc, Peták Mari (a Duna tévé későbbi vezetőjének húga), a Friedrich gyerekek, Ádám és Ági, Kupsa János (alias Koós János), Edőcs János, Nagy-Máté Huba, a református lelkészé vált dzsesszzongorista és sokan mások. Mivel kicsi volt a létszám, mindenkit ismertünk. Közöttünk sorsbeli összetartozás is volt.

A kollégium a tanítóképzőhöz tartozott, és a város szép régi kolostor épületében volt, a megyei tanácsházzal szemben, és érdekes személyeket rejtegetett. Az igazgatónő Moszkvában végzett, az egyik felügyelő tanár, Natália néni kiugrott apáca volt, férje kiugrott katolikus pap, kisfiukkal ott laktak. A másik felügyelő tanárnőnk Bod Péter Ákos édesanyja volt, egy református lelkészcsalád tagja, így a mi hálónk egyik fala közös volt az ő lakásuk falával, egy előszobába léptünk ki. Mindkét családban volt egy hasonló korú, Péter nevű kisfiú, mi nem is tudtuk, ki kihez tartozott.

1956

Az 1956-os nyáron Balatonszárszón voltam keresztanyámmal, öcsémmel, Lackóval, unokabátyáimmal, a Muzsnay fiúkkal – Lalival és Lacival és a sátorban lakó barátaikkal, teológiai és orvostanhallgatókkal. Többek között Döbrössy Lajossal, Mátyás Lajossal, Ördögh Babyval, bátyjával és másokkal. A fiúk a régi SDG tábor strandjánál tanyáztak, mi a faluban laktunk és főztünk. Én már eléggé elkötelezett voltam érzelmileg, mert második éve leveleztem egy lelkészfiú bányamérnök hallgatóval, aki Sopronban tanult. A társaság viszont érdekes volt, napközben is folytak a beszélgetések, mint mindenütt az országban. (Közülük később néhányan részt vettek a harcokban is, egyikük menyasszonya meghalt. Többen elhagyták az országot, unokabátyám is.)

1956 őszén megrendezték a Liszt Ferenc-zongoraversenyt, és abban az évben, meleg ősztől, szeptember végétől a kollégium egyik ablakába kitett rádión keresztül az udvaron tudtuk hallgatni a verseny közvetítéseit, az Esz-dúr zongoraversenyt, a H-moll szonátát és a Haláltáncot. Az estek nagy élményt jelentettek, és az idén (2016) újra megrendezett Liszt-verseny gálakoncertjén visszagondolva értettem meg, mit jelentettek e művek akkor, a hamu alatt izzó parázsló hangulat további fokozásában. Valami már érezhető volt a levegőben. A kéthetenként tartott irodalmi estek is egyre felfűtöttebb légkörben zajlottak. A gondolkozás megváltozása érezhetővé vált, egységesedett.

A jövőbeli lehetőségek és a változás szükségyszerűsége egyre többek gondolataiban alakult, főként az egyetemi ifjúság köreiben. Én is tudatosabban figyeltem a fejleményeket, és júliustól elkezdtem lejegyezni az eseményeket. A történések sorrendjében ezekből idézek fontosabb részleteket, melyek összevethetőek az eredeti naplóval.

Napló

(Normál betű: a híryanag, dőlt betű: a naplóbejegyzés.)

Október 22. (híryanag – a miskolci levéltár anyagából)

A szegedi és a debreceni egyetemi szervezkedések után terjedt a diákok mozgalma.

A Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen tartott vitaesten összeállították az egyetemi diákság 11 pontját. Egyik fő pontjuk a szovjet csapatok kivonulásának követelése volt. A gyűlésen megválasztották a diákparlamentet, amely régiónk egyik legfontosabb forradalmi szervezetévé vált. A diákparlament elnöke Fekete Simon lett.

Október 23. (napló részlet)

Forradalom az egyetemen!

Nem tudom leírni, amit érzek! A régen várt, óhajtott lázadás és függetlenségi mozgalom megindult!

Szeged, Debrecen, Pécs, Pest, Sopron és Miskolc.

Már azt hittem, itt semmi sem lesz, de ma végre meghallottam a hírt. Estére 9 óra hosszágú tartó gyűlésen 11 pontot hozott az egyetemi ifjúság.

Holnap megyünk a diákgyűlésre!

Sopronban is megmozdult a diákság. Tamásék bizonyára nem hagyják magukat. Óh Istenem, csak sikerülne a tervük!

A zenei gimnázium minden támogatást megígért. Az egyetemi gyűlésre többen mennek, s megígérték, hogy a mi nevünkben is felszólalnak. Diósgyőr is a fiatalok mellett áll.

Valaminek jönnie kell. Az utolsó Cziffra György koncerten a Chopin szonáta és a Rákóczi induló olyan hangulatot ébresztett bennem, hogy csaknem sírtam.

Istenem! Segítsd meg a hazát! Pesten ledöntötték a Sztálin szobrot!

Egyik hír a másik után futótűzként terjed el.

A miskolci egyetem 11 pontját 10 órákor adták ki nyomtatványban. Állítólag az egész egyetem bejött és várt a nyomda előtt. Szeretnék egy-két számot kapni az iskolának.

Nem tudom, mi, de valami következik. Vagy forradalom, vagy- erre nem lehet, s nem is szabad gondolni..... Elfojtani nem lehet ezt a hangot, amely végre kiszabadult 11 év után. Szabadságot, független Magyarországot!

Október 23. kedd (híryanag)

A DIMÁVAG Gépgyár fiatal munkásai (Bogár Gábor, Turbók Gyula, Gellért Károly és mások) 21 pontban foglalták össze követeléseiket. A szovjet csapatok kivonulása mellett valódi általános és titkos választójogot is követeltek. A pontokat megfogalmazó csoport tagjaiból úgynevezett Munkásszervező Bizottság alakult. A Kossuth u 11. szám alatt Szabó Lőrinc szerzői estet tartottak, a bevezetőt Illyés Gyula mondta el, aki a bizonytalan közlekedés miatt a városban rekedt, csak 25-én utazott el, és még látta a diósgyőriek vonulását, erre naplójában is hivatkozott.

Október 24. szerda (hír)

A DIMÁVAG munkásai tüntetésen akarták kinyilvánítani kiállásukat a harcoló pestiek mellett. Ekkor még sikerült lebeszélni őket. A nap folyamán – az országban elsőként – üzemi munkástanács jött létre a DIMÁVAG-ban.

Este 150-200 fős csoport kísérelt meg tüntetést szervezni, azonban csoportjukat végül az ÁVH egyik százada szétverte.

Október 24. szerda (napló)

Borzalmas ezeket a napokat itt, a kollégiumban átélni. Napokat írok, pedig ez még csak a második.

Kétség, remény, öröm és mérhetetlen bánat. Minden perc gyötrelmem. Most várjuk az ítéletet, kik kerülnek statáriális bíróság elé? Van, aki megmenekül.

Még nem tudjuk azt sem, kik nem tették le a fegyvert? Az egyetemisták, avagy a munkakerülők sokasága? Jóformán semmit sem tudunk. Azt sem, hogy mi lesz a vége, csak annyit, hogy a magyar egyetemi ifjúság színe java elpusztul. Az orosz tankok és lökhajtasos gépek golyószórói 6000 halálos áldozatot vittek el.

A rádión a Hunyadi-nyitányt játszották. -"Áldjon meg Isten" – mintha csak a forradalom leghívebb harcosainak szólt volna. „Országunk győzni fog” – ez minden reményünk. A Himnuszt ma már vagy tízszer hallottuk. Nagy Imre szózata után és a statárium elé állítás híreinek megelőzőjeként.

Feszült a hangulat. Egymás után hallatszanak a felhívások. Most a pesti Nehézipari Műszaki Egyetem diáktothona nevében beszélnek. Azt nem mondják meg, hogy mennyien estek el eddig a véres csatákban.

Miskolcon még eddig semmi. Este végig mentünk a főutcán. Egyetemistákkal, középiskolás fiúkkal tömve az út. Éjjel készül valami. De mi? Ez hangzik az agyat feszítő vihar előtti csendben. Már nem bírom tovább ezt a kétséget.

Vajon Laliékkal mi történt? Hiszen ők ott vannak Budapesten! Ő sokkal higgadtabb annál, semhogy a statáriális bíróságig vitte volna a dolgot. Az azonban biztos, hogy valamit terveznek.

Nem tudok a pusztításra gondolni. Délelőtt megindult az izgalom és mostanáig csak fokozódott.

Most jöttek az új hírral: Miskolcon a város tele van orosz katonákkal, számtalan autó és gyalogos. A járókelők – főleg diákok között – cirkálnak, puskával a kezükben.

A diósgyőri munkásokat várják. Mi lesz?!?

Sírni szeretnék, de délelőtt óta nem tudok. Milyen furcsa arra gondolni, hogy esetleg közömbösen gondolhatunk majd vissza ezekre az időkre. Mert az biztos, hogy még sokszor előttünk lesz az októberi forradalom hőseinek emléke és példája.

Bármi legyen is a vége, az egyetemi ifjúság megérdemel minden elismerést. Csak a megindítás is merész tett volt, hát még a fegyveres felkelés!

Különösen az a borzasztó, hogy azok estek áldozatul, akiknek nem volt fegyverük. Mennyi kiváló fiatal és diák! 16–30 évig a legértékesebb réteg!

Vidéken nem lehet teljesen átérezni a helyzet komolyságát. Nincs bennük más érzés, mint izgalommal vegyes kíváncsiság és büszkeség, vágyódás a különleges és új után. Kifejezésre juttatni ezt a 11 éve felhalmozódott gyűlöletet és keserűséget. Végre megmutatták a fiatalok a fásult középkorúaknak: „Van még lelke Árpád nemzetének!”

– Megint közlemények a rádióban.

Itt a tanulóban nagyon vegyes a hangulat. Van, aki sír, de legtöbben közömbös, unott kifejezéssel ülnek az asztaloknál. Egyik-másik már szívesen táncra perdülne. A hírek után ugyanis jó tánczene van a rádióban. Igyekeznek a veszteséget tagadni, eltiúntetni, de úgys tudjuk a helyzet valóságát.

– Az adó hirtelen megszűnt, használhatatlan, állítólag katonai állomásról sugároznak tovább.

Tele van a város röplapokkal Az Ady-híd környékén találták reggel elszórva az egyetemi ifjúság 11 pontját.

Mi van Sopronban? Nem kaptam levelet, s egyhamar nem is remélhetem, hogy hírt hallhatok Tamásról. Remélem, ott nem került sor felkelésre. Ha megtették, akkor pedig egészen biztosan azért, mert Ausztriát érzik a hátuk mögött. Sopron autonómiáját már régebben megígérték, így ilyen irányú követeléseik nem lehetnek. De azért van mit kérniök nekik is.

Ma még egész nap írtam, s mégsem tudtam leírni azt, amit annyira szeretnék: hű képet adni a diákság gondolatairól a vészes napok alatt.

Legtöbben az esélyeket latolgatják, s azon törik a fejüket, ők mit tennének? Ez nem is rossz, ha azt vesszük, Egy kis előgyakorlat a jövőre vonatkozólag.

(délután iskolába mentünk)

Az osztálytársaim igazán remekül viselkednek. Bátrak s készek volnának önálló felkelést indítani. Ahol lehet, csatlakoznak, a lehetőségeikhez mérten.

Majd az egyetem és Diósgyőr! Ez a vágy fűt bennünket. Még Kazincbarcika hiányzik. Valószínűleg hiányozni is fog. Éjjel meg kell történnie a lázadásnak!

Október 25. csütörtök (hír)

A fővárosba utazott a DIMÁVAG, a Nehéz Szerszámgépgyár és az egyetem közös küldöttsége – amelyet elkísért Földvári Rudolf, a megyei pártbizottság első titkára is. A delegációt Nagy Imre miniszterelnök fogadta, aki elismerte a DIMÁVAG 21 pontos követelését.

Távollétükben hatalmas felvonulás színhelye lett Miskolc. Több tízezres tömeg hullámozott a város utcáin, majd az egyetemvárosban tartottak nagygyűlést, amelyen sztrájkbizottságot választottak. A bizottság elnökévé aznap este Rozgonyi Ernőt, elnökhelyettesévé Papp Miklóst (DIMÁVAG), Jekkel Bélát (megyei tanács) és Horváth Gyulát (egyetem) választották.

Este fiatalok próbáltak a fővárosba sietni, hogy részt vegyenek a harcokban. Csoportjaikat azonban megállították, többeket letartóztattak.

Október 25. csütörtök (napló)

Ma reggel izgatott volt a hangulat, a tegnapi várakozásnak a reménye még mindig megvolt.

Az újság ugyan azt írta, hogy „nem sikerült a merénylet” – de mi meghallottuk a részleteket is. Valóban elindult az este folyamán egy-két egyetemista, akik ki tudtak szabadulni a körülkerített Egyetemvárosból, hogy pontjaikat ismertessék a várossal.

A gyár előtt komoly összecsapásra került sor. Néhányan közülünk is ott voltak. Főleg fiúk. Reggel egy páran dagadt képpel jöttek be az iskolába.

Fél nyolcra még csak annyit tudtunk, hogy Pesten folyik a harc és a Nemzeti Múzeum egy órától ég. Borzalmas, barbár tett volt a gyújtogatás, és minden bizonnyal az orosz katonák gyújtották fel. Elképzelhetetlen, hogy ezt magyar egyetemisták tették volna.

Bementünk a Konzervatóriumba, mert itt, a kollégiumban tűrhetetlen volt a közönyösség. Az igazgatónő nem akar, illetve nem mer semmiről sem tudni.

Eleinte ott sem volt az, amit szerettünk volna. Kiszaladtunk újságért. Nagyon sokan álltak már sorba, de sikerült két számot megszerezni. Közös olvastuk, értelmeztük s a résztvevők beszámoltak a tegnapi esti miskolci események részleteiről.

Kovács gondnok úr nagyon kiabált velünk, hogy ne csoportosuljunk. Lementünk hát az 1-es terembe, hogy „népzene órát” tartsunk, vagyis folytattuk a vitát.

Közben jött a hír: Juhász Tibi este is kint volt és most azzal a hatalmas, s régen várt eseménnyel köszöntött bennünket, hogy a diósgyőri munkások elindultak.

Az egész város pillanatok alatt megtudta a hírt, úgy hogy már a kisgyerekek is ezt kiabálták az utcán. (Tibi, Juhász Tibor iskolatársunk később a diósgyőriek kiválóan tehetséges karnagya volt és nagyon korán szívprobléma miatt halt meg)

Az emberek, mintha összebeszéltek volna, kisebb csoportokban a diósgyőriek felé mentek, bár még senki sem volt biztos, de a levegőben már lehetett érezni a közeledésüket. Izgatottan csoportosultunk a konzi előtt. Egy gyanús külsejű hölgy álldogált a Szinva parton, a korláthoz támaszkodva, s bennünket figyelt. Szóltam a többieknek is, hogy vigyázzanak. Ismét bevonultunk az épületbe, de már nem akartuk felhívni az iskolaszolga figyelmét a csoportosulással, ezért kikértük az utcai termék kulcsait.

Odakinn közben egyre jobban feszült a várakozó hangulat. A lőtás-futás erősödött. Izgalommal figyeltük, mi lesz ezután?

Még a gondolkodás is megszűnt egy rövid időre, de akkor jött a parancs: az iskolát el kell hagynunk. Egyetlen, biztos menedékünket, ahol otthon érezhettük magunkat.

Visszamentünk a kollégiumba. Alighogy megérkeztünk, Andrea (Dienes) azzal jött, hogy az Igazgató úr üzeni, menjünk a konzi nagytermébe. Mindannyian egyszerre mentünk. Annyi időm volt, hogy az igazolványomat magamhoz vegyem. Amikor útközben találkoztunk Igazgató úrral, megerősítette a hírt. A tanárok azonban megijedtek, s azzal, hogy nem vállalják értünk a felelősséget, vissza akartak küldeni bennünket. Haza menni a kollégiumba már lehetetlen volt, hiszen előtte megkérdezték tőlünk, igaz-e hogy a konziba rendelték be bennünket?

A kollégiumi igazgatónő úgy reszketett, mint a nyárfalevél. Azt bizonygatta, hogy jobban érzi magát, ha velünk van. Én pont az ellenkezőjére gondoltam.

Így azután, hogy újra megkérdeztük az igazgató urat, mit tegyünk., ő azt mondta, hogy maradjunk bent, tehát egységesen bementünk a hangversenyterembe. Nehéz volt fegyelmезetten ülni, amikor alattunk a diósgyőriek vonultak kiabálva és jogaikat követelve. Elvonulásuk után néma csend ült a városra.

Az iskolagyűlés határozott: A debreceniek pontjait, amit az Igazgató Úr hozott magával, meghallgattuk, kiegészítettük ezután zárt, fegyelmezett sorokat alkotva kiléptünk a kapun. Az erkély 3 zászlajából kettőt leszedtünk, ezek alatt kezdtünk vonulni.

Előbb feltűnést keltett a kis csapat, de mind jobban és jobban megnyerte a járdán álldogálók tetszését. Hangos éljenzés fogadott bennünket végig az úton. Közben hívogattuk a várakozó, ácsorgó tömeget, hogy csatlakozzanak. Lassan, de biztosan nőtt a tömeg a hátunk mögött. Még nagyobb hatása volt a tüntetésnek (menetnek) amikor a Kossuth nótát énekeltük, majd a Marseillaise-t magyar szöveggel.

Jelszavaink is voltak. "Szabad, független Magyarországot!", „Ruszki, mars ki!", „Vesszen Gerő!", „Aki magyar, velünk tart!", „Nem tanulunk oroszul... És hasonló felkiáltások hangzottak.

Mindenütt sugárzóan boldog, de egyben a jövő távlataitól és esetleges sikertelenségétől félé, részben örvendező, kételkedő, bizonytalan mosolyt kifejező arcokat láttam. Az öröm és a kételkedő hit vegyes megnyilvánulásait.

Mi voltunk az egyetlen diákcsoport a diósgyőri és miskolci munkások után. Az egyetem ugyanis nem vonult, ők helyben voltak. Előbb azt hittük, a Petőfi térre megyünk, de jött egy rendező egyetemista és szervezte a tömeget, megadva az útirányt. A többi középiskola teljesen passzív maradt, csupán a Földes Ferenc gimnázium kis csoportja foglalt le egy teherautót, s azzal jöttek utánunk. Tulajdonképpen a tömeg második, városi részét mi indítottuk el a gyűlésre. Addig mindenki csak várt. Mögöttünk egyre nagyobb lett a vonuló tömeg.

Megérkezve, kint azonnal megkezdődött a nagygyűlés, A főépület tetején volt a főhadiszállás. Jól megrendezett, nyugodt légkör alakult ki. A követelések pontos felolvasása rendben folyt, és elfogadása is egyhangú volt. Annak ellenére, hogy nagyon sokan voltunk, mindenki fegyelmezetten, öntudatosan viselkedett.

Lelkesedéssel hallgattuk a Szózatot Nagy Attila előadásában. Közben nagyon jó hírt kaptunk, Sopronból telefonáltak az egyetemre, hogy ott is megalakultak a diákpárlament vezető csoportjai, kidolgozták követeléseiket s a legjelentősebbeket elküldték ide is. Mindegyikben egyetértettünk velük. Ők sem hagyják hát magukat!

Örülök, hogy mi sem vallottunk szégyent, tettünk valamit.

A gyűlés alatt egyre nőtt a tömeg. A nemzeti dalt egymás után, kis időközökben kétszer szavaltatták el Nagy Attilával.

Az volt a terv, hogy a Petőfi szoborhoz vonulunk közösen. A jelszavak szaporodtak: Szakmába vágó is akadt közöttük: „Húzzuk el a Hegedűsök nótáját!", „Békét akar a népünk, a ruszkiából nem kérünk!", „Munkás-diák szövetség!"

Így jöttünk be a szoborhoz. Itt is a megfelelő hangulat uralkodott. Valaki meg is jegyezte ironikusan: „Ez lenne a csöcselék?"

A Néphadsereg és a Rendőrség mellettünk állt.

A szobornál Nagy Attila ismét elszavalta a nép követelésére a Nemzeti dalt. A tömeg zúgta: „A magyarok Istenére esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk."

Az a feltétel, hogy a rendet, fegyelmet meg kell tartani minden körülmények között. A néma tüntetés, a sztrájk az egyetlen eszköz a kezünkben.

A tömeg megmutatta, hogyan tud viselkedni, ha akar, s ha tudja, mit miért tesz.

Az úton két ízben találkoztunk fegyveres katonákkal megrakott orosz autóval. Az ágyú sem hiányzott a pótkocsiról, s mégis, mindenki megállta, hogy egy szó nélkül ment el mellettük. A szemek sok mindent kifejeztek, s volt olyan katona – amelyikben még volt lelkiismeret –, aki elvörösödött és lesütötte a fejét szégyenében.

Újra bementünk az iskolába, s a jól végzett, diadalmas munka öröme sugárzott az arcokon. Különösen, amikor megláttuk a város megváltozott képét. Sehol vörös csillag, címer, vagy orosz jelképek a falon. A rendőrök sapkájáról is lekerült a régi címer.

A konzival szemben, a tér másik oldalán a városi rendőrség épületéről akkor szedte le két rendőr a csillagot, amikor odaértünk. Megtapsoltuk őket. Ütközben az egyetemről befelé jövet sokszor kellett ezt megtennünk. Az egyetemen kint a konyha kéményére tűzte ki egy lelkes diák a piros-fehér-zöld zászlót a csillag helyére. Az egyik középületen a bevésített vörös csillagos címert szedték ki ottjártunkkor. A Megyei Tanácsházról is lekerült a csillag. **Októberi csillaghullás!**

Az iskolába visszaérve kis megbeszélést tartott a fiatalság a tanári kar részvételével.

Megdicsérték bennünket a fegyelmezett, lelkes, időszerű viselkedésért. Azt hiszem, ezt főleg Igazgató Úrnak köszönhattuk. Aláírásunkkal tettünk hitet a mai nap igazságai, eszméi mellett. Jó érzésekkel mentünk haza, a kollégiumba.

A kollégiumban volt némi izgalom, de senki nem tudott semmit a részletekről. Nekiünk kellett beszámolni az eseményekről. Az igazgatónő és Natália néni csodálkoztak, hogy ezt mi mind honnan tudjuk? Ők még nem értik a mai nap jelentőségét. Csak sejtik, hogy valami lesz, amíg mi részesei vagyunk az eseményeknek.

5 óra tájban értünk be, akkor ettünk valamit reggeltől, észre sem vettem az éhséget az izgalomban. Evés után azonnal indultunk tovább a nyomdába: rettenetes tömeg gyűlt össze. A járművek nem tudtak közlekedni az utcán. Amikor a tömeg utat akart engedni egy járműnek, véletlenül kinyomta az egyik kirakat üvegfalait. Ez nagyon rossz hatást váltott ki az emberekből. S nem csak ez. Hanem a a felelőtlen, minden ok nélkül rágalmakat kiáltozó, igazi csöcselék hangja is. Nyugtalanság, s az elért eredmények miatti aggodás látszott a legtöbb ember arcán. Nagy Attila próbálta csitítani a tömeget, de nem sikerült. S Mariann, aki elég rosszul érezte magát, azt mondta, ő nem marad tovább kint. Így nekem is be kellett jönnöm.

Ezzel azonban még koránt sem szűntek meg a napi események. Most jönnek egymás után a vészes és forradalmat hozó hírek: – a miskolciak betartják szavukat és segítenek a pestieknek. A buszokat és vonatokat megrohamozták, s elindították Pest felé. A vidék, a borsodi iparvidék pedig Miskolcon tömörül. Ózd, Borsodnádasd, Sajószentpéter, Kazincbarcika sztrájkol, s bevonult autókkal Miskolcra.. Ha itt megmozdul a nép, nem tudnak mit tenni. Itt a fegyvergyár a közelben, biztosítva van minden feltétel. Győzni kell, vagy örök szolgaság a sorsunk.

Milyen aktuális most a Szózat, a Himnusz és a nemzeti dal minden sora! Igazi tartalommal telik meg minden szó egészen új színben látszik minden. Vajon hogyan végződik mindez?

„Az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért”! „Rabok leszünk, vagy szabadok?” – csupa kérdés csupa kétség. S a kormány, az ország vezetői még mindig nem tudják, mit kell tenniük. Magyarok az ilyenek? Igaz ugyan, hogy leváltották Gerőt, de mire mentünk vele? Kádár nem ugyanaz?

Nagy Imrében még van bizalom, A forradalom résztvevői állítólag már kaptak amnesztiát. Ez is a mi követeléseink egyike volt. (Kossuth téri sortűz)

Október 26. péntek (hírek)

Mivel 25-én este fiatalok próbáltak a fővárosba sietni, hogy részt vegyenek a harcokban, csoportjaikat azonban megállították, többeket letartóztattak, ezért reggel többezres tömeg tódult a városi, majd a megyei rendőrkapitányság elé, hogy követelje a letartóztatottak szabadon engedését. Bár a fiatalokat állítólag már kiengedték, a sokaság ezt nem hitte el. Végül az emberek megrohamozták a kapukat, válaszul sortűz dördült el. Összesen 16 halálos áldozata lett a sortűznek, sokan megsebesültek. A tömeg először elmenekült, később azonban visszatért és megostromolta az épületet. A népharagnak október 26-án, illetve 27-én összesen hét személy (rendőrök és ÁVH-sok) lett az áldozata.

Október 29. hétfő (napló)

Már harmadik napja, szombat reggel óta itthon vagyok. Édesanyám jött be értem. Pénteken, 26-án este nem volt időm leírni a napi eseményeket. Nem is volt olyan szép, mint a csütörtöki, de ezt is érdemes megörökíteni.

Reggel a diákparlament ülésezett, s az este elfogott társaik kiszabadítására tüntetést rendeztek. Én is majdnem elindultam, csak még bementem az iskolába, gondoltam, majd a többiekkel együtt én is elmegyek. Közben azonban az igazgató úr megtudta, mi a helyzet a tüntetésnél. A fegyvertelen, némán tüntető diákok közé lövetett az ÁVH. Több mint tíz halott lett a diákok közül, ezen kívül munkások is áldozatul estek a vérengzésnek, összesen 16 ember halt meg a reggeli órákban.

A Konzervatóriumból nem engedtek tehát ki bennünket, de a térre vártuk a tüntető tömeget, hogy mi is csatlakozzunk.

11.50-kor a miskolci stúdió bejelentette: a munkástanács átvette a hatalmat a rendőrség és a honvédség, valamint az ÁVH csapatai felett, s a délelőtti vérengzésért elégtételt vesznek/adnak.

Ez után borzalmas igazságszolgáltatások következtek. Az ÁVH tisztjeit, főleg a délelőtti vérengzés okozói és résztvevői- üldözte és méltán megbüntette a tömeg. Előbb az idősebb Gáti, majd egy másik ÁVH-s következett. Mi az iskola erkélyéről sokáig tudtuk követni az eseményeket, mert főleg az előttünk és alattunk lévő téren történt a legtöbb mozzanat. Lehetett látni, amikor elkezdtek üldözni Gátit,

amikor hozták vissza a teherautó után kötve és a végső fejleményeket is követtük. Ugyanígy, ahogyan a másik áldozatot, amikor a Színva patak medrében futottak utána és elfogták. Rettenetes volt látni a nép haragját, a kimért büntetést, de senki nem avatkozhatott be, a történeteket a tömeg indulata, jogos felháborodása vezette. Azt hiszem, akik átéltek, soha nem felejtjük el. Napokig, hetekig láthatóak voltak a testek nyomai az iskolánk előtti szovjet emlékmű márványkövén. Ilyen könnyörtelen a nép, ha felkel. Estére csendesedett a hangulat. A Tanácsházára bevitt négy ÁVH-s tiszt közül egyet még az este folyamán kiadtak. A tömeg vele is végzett. Ez az eset a kollégiumunk tanulójának ablakai alatt, azzal szemben zajlott le, de már este volt, így inkább a hangi történeteket lehetett követni. Másnapra már nem volt ÁVH. Emeletről emeletre nyomultak be az épületbe, a saját fészkükben pusztították el őket. Többeket a Gömöri pályaudvar felé vezető út menti fákon láttak lógni napokon át. Sokáig nem mentem arrafelé, ha hazautaztam. Fennmaradt az emlékü, a kegyetlenség szobrait lehet megalkotni róluk. A magyar nép soha nem tud teljes mértékben elégtételt adni a rémtetteikért. Nagy Imre hivatalosan is megszüntette az ÁVH szervezetét Budapesten és vidéken is. (A salgótarjáni sortűz ugyanebben az időben történt, hasonlóan védtelen fiatalok ellen. Véber professzor emlékezése alapján részleteket tudtam meg róla.)

Október 29-31. (hírek)

Megválasztották a végleges megyei munkástanácsot. Nagy Attila és Papp Miklós vezetésével sikerült visszaállítani a közrendet. Megválasztották a városi nemzeti bizottságot, Gálffy Imre 1949 előtti volt polgármester (az osztályfőnökünk férje) lett az elnök.

Október 30. (napló)

Istenem, mi lesz a vége?

Mindenki a rádiónál ül és várja a híreket. Sírás, kétségbeesés mindenütt. Erre ráérünk, ha nem lesz Magyarország. De most, amikor a neve még ragyogóbb, mint valaha is volt, semmi okunk a sírásra. Segíteni és imádkozni kell. Csakhogy itthon nem lehet semmit tenni.

Az bizonyos, hogy ha az orosz katonák megtámadják az országot, egyetlen akarat lesz: szabadság vagy halál. Inkább meghalni, mint tovább túrni az oroszok uralmát! Most legalább meglátja a világ, hogy Magyarország nem hunyászkodik meg soha. A vágyódás a méltó emberi élet után oly erős, hogy az egész világ felfigyelt a magyar népre, segítségét, bátorítását küldi. Már az is erőt ad.

Nem sajnálom az elveszetteket, mert tudom, hogy mindegyik büszkén, elszántan, hazaszeretettől fűtve állt a harcosok közé, s mindenre készen küzdött a népért.

Csak akkor lesz borzalmas a veszteség, ha mégis győz a forradalom – márpedig győznie kell –, s a legjobb magyar emberek hiányoznak közülünk.

Mi van Laliékkal és Tamással? – nem tudom és nem jönnek a hírek.

Vidéken nem tudunk semmit arról sem, mi van most Budapesten, csak sejtjük a borzalmakat. Arra is gondolunk, hogy mi lesz azután??? De én csak azt annyit tudok: győzünk! Még ha az egész orosz nép ellenünk tör, akkor is a miénk a győzelem, erkölcsileg a magyarok győznek és ezt a világtörténelem sem fogja letagadni. Az ENSZ semmit sem tett. A varsói tagállamok is hallgatnak. Mindenki félti a saját bőrét, csak mi küzdünk az egész hadszíntéren. A miskolci munkástanács vezetői vállalták a harcot. Ma az ENSZ felé intéztek felhívást. Az egész ország segíti a főváros lakosságát.

November 1–4. (hírek)

Elhatározták a munka felvételét nov. 5-ével, de közben a szovjet csapatok nov. 4-ei bevonulása miatt minden megváltozott. Miskolcon két egyetemista vesztette életét e napon.

A megyei munkástanács vezetői nem ismerték el a Kádár-kormányt, emiatt többüket letartóztatták és a Szovjetunióba hurcolták. A nagyüzemi munkásság követelése és ellenállása hatására november második felében mégis hazahozták és szabadon engedték őket. A munkástanácsok rövid ideig még működtek, azonban hamarosan megtörténtek a letartóztatások.

November 7. (naplórészlet)

Az orosz csapatok bevonultak, már itt is megjelentek. Még mindig azt hiszem, hogy csak egy rossz álom. A rádióban jönnek a hírek, üzenetek. Nem kaptam még semmi hírt Laliékról, sem Tamástól. A rádió szerint Sopronban még tegnap este is folytak a harcok,. Az egyetem 600 hallgatója még küzdött az orosz tankokkal szemben. Hányan maradtak életben? Nem tudom elképzelni, de borzalmas, milyen áldozatokat követel ez a harc. S én még mindig semmit sem tettem annak érdekében, hogy legyen valami eredmény. Addig a külföldtől sem várhatunk semmit. Az ENSZ eddig semmit sem tett. Tárgyalnak.

November 16. (naplórészlet)

Az utóbbi hetek szinte elröpültek felettem. Néha azt hiszem, csak egy rossz álom ez, amiben élünk, s ha felébredek, minden jó lesz, elcsitul ez a sok aggodalom, kétség és remény közötti várakozó érzés. De a felébredés csak nem akar elérkezni, ellenben mindig szörnyűbb valóságok következnek helyette.

Nov. 3-án már minden megnyugodott volna, amikor 4-én, ill. 5-én megindult az orosz csapatok támadása.

A nyugati országok együttérzése nagyon is jól esik, de nekünk nem szavakra, hanem tettekre volna szükségünk. Megérthető az ő helyzetük is, hiszen a legkisebb meggondolatlanúság a harmadik világháborút robbanthatja ki. Így érthető a szabad országok helyzete.

A magyar nép azonban most olyan egységes, mint még soha a történelem folyamán, s nem valószínű, hogy lesz rá példa a későbbiekben. Az ellenállás folyamatos, a kormánynak

nem hisznek az emberek. Nagy Imre nem fogadta el a felajánlott tárca nélküli részvételt, elvégre neki saját kormánya van, ami jogos, s a nép akaratából jött létre. Pár napon belül úgyis az veszi át a hatalmat. Az országos méretű sztrájk nem szünetel, amíg orosz csapatok irányítanak a Kádá-féle bábkormány hatalma alatt.. Addig nem megyünk iskolába sem, amíg az orosz csapatok ki nem mennek az ország területéről.

Tamásról semmi hírem, bízom abban, hogy él és kijutott az országból, mert deportálnak mindenkit, aki bármit tett. Már az én osztálytársaim is a kor szerint bele esik az oroszok által összeszedettek korcsoportjába. Nyíregyházán már 11 ezer embert gyűjtöttek össze, legnagyobb része 20 év körüli fiatalember. A bányászok kivonultak a záhonyi vasútállomásra, ahol felrobbantják a síneket. Minden vonalon megindult az ellenállás, kifejlődött a partizán mozgalom. Mindenfelé szerveződnek az emberek. Vannak közöttük árulók is, de ezek előbb-utóbb megjárják, a sors keze utoléri őket. Egy soproni egyetemista azt mondta a rádióban, hogy az egész egyetem átmenekült. Ők tartották az utat a városból menekülőknél, s utoljára – akik életben maradtak, szintén átmentek. Remélem, Tamás is biztonságban van.

Vajon mi van a lányokkal? Ma sokat izgultam mariért. Azt hittem, Ózdra megy ez a sok páncélos autó és tank. De elkanyarodtak Aggtelek felé. Laliékról még mindig semmi hír. A rádióban egyre jönnek az újabb események. A világ közvéleménye mellettünk áll. Az európai munkásság, sajtó és az értelmiségiek is. Itthon mindenki remél, bízik és küzd.

November 30. (naplórészlet)

Visszajöttünk az iskolába, elindult a tanítás és híreket kaptam Tamásról. Nem történt baja és itthon maradt. Az erdészek mentek el testületileg Sopronból, nem a bányászok. Andrea (Dienes) is sok hírrel érkezett, sokat mesélt a budapesti események alatt átéltekről.

Még mindig nem tudok tanulni és gondolkodni! Már lassan egy hete, hogy visszajöttünk és alig tanulok valamit. Ilyen lelki állapotban képtelenség koncentrálni elmélyülni. Micsoda események, sorsmeghatározó változások történtek 5 hét alatt!

December 6., Mikulás napja

A kollégiumi Mikulás-est után a gimnáziumban is megrendeztük az ünnepet. A tanároknak is jól esett egy kis együttlét, tanulni úgy sem tudunk még mindig teljes értékűen. Le kell ülednie az elmúlt hetek eseményeinek. Csak a falak ugyanazok.

Az ember másként lát mindent, megváltoztak az értékek, viszonyok, célok és mi is.

Lassan összejön az osztály – már akik itthon maradtak. Ma megjött Kátai Laci is. Elsőként Szigeti Micu ment el édesanyjával, Szigeti Erika hegedűművésszel, akik évekig a konziban rejtőztek. Benyiczky Éva, Füleki Erzszi már korábban, de Nagy-Máté Huba csak a legutóbbi napokban indult, reméljük baj nélkül kiért. Hírek szerint az igazgatónk, Galánffy Lajos december első hetében ment át családjával együtt, mert veszélyes lett volna maradniok. A kollégiumi társaságból is hiányzanak néhányan,

Cini három napja indult. A negyedikeseik közül nagyon sokan elmentek, mert ők jól látszottak a felvonulási képeken, amit egy orvos készített a felvonulásunkról és továbbadott, ezért figyelmeztették őket, hogy vigyázzanak, tűnjenek el, amíg nem késő. Alig maradt, aki érettségizzen.

Az országban sokan latolgatják a lehetőségeket, mi lesz, mikor lesz valami fejlemény? Most volt egy lebénulásos időszak, passzív várakozás, de újabban megint megkezdődött a fegyveres felkelés folytatása. Néhányan még próbálkoznak. Pesten néma női tüntetés előzte meg egy tervezett harc kirobbanását. A tűz azonban lassan kialszik, nincs utánpótlás, sokan eltűntek.

Tudomásul kell vennünk a valóságot. Készülünk az érettségre és az életre...

Utóhang

Több '56-ban kivándorolt osztálytársam visszajött az osztálytalálkozókra. Van, aki teljesen eltűnt. Többekkel tartjuk a kapcsolatot. Szigeti Micu csellóművészként jött vissza Miskolcra, és adott hangversenyt a konziban. Friedrich Ágival Stockholmban találkoztam, zongoratanárként dolgozott az Adolf Fredrik-zeneiskolában. Galánffy Lajos igazgatónk feleségével és két gyermekükkel egy fagyos decemberi éjszakán szöttek át a határon, Amerikában éltek. Egy iskolai találkozóra utazott haza, amikor a szállodában érte a halál Budapesten. Sok barátunk elment, de néha hazalátogat. Nagy-Máté Huba végül itthon lett lelkész, és még mindig aktív zongorista, mint Egyed Ferenc, aki Németországból jön haza a találkozókön játszani és énekelni.

Tamással 1960-ban összeházasodtunk, két fiam született, és két unokám ad gondot és örömet. Már mindketten elérték a felnőttkort. Ezt az emlékezést miattuk is vettem papírra, hátha tanulnak belőle. A személyes élmények hatását nehéz átadni, csupán a tényeket írtam le, ahogy akkor láttam.

A két unokabátyám, Lali és Laci közül végül is csak az egyik hagyta el az országot '56-ban, a másik visszajött a határról, mert nem akarták teljesen egyedül hagyni szüleiket. Amint lehetett, látogattuk egymást, közösen építettünk nyaralót. Unokáinkkal együtt töltjük a nyarat Balatonszárszón, emlegetjük a múltat.

2016 októberében Budapesten

Megjegyzés: Antal-Lundström Ilona emlékezése elhangzott az MNYKNT '56 gondolat '56-ról című konferenciáján, 2016. november 7-én.

DUPKA GYÖRGY

'56 KÁRPÁTALJÁN

pártfeladatot „vakon teljesítő” és „elhajtó” írástudók

Míg Magyarországon az írók döntő többsége az osztálymentes, egységes magyar nemzetért vívott szellemi csatát, és a forradalom generátorai voltak. Ettől eltérően, a kárpátaljai magyar írók, lapszerkesztők egy részét (Balla László, Lusztig Károly, Sándor László és mások) arra kényszerítették, hogy vegyenek részt a magyar szabadságharc eltiprásával kapcsolatos dokumentumok, felhívások előkészületeiben, illetve „fentről” kapott pártfeladatokat teljesítettek.

Kik is voltak a „pártfeladatokat vakon” teljesítő írók?

Mint az eddigi kutatásainkból ismeretes, Kádár János 1956. november 1-je és 4-e között –Moszkvából jövet Kárpátalján – az Ungvár környéki Ókemencén, a megyei pártbizottság nyaralójában tartózkodott. Ebben az épületben fogalmazták meg a későbbiekben hírhedtté vált „szolnoki rádióbeszédét” és a szovjet hadsereg felhívását a magyar néphez és más plakátszövegeket is, mégpedig orosz nyelven, amit aztán magyar nyelvre fordítottak le.

Dupka György előadás közben, MNYKNT, Budapest, 2016. november 7.

A szovjet hadsereg magyar néphez intézett felhívása orosz nyelven, eredetiben is olvasható a lábjegyzetben jelzett forrásgyűjteményben. A szerkesztők jelzik, hogy a szöveget „magyarból oroszra fordították”¹, majd – a Kreml pártvezetőinek szerkesztésében, jóváhagyásával – újra magyarra visszafordították.

A szövegek stilizálásába, szerkesztésébe bevonták a kárpátaljai írástudókat is. Lusztig Károly² író, újságíró, aki abban az időben a *Vörös Zászló* c. bereg-vidéki pártlap szerkesztője volt, visszaemlékezése szerint, élete végéig nem felejtette el a november 3–4. közti napot. A pártbizottság berendelte Ungvárra, találkozott és utasítást kapott Nyikolaj Podgornij KB-tagtól, kezébe nyomtak néhány oldalnyi orosz szöveget, hogy azonnal fordítsa le. Az egyik a szovjet hadsereg felhívása a magyar néphez, a másik a Magyar Forradalom Munkás-Paraszt Kormány felhívása a magyar néphez elnevezésű dokumentum volt. Mint írja, a lefordított szövegeket bediktálta a szedőnek, aztán kiadták korrigálni a levonatokat.

Ebbe a munkába az alkotó értelmiség prominens vezetőjét, Balla László³ író, főszerkesztőt is bevonták, aki Kádár szolnoki beszédének Lusztig Károly által lefordított szövegét szerkesztette.

Barzsó Tibor⁴ műfordító mindezt megerősíti, hiszen ebben az időben az ungvári újságyomdában dolgozott, még pirkadás előtt ki kellett szedniük és nyomtatniuk az elkészített szövegeket.

A kárpátaljai írók által lefordított, megszerkesztett két szöveget azonban nem Szolnokról, hanem Ungvárról sugározták, méghozzá a Kárpátaljai Területi Rádió magyar nyelvű adásában.

Szövegét Sándor László újságíró, műfordító, mesegyűjtő, a rádió egyik akkori szerkesztője olvasta mikrofonba. Erről a halála évében készített, később 2009-ben kiadott emlékiratának részlete tesz tanúságot⁵. Sándor László azt állítja, hogy az ungvári rádión kívül „a szolnoki adóállomás is sugározta a kormánynyilatkozatot, és a későbbiek során híreket kaptam a határon túlról, elsősorban Salgótarján, Ózd és Diósgyőr környékéről, hogy nagy tömegek hallgatták a két rádió adását...”

Botlik József úgy tudja, hogy a két szöveget csakis Ungvárról sugározták:

„[...]a két kiáltvány nem a Tisza-parti városból hangzott el először, mint azt a marxista történetírás és a pártideológia évtizedeken keresztül hivatalosan hangoztatta, hanem Ungvárról, ahol a Kárpátaljai Területi Rádió Magyar Adásának a hullámhosszát ideiglenesen áttették a szolnoki rádióállomásra. A magyar adást ekkor az Ungvár közelében, az Ungi síkon fekvő Rát és Kereknye községek határában álló hatalmas adótoronyra vitték át, amely a moszkvai rádió Nyugat-Európába irányuló, propaganda jellegű angol, francia, német stb. nyelvű külföldi adásait erősítette fel. Így lehetett azt jól venni és hallani az Ungvártól távoli magyarországi tájakon is. A hatalmas adótornyot a környék magyarsága egyszerűen csak „zavaró”-nak nevezte, mert úgy tudták, hogy az adóból a müncheni Szabad Európa Rádió adását is zavarták.”⁶

Az SZKP Központi Bizottsága 1956. december 14-i ülésének egyik határozata (64. számú jegyzőkönyv) a szovjet Déli Hadseregcsoport parancsnokának a kérésére a legmegbízhatóbb kárpátaljai magyar kommunisták közül „40-50 felelős pártfunkcionáriust” katonai

egyenruhában, tiszti rendfokozattal két-három hónapos időtartamra Magyarországra vezényelt. Feladatuk az volt, hogy „fordítóként, tolmácként” vegyenek részt „a rendcsinálásban, a gazdasági, kulturális és politikai élet megszervezésében”. Néhányan 1990-es évek közepén is vezető párt-, illetve állami tisztséget töltöttek be Kárpátalján. Néhány személy közülük: Vladimír Mihály, az ungvári *Kárpáti Igaz Szó* című magyar nyelvű kárpátaljai területi (megyei) napilap főszerkesztő-helyettese; Nemes János, a lap rovatvezetője; Barzsó Tibor, az ungvári Kárpáti Kiadó magyar osztályának főszerkesztője; Szalai Borbála, az ungvári tankönyvkiadó akkori szerkesztője, később gyermekversek ismert költője. Veress Gábor, a beregszászi járási pártbizottság első titkára, aki az 1970-es években még hajdani iskolatársai előtt sem volt hajlandó megszólalni magyarul, csak oroszul beszélt, 1991 után a Kárpátaljai Állami Közigazgatás szerve nemzetiségi ügyekkel foglalkozó osztályának a vezetője volt. Közülük Vladimír Mihállyal erről a küldetésről többször szót váltottunk, büszkén mesélte, Illyés Gyula magyar költőnél is gyakran vendégeskedett. Az elmondottakat egy fényképpel is tudta igazolni, ahol együtt fotózták le őket.

„Magyarországon lezajlott egy tragédia, és itt szép csendesen, nyugodtan folydogál a munka” – állítja Balla László visszaemlékezésében.

Ezek szerint a kommunista diktatúra által vérbe fojtott forradalom hírére sok-sok moszkovita fellélegzett, kommunista jövőjük érdekében bizakodással végezték a párt által rájuk bízott munkájukat az ideológiai front területén, vállalták a küzdelmet a burzsoá nacionalizmus irodalomban megnyilvánuló állítólagos jelenségeivel szemben, írásaikban ostromozták a másként gondolkodókat, elítélték felforgató tevékenységüket.

Az ortodox kommunista szellemiségű íróinkat leszámítva, a kárpátaljai magyarság – levéltárakból előkerült dokumentumokkal is igazolhatóan – kezdettől jól érzékelhető rokonszenvvel kísérte figyelemmel az 1956-os magyarországi forradalmat és szabadságharcot.

Az ungvári, gálócsi, mezőkaszonyi, nagyszőlősi politizáló fiatalok csoportjai szovjetellenes röplapokat, magyar szabadságharcot éltető plakátokat terjesztettek.

A gálócsi fegyvert rejtető fiatalok mellett kiálló gálócsi Gecse Endre⁷ református papot a KGB ungvári pincéjében kihallgatás közben agyonverték. A többieket többéves börtönbüntetésre ítélték. Köztük a feketeadói Varga János 17 évesen 5 évet kapott. A Mordvin földön raboskodó fiatalember édesanyjának a következőkről panaszkodott hazaküldött verses levelében: „Meguntam, meguntam/ Börtön kvártélyát, Három krumplicskával/ a bűdös létyóját[...]”⁸

Az egyéni akciók hősei közül Bucsella József nevét kell megjegyeznünk. A sásvári fiatalember 1956-ban a szovjet hadsereg katonájaként került Magyarországra a forradalmat leverni. Bevetés előtt a parancsot megtagadta, dezertált, hosszas keresés után a katonai járőrök elfogták. A szovjet hadbíróság ítélete alapján a dezertálásért halálra ítélték, mivel kivégzése nem sikerült, kegyelmet kapott, életfogytiglanra ítélték. Közel 50 éven át volt távol szülőfalujától, tudjuk meg a Sorsok megírva. Életem elrabolt ötven éve c. naplójából, amelyből az alábbi részletet közöljük.

„[...]S akkor elkövetkezett 1956. október 24-e. Ezt a dátumot megjegyeztem, mert ekkor fordult nagyot az életem kereke. Riadóztatták az alakulatunkat, és Budapestre vezényelték. Nem akartam a fajtámra fegyvert fogni. Apámtól, aki szintén nagy magyarkodó volt, azt megtanultam, hogy: ne bánts a magyart! Útban Budapest felé én megszöktem az alakulatomtól. Tudtam, hogy a dezertálásért akár föbe is löhetnek, de akkor ez érdekelt a legkevésbé. Én a sanyarú sorsom ellenére magyar gyerekként és a nációmmal való ragaszkodás szellemében, Petőfi hazaszeretétét a magamévá téve nőttem fel.

Szóval megszöktem a szovjet seregből. A Bükkben bujdokoltam mindaddig, míg rám találtak Kádár János ávósai. Bekerítettek. Próbáltam kisurranni a gyűrűből, de úgy lőttek rám, mint valami céltáblára. Persze, elfogtak és átadtak a szovjet hadbírósnak. A Magyarországon állomásozó Déli Hadseregcsoporthoz hadi törvényszéke elé kerültem. A hadbírósnak golyó általi halálra ítélt.

Emlékszem arra a napra, amikor falhoz állítottak. Nem volt halálfélelmem. Bekötött szemmel álltam hóhéraim előtt. Emlékszem az eldördült lövésre, valami csattanásra a fejemben. Nem tudom, mi történt, s hogyan, de pár nap múlva egy világhírű moszkvai klinikán tértem magamhoz. Azt, hogy hová kerültem, csak jóval később tudtam meg. De ez már egy másik történet...”

Kutatásaim során számos lágervers került elő, egyeseknek a szerzője is ismertté vált (Antal Sándor, Ágoston Béla, Balog Sándor, Bendász István, Berta Károly, Bakura Sándor, Fedák László, Gaál Sándor, Holozsi Károly, Horváth Simon, Nagy Jenő, Tar Géza, Vadnay András, Zimányi József, akiknek nagy többsége internált és Gulág-rab, egyesek fejben írták költeményeiket.⁹ A lábjegyzetben hivatkozott gyűjteményben közzétett dokumentumértékű szövegek a Kárpátaljáról internált vagy koncepciók per folyamán elítélt és kényszermunkára hurcolt magyar rabságban töltött életét, szenvedéseit, kínzásait, vagyis a retorziókat örökítik meg. Szerzői között szinte minden társadalmi réteg képviseltetve van. A tőlük begyűjtött lágerírások minden egyes csiszolatlan mondata őrzi a megmaradás hitét. Az érzelmileg telített sorokból, szavakból tengernyi szenvedés olvasható ki. E szenvedésre épült az Istenhez fohászkodók hite, az Isten, a Család és a Hazaszeretet, illetve a szülőföld iránti vágyakozás hite. Ez táplálja ma a mi hitünket is, erőt ad nekünk a fennmaradáshoz, magyarságunk fel nem adásához.

Azonban voltak olyan szellemi lázadók is, akik úgynevezett „szovjetellenes röplapversek” is merészkedtek írni, és azokat környezetükben elszántan terjesztették. Ma már a levéltári kutatásokból tudjuk, hogy a szovjetellenes plakátok, röplapok, jelmondatok, felhívások, rímbe szedett strófák stb. egy részét a KGB ügynökei szigorúan „begyűjtötték”, és a nyomozás során egyeseket „letartóztattak”, viszont mások kilétét nem sikerült felfedni, felkutatni. Ezek közé tartozott például az ungvári ügyvéd, Bártfay István költő, akinek első versei még a két világháború között a Losoncon kiadott *A Mi lapunk* c. cserkészlapban jelentek meg.

A felsoroltak közül a legtehetségesebb, legbátrabb hangú írástudónak tartom Bártfay István (1902-1990) agyonhallgatott költőt, akinek kötetnyi kézirata a teljes feledésből

nemrég került elő. Az írásokat féltett kincsként lánya, Bánátné Bártfay Éva őrizte meg. Tőle tudtam meg, hogy apja a hetvenes-nyolcvanas években írásaival felkereste Balla László főszerkesztőt is, aki verseinek publikálását a *Kárpáti Igaz Szóban* kategorikusan megtagadta, pedig a civil életben jól ismerték egymást.

A szovjet hatalom a szókimondása által is üldözött ungvári ügyvédet mellőzte. Számos kéziratban maradt versében (*Kelemen üzen, Még egy zsoltár, Coda*) emléket állít az 1944–1947 között ártatlanul elhurcolt, síríg alázott kárpátaljai magyaroknak, illetve azoknak az internált édesapáknak, akik már a távoli idegen földben, jeltelen sírokban nyugszanak.

Megrázó verset ír (*Halotti beszéd, Avar*) a Gulág-rabként, halálos betegen hazatért édes testvérbátyához, Bártfay Kálmánhoz, akit nagyszülősi plébánosként tartóztattak le, majd 25 évre ítélték el, melyet az irkutszki terület Csuksa nevű javító-nevelő munkatáborban kellett letöltenie. A családi iratok között található olyan levél is, amely 1954. december 26-ai keltezésű, Hruscsovnak címezte a 69 éves idős és beteg testvére szabadulása érdekében.

Bátor hangvételű *Paródia* című költeményében elszántan ostromozza a népeket megtizedelő és rabságban tartó kommunista rezsimit, kiszolgálóit, egyben megjósolta bukását is.

A kegyetlenül levert szabadságharcot 1956-ban a *Bujdosó ének* című versében elsíratja. A „kuruc dallam tárogatóra” írt harmadik versszaka így hangzik: „Budapest. Síri csend. Maléter menetel/ Mártírom sereggel, Ronggyá lőtt szívekkel / megáll az Úr előtt.”¹⁰ A később megfogalmazott *Apokalipszis* című versében is emléket állít a rendszer által eltiport hősöknek, az öldöklés helyett a békének.

A fentebb leírtakhoz annyit fűznék, hogy az utolsó fél évszázad magyar irodalomtörténelmének megértéséhez és megírásához nélkülözhetetlen a szovjet levéltárakban lappangó NKVD-források ismerete is, amely sajátos megvilágításba helyezi az irodalom és írók, a politikai hatalom és politikusok bonyolult viszonyát. Véleményem szerint ez a korszak vízválasztó volt a magyar írók és más művészeti ágak alkotó részére is. Élesen kialakította a kultúra kétarcúságát, az ortodox kommunista és a reformírók csoportját, az utóbbiak később az ellenzékinek számított pártonkívüliekkel egyesültek, és a rendszerváltásig a pártos irodalom ellen, alkotó szabadságért, a minőségi irodalomért közösen küzdöttek, csatát nyertek.

Közreadjuk a birtokunkban lévő Bártfay két '56-os forradalom ihlette versét.

Paródia

Nyeszokrusimaja, zabálj, ha van kaja
Hanem utána nyald meg jól a szád,
Az a bokszfizurás egy véres bezpekás,
Tyurmába nyom, mert loptad a gubát.

Nyeszokrusimaja, -kopasznak nincs haja,
Kopasz a bálvány és pucér a nép,
Láger vagy ocseregy egészen egyre megy,
Rabszolgánépnek hű barát a gép.

Nyeszokrusimaja, munkásnak van baja,
Dalok honában hallgat mint a hal,
Vitézlő proletár, híz mint egy dromedár,
Mienk a könny, Szibériánk a dal.

Nyeszokrusimaja, poloskák bösz raja,
Himpellér horda, hordd el már magad,
A népek enni kell, tinéktek menni kell,
Davaj világnak hamva sem marad.

Nyeszokrusimaja, elvtársnak lesz baja,
Tengernyi vérért megfizetni kell,
Jön még egy új világ, reszkess te mákvirág:
Bilincs lehull, a nép már énekel!!

Bujdosó ének

Kuruc dallam tárogatóra

Budapest így dalol:
Leszállt az én napom.
Romlandó világért,
Drága szabadságért
Tettem hív vallomást.

Budapest: véres vád.
Kalmárhad, nagy világ,
Vérünk hogyha csordult,
Arcotok elfordult
Látván az áldomást.

Budapest. Síri csend.
Maléter menetel
Mártírom sereggel,
Rongyá lőtt szívekkel
Megáll az Úr előtt.

1956.

Bártfay István versei

Megjegyzés: Előadásként elhangzott az '56-ról című MNYKNT-konferencián, 2016. november 7-én, Budapesten. Kép: Balázs Géza. Támogató: Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány

JEGYZETEK:

- 1 РГАНИ. (Orosz Állami Újkori Történelem Levéltára), Ф. 81. Оп. 1. Д. 273. Л. 216-217. – In: Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. 118-119. old.
- 2 Luszti Károly visszaemlékezése. – In: Dupka György: '56 és Kárpátalja hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2006. 65–67. old.
- 3 Balla László: *Szegény ember vízzel főz. Életem: a Kárpáti Igaz Szó Visszaemlékezések. 1947–1987.* PoliPrint, Ungvár, 2002. 103–105. old.
- 4 Dupka György: '56 és Kárpátalja hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2006. 79. old.
- 5 Sándor László: *Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909–1993.* Madách-Posonium, 2009. 126–128. old.
- 6 Botlik József: A szabadságharc eltiprását Kárpátaljáról vezényelték (Magyar fiatalok gulágra hurcolása – ötvenhatos tevékenységük miatt) – In: *Valóság*, 2008. december LI. Évfolyam, 12. szám.: <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=811&lap=0>
- 7 Lásd bővebben: Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékkönyve. Felelős szerkesztő: Gortvay Erzsébet. Intermix Kiadó, 2003.
- 8 Lásd bővebben: Dupka György: '56 és Kárpátalja hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2006.
- 9 „Uram... Segíts haza minket...!” *Lágerírások: versek, fohászok, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944–1959) a „malenkij robot” 70. évfordulójára.* Dupka György közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.
- 10 Bártfay István (Eperjes, 1902. okt. 11. – Ungvár, 1990.) kéziratban maradt verseit lánya, az ungvári Bánatiné Bártfay Éva őrizte meg az utókornak és adta át kiadóknak. Kézirat, Tarlón maradt kalász. 178. oldal.

LUDÁNYI ANDRÁS

RÉGI AMERIKÁSOK, DÍPÍK, ÖTVENHATOSOK

Amerikába szakadt magyarok

Ludányi András előadása az MNYKNT 56 gondolat '56-ról című konferenciáján

Minden magyar számára, aki élt ekkor, 1956 mindent meghatározó történelmi esemény volt. Ez a külföldre kivándorolt, kiküldött és kiűzött magyarok számára is így volt. Most 1956-nak az észak-amerikai – kanadai és USA-beli – magyarjairól lesz szó. Azt szeretném bemutatni, hogy milyen összetételű volt az akkori szétszórtsági magyarság, és hogy ők hogy voltak érintve csoportosan vagy egyénileg az otthoni, azaz magyarországi 1956-os eseményekben.

Megállapításaimat személyes tapasztalataimra és kutatásaimra is alapozom. Kezdem a személyes megfigyeléseimmel. Édesapám a Somogyi gyalogezred parancsnoka volt, és

ez családukat automatikusan besorolta az 1945-ös kiűzöttek közé. Ausztrián keresztül menekültünk a németországi wegscheidi menekülttáborba. Onnan 1949-ben vándoroltunk ki az Amerikai Egyesült Államokba, Düsseldorfon keresztül a General Blatchford katonaszállító hajón. Ez kikötött New Yorkban, és onnan vonattal mindjárt továbbküldtek bennünket Richmondtól délre, Améliába, Virginiába. Ott kétéves farmon végzett napszámos létezés után jutottunk ismét fel New York városába, ahol szüleim gyári munkásként helyezkedtek el a Speed nevezetű gemkapocsgyárba. Ekkor, 1951-ben kapcsolódtunk be a magyar emigráns életbe. Mi, gyerekek az ekkor létrejött New York-i 7. sz. Eröss Gusztáv cserkészcsapat tagjai lettünk. Az átélt tapasztalatokon túl később tanulmányaim egy része szintén a külföldre szakadt magyar diaszpóra sorsával foglalkozott. (Lásd az ITT-OTT folyóiratot és évkönyveket, a toledói, ohioi magyarokról írt dolgozataimat és az Urban Turf and Ethnic Soul című dokumentumfilmünket!)

45-ösök, 47–49-esek: dípík

Az 1945 utáni emigráns életet két részre oszthatjuk: voltak az 1945-ösök, mint az én családom és az 1947–49. közötti emigránsok. Az előbbieket a Horthy-korszak emigránsai voltak: katonatisztek, csendőrök, állami alkalmazottak, a középosztály és felső osztályokhoz tartozók. Új környezetükben ezek hozták létre a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségét (MHBK), a külföldi Magyar Cserkészszövetséget, az Anti-Bolshevik Bloc of Nations magyar tagozatát, a Kereszt és Kard mozgalmat és több erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és délvidéki szervezetet vagy csoportosulást.

Az őket követő 1947–49-es emigránsok a háborút követő demokratikusan elkötelezettek voltak, akik hitték és remélték, hogy Magyarországot még megmenthetik egy demokratikus rend számára. Mikor ebből a lehetőségből kiábrándultak, vagyis Rákosi Mátyásék kiábrándították őket, a kisgazdapárt, a parasztpárt és a szociáldemokrata párt sok vezetője, tagja és sok földműves vagy középosztálybeli jött ki ezzel a hullámmal. A korábbi emigránsok számára ők voltak a kedvelt „nemzeti bizottmányosok” és a „szabad európások”. Ők és az 1945-ösök számítottak Displaced Persons-nak, azaz D.P.-nek vagy DiPi-nek (dípínek).

Kommunistázás és fasisztázás

De a két dípí-csoportosulás között hosszú ideig puszkaporos volt a hangulat, és még földrajzilag is elszigetelődtek egymástól. Így New Yorkban a „nemzeti bizottmányosok” és a „szabadeurópások” főleg elit szinten tartottak kapcsolatot egymással írásaikon és leveleiken keresztül, vagy társadalmilag a New York-i Fészek Klubban és az egyik nyugat oldali New York-i uszodában, vagy a Kossuth Alapítvány irodájában. Ezalatt a 45-ötösök inkább a kelet oldali Szent Imre Klubban vagy a Szent István templomnál, vagy az Árpád Hallban éltek társadalmi életet. Ez azzal a következménnyel járt, hogy nagyon elszigetelődtek egymástól a mindennapi életben. Az elhatárolódás ideológiai szinten is éles volt 1947 és 1956 között. Jobbról jött a lekommunistázás, míg balról a lefasisztázás. Például, Kovács Imre Az Ember című újságban a következő cikkekkel támadott ellenfeleire: Ellenforradalom

az emigrációban, Frakk és halinacsizma, valamint Javíthatatlanok és menthetetlenek. Itt csupán az elsőből idézek, mert a többi hasonló példákkal szolgál Horthyék és Szálasiék egybemosásával. „Politikai vakság lenne nem észrevenni az emigráns jobboldal felzárkózását, ellenforradalmi szervezkedését és puccsista törekvéseit, melyekkel (...) kedvükre grasszállhatnak, akciózhatnak és denúciálhatnak.” (Sipos Levente, Kovács Imre centenáriuma, 190). Ezt a terminológiát emigrálásuk után az 1947-eseknek is nyakába varrta az otthoni kommunista hatalom.

Az 56 gondolat '56-ról című konferencia közönsége

Régi amerikásokkal együtt

Általában ez a két emigráns réteg csak a „régik amerikások”, az első világháború előtt kívándoroltak (József Attila kitántorgott magyarjai) által alapított templomokban vagy biztosító társaságoknál találkozott egymással vasárnapi szertartások vagy hétvégi „piknikek” keretében. De a három csoportosulás között ritka volt az átjárás, és eleinte csak Szent István napján vagy március 15-én lehetett őket összehozni egymással. Ezt az általános fragmmentációt tovább fokozta az amerikai demokrata- és republikánus pártok közötti vetélkedés, és ez a kinti magyarokat is tovább osztotta...

És jöttek az ötvenhatosok!

Hogy fogadta 1956-ot és az 1956-osokat ez a megosztott, szétforgácsolt amerikai magyarság? Mielőtt erre válaszolnék, érdemes megjegyezni, hogy az ötvenhatosoktársadalmilag jobb keresztmetszete voltak a magyar társadalomnak, mint az előző három csoportjának akármelyike. Csak két jellegzetességben különböztek nagyon az előzőektől, abban, hogy Magyarország nyugati részéről jöttek legtöbben, és hogy túlsúlyban fiatalok és férfiak voltak, köztük sok egyetemistával. Fogadtatásuk, főleg az első időben, mindhárom már létező

magyar–amerikai csoport részéről nagyon pozitív volt, teljes erőbevetéssel próbálták segíteni az új magyaroknak az amerikai életbe való beilleszkedésben. Emlékszem, hogy 1956 karácsonyát a New Jersey-i Camp Kilmerbe érkezett magyar menekülteknek a New York környéki magyar cserkészcsapatok vendéglátása biztosította. Ajándékokat vittünk nekik, karácsonyi énekekkel és népdalokkal szórakoztattuk őket. Ezenkívül sokan vállaltak tolmácsolási munkát, és segítettek intézni az újonnan érkezettek ügyes-bajos dolgait. Mások megosztották lakásaikat a menekültekkel addig, míg sikerült állást vagy lakást találni nekik.

De az 1956-osok érkezése mindennek az újraértékeléséhez is vezetett. Mindenki a saját politikai nézeteit vélte felfedezni az '56-os forradalomban. Kovács Imre ezt így fogalmazta meg: „Az ötvenhatos menekültek új színekkel gazdagították az emigrációt, felkavarták poshadt vizeit, összeállt az emigrációs forradalmi tanács, írók, diákok, szabadságharcosok, volt politikai foglyok...”!

Megvolt a lehetőség egy új kezdésre. Az első ismerkedések után viszont előbújtak bizalmatlanságok is. Egyesek szerint a menekültek nem voltak megelégedve azzal, amit kaptak. Ez több okból történhetett. Talán az zavarta az előző letelepedetteket, hogy amit ők évek nehéz munkájával tudtak csak elérni, azt az ötvenhatosok hetek és hónapok alatt elérhették. Miért? Mert ők „FreedomFighterek” (azaz szabadságharcosok) voltak a sztalinista, szovjet birodalom ellen. És ez nagyon jól beillett az akkori amerikai külpolitikába és az akkori hidegháborús közhangulatba! Ezzel ellentétben a magyar dípi-emigránsokat úgy fogadták mint volt ellenséget, akik talán háborús bűnösök is lehettek. Így az utóbbiaknak általában csak a legalantasabb munkákat adták, alacsony fizetéssel. Ebből csak a „szabadeurópások” voltak kivételek, akik tudták bizonyítani, hogy ők mindig is az amerikai demokráciával szimpatizáltak.

Ami tovább növelte a távolságot az ötvenhatosok között és a dípík között az az volt, hogy az újonnan jöttek nem kapcsolódtak be a létező politikai szervezeteikbe, hanem újakat hoztak létre. Így születtek az új „szabadságharcos” tömörülések, melyek vezető egyéniségek mögött csoportosultak, mint például a Tollas Tibor alapította Nemzetőr mögött, vagy a Király Béla által vezetett Szabadságharcos Szövetség, vagy a Pongrácz Gergely és Ödön által vezetett Október 23.-i mozgalom. Aztán még jött a további megosztottság Pásztor László és Pogány András követőivel. Ezekhez nem kapcsolódhattak a dípík. Az egyetlen '56-os szervezet, amely nyitottabb volt, az az ÉMEFESZ (Észak-amerikai Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége) volt, amely befogadott olyan diákokat is, mint jómagam, akik nem 1956-osok voltak. Hasonló átjárás volt a külföldi magyar cserkészszövetségnél, ők nagy szorgalommal toboroztak 1956-os fiatalokat is. De a politikai szervezetek között maradt a bizalmatlanság a dípi és az '56-os táborok között.

'56 szelleme mozgósított

Ami biztos, az az, hogy 1956 szelleme minden magyar csoportosulást mozgósított. A külföldi magyarság is visszakapta önbizalmát, és büszkeséggel nézhetek szembe a világgal. Így az utcákon ők is tudtak bátrabbak lenni. A tehetetlenség és a nyugati nagyhatalmak passzi-

vitása a dípiket is és a régi amerikai magyarokat is az utcára vitte. Amíg tartott a fegyveres küzdelem otthon, addig napi jelleggel szerveztünk tüntetéseket, főleg New York utcáin. Két helyre összpontosultak tüntetéseink: elsősorban a szovjet ENSZ-követség mellé, a 68-as utca és Park Avenue sarkán, Manhattanban. Másodsorban az ENSZ-palotával szemben, a 43-as és 45-ös utcák között. Olykor ez összecsapásokhoz is vezetett a New York-i rendőrséggel, mivel ők kénytelen-kelletlen védelmükbe kellett vegyék a szovjet külképviseleteket.

Amint az első 1956-os menekültek is bekapcsolódtak az amerikai közéletbe, ők is aktív résztvevői lettek a tüntetéseknek. Most már dípik és '56-sok együtt vonultak ki az utcákra, mikor megtudtuk, hogy Nagy Imrét kivégezték 1958-ban. Szintén ilyen közös akciókat eredményezett az amerikai kormány enyhülési politikája 1959 nyarának vége felé, mikor a Szovjetunió meghívást kapott, hogy nagy méretű gazdasági kiállítást szervezzen a New York-i Colosseumban. Ez eredményezte Serényi István akcióját, hogy a New York-i kikötőben bekössék a Szabadság-szobor szemét a szovjet delegációk érkezésekor. Szintén ekkor próbálták letépni a négyemeletes szovjet zászlót a New York-i Colosseum homlokzatáról. De ez a szolidaritás tovább is tartott, amikor együtt vonultak az utcákra tüntetni a Ceausescu elnyomó politikája és a falurombolás ellen!

Ezek a rövid távú együttes törekvések, több hosszú távú együttműködéshez is vezettek. Amint láttuk, az átjárás a dípi és 56-os csoportosulások között az ifjúság soraiban kezdődött. Ez 1959 után az ÉMEFESZ és a cserkészszövetség munkáját dicséri legjobban. Főleg az utóbbi! Mindkettő integráló jelleggel rendelkezett, de az ÉMEFESZ aránylag rövid életű volt. Várallyai Gyula írt erről, hogy a külföldre került diákszövetségeket miképpen próbálta beépített emberekkel szétzilálni a magyar belügy. Ez részben sikerült az európai szervezettel, és így az amerikaiakra is rossz fényt vetített. Mindenesetre áthidaló szerepe volt, mert sok 1956-os így és innen indult útjára a mi szervezkedésünk felé, a Magyar Baráti Közösség felé 1967–68-ban (Várallyai Gyula, Tanulmányúton: Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után).

A cserkészmozgalom is új erőre kapott az 1956-os vérátömlesztésből. De sajnos nem tudott minden társadalmi csoportosulást bekapcsolni munkájába. Így az egyszerű, de fiatal munkás vagy melós 56-osok kívül maradtak a szervezeten. És ezt csak részben tudta helyettesíteni a cserkészmozgalomból kivált lövészmozgalom. Ez Vasvári Zoltán akarataból jött létre. Vasvári a New York-i 7 sz. Erőss Gusztáv cserkészcsapat parancsnoka volt. Ő úgy érezte, hogy a Bodnár Gábor által vezetett cserkészszövetség nem készült fel eléggé a jövőre, mivel a cserkészek nem kaptak kiképzést minden eshetőségre. De ellentétben a cserkészettel, a lövészmozgalom rövid életű volt, 1959-től körülbelül tíz évig nevelt csak lövészeket.

Új szétszórtsági mentalitás

Amiben maradandóbb hatása volt 1956-nak a külföldre szakadt magyarság számára, hogy két generáció számára biztosított szellemi vezetőket. Több kétnyelvű értelmiségit, egyetemi professzort, tanárt, ügyvédet, újságíró, riportert, orvost és mérnököt termelt ki. Ez fontos

volt a cserkészek számára is, de minden más újrászerveződő és emigrációból szétszórtsági mentalitást tükröző és elsajátító szervezetben is. Így a diaszpórai szellemiségű magyarok számára, a kisebbség védelemben ilyen alapokon jött létre a Magyar Baráti Község (MBK), a HHRE, a Magyar Lobbi, az Amerikai Magyar Koalíció, és sok más érdekvédő szervezet! Példaként itt a Magyar Baráti Községet hozom fel, mert ez a község volt eddig a cserkészmozgalmon kívül az egyik legsikeresebb szétszórtsági (azaz diaszpórai) szellemiségű tömörülés. Sőt, azt mondhatjuk, hogy ők voltak az elsők a külföldre szakadt magyarok között, akik a szétszórtsági szerepet magukra vállalták, és ezt más külföldre szakadt magyarok számára is irányadónak tartották. Ellentétben az emigrációs berögződésekkel és az ebből eredő múlton rágódással, a szétszórtsági mentalitás a község és nemzetközi hálózat építésére tette a hangsúlyt. Példának tekintette az öreg népek – görögök, örmények és zsidók – diaszpóratapasztalatait, hogy a kényszerszétszórátást pozitív irányba tereljék, és hogy globális szinten biztosítsanak a magyar nemzet számára egy állandó és életképes képviselőt (Cseh Tibor, Csernátontól a Reménység taváig, 370–376).

Megjegyzés: Ez a tanulmány az 56 gondolat '56-ról címmel, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának 2016. november 7-én Budapesten tartott emlékkonferenciáján elhangzott előadás írásos változata. Betekintést enged az amerikai emigráció történetébe, csoportosulásaiba, bemutatja '56 termékenyítő hatását, valamint egy új szétszórtsági mentalitás kialakulását, amelyben a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának (elődje: Anyanyelvi Konferencia) is része volt. Támogató: Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány. (A szerk.)

BALÁZS GÉZA

ÖTVENHAT A MAGYAR NYELVBEN

Ötvenhatot aligha érthetjük meg az ötvenes évek nyelvhasználatának ismerete nélkül.

Kép: Fortepan, adományozó Hofbauer Róbert

Bevezető: szemantikai forradalom

Az ötvenes évek (első felének) megnevezései: Rákosi-korszak, -rezsim, rákosizmus, magyar sztálinizmus, kommunista diktatúra, személyi kultusz. Kolozsvári Grandpierre Emil önéletrajzi regényében írja, hogy a nyelvben „szemantikai forradalom” zajlott le. Ezen azt érti, hogy semmi nem jelentette azt, ami eredetileg. A békekölcsön például nem szolgálta a békét, de nem tekinthető kölcsönnek sem. Szombaton bement a boltba, és bármit kért, azt mondták az eladók: nincs. Erre megkérdezte: akkor miért vannak nyitva. A válasz ez volt: mi felajánlásból vagyunk nyitva...

Korfestő szavak

Burget Lajos „retro szótárában” az ötvenes évek szemantikai forradalmát számos szó dokumentálja: agitál, aknamunka, békepap, bizalmi, csengőfrász, gumipitypang... Czákó Gá-

bor ironikus összeállításában. Pl. ellenforradalom = a nép megkísérli elkergetni önmagát. 1956 = dicsőséges ellenforradalmi népfölkelés, hagyatékára hóhérai is igényt tartanak...

A fordulat éve és az ötvenes évek

1948 a fordulat éve, ezt követték az „átkeresztelések”, amelyek egyfajta társadalmi (politikai-ideológiai) térfoglalást hivatottak jelezni – a nyelv segítségével. A Weiss Manfréd Művekből Rákosi Mátyás Művek lett (később Csepel Vas- és Fémművek), a Royal moziból Vörös Csillag filmszínház, a Ferencváros a Kinizsi nevet kapta. A tudományos megnevezésekbe is behatolt a politika, avagy az alattvalói félelem. A hazánkban egyedülálló rákosi vipera az 1950-es években rákosréti vipera, sőt parlagi vipera lett, nehogy valaki rosszra gondoljon (kevesebbért is járt kitelepítés).

1956

Történelmünkben az 1956. október 23-i forradalom kapta eddig a legtöbb megnevezést: kirobbanásakor népfölkelés, forradalom, 1957-től ellenforradalom, majd 1989-ben relatív bejelentéssel ismét népfölkelés, ezt követően forradalom, majd forradalom és szabadságharc. Ha valaki a hosszú 34 év alatt nem akarta használni az ellenforradalom szót, akkor októberi sajnálatos eseményeket (ose) említett, szűk körben esetleg azt: kis októberi forradalom (a nagy októberi szocialista forradalom mintájára).

'56 szállóigéi

Ötvenhat legnagyobb szállóigéje a Szabad Kossuth rádió bejelentése: Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal, hazudtunk minden hullámhosszon. A „suttogó propaganda” Örkény István nevéhez kötötte. Örkény egy 1974-es interjúban ezt mondta a szállóige születéséről: „Mikor megindult a Szabad Rádió, behívtak a Parlamentbe (mert akkor onnan adták a műsort), és a Rádió új igazgatója megkért, hogy írjak egy bevezetőt az induló adáshoz. Mondtam, hogy szívesen. Ott megírtam. Így kezdődött: „Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal, hazudtunk minden hullámhosszon.” Örkény azonban nem jól emlékezett. A Szabad Kossuth rádióban elhangzott eredeti szöveg ugyanis megvan, így hangzott: „A rádió hosszú évekig a hazugság szerszáma volt. Parancsokat hajtott végre. Hazudott éjjel, hazudott nappal, hazudott minden hullámhosszon. Még a minap, hazánk újjászületésének órájában sem bírta abbahagyni a hazugságot.” Vagyis Örkény István 1956-ban még egyes szám harmadik személyben fogalmazott, ám 1974-ben már a többes szám első személyű formára emlékezett. Ennek egyértelmű oka az lehetett, hogy a szöveg szájhagyománnyá vált, és úgy élt tovább. És Örkény elfogadta a népi változatot. Az örkényi alap természetesen nagyon frappáns: egy hármas párhuzam (hazudott) és egy sokszor használt, felcserélhetetlen szórendű mellérendelő összetétel.

Csak az '56-os forradalomhoz kapcsolható megnevezések és idézetek: „pesti srácok”, vagy a jellegzetes szállóigék: Ruszkik haza, MŰK (Márciusban újra kezdjük), „Nem állunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon” (MEFESZ-egyetemisták szlogenje).

'56 mint szám jelentése

Ötvenhat olyan mélyen beívódott a magyar nyelvbe, hogy maga a szám is (56) többletjelentéssel bír. Hallottam a híres 48-as szólás elferdítését: Nem engedünk az '56-ból. 2008-ban megszűnt az 56-os villamos, mert vonalát összevonták egy másikkal. Egy író nő halálán megjegyezte nekem: „Ez tudatos, el akarják tüntetni '56 emlékét!” Lám, 2016-tól újra van 56-os villamos!

IRODALOM:

Balázs Géza: Átnevezett rákosi vipera. Magyar Idők, Lugas, 2016. okt. 22. 2.

Balázs Géza: Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal, hazudtunk minden hullámhosszon. Örkény István 100. születésnapjára. Magyar Nyelvőr, 2012/2. 222–223.

Burget Lajos: Korfestő szavak a második világháborútól a rendszerváltásig. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008.

Czakó Gábor: Magyar–magyar nagyszótár. CzSimon, Budapest, 1994.

H. TÓTH ISTVÁN

MEGBŰNHÖDTE MÁR E NÉP...

Olvassuk-e nemzeti himnuszunkat?

Kölcsey Ferenc sírja Szatmárcsékén (Képek: Balázs Géza)

Tagadhatatlan, hogy a legkülönbélebb érzések és tudattartalmak hullámoznak elő belőlünk, amikor részletekben citáljuk, vagy teljes terjedelmében olvassuk, avagy éppen énekeljük Erkel Ferenc kompozíciójaként Kölcsey Ferenc *Hymnus, a 'Magyar nép zivataros századaiból* című ódánkat.

Az alapvető, büszkeséggel megélt élményünk – bárhol is hangzik fel a világban ez a költemény –, hogy lelkünk és emberségünk történelmi távlatokban mérettetik meg. Szerte a nagyvilágban és az anyaországban élő magyarságnak is a Kunság mezején lengedező ért kalászok, Tokaj nektárt csepegtető szőlővesszei színekben gazdag képei,

a vad törököt gyakran sikerrel megfékező nemzet ereje, a Bécsnek büszke várát hódoltató Mátyás királyunk alakja tűnik fel a Kárpátok karéjából, a Tisza és a Duna vidékéről. Hogy a bűneinket sem hallgatja el Kölcsey Ferenc lírai hőse?

Helyesen teszi ezt a versben beszélő, mert szembe kell néznünk önmagunk megerősítéséért **a legfőbb nemzeti rosszal: a széthúzással**, ugyanis a mételye erősen hat, holott cselekvő összefogásban „szabad nép tesz csuda dolgokat”, hogy evokáljuk Berzsenyi Dániel ide is illő gyönyörű vallomását. Mi lehet a megoldás? – merenghetett maga Kölcsey Ferenc is annak idején, és tűnődünk mi, a maiak is ez idő tájt. Nyilvánvalóan az építkezés, mégpedig határokon belül és túl, jelesül: lélekben, nyelvből, költészetben, nemzetben, gazdaságban.

Az alapfogalomról

A görög **himnusz** a 'dicséret, magasztalás' szavainkkal adható meg magyarul. Világi és liturgikus költészeti műfajként tartjuk számon a líra műnem ódai műfajcsoportjában. A **himnusz** megverselendő tárgya és felzengő alkalma valamely istenség, elvont eszme, természeti erő vagy nem mindennapi tulajdonságokkal bíró ember dicsérete. Műfajttörténeti szempontból az egyik legősibb lírai műfaj, az úgynevezett mitikus világképű kultúrákban mindenhol megtalálható. Itt említem meg, hogy irodalmi és történelmi tanulmányainkból itt-ott még visszacseng Herder jóslata a magyarság pusztulásáról, amelyik rettenetes gondolat a maga retentességétől való félelem okán Kölcsey Ferenc és Vörösmarty Mihály világlátására is hatással volt; erről mind a *Hymnus*, mind a *Szózat* is tanúskodik.

A kezdetekről és a folytatásról – röviden

Az antik görög lírából ismerjük az első himnuszokat. A homéroszi és az orphikus himnuszokban, Alkaios, Pindaros és Kallimakhosz műveiben találhatók. Szapphó *Aphrodité*hez című művét olvasva maradandóan tárulnak fel előttünk a műfaj szerkezeti sajátosságai: a megszólítás, a fohász vagy könyörgés tárgyának a megnevezése; az érvelő rész az istenség jellegzetességeit, tulajdonságait sorolja; a zárás a fohász vagy könyörgés megismétlése.

A latin költészetben Catullus, Horatius sokféle műfajjal ötvözve folytatta a görög költészeti örökség hagyományait.

A kereszténység elterjedésével ismét felvirágozott a himnuszköltészet. A keresztény közösségekben gyülekezeti hagyománnyá vált az éneklés, és a himnusz így lett része a liturgiának. A himnuszok a kereszténység keleti és nyugati területein egyaránt elterjedtek.

A legrégebbi görög gyökerű keresztény himnuszköltészet Methodiosznak, Nazianoszi Gergelynek, Szüeniosznak köszönhetően időmértékes volt. Ám az általuk művelt, úgynevezett tudós költészet nem mozgósította a tömegeket.

A későbbi időkben a bizánci egyházi költészet legkiválóbb képviselői, jelesül Rómanosz, Koszmasz és Damaszkuszi Szent János a verselés alapjának a hangsúlyt tekintették.

Az ő himnuszai vagy saját dallamra készültek, vagy egy már korábbiól való himnuszéra. A bizánci himnuszköltészet a 11. századtól elsoványodt, ugyanis rögzült a liturgia, az abból kihagyott himnuszok pedig sorra elfelejtődtek.

A nyugati kereszténység körében a himnusz új formáira való áttérés nem hirtelen ment végbe, hanem lassú folyamat jellemezte az átalakulást. Kezdetben itt is időmértékes himnuszok születtek, köszönhetően Hilariusnak. A nyugati keresztények között az időmérték a köznyelvi ejtésben nem tűnt olyan idegenszerűnek, mint a keresztények keleti világában. Ezért mondhatjuk, hogy Nyugat-Európában hosszú ideig élt tisztán a klasszikus himnuszahagyomány.

Hilarius utódai azonban az egyszerűbb formákat alkalmazták.

Az ókeresztény himnuszköltészet legjelentősebb alakja Szent Ambrus, lelket nemesítő az *Esti ima* című alkotása korunkban is.

A himnusz műfaj későbbi történetéből kiemelkedik a 13. századi ferences himnusz-költő, Jacopone da Todi latin nyelvű munkássága, idézzük fel emlékeinkből a *Himnusz a fájdalmas anyáról* címűt, hallgassuk meg a hatására készült zeneműveket, rendkívül bőséges a választék.

A ferences rend alapítójának, Assisi Szent Ferencnek olasz nyelvű a *Naphimnusza*, amelyik az ember és a természet harmóniáját zengi, korunk olvasóit is megrendítő egyszerűséggel.

Joggal lehetünk büszkéek a középkori magyar nyelvű himnuszköltészetünkre. Vessük érdeklődő tekintetünket Vásárhelyi András úgynevezett Mária-himnuszára, az *Angyelnak nagyságos asszonya...* kezdetűre. Máig hat megrendítő szépségével az ismeretlen szerzőtől származó *Szent László-ének*.

A himnusz klasszikus műfaji szabályait követve alkotta meg Janus Pannonius latin nyelven a *Mars istenhez békességért* címűt. Zrínyi Miklós az *Adriai tengernek syrenaia* kötetébe illesztette a *Feszületre* címmel közismertté, lényegében népénekké vált himnuszát, amelyik Krisztus bajvívását példázza. Berzsenyi Dániel *Fohászkodása* példaadó istenélményt tár az olvasó elé, és ez még a mi korunkban is elgondolkodtató.

Kölcsey Ferenc 1823. január 22-én Csekén írta meg a *Hymnus, a 'Magyar nép zivataros századaiból* című ódai szárnyalású művét, amelyik nemzetünk himnuszává, majd hamarosan magyarságunk közösségi érzését, együvé tartozását kifejező énekké vált Erkel Ferenc ihletett zenéjének köszönhetően.

A 20. század magyar költészetében a *Nyugat* első nemzedékét jelentő alkotók írtak gyakorta himnuszokat, így Babits Mihály a *Himnusz Irishez* címűt, a *Himnusz az emberhez* Juhász Gyula vallomása.

Radnóti Miklós ezzel az ókori eredetű műfajjal a *Himnusz a békéről* című költeményében a jóakarató emberek békevágyát fejezte ki.

Elsősorban a szerelem és a költészet dicséretként olvashatjuk Nagy László *Himnusz minden időben* című alkotását. A képversonak nevezhető *Tűz* című költeménye nem más, mint a szabadság és a fiatalság csillapíthatatlan erejű magasztalása.

Juhász Ferenc a *Himnusz-töredékkel* a nemzeti büszkeséget vallotta meg.

Kölcsey Ferenc sírja Szatmárcsekén

Kölcsey Ferenc: *Hymnus, a 'Magyar nép zivataros századaiból*

Nem kevés örömmel és büszkeséggel mondhatjuk, hogy a világirodalomnak az a része a magyar irodalom, amelyik egyszerre három, általánosan is elfogadott, közismert világi nemzeti himnusszal büszkélkedhet.

Az első kétségtelenül a Kölcsey Ferenc írta *Hymnus, a 'Magyar nép zivataros századaiból* – ez imádságos-zsoltáros formában áldást kér Istentől a magyarságra.

Isten, áldd meg a magyart
 Jó kedvvel, bőséggel,
 Nyújts feléje védő kart,
 Ha küzd ellenséggel;
 Bal sors akit régen tép,
 Hozz rá víg esztendőt,
 Megbűnhődte már e nép
 A múltat s jövőndőt! (...)

A második himnuszunk Vörösmarty Mihály alkotása, a *Szózat*, a rendíthetetlen hazaszeretetre intés, a hazához való hűségre emlékeztetés nagy ívű, ódai emelkedettségű szónoki beszéde.

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, ó magyar;
Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell. (...)

A harmadik himnuszunk Radnóti Miklós költészetéből szól hozzánk, ez a *Nem tudhatom*, amelyik szintén ódai szárnyalású, hasonlóképpen lírai színezetű vallomás, mint elődei, és ugyancsak a rendíthetetlen hazaszeretet megéneklője.

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőházam itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngye ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.
Itthon vagyok. (...)

Ezek a művek a magyar nemzeti költészet kanonizált alkotásai. Diákkorunk kötelező, könyv nélküli felmondásra kijelölt versei – voltak; hogy meddig lesznek azok, rajtunk is áll. Az idő múlásával megszépültek ezek a memoriterek, belénk ivódtak, személyiségünk és műveltségünk elidegeníthetetlen részeivé váltak, mert magunkra és nemzetünkre ismertünk soraiban, strófaiban, vallomásos hevületükben, érzékeny sóhajukban.

Kölcsey Ferenc – nemzeti himnuszunk költője

Reformkorunk nagyhatású szónoka, politikusa és jellegzetes hangvételő költője, Kölcsey Ferenc 1790-ben Sződemeteren született közép-birtokos nemesi családban. Korán árvaságra jutott.

Debrecenben tanult jogot, majd Pesten lett joggyakornok. Itt ismerkedett meg Kazinczy Ferenc pesti barátaival. Közülük Szemere Pállal életre szóló barátságot kötött, együtt írták a *Felelet a Mondolatra* című szatirikus röpiratot Kazinczy Ferenc és a nyelvújítás védelmében. Kölcsey Ferenc pályája kezdetén az akkori nyelv- és stílusújító mozgalom harcos híveként az irodalmi és a polgári fejlődést kívánta szolgálni. A magyar irodalom első hivatásos kritikusaként tartjuk számon.

Kölcsey Ferenc lírikusként a nemzet időszerű kérdéseire fordult. Ekkor még a Kazinczy Ferenc nevével fémjelzett nyelvújítás feltétlen apostola volt, ám hamarosan

kiábrándult az egyre inkább öncélú, a természetességtől mindinkább eltávolodó nyelv- és stílusújításból. Kölcsey az eredeti hangvételű alkotásoktól remélte az irodalmi élet felfröszölését. Költői hangja sokszor komor, kiábrándultságot árasztó, de elkeseredettsége a haza féltéséből fakadt, ezt érezzük a *Rákóczi, hajh, Bercsényi, hajh!*, vagy a *Huszt* és a *Hymnus, a 'Magyar nép zivataros századaiból* olvasásakor is.

Nagy buzgalommal tanulmányozta Kölcsey Ferenc az ismeretlen szerzőjű népdalok nyelvi és szerkezeti sajátosságait. Ezek gondolatvilágát a saját ízléséhez és kifejezőmódjához alakította, erről tanúskodik a *Csolnakon*, az *Esti dal* és a *Hervadsz...* is.

Kölcsey Ferenc minden tekintélyével kiállt a magyar nyelv hivatalossá tételéért.

A reformkor kezdetén Szatmár megye aljegyzője, később országgyűlési követe volt Kölcsey Ferenc, aki kiváló szónokként a polgárosodás mellett tört lándzsát, ezért is küzdött a jobbágyság terheinek a csökkentéséért, bizonyítja ezt az *Országgyűlési naplója* vagy *A szatmári adózó nép állapotáról* írott tanúságtevése.

Unokaöccsének, Kölcsey Kálmánnak címezte eszmei végrendeletét, a *Parainesist*, amelyben a jövőbe vetett hitét fejezi ki ma is közérthetően, ugyanakkor emelkedett, szenvedélyes stílusban. Kölcsey Ferencet 1838-ban csekei birtokán ragadta el a halál.

Hymnus, a 'Magyar nép zivataros századaiból

Lássuk a továbbiakban azt a Kölcsey-művet, amelyik a magyar nemzet énekelt himnuszává lett Erkel Ferenc ihletett zenéjének köszönhetően.

Költőnk 1823. január 22-én, Szatmárcsekén alkotta meg különös, páratlan hazafias költeményét, a *Hymnus, a 'Magyar nép zivataros századaiból* című ódát, amelyik fonetikus átírásban és jelentéstömörítéssel a *Himnusz* címet viseli.

Kölcsey Ferenc: *Himnusz*

Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Balsors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Megbűnhődte már e nép
A múltat s jövőndőt!

Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére.
S merre zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai

Felvirágoznak.

Értünk Kunság mezein
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlővesszein
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád
Vad török sáncára,
S nyögte Mátyás bús hadát
Bécsnek büszke vára.

Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
S elsújtád villámidat
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyilát
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

Hányszor zengett ajkain
Ozman vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének!
Hányszor támadt tenfiad
Szép hazám, kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvvedre!

Bújt az üldözött, s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában,
Bércre hág és völgybe száll,
Bú s kétség mellette,
Vérözön lábainál,
S lángtenger felette.

Vár állott, most kőhalom,
Kedv s öröm röpkedtek,
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
S ah, szabadság nem virul
A holtnak véréből,

Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hő szeméből!

Szánd meg Isten a magyart
Kit vészek hányának,
Nyújts feléje védő kart
Tengerén kínjának.
Balsors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Megbűnhődte már e nép
A múltat s jövődőt!

Kólcsey Ferenc szobra Szatmárcsekén

A líra műnem óda műfajába tartozik a sajátos himnusz típusú versbeli kifejezőmód. Görög eredetű szó mind az óda, mind a himnusz. E szavak egykori jelentése ének, aminek segítségével fenséges tárgyról, jelesül: istenségről, a hazáról, az igazságról, a szerelemről, a barátságról, a természetről ünnepélyes hangon, emelkedett, magasztos nyelvezettel szól a költő, gyakran alkalmazva megszólításokat, kérdéseket, felkiáltásokat. A himnusz, hasonlóképpen, mint az egyéb ódai alkotások, strofikus szerkezetű, időmértékes verselésű.

Kölcsey Ferenc nyolc versszakból felépített himnuszának első és nyolcadik strófája úgynevezett keretalkotó versszak. E keretben a 2–3. együttese **a magyarság dicső múltját** idézi az olvasó elé. Ezzel a magasztos történelmi tablóval szembeállítva a 4–5. szakaszokban **a magyar nemzet tragikus múltjáról** olvashatunk. **A nemzet nevében beszélő jelenére** utalnak a 6–7. versszakok.

A Hymnus felütésében Isten megszólítása olyan, mint az imádságokban. A költemény lírai hőse úgy áll előttünk, mint egy 16. századi protestáns prédikátor, aki a magyarság történelmét nemcsak megidézi, ábrázolja, hanem értelmezi, minősíti is lelkesült emlékezéssel, keserű panaszkodással, mindezt vádlón és mégis könyörgőn.

Így együtt látjuk a magyarság dicső és tragikus múltját, és e képek mellett azt is, hogy a vers születése idején, a költemény szónokának jelenében milyen zaklatott lét- és sorsfaggató kérdések foglalkoztatták a hazáért cselekedni készeket. Ez a gondolatív szokta a Kölcsey-himnusz olvasóit, elemzőit abba az értelmezői irányba vonni, amelynek lényege, hogy a Hymnus alkotója elsősorban múltba révedő, ráadásul a jelenét is kilátástalannak, vagyis távlathiányosnak láttatja. Ez a szövegmegközelítési mód borítja keserves gyászba Kölcseynek jelen ódai szárnyalású alkotását.

De csak a fekete szín, a komor hangulat, az értékkiüresedtség megverselése készítette volna alkotásra a nemzet emelkedésében bízva bízó Kölcsey Ferencet?

Más-más **történelmi időt**, más-más **életminőséget** ábrázol a költő, mindeközben zeng a **dicsőítés** és a **lelkesedésre** készítő a szó- és mondatállomány. Ugyanígy ott feszül a műben a **kétségbeesettség**, a **levertség**, a **vesztettség érzetéből** adódott **elkeseredettség** is. Ám ennek **az ellenpontozásnak nem lehet végső következménye a fájdalom, a csak borúlátó, sötétben látó, hitevesztettségéből adódó múltba révedés**. Ha a költő életműve egészéből kiindulva olvassuk a Hymnust, azt állapíthatjuk meg, hogy **a versben beszélő távlatos személyiség**, akinek **reménye van egy biztos lehetőség megragadására**, a történelmi léptékű horizonton kirajzolódó, a magyarság előtt álló esély megragadására. Így és ekként értelmezhető **jövőkeresőnek Kölcsey Ferenc Hymnusa**. Az előrevivő eshetőséget megmutató jövőre irányítja a vers lírai hőse a kortársak és a következő nemzedékek sorának figyelmét.

Éppen azzal, hogy a magyarság történelmi alapjai okkal tekinthetőek szilárdnak, van mihez fordulnunk erőgyűjtő szándékkal. Erről a jogos történelmi büszkeséget hirdető, himnikus lendületű strófákban győz meg bennünket az ősök: Bendegúz, Árpád és magzatjai néven említésével, a Kárpátok szent bércére mutatással, ezzel a honra találás és az itt történt végleges megmaradás nagyszerűségének az élményére utalván, mintegy

fölerősítve a költői figyelmeztetést pozitív értéktartalmakkal, amelyek máig ható lelkesültséget adnak mindannyiunknak, hisz **a hazában otthon vagyunk – ma is.**

A hagyományos *Hymnus*-értelmezés szerint a Kölcsey-vers negyedik strófája fájdalommal felkiáltással és megsokszorozott erejű ellenpontozással indít: „*Hajh, de bűneink miatt / Gyúlt harag kebledben, ...*” A nemzet múltját faggató, az addig előrevivő értékeket kétségtelenül szembeállítja a magyarságot időről időre sújtó tragédiákkal: a rabló mongolok kegyetlen hadjáratától a török rabigán át az önpusztító nemzeti széthúzásig. Vitathatatlan, hogy nyomasztó képek sorozata bomlik ki előttünk, amelyek csúcán egyértelműen áll **a magyarság legnagyobb sorscsapása, a belső széthúzás, amit nemzeti költészetünkben páratlan pengeélességgel foglalt versebe Kölcsey Ferenc:** „*Bújt az üldözött s felé / Kard nyúl barlangjában, / Szerte nézett, s nem lelé / Honját a hazában, ...*”

Mégis azt állítom, ne legyenek kétségeink e vészterhes sorok, strófák jobbító szándékát illetően. Az úgynevezett pesszimista, vélhetően hitevesztettséget sugárzó megszólalások a költemény egészében és a kor szándékai és a lírai hős eltökéltsége vonatkozásában éppen arra intenek, hogy csak felfelé, csak előre tekintve, csak egymást erősítve mondhatjuk: „*Megbűnhötte már e nép / A múltat s jövődőt!*”

Beszédek a Kölcsey-himnusz kulcsfogalmai: *Isten, bal sors, szabadság, bűnök, haza.* Ezek jelentésvilága és a mű egészében megénekelt sokszázados történelmünk serkent bennünket, magyarokat minden időben a jobb sors keresésére, szabadságtudatunk megélésére, bűneink nemzetünkért történő szükségszerű megvállására, értelmes kibeszélésére, a haza ügyének közös összefogással való szolgálatára.

Megkerülhetetlennek tartom a mű egyik sorának a nyelvészeti aspektusból való konkrétabb megvilágítását, hangzik a sor ekképpen: „*Nyújts feléje védő kart, ...*”

Az egykori olvasók és még az utánuk következők is pontosan értették, vélték érteni a citált részlet *feléje* szavának jelentését. Mára zavar vagy teljesen másként történő értelmezés mutatkozik; talán a fogyatkozó irodalmi és nyelvi igényesség miatt is. Mi a helyes megfeleltetése ennek a verssornak?

Amint említettem, Kölcsey Ferenc elkötelezett híve, nyelv- és stílusújító társa volt Kazinczy Ferencnek, aki erősen küzdött az *ö* hang ellen bizonyos helyzetekben, ezért ahol azt lehetett, ott *e* hangra váltotta. Kazinczy hűséges famulusa, Kölcsey Ferenc így hozta létre a *föléje* – *feléje* kettősségét *fölé* jelentésben ódai szárnyalású *Hymnus*ában. Nyugodtan érthetjük ma is az eredeti jelentést, vagyis azt, hogy a versben beszélő arra kéri az áldást osztó Istent, hogy a magyarság *fölé* nyújtsa ki védő karját. És ezen a ponton akaratlanul is előtör tudatunk mélyrétegeiből a Radnóti-féle himnuszunk könyörgő záró sora: „*Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.*”

Lám, mennyire a közös féltés vezérelte Kölcsey Ferencet *himnikus* kérésekor, Vörösmarty Mihályt a *rendületlen hazaszeretetre* intésekor, Radnóti Miklóst az *itthon vagyok létálapot* megvállásakor.

A magyar költészetben lapozva elmondhatjuk: magyarságunk és nemzettudatunk erősítésére vállalt himnuszunk, Kölcsey Ferenc a *Hymnus*, a *'Magyar nép zivataros száza-*

daiból című ódája vallásos és szabadságharcos szellemiségű lírai költemény. Ennek minden részletét magasrendű szónokiség, nemes méltóság és a himnikus szárnyalás s a fenségesen áthajló verssorok ellenére is a feltűnő egyszerűség jellemezi. **Nem véletlenül valljuk és nevezzük népünk nemzetegyesítő imádságának, amelyik szüntelen jövőkeresésre késztet bennünket még ez idő tájt is.**

A bőséges kínálatból

Valóban zavarban vagyunk mi, magyarok, amikor verses formájú irodalmunk nyolc évszázados tárházával ismerkedünk. Az eddigiekben említett himnuszok mellett a legkülönbélebb vallási, etnikai, kulturális, sőt a termelőmunkával kapcsolatos nemes érzések is késztetői voltak egy-egy himnuszunk, sőt újabb himnuszaink létre küzdésének, továbbá megőrzésének.

Kölcsey Ferenc *Hymnusa* előtt a katolikus magyarság néphimnusa a *Boldogasszony Anyánk* és az *Ah, hol vagy, magyarok tündöklő csillaga* kezdetű ének volt. Sok magyar számára lelket emelő, az összetartozás tudatát szilárdító a *Boldogasszony Anyánk* című régi magyar himnuszunk, amely katolikus közösségekben, jeles egyházi ünnepek, szertartások végén ma is rendszeresen felcsendül.

A reformált hitű magyarok is joggal büszkéik himnuszaként említhető 90. zsoltárunkra, a *Tebenned bízunk eleitől fogva* kezdetű, az *Isten az örökkévaló hajlék* címűre.

Ha rákattintunk a világhálós kereső segítségével a *himnusz* szóra, akkor egyszerű guglizással megtalálhatjuk a Soproni Egyetem nótáskönyvében a *Bányász himnuszt*, az *Erdész himnuszt*, a *Kohász himnuszt*, a *Faiparos himnuszt*, a *Gépész himnuszt*, ezt két változatban is, egyrészt a miskolci, másrészt a dunajvárosi gépészek himnuszaként. Van még *Geodéta himnusa* is ennek az egyetemi nótáskönyvnek.

További keresgéléssel (póklászással) rábukkanhatunk a *Székely himnusza*ra, idézhetjük a *Csángó himnuszt* is. És ugyanezen a keresőoldalon a *Cigány himnusz* is meghallgatható.

Történelmi tanulmányainkból, művelődéstörténeti olvasmányainkból tudjuk, hogy sokszor és szívesen énekelték a különféle hatóságok tiltása, büntetése ellenére is a nemzeti összefogást, összetartozást erősítendő, az úgynevezett *Rákóczi-nótát* is, amelyet éppen a különleges melódiaívei miatt Hector Berlioz és Liszt Ferenc is megzenésített.

Az Európai Unió himnuszául Schiller *Örömdája* választatott, amely Beethoven IX. szimfóniájának zárótételéből vált világszerte közismertté.

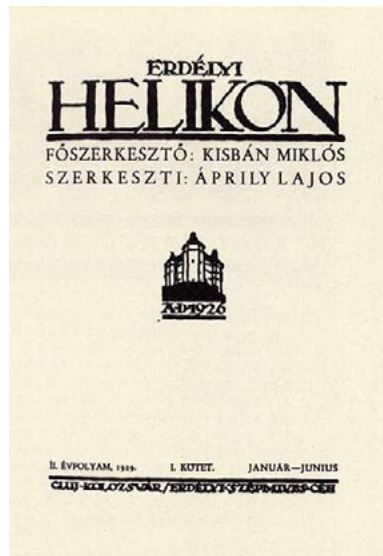
Kitekintésül

Örvendjünk, hogy az emberiség szépirodalma és zenei költészete megannyi himnusszal büszkélkedhet. E jogos örömről csak fokozza az a tudat, hogy a világ képzőművészeti alkotásainak tekintélyes sora kapcsolódik a versként is felmondható és énekelhető himnuszainkhoz is. Legújabban már magyar tánckompozíció is született az Európai Unió himnuszának közösségi élményként való erősítésére.

POMOGÁTS BÉLA

A HELIKONISTÁK (ERDÉLYI HELIKON) ÉS AZ „ERDÉLYI GONDOLAT”

Nemzeti történelmünknek és kultúránknak van egy – tulajdonképpen alig emlegetett – tradíciója, ez egyszersmind a történelmünkben ritkán tapasztalható stratégiai sikerek megalapozója is. A kompromisszumok stratégiájára gondolok, amely általában (bizonyíthatóan) az eredményes politikai döntések megalapozója volt. Ha távolabbra nézek, Szent István vagy IV. Béla, Mátyás király vagy Bethlen Gábor államvezetési stratégiája szinte mindig ilyen kompromisszumokra épült, és hasonló kompromisszumok voltak eredményesek a kulturális, az irodalmi fejlődésben is: Kazinczy Ferenc mozgalmára, a Vörösmarty Mihály neve által fémjelzett magyar romantikára, a Petőfi Sándor, Arany János, Jókai Mór és Kemény Zsigmond munkássága által igazolt „nemzeti klasszicizmusra” vagy éppen az Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula és mások életművében kibontakozó „klasszikus modernségre” (a Nyugat körül kibontakozó irodalmi irányzatra) gondolok. Valójában hasonló: összefoglaló és egyeztető szellemi stratégiát alapozott meg és képviselt a marosvécsi Helikon írói közössége, illetve az Erdélyi Helikon című folyóirat és az Erdélyi Szépmíves Céh nevű könyvkiadó is.

Az Erdélyi Helikon 1929-es évfolyamának 1. kötete (Kép: Magyar Elektronikus Könyvtár)

Irodalmi koalíció

A marosvécsi Helikon mint íróközösség, különféle (eredetileg egymással többé-kevésbé szembenálló) irodalmi és világnézeti irányzatok megegyezése révén jött létre; koalíciós jellege tartózkodó és türelmes irodalompolitikát követelt. „Az az erdélyi írói közösség – nyilatkozta 1928-ban Kuncz Aladár a Helikonról a budapesti Literatura című folyóiratban –, amelynek magam is tevékeny tagja vagyok, az irodalmi szabadság elvét testesíti meg. Politikai és világnézeti kérdésekben a legnagyobb türelemmel vagyunk egymás iránt, közös célunk az erdélyi kultúra ápolása: ebben egyek vagyunk valamennyien.” A politikai és világnézeti türelem vetette fel az irodalom önelvűségének gondolatát. A Helikon írói általában elhatárolták magukat a politikailag irányzott művészettől, s azt hangoztatták, hogy az irodalomnak elsősorban esztétikai és erkölcsi érdekeket szabad képviselnie. Mindennek természetesen volt politikailag értelmezhető jelentősége is: a demokratikus és nemzeti értékeket vállaló és képviselő irányzatok összefogására utalt.

Kuncz Aladár, aki az Erdélyi Helikon szerkesztőjeként foglalta össze a helikoni irodalomszemlélet lényegi karaktervonásait, elvetette az irodalomban kifejezésre jutó világnézeti harcokat, a művészet egyesítő ereje mellett tett hitet. „...nem szabad mást – szögezte le *Erdély az én hazám* című írásában az Erdélyi Helikon 1929-es évfolyamában –, csak az irodalmi és művészi szempontokat tekintetbe venni, [...] amikor az elárult, háborútól és forradalmaktól kisajátított szabad irodalmi szellem visszahódításáról van szó, alacsony szempont volna nézni irodalmi megítéléseknél, hogy ki milyen politikát vagy vallást követ, ki milyen világnézet szerint látja megoldhatónak a szociális bajokat.” Az érdekek egyeztetése, a liberális művelődéspolitikai és az önelvű irodalom gondolata a Nyugat-mozgalom erdélyi magyar társává és szövetségesevé tették az Erdélyi Helikont. Kuncz Aladár lényegében ugyanazt az irodalomszemléletet képviselte, mint az „írástudók árulása” ellen hadakozó Babits Mihály.

A Helikon önelvű irodalomeszménye nem jelentett öncélúságot, a transzilván irodalomszemlélet ugyanúgy elutasította az öncélú művészetet, mint a közvetlen politikai pártosságot. Ezzel az irodalom mibenlétéről és feladatairól kialakult hagyományos nyugati felfogást követte. Az irodalom célja, a helikonisták szerint, sohasem lehet pusztán a szórakoztatás vagy a kísérletezés, mint ahogy nem lehet a napi politika érdekinek szolgálata sem. A Helikon írói a nemzetiségi lét feltételeiből indultak ki, midőn az irodalom értelmét keresték. Makkai Sándor az erdélyi magyarság szellemi egységének és nemzetiségi öntudatának kialakítását várta az irodalomtól. „Az, amiről nálunk szó van – jelentette ki *Közönség és irodalom* című 1927-ben keletkezett írásában –, az erdélyi magyarság lelki és szellemi életének szervezett, öntudatos, egységes kialakítása, az erdélyi magyarság művelté tétele, nemzet és egyetemesen emberi szempontból, az intézményes módok folytonos csökkenése következtében elsősorban és legfőképpen az irodalom eszközeivel történhetik meg.”

A Kemény család marosvásárhelyi reneszánsz várkastélya (Kép: Böde Andrea, Wikimedia Commons)

Az irodalom mint nemzetnevelés

Az irodalomra, ezek szerint, „nemzetnevelő” feladatok hárultak, és az irodalom ezeket a feladatokat csak erős közösségi felelősségtudattal és magas művészi színvonalon végezhette el. Makkai organikusan egységesnek tekintette az irodalom morális és esztétikai karakterét. „Az igazi szépirodalom – folytatta előbbi gondolatát – nemcsak szórakoztatás, hanem öncélú ábrázolása s ezzel bár érdektelen, de hatalmas propagátora az igazságnak és a jónak a szép tükrében.” Az irodalom erkölcsi hivatásának tudatában Kosztolányi Dezső művészetszemléletével is vitába szállt. A „homo aestheticus” magatartásával szemben a „homo moralis” magatartását fogadta el; azt az írószerepet, amelyet Babits képviselt. „A lélek emberének – írta *Aisthesis* című 1933-ban írott kis tanulmányában – éppen az ízlés nevében nincs joga meglepni az élet küzdelme előtt [...] A művészi lelkiismeret megköveteli a művészi igazságot, melynek éppen olyan szigorú áthághatatlan törvényei vannak, mint a gondolkodásnak vagy a cselekvésnek. A művészet ereje a művész lelkiismeretének mélységében, érzékenységében, fogékonyságában és tisztaságában rejlik.”

Az irodalom „nemzetnevelő” és erkölcsi hivatása a Helikon körében dolgozó radikálisoknál határozottabb elkötelezettséggel párosult. Ennek az elkötelezettségnek már szociális tartalma és politikai távlata volt. Ligeti Ernő *Az irodalom társadalmi funkciója* című 1932-es írásában az ítélő bíró közéleti felelősségéhez hasonlította az író felelősségét, s a művészi, valamint erkölcsi igényességet a közügyekben nyilvánított határozott állásfog-

lálás kötelességével egészítette ki. Kós Károly Tamási Áron *Énekes madár* című mesejátékának méltatása során arra hivatkozott, hogy a nemzetiségi irodalomnak az „új sorsú magyar közönséghez” kell szólnia, és ennek a közönségnek az életével kell számot vetnie. Szentimrei Jenő arról beszélt, hogy az erdélyi magyar irodalomnak nem szabad megelégednie a polgári közönség elismerésével, tovább kell lépnie, a nemzetiségi társadalom dolgozó rétegeihez kell utat találnia, „...ha Petőfi Sándor meg tudta írni – jelentette ki *Levél Erdélyből* című, az Erdélyi Helikon 1931-es évfolyamában közölt írásában – *A farkasok dalát* és *A kutyák dalát*, ha Ady Endre meg tudta írni a *Proletár fiú versét* és az *Álmodik a nyomort*, minden valamirevaló magyar költő klaviatúráján megszólalhatna egy hang a magyar munkásságért, egy hang legalább a nem nacionalista pártkeretek között is magyar magyarért, aki kétszeresen kiszolgáltatott Erdélyben: magyarként is, munkásként is...” Tamási Áron, ahogy *Gondolat és árvaság* című 1935-ös írásában olvashatjuk, az irodalom nemzetiségi elkötelezettsége mellett már megkívánta az egyetemes emberi elkötelezettséget: „Olyan gondolatkört kell adnunk, amely ne csak magyar legyen, hanem emberi is. Amely ne csak praktikus legyen, hanem erkölcsös is. Amely ne csak bátor és útmutató legyen, hanem igaz és megbízható is.”

A Helikon irodalomszemléletében a művészet humanista és erkölcsi hivatásának volt kitüntetett szerepe, a marosvécsi közösség radikális szellemben munkálkodó tagjai ezen túl hitet tettek az irodalom szociális és közösségi felelőssége mellett is. A helikoni irodalompolitika általában megengedte az irodalmi gondolkodás egymástól eltérő változatait, sőt a belső vitákat. Ám abban, hogy a kisebbségi irodalomnak a maga önelvű művészi céljai mellett szolgálnia kell a nemzeti, illetve nemzetiségi érdekeket, következetesen egyetértettek a helikoni irodalomszemlélet alakítói és hívei. Az írói erkölcsnek ez a közösségi dimenziója az Erdélyi Helikon egész írótáborának munkásságában érvényesült – hasonlóan a két világháború között kibontakozó magyar irodalom más közösségeihez és táboraihoz.

A liberalizmus határai

Mindemellett a helikoni irodalomszemlélet tartózkodó liberalizmusának is megvoltak a maga határai, jobb és bal felé egyaránt. A kommunista, illetve szociáldemokrata elveket hangsúlyozó irodalom és a nemzeti elfogultságot képviselő konzervatív irodalom tulajdonképpen kívül esett a helikoni liberalizmus különben meglehetősen tágas körén. Az Erdélyi Helikon ugyan időnként teret adott olyan írásoknak is, amelyek nem vágtak egybe a transzilvánista ideológia elveivel. Így Tamási Áron nagy elismeréssel fogadta Szilágyi András *Új pásztor* című regényét, amely az osztálytudatos és -harcos proletárirodalom lázadó hangját szólaltatta meg. Tamási regényét, a *Címereseket* azonban, miként ezt Berde Máriának az Erdélyi Helikon 1931-es évfolyamában olvasható kritikája mutatja, már visszautasította a Szépművés Céh, és a helikoni kritika is bírálattal fogadta nyíltan megfogalmazott arisztokráciaellenessége miatt. Ez az elhatárolódás természetesen összefüggött azzal, hogy Erdélyben a magyar arisztokráciának, miként azt gróf Bánffy Miklós és báró Kemény János tevékenysége is mutatta, határozottan nemzeti közösségi és kulturális ve-

zető szerepe volt. Hasonló sors érte Kacsó Sándor *Vakvágányon*, Berde Mária *Szentségvivők* és Balázs Ferenc *Rög alatt* című műveit. A bíráló és elhatárolódás azonban jobb felé is érvényesült: a Székely Mózes álnéven író Daday Loránd elkeseredett hangú, nemzeti sérelmekről és elfogultságoktól fűtött regényét: a *Zátonyt* Kós Károly az Erdélyi Helikon 1931-es évfolyamában közölt írásában határozott elutasításban részesítette. Kós Károly írásában a következők olvashatók: „Nem vállalhatjuk, mint magyarok és nem vállaljuk, mint erdélyiek. Mi csak az igazságot vállalhatjuk, mert ez a mi legnagyobb erőnk, és nem vállaljuk ezt az írást, amely az igazság látszatát a rosszul értelmezett művészet szuggesztív erejével akarja valóságképpen elfogadtatni.”

Az Erdélyi Helikon szabadelvű türelemmel hajolt az irodalmi élet fölé, mindenekelőtt azonban óvni próbálta a transzilvánista eszményeket. Ezeknek az eszményeknek a jegyében kívánta védelmezni a kisebbségi erők összefogásának stratégiáját, és akarta elkerülni a nyílt összecsapást az erdélyi magyar nagybirtokos osztály reformokra hajlamos csoportja és a népi érdekeket képviselő radikálisok között. Ugyanakkor őrizni kívánta a nemzetiségi megbékélés kezdeti eredményeit, s nem engedte veszélybe sodorni a magyar-román megértés ügyét.

A Helikon írói érdeklődő szeretettel hajoltak az erdélyi magyar kultúra múltja fölé, a transzilván eszmék köré oda szerették volna rajzolni a művelődésben gazdag hagyományokat. Az alakuló szellemi életben nagy szerepet kaptak az irodalmi évfordulók; így Petőfi, Madách és Jókai születésének centenáris ünnepségei, amelyek természetesen az ünnepelt klasszikusok erdélyi kapcsolatait voltak hivatottak megvilágítani. Hasonló ünnepségek folytak Apáczai Csere János születésének háromszázadik évfordulóján 1925-ben, ekkor született Áprily Lajos népszerű verse: a *Tavasza a házsongárdi temetőben*. Az erdélyi irodalmi tudat kialakításának szándéka tartotta ébren olyan írók emlékét, mint Tótfalusi Kis Miklós, Apor Péter, Bethlen Miklós, Cserei Mihály, Jósika Miklós, Kemény Zsigmond és Petelei István, akit a transzilvánista elbeszélő irodalom közvetlen elődjének tekintettek, nemcsak regionális törekvései, hanem a társadalmi lét mélyvilágába hatoló művészi módszere következtében is. A helikonisták előzőekenyen pártolták azokat az idősebb írókat és irodalmárokat: Jékey Aladárt, Kovács Dezsőt, Benedek Elek, Gyalui Farkast, akik a századfordulón kísérelték meg, hogy erdélyi szellemben regionális irodalmat teremtsenek. A közvetlen hagyományra azonban nem épülhetett igazán korszerű és színvonalas irodalom. A születő nemzetiségi irodalomnak az anyanyelvi kultúra nagyobb mozgalmaihoz kellett csatlakoznia; a Helikon a Nyugat köréhez s az ebben a körben képviselt irodalmi áramlatokhoz csatlakozott.

A Helikon és a Nyugat

A marosvécsi írók közül többen is kapcsolatba kerültek a Nyugat mozgalmával még 1918 előtt. Kuncz Aladár a háború előtti Nyugat állandó munkatársa volt, Bartalis János és Endre Károly is ebben a körben lépett fel, s a Nyugat vonzásába került Áprily Lajos, Bárd Oszkár, Kádár Imre, Ligeti Ernő, Molter Károly, Olosz Lajos, sőt Reményik Sándor is, midőn szakított a Végvári-versek heves indulataival, s az „örök értékek” védelme alapján hirdetett

költői programot. A Helikon már eleve nem érzett rokonszenvet a magyarországi konzervativizmus iránt; a hivatalos irodalom nemzeti elfogultsága, revansvágó irredentizmusa és unalmas epigonizmusa egyaránt idegenkedéssel töltötte el. A transzilván ideológia liberalizmusa, türelmessége és európai tájékozódása a „nyugatos” irodalomban találta meg elsőrendű szövetségését.

A Helikon nagyobb törések nélkül vállalhatta és követhette a Nyugat eszményeit, mint-hogy az ellenforradalmi korszak kihívóan jobboldali közhangulata Erdélyben semmiféle szerepet sem kapott. S az a kulturális fejlődés, amely a Nyugat-mozgalom és általában a modern magyar művelődés kialakulása nyomán országszerte megindult még a század első évtizedében, nagyjából töretlen maradt. Schöpflin Aladár *Erdélyi irodalom* című, a Nyugat 1934-es évfolyamában közölt írásában találó szavakkal jellemezte a romániai magyar szellemi életet: „Ők elkerülték [...] az ellenforradalmat, tehát nem hat rájuk az a groteszk ellenforradalmi ideológia, mely a csonka-magyarországi elméket beködösíti, minden bajt a forradalom nyakába ró, és mindenkit anatómiájával sújt, aki bármi erőltetve is, kapcsolatba hozható a forradalommal. Ezenfelül ők nehéz helyzetükben nem érhetik be néhány konvencionális formulával, ha a magyarság dolgaiban való tájékozódásról van szó, nekik mélyebbre kell nézniök s jobban meglátniok a dolgok komplikált voltát. S ők sokkal messzebb estek a háború előtti időktől, ezeknek az intézményei rájuk nézve nem érvényesek többé, s jobban megszabadultak az ezekből folyó hagyományos, de aktualitásukat veszített eszmemaradékoktól, és így jobban felismerték annak szükségét, hogy a magyarságnak történelmi helyzetében új eszméket, új célkitűzéseket, új gondolkodási módszereket kell váltani. Mindez bizonyos fiatalságot és rugalmasságot ad gondolatuknak, s új fogalmak befogadására képessé teszi őket.”

Az új eszmék és az új gondolkodás kezdetben nem is voltak igazán újak: a Helikon a Nyugat klasszikus polgári humanista eszméit követte, természetesen alakítva, módosítva ezeket az eszméket a kisebbségi helyzet követelményei szerint. A Helikon és a Nyugat között szorosak voltak a kapcsolatok. A helikonisták: Bartalis János, Berde Mária, Kuncz Aladár, Makkai Sándor, Molter Károly, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza és Tamási Áron rendszeresen szerepeltek a Nyugat, a „nyugatosok”: Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond, Laczkó Géza, Schöpflin Aladár, Nagy Lajos és Révész Béla az Erdélyi Helikon hasábjain. Ez az együttműködés igen termékenynek és hasznosnak bizonyult: a Nyugat tábora határozottabban tudta kifejezni nemzeti elkötelezettségét, az Erdélyi Helikon tábora pedig erőteljesebben tudta érvényesíteni hűségét az irodalom egyetemes és európai eszmeisége iránt.

A helikoni irodalom, különösen a húszas években, a művészi látás és módszer, valamint a stílus körében is a Nyugat nagy nemzedékének vívmányaihoz ragaszkodott. A modernebb irányzatok, így az avantgárd törekvései alig hatottak rá, csupán az expresszionista szabadversnek volt Szentimrei, Bartalis és Olosz költészetében némi szerepe. Makkai Sándor és Kuncz Aladár ugyanakkor egyformán elutasították az avantgárd kísérleteket. A világháborút követő társadalmi változások és a nemzetiségi lét feltételei ennek ellenére

módosították a „nyugatos” orientációt. A forradalmat és ellenforradalmat átélte Nyugat a húszas években, egészen az antifasiszta szellemi ellenállásban történő szerepvállalásáig, lényegében védekező helyzetben dolgozott, általában szakítva korábbi radikális eszméivel.

Az írástudók függetlensége és szolgálata

A kultúra és a szellem fölényét hirdette, az „írástudók” függetlenségét védelmezte, elutasítva azt, hogy az irodalom közvetlenül avatkozzék be a társadalom küzdelmeibe. A kisebbségi lét feltételei között ez a magatartás semmiképpen sem lett volna célravezető. A helikoni irodalom konzervatív reformista vagy liberális ideológusai: Makkai Sándor és Kuncz Aladár természetes módon fogadta el azt, hogy a nemzetiségi irodalmat fokozott felelősség fűzi ahhoz a nyelvi közösséghez, amelyből ered, s erőteljesebben kell vállalnia a maga erkölcsi, közösségi feladatait. A helikoni irodalom transzilvánizmusának ilyen módon kiegyenlítő szerep jutott.

A helikonisták egy másik csoportja: Kós Károly, Szentimrei Jenő, Tompa László, Szántó György már határozottabban képviselte a művészi szolgálat és a közösségi felelősség gondolatát. A helikoni irodalom, akár a művészet morális felelősségét, akár közösségi feladatait tekintette vezérlő elvének, mindenképpen tárgyyszerűbb ábrázolásra, közérthetőbb előadásra törekedett. A háború előtti Nyugat felfokozott személyiségkultusza és szubjektívizmusa idegen volt tőle, azt az eszmei fordulatot követte, amelyet a „nyugatos” irodalom néhány nagy egyénisége: Babits és Móricz, valamint a „második nemzedék” kezdeményezett a veszített háború és a bukott forradalmak után. Erőteljesebben szólaltatta meg a kollektív érzéseket, nézeteket, és erőteljesebben képviselte a művészi realizmus szemléletét. „A Nyugat-generáció nagy egyéniségproblémái helyett – hangoztatta Kovács László, az Erdélyi Helikon szerkesztője, *Az Erdélyi Helikon antológiája* című 1927-es könyvismertetésében – az erdélyi irodalom az egyéniségproblémákat is már hűvös kollektív háttérükkel hozta; a Nyugat-generáció egyéniségforradalmáraival szemben az erdélyi írók és hőseik józan képviselők csupán.”

Különösképpen érvényes ez a megállapítás a Helikon úgynevezett ifjú székelly csoportjának íróira. A székelly fiatalok: Tamási Áron, Kacsó Sándor, Jancsó Béla, Balázs Ferenc, Kemény János és Maksay Albert egyértelműen népi elkötelezettséget hirdettek, első eszmélkedésük idején Szabó Dezső romantikus antikapitalista népiességét fogadták el. A fiatal írók korai mozgalomszervező kísérlete: az 1923-ban megjelent, később *Tizenegyek* címen emlegetett antológia határozott szakítást jelentett a „nyugatos” irodalommal. Szerzői, különösen a programadó cikkeket író Balázs Ferenc és Jancsó Béla népi tájékozódást képviseltek, a mitologikus „székely lélek” leírására törekedtek, a népi jellegzetességek, művészi kifejezésére szerettek volna vállalkozni. Csak később, már érettebb munkáikban fordultak elhatározó módon a plebejus demokratizmus és a művészi realizmus eszményeihez.

A romantikus indulás után valójában a népi törekvéseket képviselő fiatalok: Tamási Áron, Kacsó Sándor, Balázs Ferenc és a hozzájuk csatlakozó Szemlér Ferenc, Kiss Jenő, Bözödi György, Gagy László és Kovács József, általában a „második helikoni nemzedék”

kapcsolta a nemzetiségi irodalmat a korszerű realizmus áramlataihoz. Ennek a generációnak már a hazai „második nemzedék”: József Attila, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Németh László és Kodolányi János voltak az igazi társai és szövetségesei.

Összekötő szerep

Az Erdélyi Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh: a marosvécsi szellemi közösség irodalma valójában a huszadik század magyar (magyarországi) irodalmi kultúrájának minden igazán fontos nemzedékéhez és áramlatához utat talált. Ilyen utak kötötték össze a helikonistákat a Nyugat első és második, sőt harmadik nemzedékével (a harmadik nemzedék olyan íróival, mint Jékely Zoltán, aki természetesen a helikoni közösségnek is teljes jogú tagja volt), a népi írómozgalommal (például Németh Lászlóval, Illyés Gyulával, Kodolányi Jánossal) és a baloldali irodalommal (mindenekelőtt József Attilával, aki az Erdélyi Helikonnak is megbecsült szerzője volt). Mindez azt igazolja, hogy a Helikon irodalmi stratégiája azt az összefogó és egyeztető gondolatot képviselte, amelyet a magyarországi irodalmi életben például Babits Mihály és Illyés Gyula, illetve az ő szellemiségük körében működő Nyugat. A helikoni íróközösség átfogó elveket és biztos ideálokat képviselt – ez a képviselet tette lehetővé, hogy a két világháború közötti két évtizedben az Erdélyi Helikon írói mindig az egyetemes és egységes magyar nemzeti kultúra képviselői voltak, és ezzel termékenyítő példát mutattak az 1945-ös újabb történelmi fordulatot követő erdélyi magyar irodalomnak, kultúrának és közgondolkodásnak is.

Előadás Miskolcon 2016. május 5-én a Dsida Jenő Kör konferenciáján.

BALÁZS GÉZA

OTT LÁTOK EGY ARANYÁGAT

*Archaikus népi imáink nyelvi világa –
Pomozi Péter és Karácsony Fanni kiállítása*

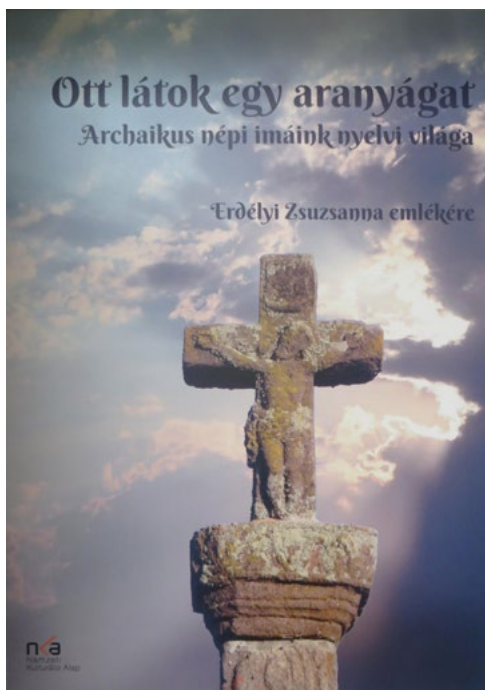
Balázs Géza

„Négy őrző angyal a négy sarkán.” Olyanok ezek az archaikus népi imák, mint az őrzőangyalok. A Biblia ugyan utal rájuk, de pontosan nem határozza meg őket. A népi képzelet, a fantázia alkotja meg, tölti meg tartalommal az őrzőangyal alakját. De vajon miből táplálkozik az alkotó fantázia? A mindennapi életből, környezetből, alapvető érzelmekből, vágyakból, kivetített képekből, jelenetekből, elődeinktől ránk hagyományozott nyelvi emlékből, archaikus, sokszor nem is értett fordulatokból.

Az ima föltehetőleg a legősibb és legalapvetőbb nyelvi műfaj. A legősibb, biológiai alapú alapérzelemből, a félelemből táplálkozik. Az ember az egyetlen lény a földön, aki tudja, hogy az élet véges. A halálfélelem mozgat számos emberi tevékenységet. Ehhez kapcsolódik az alvás, az álom. A földkerekség minden embere tudja, hogy az alvás-álom más tudatállapot, egy kicsit halál, ezért a lefekvés pillanata megszentelt pillanat, és máig sokszor az imádság pillanata. Az ima műfaja talán ezért is ilyen tartós. Ugye ismerős a mondás: zuhanó repülőgépen nincs ateista... Ilyenkor szokott Sámbockréthy atya közbeszólni nyilvánosan is: Nem csak akkor kell ám imádkozni!

Művelődéstörténeti jelentőségűvé vált a Somogy megyei Nagyberény; Babos Jánosné, Ruzics Rozáliának és persze Erdélyi Zsuzsannának köszönhetően. 1968. december 17-én a Siófok–Kaposvár között zötykölődő vicinálison (ma Piroska-vonat) a folklorista megkérdezte a csaknem százéves parasztasszonyt: szokott-e imádkozni. Hát persze. És szokott-e úgy imádkozni, ahogy a templomban nem. Hát persze... Na, akkor szálljunk le... (Állítólag így kezdődött, én így hallottam, de lehet, hogy ez csak folklór.)

Somogy máig ható titkok aranybányája, vagy ahogy az archaikus népi ima mondaná: aran bányája, aranyas bányája. Pannon lankák. Római települések nyomai. Kaposvár hét dombra települt, mint az ókori Róma. Vashámorok. Egy bodrog–alsóbüi fúvókán 900-ra datált magyar (?) rovásfelirat. Árpád-kori templomok. Török-kori emlékek, nevek. Manapság pedig az újra pusztuló falvak szomorúsága.

Az e tájon felbukkant archaikus népi imák indították el Erdélyi Zsuzsannát, hogy a már korábban is ismert műfajt szakszerűen elkezdje gyűjteni, elemezni – történeti, vallástörténeti, nyelvtörténeti, sőt európai művelődéstörténeti keretbe helyezni. Erdélyi Zsuzsanna is említi: Horvát István történész 1805. évi naplójában a Fehér rózsza, Mária kezdetű szöveghez ezt írta: „babonás, haszontalan szószaporítású imádság”. Szórványosan későbbi kutatók is lejegyezték hasonló szövegeket. Ám Erdélyi Zsuzsanna tette tudományosan felismert és elismert műfajjá az archaikus népi imákat. Amikor az általa gyűjtött szövegeket először kiadta (Hegyet hágék, lőtőt lépék, 1974) óriási érdeklődést keltett. Ennek egyik oka az is lehetett, hogy a szocializmusban elnyomott vallási jellegű kutatások mellett tört elő egy mégiscsak vallási jellegű tematika. Irodalmárok, írók, néprajzkutatók, nyelvészek üdvözölték az előkerült szöveganyagot (pl. Göncz Árpád, Tóth Sándor, Albert Zsuzsa, Polner Zoltán, Andrásfalvy Bertalan, Kósa László, Bárczi Géza, Rónay György, Lázár István). Voigt Vilmos találóan ezzel a címmel: A rítusok szépsége (Valóság, 1975). Sokakra hatott Erdélyi Zsuzsanna munkája, hasonló gyűjtésbe kezdett pl. Salamon Anikó, Tánczos Vilmos, Harangozó Imre, Takács György. Az említett nyelvész Bárczi Gézákn kívül Pais Dezső is értékelte a felfedezést, de az archaikus népi imák sokoldalú nyelvészeti feltárása nem történt meg. A feladat: folklórlingvisztikai, olyan nyelvészekre várt, akik egyaránt érdekeltek a folklorisztikában, az antropológiai nyelvészetben, a nyelvtörténetben.

Pomozi Péter és Karácsony Fanni kiállítása elsősorban a nyelvtörténeti bemutatás, magyarázat, értékelés, továbbgondolásra váró részletekkel, és megkapó képi világgal. A kiindulópont, mindenkit ez érdekel: milyen mélyre nyúlhat vissza a folklórban kódolt nyelvi emlékezet. Pomozi Péter észt példát hoz, egy 3000 évvel ezelőtti meteor becsapódása megőrződött az észt folklórban (Kaali-kráter). A mi archaikus népi imáink ennyire mélyre nem nyúlnak vissza – már csak az alapvetően bibliai eseménytörténet miatt sem –, de egyes nyelvi jelenségek valószínűleg nagyon régiek.

Vannak a szövegekben az érthetlenségig eltorzult szavak. Vannak olyanok, amelyek megfejtetlenek, vannak, amelyekre talán van megfejtés: kalasz talmecka ~ kegyelmes talácska (?). Gyakoriak az ún. inetimologikus hangbetoldások: aranygy, Áment, kitépvel (arany, ámen, kitépve). Megfigyelhető az érzelmetelítettség, a kedveskedés kicsinyítéssel: karszékecske, káplonicska, istenke. A számok természetesen mágikusak: három csepp vér, hét csöpp vér, hét halálos bűn, hét szén tömjén. Régi, múlt homályába vesző nyelvtani jelenségek is megfigyelhetők, pl. a főnévi és melléknévi igenevek melletti tárgyi jelöltség: örök vendég fogadni, békesség szerezni, úr színe látni. Esetleg már tárgyi jelöléssel és bonyolult (kötomódszerű, mondatátszövődéses?) mondat szerkezettel: megyek úrszint látni ~ megyek, hogy lássam az úr színét. Vagy: Ő teremtetten állatja (~ az általa teremtetten állat). A korai igeneves szerkezetek bonyolultabbak, tömör közlést eredményeznek – e tekintetben azóta egyszerűsödött a nyelvünk. Előbukkan egy korábbi, gazdagabb múlt idő rendszer is. A 19. századig alkalmazott magánhangzós (önhangzós vagy elbeszélő) múlt lehetett az ún. tapasztalati múlt: kimenék, föltekinték, (hegyet) hágék, (lőtőt) lépék... Az összetett múlt idő rendszer kapcsán máig vitatkoznak a nyelvészek, hogy ezekből

mennyi élhetett valójában, mennyi lehetett a fordításirodalom hatása. Mindenesetre, ami a folklórban megőrződött, azt aligha tekinthetjük fordításnak. Számos esetben megfigyelhető a hangrendtől való eltérés: szekálladval, káplonicskát, káplonecskát. Ebben egy korai, mára eltűnt hangátvetés jelensége is megfigyelhető: káplonicska ~ kápolnácska. Régies, képes kifejezések: testi lelki koporsó, térdig vérbe – könyékig könnybe; archaikus kifejezések: napjövet, lefekte, fölkelte, aranymelence, rézdöbönce (medence).

Ha stílusirányzatba kellene besorolni az archaikus népi imákat, a kevésbé hangoztatott gótikus stílusba sorolhatnánk. Zolnai Béla szerint a nyugtalan, égbe ívelő gótikus stílus eszményére hasonlít a középkori szövegek zsúfolt díszítettsége, gazdag, misztikus ornamentikája (Zolnai Béla: *Nyelv és stílus*, Bp., 1957: 196). Szabó Zoltán pedig ezt írja: „a halmozódó nyelvi elemek úgy díszítik a stílust, mint a gótikus csúcsívek egymásra rakott ékei a templomokat”. (Szabó Zoltán: *A magyar szépírói stílus történetének fő irányai*. Bp., 1998: 53.) Az archaikus népi imák elemzésekor is szóba hozzák a gótikát: pl. „A gótikus festészetben általánosan elterjedt vir dolorum, Krisztus a kútban motívumok vizuális élményét idézik imáink ez állandó formulái”: Abba Krisztus Urunk térdig vérbe / Könyökig könnybe... (Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék...*, Bp., 1976: 208. és 210.) A gótikus halmozásra további példákat is találunk. Például: Szó, szó, szent beszéd... Pais Dezső szerint korai vallásos stílusmozzanat, őt az Ómagyar Mária siralomra emlékezteti: Szent Világ Úristen, Szent Világ Úrjézus Krisztus, másutt: vigasztaló Szent Lélekúrsten. De említhetjük a valódi és ál figura etimológiákat, egyfajta ikonikus, hangzásbeli vonzásokat is: életet éljenek, vasdárdávó dárdázzák, koronával koronázták, könyökik könnyűbe (könyökig könnybe). Gyakori szövegépítő elem az ismétléseken túl ez az ellentét: kívül – belül (killű – bellű). A szinte kötelező imazáradék: lefektibe, felkeltibe számos alakban fordul elő – ezt is bemutatja a folklórlingvisztikai szemléletű kiállítás. Ám Pomozi Péter és Karácsony Fanni kiállítása azért kiállítás, hogy látványában fogja meg először a látogatót: láthatunk különböző korpuszokat, népi betlehemet, festői kápolnácskákat, türelemüveget, angyalkás kályhacsempét, festett kazettás táblaképet.

„Házamnak négy szögletibe négy őrző angyal.” Az archaikus népi imák olyanok, mint az őrzőangyalok. Alapérzelemből táplálkozó, a nép által kiszínezett, életre keltett vallási jelenségek. Összekötnék bennünket az örök emberivel, múltunkkal. Tanulhatunk, táplálkozhatunk belőlük. Beleláthatunk eleink világába, és kitekinthetünk a jövőbe. A múlt-jelen kapcsolat meghatározza a jövőt. Manapság a nemzedékek közötti szakadék növekszik, a közeli történelem is sokszor homályba vész. Fedezzük fel, ismertessük és szerettessük meg a hagyománynélküliekkel ezt a pompás, gótikus hagyományt. Természetesen ez még csak az út kezdete, vagyis hágjunk a hegyre közösen! A lőtő, azaz a lejtő is elérkezik majd mindenképpen...

„Őrizetek szent angyalok.”

Megjegyzés: Elhangzott 2016. április 13-án Széphalomban, a Magyar Nyelv Múzeumában Pomozi Péter és Karácsony Fanni kiállításának megnyitóján.

KOVÁCS LÁSZLÓ

A PINCÉTŐL AZ ELMÚLÁSIG

Egy Márai Sándor-kézirat (Magyar borok) sorsa

Habent sua fata libelli! A könyveknek megvan a maguk sorsa!

Úgy tűnik, ez a klasszikus latin mondás vonatkoztatható a kéziratokra is. Ugyanis egészen sajátos sorsa van Márai Sándor egyik kéziratának, melynek választott címe ez lett: Magyar borok. A kézirat Rassy Tibor gyűjteményéből került elő. Nyomtatásban először 1991-ben jelent meg a Hitel című folyóirat 9. számában.

Márai Sándor szobra Kassán (kép: Balázs Géza)

Maga a kézirat, úgy tűnik, Márai rövid, tulajdonképpen befejezetlen írásai közül való, s bizonyára egy nagyobb lélegzetű íráshoz készült egyféle előkészületként. Erre utal stílusa, szerkezete, nem teljesen kifejtett gondolatmenete. A Hitelben megjelent „Márai Sándor ismeretlen írása” alcímmel ellátott szöveget vagy egyes részeit azóta többen vagy többször idézték.

A szöveghez én 1992-ben jutottam. Első gondolatom az volt, hogy ezt a szöveget meg kell és meg is lehet szerkeszteni; elsősorban azzal a céllal, hogy kerek, befejezett írásként álljon az olvasó előtt. A szöveg megszerkesztése közben Márai Füves könyvének rövid írásai álltak példaként előttem: az írást rövidege ellenére egységekre bontottam, s az egyes egységek élére, mintegy címként a szövegrész kulcsszavait választottam. Így megszerkesztve egy kerek, tulajdonképpen befejezett írásként tűnt fel a kézirat.

Így került Márai Sándor unokaöccse és jogutódja Jáki János elé 1998-ban. Ennek is külön története van. A Csemadok Múltidéző címen évente történelmi vetélkedőt szervezett középiskolások számára, s ezeknek a vetélkedőknek előkészítéseként történelmi táborokat a diákok számára. Az egyik ilyen történelmi táborban Selmezbányán jelen volt Jáki János is, akinek ezt a megszerkesztett kéziratot megmutattuk. Rendkívül megörült az általa addig ismeretlen írás ilyen formájának, s mint Márai Sándor jogutódja írásban áldását adta az ilyen formában való megjelenésének. Tulajdonképpen ezzel a joggal élve közöljük ezt a Márai-írást ebben a formában.

Márai Sándor: Magyar borok

A bor férfidolog,
csendesesen kell beszélni róla.
Leghelyesebben egy pohár bor mellett.

A pince

Ha megöregszem pincét akarok. Ezt már szilárdan elhatároztam. Semmi mást nem akarok az élettől. A pince helyét is kinéztem, nem messze az otthonomtól: gyalog járok majd ki, s vigyázok, hogy a környékeliek, bortermelők, gyümölcsöskertek tulajdonosai, vincellérek ne tudjanak meg semmit városi múltamról. Ha megsegít a vaksi sors, hetvenéves koromra tisztességes emberek a maguk világából való tisztességes embernek tartanak majd, tehát bortermelőnek, valakinek, aki tudja, hol kell meghalni. Mert nincs szebb halál, mint egy diófa alatt, a borospince előtt, ősszel, közvetlenül a szüret után, amikor az újbor már szunnyad és erjed a hordókban, a diót leverték a fáról, s a napnak szelíd ereje van még, mint az öregember szerelmének. Itt ülök majd egy padon, háttal pincémnek, ahol boraim pihennek, a kecskelábú asztalnak könyökölve. Így várom a halált.

A rizling

Amíg eljön, elképzelem néha, milyen lesz a pince? Hús hordó bor sorakozik majd bolthajtásos mélyén, a hordók dongáira krétával írom fel az évjáratot és a bor nevét.

Lesz három hordó rizlingem, ez már bizonyos. A rizling olyan a magyar borok között, mint a közhely az emberi gondolkodásban: összeköti az emberi dolgok mélyebb értelmét. Ne félj a közhelyektől, magyar: önmegóvó erő árad belőlük. Rizling lesz, nem nagyon régi, három-, négyéves olaszrizling, melynek simaságán érzik még a

latinos műveltség és szőlőkultúra pallérozottsága. A rizlingben ritkán csalogdik a magyar. Szerke a hazában sok komisz lőré mérék, de az olaszna nevezett magyar rizlingben van valamilyen otthonos bizalmasság: az ember úgy issza, mint mikor rokonokkal beszél. A rizling az volt Magyarországon, amit a franciák általános szóval, a műfaj közelebbi megjelölése nélkül, fehérbornak neveztek. Az a bizonyos pohár bor, melyet kéretlenül odaállítanak az ember elé a vendéglőben, az a bor, mely olyan mind a kenyér, a nemzet testének eledele, valami általános és megbízható. Mikor a rizlinggel is baj lesz Magyarországon, én már nem akarok élni.

A pint

A pince mély lesz, Sopronból hozatok egy füzér fűszeres kolbászt a hentestől, sonkát és tormát tartok itten, s természetesen lopót és néhány pintes üveget is, a vendégek számára. A pint a régi mérték, nagyapáink még ezzel éltek: tartalma másfél liter, s a magyar, ha férfikorba jutott, minden este odaállította a vacsorateríték mellé a maga pintes adagját. Homoki borból és badacsonyiból minden tisztességes ember elbirt és megkívánt egy emberöltő előtt esténként egy pintet. Más volt a helyzet Kassa vidékén, ahol természetesen szamorodnit ittak az urak, de a vásárok fuvarosai is, az „Arany Képzeldéshez” címzett bormérésben: a szamorodnit már pohárral itták, csak a lengyelek nyakalták, mintha szomjúságot is oltana. A magyar bölcsen és óvatosan asztali borral élt. Asztali bornak neveztek mindent a rizling és a szilváni között, amitől másnap könnyű fejjel ébred az ember.

A fröccs

S mert a részeg embert utálok, legalább úgy, mint a kákabélűt, aki fanyalogva ásványvízzel keveri a bort, ezért tartok majd egy kivénült sváb csaposlegényt, aki megtanít vendégeim számára fröccsöt készíteni. Mert a szódavíz nem ásványvíz, ezt jegyezzük meg jól. A szóda már a civilizáció, az igaz, de nemzedékek és évszázadok fortélyá kellett hozzá, míg a magyar megtanulta és feltalálta a fröccsöt, ami a hosszú élet titka. Sajátságos, de igaz, hogy fröccsöt nem tud a magánember készíteni. Hiába tanulod meg a leckét, hasztalan vásárolsz háromdecis poharakat, igen, hiába méred ki és vegyíted aggályos gondosan a két deci bort az egy deci szikvízzel, a fröccs képletét csak a hivatásos csapos ismeri. S a magyar, mikor feltalálta ezt a csodálatos bölcs és óvatos vegyületet, mely elég tömény ahhoz, hogy sarkallja a borozgató férfi képzelőerejét, s ugyanakkor eléggé szelídített, hogy ne ártson a nemesebb szerveknek, mély élettapasztalatról tett tanúbizonyságot. Mert minden ásványvíz gyászos dolog, elrontja a bor jellemét, de a szikvítől a badacsonyi vagy egri fehér illata nem változik, s a fröccs óvatos-okos keverési aránya, hála az évszázados gyakorlatnak, megóvja a magyart mindenféle kilengéstől. Magánember nem tud fröccsöt keverni. A „tréfa”, a „házmester”, a „hosszúlépés” keverési titkát könnyebb meglesni, mint a fröccs készítésének mesterségbeli rejtelseit. Ahogy a jó csapos fél kézzel önti a háromdecis pohárba a bort, a másik kezével hozzácsapja a megfelelő adag szódát: ez a titok, melyhez csak szakember ért. Sok korcsmározó ember otthonülő maradt volna Magyarországon, ha a fröccs titkát magánember elsajátíthatná. De ez lehetetlen, sajnos.

A bikavér

Ezért tartok majd egy öreg csapost, s együtt vizsgáljuk tavasszal a hordókat. Lesz bikavér is, de nem sok, s nem hordóban, csak szalmafonatos üvegben. A bikavérrel úgy vagyok, hogy tisztetem, de csak óvatosan és messziről. A sűrű szenvedély él ebben a borban, melynek kétféle fajtáját ismerem, egy engeszteltebb édeskés válfaját, s egy másikat, tömört és fanyart, az igazit. Az egri vendéglős ebből a másik fajtából ad nekem, ha néha lemegyek, s ezt idegennek nem is méri, mert az egri pincékben sem akad sok belőle. Ez a fanyar bikavér félelmes mélyre ássa magát az ember idegeiben. Valósággal feltúrja az emberi lélek ősananyagát, három deci után néha már portugál szavakra és görög igekötőkre emlékszem vissza, s valamilyen kínai bölcsességre is nevel, mintha ezt suttogná: minden szép, de minden elmúlik, tehát okosabb veszteg maradni.

A somlói

Más a helyzet a somlóival. Már a neve körül is sok a fogalomzavar: ejtik „somlai”-nak, aztán „somlyói”-nak, de mindez csak suta beszédhiba. Becsületes neve a „somlói”, s mint a nagynevű, kiháló családok, ez a bor is megköveteli, hogy nevét helyesen és tisztességesen ejtsük. Ez a magyar borok fejedelme. Kis területen termelik, s már nem sokáig: fáradt bor, lassan kivész a szőlőkből ez a fajta. Illata olyan, mint a fehér burgundié, de annál nemesebb. Van egyfajta somlói, arany tűz a neve, s pontosan olyan, tűz és arany keveréke. Ez a bor rábeszél. Ezt mondja: „élj”. Ezt az egyetlen szót mondja, de olyan következetes erővel, mint a régi latin versek a nagy tanulságokat. Mit szívott össze ez a bor napsütésben, évszázados illatokban! A föld sava és titkos ereje, a nap tüze, esős ősök bölcsessége, a természet vegykonyhájának rejtett párlatai, mindez arany szín bölcsességgé nemesedett ebben a különös borban. Mert a bornak nem csak íze, illata és szesztartalma van, hanem mindenek fölött szelleme is. Mintha a nép, mely termeli és issza, átadna lelke titkos tartalmából valamit a hazai bornak. A somlói borban a magyar legnemesebb tulajdonságai élnek: keleti bölcsesség, nyugati műveltség. Van benne valami Ázsia nyugalma és Európa kíváncsiságából. Ez a legszerencsésebb keverék, borban és emberben.

A szüret

Szüretre vendégeket hívok majd, akik nem szeretik a zenét, nem értenek a politikához, és tudnak hallgatni a diófa alatt. Mit adjak nekik? Sonkát tormával, ez önként értetődik, parázsban sült burgonyát és fehér liptai túrót, a rozsnyai kereskedés híres liptaiját fabödönökben, paprika és ajóka gyűréssel. Egy hosszú élet minden tapasztalata és rábeszélő képessége kevés ahhoz, hogy meggyőzzem kortársaimat: milyen tökéletes borkorcsolya természetes állapotában a liptai, s milyen helytelen divat hagymával, mustárral, paprikával bonyolultabbá tenni azt, amit a természet önmagában tökéletesnek teremtett. A tiszta borhoz egyszerű tiszta harapnivaló szükséges. Mikor a pincém meglesz, a soroksáriak megint fehér cipót sütnék, Bácska is küld majd abált szalonnát szüretemhez.

Így ülünk majd sugárzó őszi délután, a pince vasajtaja előtt, a hosszú padon. Kezünkben bicska, mert úriember nem használ bizalmas étkezéshez idegen evőeszközt. Előttünk a kétdecis poharak, a mélyben az ősz aranyfürdőjéből párás vonalakkal eléváló hazai táj. Hallgatunk.

Az elmúlás

Mögöttünk a pince mélyében dohognak a hordók: a rizlinges, a somlói, a szilváni, a badacsonyi, a zirci papok halványsárga misebora, a kegyes tanítórendiek dörgicsei termése, s a magyar homok szelíd hajtásai a derültebb nyári esték örök társa, a nyájas kadar, mely bornak nem igazi bor, de itálnak enyhe és szórakoztató. A borok élnek és dohognak a pincében, a diófák lombjai között kövér darazsak dünyögnek, messze a mélyben hajó úszik a Dunán, árut visz és hoz egy megbékélt világ jó szándékú népei között, a népek örök országútján, s Pannónia szőlőskertjeiben az éneklő lányok megmosták fehér lábukat és tapossák a fűrtöket.

Mind öregek leszünk, a pince tulajdonosa és a vendégei, irodalomról csak akkor esik szó közöttünk, ha legalább ezeréves, s borról csak akkor, ha legalább ötéves. Nem akarunk már bosszút és elfeledtük azokat is, kiknek egykor meg akartunk bocsátani. A tájat nézzük, kortyoljuk a bort, s óvatosan ejtjük a magyar szavakat, melyek egyidősek e tájjal. A bor nem bírja a beszédes vendéget, ez régi tapasztalás, s a beszédes vendég, akinek még fontos mindenféle világi hiúság, nem bírja a bort. Ennek a pillanatnak élek, amit addig csinálok még csak előkészület, magam sem tartom sokra. Mind bölcsek leszünk, s az első pohárból a földre is loccsantunk egy kortyot, nagyon régi áldozati szokás szerint. Mikor az első csillag feljön, kulcsra csukjuk a pince vasajtáját, s rövid botra támaszkodva megyünk haza. Az éjszaka hűvös már, a társaság árnyalakjait elnyeli az októberi este varázslata. Éltünk, nem éltünk, kinek fontos igazán? Bölcsek leszünk, mint a bor, melyet ittunk, s vállvonogatva beszélünk az utókor ítéletéről. Mert minden bölcsesség alja, melyet a magyar a hazai borból és műveltségéből tanult, ennyi: szeretni kell az életet, s nem kell törődni a világ ítéletével. Minden más hiúság.

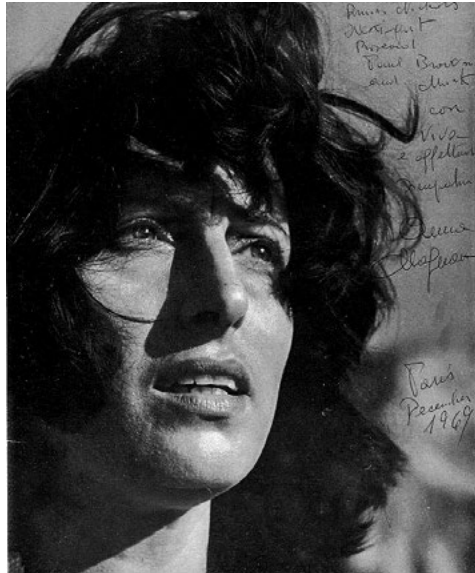
Megjegyzés: Az írás ebben a formájában már megjelent a pozsonyi Szél-járás című folyóiratban is.

Kovács László: ny. iskolaigazgató. A pozsonyi egyetem magyar-történelem szakán végzett (1968). Tanított a nyitrai pedagógiai kar magyar tanszékén, a somorjai Madách Imre Gimnáziumban. Több szlovákiai magyar iskolában használt tankönyv és honismereti munka szerzője. 1986-tól rendszeres résztvevője a győri Kazinczy-versenynek.

MOLNÁR MIKLÓS

AZ ANYANYELV ÉDES HANGJAI

A soproni poncichter negyed ménkű hosszú és girbegurba utcájában, a Balfi úton (a német neve Schlippergasse, „Széplaki utca”) több italmérés is van, például a helyiek által „Flekktífusz”-nak elkeresztelt borozó. Alig térek be a söntésébe, máris megüti az ilyen szöejtésre különösen érzékeny fületem, hogy a csaplárosné – mázsa fölötti, tenyeres-talpas, nagyszájú, mindenféle fölvilágosítást, lelki és befektetési tanácsot osztogató fehérnép – meg helyett azt mondja, hogy mög. Alighanem az Alföldről szalajtották, szűröm le a következtetést, ami egyáltalán nem bizonyul elhamarkodottnak.

Anna Magnani

Az asszonyosság, aki Pier Paolo Pasolini *Mamma Roma* című filmjének Anna Magnani játszotta feledhetetlen hősnőjére hajaz, lehuppan az egyik asztal mögé, és szóba elegyedik a szomszéd asztalnál poharazgató két férfitársával, akik éppen a csaplárosné ő-ző beszédjén élcelődnek. – Én tudok e-ve’ mög ő-ve’ is beszélni, de tik csak e-ve’ – mondja nekik kissé fitymálóan a nő. – Majd te megtanítasz bennünket – feleli nevetgélve az egyik férfi.

A csaplárosnával együtt összesen négyen vagyunk a borozóban. Elérkezettnek látom az időt, hogy – leleplezve lelki érintettségemet, anyanyelvi hovatartozásomat és kötődésemet

– három asztallal távolabbról közbekotyogjak: – Gyerökfejje’ köll aszt mögtanúni, fölñött éssze’ mán nem löhet. – A „Flektífusz” Mamma Romája buzgón helyesel. Megkérdzem tőle: hová valósi. Kiderül, hogy szegedi.

Szeged a sok egyéb kiválósága mellett arról is híres, hogy a Kárpát-medencében ott ő-znek legízesebben. Mintha hájjal kenetnének, annyira jólesik, ha a szülőföldemtől távol a szegedi idiómát hallhatom valahol, jóllehet én Kecskeméten születtem, s az ő-ző nyelvjárást a Kiskunságban szívtam magamba, az anyatejjel együtt. Ó, édes hangok, az anyanyelv szívmengető fölcsendülése idegen földön! A Dunától nyugatra szögedi módra beszélő ember ritkább a fehér hollónál. Kivált Sopronban nem számít ilyesmire az ő-zés magamfajta ingyence.

– Oszt’ hogy keverődött Szögedébű Sopronba? – firtatom tovább. – Hát fölűtem a buszra, oszt’ égyüttem. – Oszt’ nem sajnáta otthanni Szögedöt? – Sajná’ni sajná’tam, de micsi-nájjak, így alakút a zéletöm...

Ezekkel a szavakkal köszönök el tőle: – Ízlött a bora, de legöslegjobban az ízlött, hogy szögedi nyelvön beszélgettem magáva’!

Kecskemétről nőszült vasi ismerősöm felesége mindenütt – otthon, utcán, hivatalban – a színtelen, szagtalan, közhelyekkel telített sivár köznyelvet beszéli. Valahányszor fölhívja ma is Kecskeméten élő anyját, és átvált a szülőföld nyájas, lágy ő-ző tájszólására, nyomban megváltozik beszédének ritmusa és dallama. Szavaiba elevenség, humor, színek és szóképek költöznek, ékesen bizonyítva, hogy a tájnyelv a lelki anyagcserének a köznyelvnél jóval alkalmasabb eszköze. Merjünk hát tájnyelven beszélni! Nem győzöm irigyelni az osztrákokat meg a bajorokat a nyelvjárásukért, nem is szólva a weanerischről, a bécsiek színeiben, ízekben, couleur locale-ban káprázatosan gazdag dialektusáról...

KISS RÓBERT RICHARD

VÉRSZÍVÓK ÉS PIÓCÁK

Székelyföldi humoristák mesélik, hogy a magyarországi fellépések előtt alaposan át kell nézniük a műsor szövegét, főleg a szóhasználat miatt. Nem mondhatják azt, hogy blokk, mert nem érti a közönség. Magyarországon ugyanis nem blokkban laknak az emberek, hanem lakótelepen. A vérünket pedig piócák szívják, pedig az Erdélyben: vérszipó. Ha Székelyföldön adnak egy telefont, akkor nem kell várni a mobilkészülékre, mert az azt jelenti: telefonálnak. Ha egy erdélyi vesz egy taxit, akkor nem vásárolja meg az autót, csak taxiba száll. Ha pedig azt kérdezi, hogy: Még mit csinálsz?, akkor nem kell sorolnunk, mert csak arra kíváncsi, hogy vagyunk. Benedek Adél és Vinczellér Zsuzsánna székeslyudvarhelyi lakosok készítettek egy kis szótárt, olyan szavakkal, amelyeket ők Erdélyben rendszeresen használnak, míg Magyarországon ezeket le kell fordítani. Íme, a mini „táj-szótár”: személyi igazolvány – buletin; tömbház – blokk; frufru – breton; padlízsan – vinetta; paprika – árdé; burgonya – pityóka; műanyag palack – flakon; sárgarépa – murok; jogosítvány – hajtási engedély, üzlet – alimentán. Újvidéken nem az elemet cserélik ki a mobiltelefonban, hanem a batrit. A csaszti meghívást jelent, a kikiriki földimogyorót, a szemafor pedig jelzőlámpát. Egyes déli területeken pedig a tévé nem távirányítós, hanem messzi gombos. Az Auchan áruház pedig a madaras teszkó. Lendva környékén a villanyoszlop neve villanyláb, a tökök pedig nem ügyes, hanem ügyetlen. Ha valakit nagy szerencse ér, akkor az világvége dolog. Kárpátalján, ha valaki becsenget a rendőrségre, akkor nem kell a kapu előtt keresni, mert csak betelefonál. A beteg dolgozó nem táppénzen van, hanem beteglapon. Amikor eszünk egy bulocskát: zsemlét fogyasztunk, és megállunk a kocsival a fényjelzőnél, azaz a lámpánál, ha pirosat mutat. A szlovákiai és a kárpátaljai magyarok is levonónak hívják a matricát. Dunaszerdahelyen és környékén a jogosítvány hajtási, a jégkrém pedig nanuk. A horcsica mustárt jelent, a joghurtot pedig a Felvidéken több helyen h nélkül, jogurtnak mondják. A golyóstoll: örökíró, az általános iskola: alapiskola; ha pedig hívunk egy számot, akkor kitarcsázzuk. Amikor beülünk Pozsonyban a kocsiba, és indulunk hazafelé, reménykedünk, hogy telecsíkot, vagyis zöldhullámot kapunk, és gyorsan megérkezünk. „Hárman meghaltak itt a dugásban” – mesélte szomorúan gyergyószentmiklósi ismerősöm a budapesti turistáknak, amikor a Sűgó-barlangnál lévő természetvédelmi területen vezette körbe őket. Gyergyó környékén dugásnak nevezik a töltést, de használják a kifejezést a gát megfelelőjeként is, azzal a kiegészítéssel, hogy a dugás része a gát előtt kialakult tó, a felgyűlt víztömeg is. Ilyen helyen fulladtak meg hárman, tehát nem szeretkezés közben érte őket a halál. Legutóbbi gyergyói kirándulásomon halottam a drúzsbá kifejezést. Minibusszal araszoltunk felfelé a hegyen, ám az egyik kanyar

után egy hatalmas kamion torlaszolta el az utat. Éppen pakolták rá a farönköket. „Várnunk kell, ez hosszú ideig eltart majd. Sajnos nincs náluk drúzsba – mondta gyergyói ismerősöm, miután beszélt a favágókkal. Nem értettem, hogy mi nincs náluk. Barátság? Mert ezt jelenti a szó oroszul. De nem Gyergyószék környékén, mert itt annyit tesz: motoros fűrész. Ha van drúzsbad, hamar felaprítod a fát, komoly ember nem indul el nélküle erdőt vágni. Errefelé ritkán hallani a favágó szóösszetételt. Helyette inkább azt mondják: erdővágó. Hargitafürdőn pár éve egy kedves kisfiú mutatta meg a szállásunkat. A panzió és a közeli erdő között szögesdrót húzódott. „Miért ez a nagy óvatosság?” – kérdeztem. Nehogy békéjűn a macimedve, és megmocskoljon minket – válaszolta a fiúcska. Aztán elmagyarázta, hogy a megmocskol azt jelenti: a medve arrébb taszigál, ellök, odacsap egyet. Márpedig ez nyolc napon túl gyógyuló sérülést jelent, nézzék csak meg az állatkertben, mekkora karmai vannak a macinak. A nyáron egy idős székely nénit is megmocskolta a macimedve Gyergyó határában. Ott pihengetett az állat egy bokor mögött. Az asszony nem vette észre, és odasétált a bokorhoz. A medvét ez zavarta, úgyhogy előmászott, és kétszer megütötte a nőt. Ám az asszony nem esett kétségbe, ráripakodott az állatra, mire az elsomfordált. A nő férje szerint nem lett a nevének komoly baja, amit az is bizonyít, hogy még a mentőautóban is perlekedett vele. A férfi nekünk annyit mondott: „Harmadnap már főzte a ciberét, bé kell látni, a székely öregasszonyok nagyon szívósak.”

Kiss Róbert Richard a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport szellemi körének tagja. Jelen írása A fantasztikus nyelv című kötetében közölt egyik írás átdolgozott változata.

LÁNG GUSZTÁV

NYELVI TRIANON

Hazám! című költeményében Babits Mihály különbséget tesz a térkép szerint és a lélek szerint való ország között. Az első a politikai határok kerítette térség, a második pedig az a négyzetkilométerekkel aligha mérhető terület, amelyen a magyar műveltség (is) létezik, ahol tehát a magyar lélek otthon érzi magát.

A lélek szerinti ország hazaként – sőt a költő igazi hazájaként – történő elismerése az említett költeményben egyenesen következik a nemzetfogalom babitsi átértelmezéséből. *Ma-gyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszéjében olvashatjuk e tömör meghatározást: „Nemzet: a kultúra!” Visszatérésnek tűnik ez a kultúrnemzet 1848 után időszerűtlennek minősített eszméjéhez, amelyet Herder nyomán Kazinczy és Kölcsey nemzedéke hirdetett. Babits korában és szóhasználatában azonban a kultúrnemzet mást jelent, és más értéket hordoz, mint XIX. századi elődeinél. Nem a politikai, az államnemzet (és a nemzetállam) előkészítője kíván lenni, hanem éppen annak meghaladása az által, hogy kizárja a nemzet meghatározói közül a konjunkturalisnak tekintett politikai ismérveket, s a náluk időtállóbb kulturális értékekben keresi egy új egységeszme alapjait.

A kortársak és a mai olvasó számára nyilvánvaló volt és maradt, hogy ez a modernizált kultúrnemzet-felfogás Trianonra kívánt válaszolni. Trianon ugyanis addig elképzelhetetlen módon bizonyította, hogy a politikai nemzet s annak élethelye, a „térkép szerinti” ország – mennyire ki van szolgáltatva a történelem viharainak, a „lélek szerinti” ország épségét azonban semmi sem veszélyeztetheti. Legalábbis semmilyen külső erőhatalom. A Trianon után kisebbségi sorba került magyar népcsoportok, vagy inkább népcsoportok írástudói makacsul hittek ebben. S ha ma is azt állítjuk, hogy a világon élő valamennyi magyar tagja a magyar nemzetnek (vagy legalábbis tagja lehet, ha ő is úgy akarja), akkor lényegében mi is ezzel a kultúrnemzet-fogalommal élünk, hiszen a sok országban élő, sokféle állampolgárságú magyarság valaminő egysége csakis kulturális közösséggént képzelhető el.

A magyar nyelv legújabb kori története azt bizonyítja, hogy ez a sérthetetlen határú „kulturhaza” is feldarabolható, s hogy ennek olyan következményei lehetnek, melyek horderejével a mai napig sem számolt a szaktudomány. Azért hivatkozom a nyelv példájára, mert nyilvánvaló, hogy a műveltség minden egyéb javaiban csoportonként, sőt egyénenként más-másképpen osztozunk és részesülünk – az anyanyelv azonban a „legközösebb” kultúrkinccs, s megőrzése a legtágabb, legáltalánosabb kerete a kulturális közösséghez tartozásnak. Ezt mondja ki tömören a közismert szállóige: „Nyelvében él a nemzet.”

A magyar nyelv számomra meghökkentő új fejleményei sok tekintetben veszteségként is felfoghatók. A tulajdonnevek előtt használt névelő például mindössze modorosságnak tűnik

annak, aki nem használja, holott nyelvszokássá válása egy jelentésmegkülönböztető szereptől fosztotta meg határozott névelőnket. Ha gyermekkoromban nagyapámnak elpanaszoltam volna, hogy „Bandi megrúgott”, megérti, hogy az osztálytársamról beszélek, de ha „a Bandit” említtem tettesként, a falu csődöréről. Azaz ember- és állatnév közt tettünk valaha különbséget ily módon. De ugyanígy eltűnőben van a magyar köznyelvből az „ide-oda” oppozíciós párból az „ide”; „add oda” hallottam már szinkronizált filmekben is „add ide” helyett, sőt olvastam szépirodalminak tartott szövegben is. Ilyen az „elveszik” igealak értelemzavaró használata az „elvész” helyett, nemcsak a közbeszédben, hanem az újságírásban is. A példák – sajnos – még sorolhatók volnának, s kiterjedhetnének a kiejtésre, a hangsúlyozásra, a beszédritmusra is. De továbbra is csak a szóhasználatnál maradván, ha végül idevesszük az olyan stílusatlanságokat, mint a „rögvest” vagy az „igazándiból” a „rögtön” és az „igazán” helyett, könnyen rájövünk, hogy tájnyelvi vagy legjobb esetben regionális elemek akadálytalan (s használóiak részéről gátlástalan) beszivárgásáról van szó az irodalmi nyelvbe.

Mi köze ennek a „kultúrhazához”? Az, hogy Magyarországon mint a „csonka” nyelvtérületen – mivel elszigetelték a kisebbségivé lett magyar nyelvterületektől – akadálytalanabban mehetnek végbe ezek a nem éppen öröndetes változások, mert a felvidéki, a parti-umi és az erdélyi regionális köznyelv ellenkező irányú hatása nem védi ki őket. Azaz: más nyelvvaltozási tendenciák mennek végbe és más ütemben a magyar köznyelvben, mintha zavartalan lenne a kapcsolat valamennyi magyar nyelvi régió között.

E zavartalan kapcsolat fő akadályá szerintem az a hierarchikus szemlélet, mely a „kisebbség-többség” szóparban (a nyelv archaikus, de úgy is mondhatnám, anakronisztikus szemléletmódja szerint) értékkülönbséget is feltételez. Minden kisebbségben felnőtt magyar érzékeli, hogy beszédmódját nemcsak másnak tekintik az „anyaországiak”, hanem alacsonyabb rendűnek is, és semmiképpen sem normaérvényűnek. Hivatásos nyelvvelőlől hallottam például a televízióban, hogy az alanyai és a tárgyas ragozás megkülönböztetése feltételes módon nyelvjárási jelenség, mivel a különbségtevéssel többnyire „az Erdélyhez tartozó részek” regionális köznyelvében találkozunk. Ha tehát a magyar államhatáron kívül ragozzuk helyesen a magyar igéket, az illető úr szerint tájszólásban beszélünk.

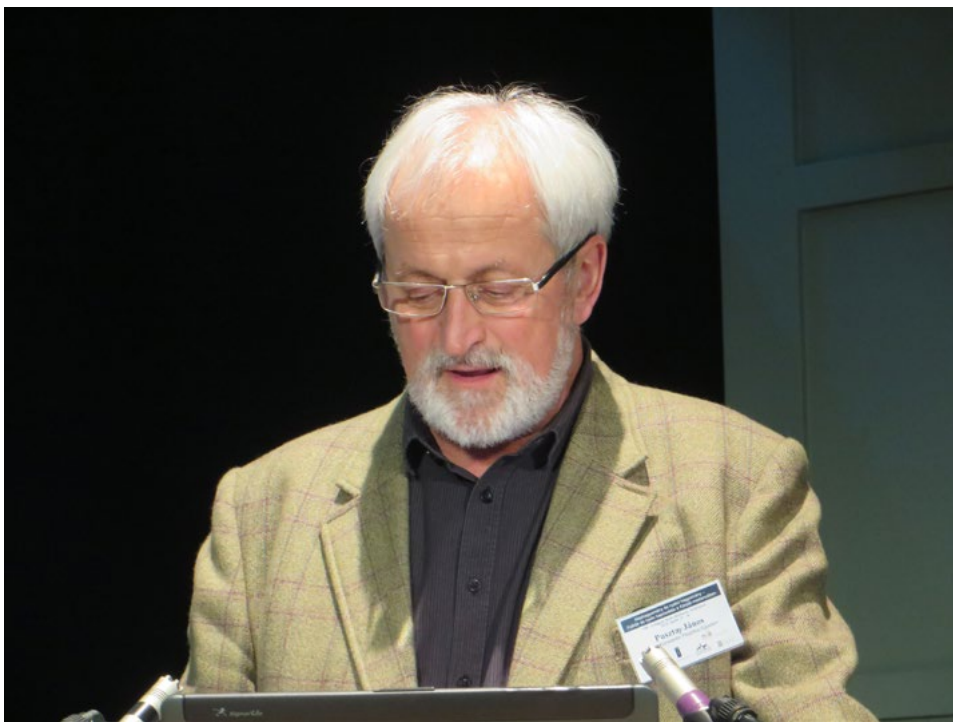
A magyar irodalmi nyelv Károli Gáspártól kezdve költők, tudósok, politikusok ajkán és tollán úgy alakult, hogy az alakítók között valamennyi nyelvi régió képviseltette magát; az a magyar nyelv, amelyen ma beszélünk és írunk, ennek a „multiregionális közmegegyezésnek” az eredménye. További egészséges fejlődése is csak úgy képzelhető el, a „nyelvi Trianon” veszélye csak úgy védhető ki, hogy ezt a közmegegyezést ismét lehetővé tesszük. Azaz elismerjük a nyelvi régiók egyenjogúságát, függetlenül attól, hogy a „térkép szerint” határon innen vagy túl találhatók. A „lélek szerinti” ország épsége érdekében.

Megjegyzés: Láng Gusztáv írása eredetileg a stockholmi Új Kéve című lapban jelent meg (1999/1.), később újraközölte a Nyelvünk és Kultúránk is. Láng Gusztáv jelenleg nyugdíjasként Táplánszentkereszten él, egy ottani találkozáskor hívta fel figyelmünket a korábbi írására. (A szerk.)

PUSZTAY JÁNOS

FENYEGET A KÉTFÉLNYELVŰSÉG A KÜLHONBAN

Magyarországon a nyelvstratégiát (is) civil szervezetek alkotják meg, s léptetik gyakorlatba – erre alkalmas állami szerv híján. Közép-Európai nyelvstratégiai fórumot szervezett a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, együttműködő társ volt az Anyanyelv-ápolók Szövetsége és a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport. A találkozó apropója: 20 éves a magyar nyelvstratégia, 15 éves a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, 10 éves a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda. A tanácskozáson figyelemkeltő előadást tartott Pusztay János professzor. A nyitrai egyetemi tanárnak tett föl kérdéseket a Présház Hírportál.

Pusztay János

– *Professzor úr, az Oroszországban élő finnugor népeket az sodorta a nyelvvesztéshez közeli állapotba, hogy Moszkva évtizedeken át „fölemelni” óhajtotta e népeket az orosz nyelvhez, orosz kultúrához. A Kárpát-medencében is tapasztalni hasonló leereszkedést a Trianonban elszakított magyar területeken az utódállamok részéről. Miközben történelmünket arcátlanul lopják. Kikísérletezhetők-e olyan lélektani módszerek, amelyek révén az elszakított magyar nemzetrészeket e fondorlatok nem lesznek képesek összetörni?*

– A tágabb értelmezésű Kárpát-medencében nemzetállam-építés folyik, s a többnemzetiségű államok az esetek többségében törekszenek – különböző eszközökkel – az egységes, egynyelvű, egykultúrájú állam megvalósítására. Ez egyértelművé teszi a többség helyzetét, annak egyedülálló voltát, egyszersmind egy sor, problémának beállított feladattól mentesíti a politikát. Nagy (lélekszámú) államok – mint pl. Franciaország vagy Oroszország – szolgálhatnak mintául e törekvésekhez és az ilyen nemzetpolitikához. A folyamatot – különböző eszközökkel megvalósított, de szinte mindig erőszakos – asszimilálásnak nevezhetjük, amelyet, sajnos, felerősít a – lélektani hadviselés, a tudatos féltetéstől való kiváltás – asszimilálódás is, amivel a kisebbségben élő csoport veszít a többség javára. A folyamat ellenszere a disszimilációs stratégia (lásd erre vonatkozóan Pomozi Péter programját), amelynek révén a többség is, a kisebbség is nyer, még ha a többség ezt egyelőre nem is fogja fel. A közgazdaságtanból kölcsönzött kifejezéssel élve: a win-win politika szerencsés megvalósulásáról lehetne szó. A disszimilációs politika érvényesüléséhez mindenekelőtt felvilágosító tevékenységre van szükség, amelynek során hangsúlyozni kell a kétnyelvűség, kétkultúráság egyéni és társadalmi szintű előnyeit. A felvilágosító tevékenységet az egyre gyakoribbá váló vegyes házasságban élők körében lehet kezdeni, ahogy azt Temesvárt sikeresen teszik, nyelvi-kulturális kurzusokat tartva a nem magyar anyanyelvű házaspáraknak a kisebbségi nyelvről és kultúráról. A hatás lemérhető a magyar iskolába beíratott gyermekek létszámának emelkedésén.

A fentiekől nem függetlenül a nemzetiségnek is van feladata: feltétlenül élnie kell a – kényszerű – kétnyelvűség kínálta előnyökkel, mindenekelőtt magas szinten kell tudni az anyanyelvet és az államnyelvet – elkerülendő a két nyelv nem megfelelő színvonalú ismeretéből keletkező kétfélnyelvűséget. A kétfélnyelvűség halmozottan hátrányos helyzetet okoz, mind mentálisan, mind a karrierépítés szempontjából. Az anyaország fontos szerepet játszhat a fent említett folyamatokban, ha nemzetépítési látványpékség helyett értelmes programokat támogat, ha nem akarja mindenáron itthonról megmondani, mire van szüksége a külhoni magyarságnak, és ha távol tudja tartani az aktuális pártpolitikát a nemzeti üggyel, mivel még nem jutottunk el arra a szintre, hogy pártpolitikai véleménykülönbözőség ellenére bizonyos – szakmai és emberi – kérdésekben egyetértésre juthassunk.

– *Érdemes-e tudatosítani a Felföldön, Erdélyben, a Délvidéken és Burgenlandban is – itt nyolcezer őshonos magyar él, ám az Önök konferenciája is megfeledezett róluk –, hogy ezek a nemzetrészek is a magyar nyelv műhelyei: nemcsak megőrizni kell a kapott nyelvet, vagy Belső-Magyarországról átvenni az impulzusokat, hanem helyi értékekkel gazdagítani is lehet – kell – a közös és a jövőben is egységes magyar nyelvet?*

– Szakmai vita van arról, hogy a magyar nyelv egy- vagy többközpontú-e. Közhelyszámba megy, hogy a nyelvek kölcsönhatásban fejlődnek, bár a kölcsönhatás mértéke nem azonos, főként a többség-kisebbség viszonyában. A többségi nyelv – természetesen – mindig erősebben hat a kisebbségre, mint fordítva. A különböző országokba szakadt magyarság nyelve más-más többségi nyelv hatása alatt fejlődik Burgenlandban, Felvidéken s a többi. A többségi nyelv hatásának mértéke függ a kisebbség számbeli nagyságától, attól, hogy tömbben vagy szórványban él, függ a nyelvi öntudattól – ez utóbbiban az anyaország nem mindig mutat jó példát; mint ahogy vannak neoliberais nyelvpolitikai nézetek, amelyek az anyanyelvet nem tekintik kiemelkedő státuszúnak. Az anyaországi nyelvhasználat lehetne a minta, de ehhez az anyaországnak gazdasági-politikai-kulturális tekintetben is mintául kell szolgálnia, követendőnek kell lennie, amire a kisebbségben élő nemzetrészek feltekinthetnek. A helyi értékek elsősorban kulturálisan jelenthetnek gazdagodást, nyelvi szempontból inkább a többi magyar nyelvváltozattól való eltávolodást eredményezhetik, bár ennek mértéke – egyelőre – nem akadályozza az egymásértést.

Így tehát egységes magyar nyelvről egyre kevésbé lehet beszélni, mint ahogy az anyaországon belül is vannak nyelvjárási különbségek. Ez utóbbiakat a köznyelv felé való elmozdulás, az általános műveltségi színvonal csökkenése miatt bekövetkező leegyszerűsödő nyelvhasználat is egyre inkább eltörölni látszik. Fenyeget a félnyelvűség veszélye, ami által a tudás, a nyelvhasználat és ezzel együtt a gondolkodás színvonala mentén ketté fog hasadni a társadalom: félnyelvűekre és az elite. A határon túli magyarság esetében – amennyiben az államnyelvet nem sajátítják el nagyon magas színvonalon, ugyanakkor romlik magyar anyanyelvük színvonala is – a kétfélnyelvűség állapota következik be, s ez előbb-utóbb – ahogy erre fentebb már utaltam – halmozottan hátrányos helyzetet fog eredményezni.

Ezzel együtt is erősíteni kell a külföldre szakadt magyarságban, hogy nyelvük és kultúrájuk érték, hogy nyelvüket nem kell mindig az anyaországi köznyelvi állapottal összevetniük, s az eltéréseket nyelvi fogyatékkoságként értelmezniük. E téren van tennivalójuk az anyaország szakembereinek is, hogy ne minősítsék negatívan a határon túli magyarság nyelvváltozatát.

– A szaknyelv (terminológia) mennyiben befolyásolja a kölcsönös anyanyelvű megértést, illetve a nyelv fejlődését – a finnugor párhuzammal és a magyar–magyar terminológiai programtervezettel?

– Az anyanyelvű terminológia az egységes magyar nyelvben főként német hatásra alakult ki tükörfordítások révén. A több országra szakadt magyar nyelv esetében azonban egyre inkább a többségi nyelv szolgál mintául, így ugyanannak a jelenségnek, fogalomnak különböző magyar nyelvű megnevezései lehetnek, tudniillik szlovákból, ukránból, románból, szerbből, horvátból vagy szlovénból fordítva. Ez gátolja a magyar nyelvű szakmai kommunikációt, és elősegíti az angol nyelvű kommunikációra való áttérést. Ez ellen – első lépésként – magyar–magyar összehasonlító terminológiai szótárakra van szükség, hogy legalább értsük egymást, még ha különböző magyar nyelvű terminológiát használunk is.

Ezzel kerülhetjük el azt a jelenséget, amelyet G.B. Shaw az angol nyelv kapcsán írt, hogy tudniillik Angliát és az Egyesült Államokat a közös nyelv választja el egymástól.

A terminológiának a nyelvek megmaradása szempontjából is kiemelkedő szerepe van, ugyanis a szakszókincs megléte a biztosítéka annak, hogy a nyelvet az élet minden területén használni lehessen, s ezzel a nyelv elkerülje a korlátozott használhatóságú, úgynevezett konyhanyelvi státuszt, ami a nyelv gyors feladásához vezet. Ezt az állapotot tapasztaljuk az oroszországi finnugor nyelvek esetében. Éppen ezért kezdeményeztem néhány évvel ezelőtt a Terminologiascholaris programot, amelynek keretében az öt legnagyobb lélekszámú oroszországi finnugor nyelvű közösség – erza, komi, mari, moksa, udmurt) nyelvén kidolgozták tíz iskolai tantárgy anyanyelvű terminológiáját (az eredmény 50 terminológiai kasszótár nem egészen egy esztendő alatt – megteremtve a teljes körű anyanyelvű oktatás szakmai feltételét. Az iskola azért játszik fontos szerepet a veszélyeztetett nyelvek esetében, mert valamennyi tantárgy anyanyelvű oktatásával megalapozzák az anyanyelv használatának lehetőségét a tudományos, politikai, társadalmi életben is, egyszersmind emelkedik a nyelv presztízse, s csökken feladásának veszélye. A világ nyelveinek zömét a feladás – s így gyakorlatilag a kihalás – veszélyezteti, ennek elkerülésére jó minta lehet a Terminologiascholaris program – feltéve természetesen, hogy folytatásaként megjelennek a tantárgyak anyanyelven írt tankönyvei, újra bevezetik a teljes körű anyanyelvű képzést s az ehhez nélkülözhetetlen pedagógusképzést. Ez politikai akarat kérdése, de erre az egységes nemzetállam kialakítására törekvő többség a legtrikább esetben hajlandó. Ezzel viszont veszélyeztetik a világ nyelvi-kulturális sokszínűségét, melynek elvesztése – a biodiverzitás csökkenésével együtt – beláthatatlan következményekkel jár.

Újraaközlés a Prësház.eu híraportal engedélyével (2016. május 18.).

FELEDY DURICA KATARINA

MAGYAR A MAGYARTÓL MIBEN KÜLÖNBÖZIK?

Különbözik. A szlovákiai magyar az anyaországbelitől. Miben? A kérdésre *Feledy Durica Katarina* kereste a választ, akit Somorjáról vitt a szerelem Budapest kellős közepébe.

Durica Katarina

Ezek a magyarok mennyit affektálnak! Magyarországiakkal üzletelni? Soha! Jé, milyen cuki akcentusod van! Hol tanultál meg ilyen jól magyarul? Jaj, ti szegény határontúliak! Gyere, veszek neked ebédet, és küldök használt ruhát!

Ismerős frázisok, sztereotípiák, amiket gyakran hallunk magyarországi magyaroktól. Más világban élünk, ami nem olyan nagyon, de azért mégiscsak különbözik a miénktől. Milyenek vagyunk mi, szlovákiai magyarok, és milyenek ők, a magyarországiak?

Negyedik éve élek Magyarországon. Az első hónapok után kezdtem felfedezni a különbségeket. Talán a legszembetűnőbb az, hogy Magyarországon mindent átszó a politika. A szomszédok tudják egymásról, hogy ki a balos, ki a jobbos, az éppen kormányon levők

neveit szitokszóként vagy pont fordítva, magasztalva használják, és szinte nincs olyan vásárnapi családi ebéd, ahol NE politizálnának. A szlovákiai magyarok is politizálnak, nálunk is jelen van a megosztottság, de nem abban a formában, ahogyan Budapesten.

Az egyik párt támogatói csak ugyanazzal a körrel barátkoznak, és jellemző az is, hogy családtagok nem beszélnek egymással évek óta a politikai véleménykülönbség MIATT. Amikor beköltöztünk az új házunkba, az egyik szomszédunk a bemutatkozást követően azt suttogetta, **hogyan ott a sarkon „balosok laknak”**. Lényeges különbség köztünk és köztük, hogy itt Budapesten számon tartják, **ki honnan jött**. Itt nem mindegy, hogy városi, vidéki vagy értelmiségi családból származik, vagy „csupán” elsőgenerációs értelmiségi. Már az első beszélgetésnél gyakran kiderül, a sorok közt vagy éppen nyíltabban, hogy ki származik arisztokrata családból – és ki a zsidó. Fontosnak tartják megosztani egymással, és nagyon sokat beszélnek róla. A határon túli magyar egy külön kategória, amibe főként a székeleket rakják. A felvidékiekről kevés (még kevesebb?) ismeretük van.

Aki eltöltött pár napot magyarországiakkal – nyaraláson, a Balaton-parton –, vagy munkakapcsolatban állt velük, az mind **falra mászott a panaszáradtól**. Magyarországon mindenki PANASZKODIK. Tényleg mindenki. A bolti eladótól kezdve a játszótéri anyukákon át – mindig mindenki.

– Hogy vagy?

– Áh, ne is kérdezd: nem jár a villamos, postára is kell mennem, megint emelték az albérlet árát, nagyon gáz!

Ismerős párbeszéd, amit naponta sokszor hallok. Mennyivel más az, amikor a „hogyan vagyra” az amerikaiak azt válaszolják, hogy remekül, a franciák pedig, hogy jól-jól. Persze, a szlovákiai magyarok is panaszkodnak, de ha egy tízes skálán kellene meghatároznunk, ki hol áll, akkor a magyarországiak tízest kapnának, mi pedig HÁRMAST–négyest.

A magyarországiak agyondumálnak mindent

Hunčík Péter író, pszichológus szerint „a magyarországi magyarok lényegesen jobb verbális készségekkel rendelkeznek, és ezt a kommunikációjukban ki is tudják használni. Sokszor „agyondumálják” a kisebbségi embert, aki ilyenkor csak kapkodja a fejét. Az „agyondumálásnak” van egy másik mellékhatása is: több alkalommal az egész csak üres duma marad, „teljesítés” nélkül. Az is előfordul, hogy egyszerűen „átverik” az embert. Magabiztosabbak, mint mi vagyunk, sokszor az egójuk is „VERI a miénket” – mondja Hunčík, és nekem rögtön eszembe jut egy történet. Gimnazistaként a Szigeten, egy koncert után ücsörögtünk két barátnőmmel egy sátor előtt. Egy magyarországi fiú a barátnőmet nézte ki, beszélgettek egész este. Egyszer csak a lány álmosan azt mondta:

– Itt meg lehet fanni.

– Fanni? Maradjunk az Ádámnál! – válaszolta a fiú értetlenül.

A trehány beszéd, a gyér szókincs, a rengeteg „szlovakizmus” használata a magyar beszédben, sajnos, erősen jelen van a Felvidéken. Nem kell ahhoz nyelvésznek lenni,

hogy húsunkba (nyelvünkbe) vágjon a különbség. Elég csak beülni egy dunaszerdahelyi kávézóba, és mindjárt repkednek az obcsánszik, úradok, szociálkák. Szembetűnő a különbség a magyarországi parlamenti ülések szókincse és a szlovákiai magyar politikusaink szóhasználata közt. Míg Magyarországon választékos köznyelvet használnak, szófordulatokat, a gazdag szókincsből eredően eredeti jelzőket, addig a mi politikusaink beszéde egyszerű, tömör, néhányuk SZEGÉNYES magyar nyelven beszél. **Persze, a „mijeinknek” két nyelven kell helytállni, és az is nagy különbség, hogy egy egész napos tárgyalást követően, aminek a nyelve szlovák, kell magyarul nyilatkozni.**

„Kicsit eltérően látjuk a világot” – mondja *Hunčík*. S hozzáteszi: „hiába, mi más körülmények között szocializálódtunk. Nem rosszabbul vagy jobban, MÁSHOGYAN. Aminek vannak előnyei is. Meg kellett tanulnunk a szlovákság gondolkodását, metanyelvezetét, értékvilágát. Meg kellett tanulnunk azt is, hogy bizonyos helyzetekben szükség van az egyezkedésre, a kompromisszumokra, hogy nem csak mi élünk a világon, hogy nem csak a mi szempontjaink érvényesek, hogy létezik a miénktől eltérő értékrend is. SZÓVAL: TÁGABB A HORIZONTUNK! A magyarországi magyar az övéi között él. Nincsenek olyan vitái, küzdelmei, mint egy kisebbségének, aki kénytelen védelmezni az anyanyelvét, iskoláit. Az intézményekért harcolni, tárgyalni, egyezkedni kell. Ez egy magyarországi magyarnak érthetetlen: ő nem küzd a MAGYARSÁGÁÉRT. Ha körülnézünk a világban, hamar kiderül, hogy bizony máshol is ilyen reláció áll fenn a többségiek és a kisebbségiek között. **A többség asszimilálni akar, a kisebbség szeretné megvédeni magát és a jogait.** Ez az egyik oldalon rossz, a másik oldalon viszont olyan, mint egy kiadós tréning, felkészülés az egyéb konfliktusokra. Tehát mi ezzel az állandó küzdelemmel életrelőbbak vagyunk, mint elkényelmesedett barátaink a határ túloldalán. És a szlováksággal történt együttélés hatására kicsit megértőbbek és talán toleránsabbak is, mint pesti barátaink. A fentiekből nyilvánvalóan az (is) következik, hogy az identitásunk egy kicsit különbözik a magyarországi identitástól. De nem annyira, hogy ne lennénk IGAZI magyarok!”

A magyar nyelv és kultúra ápolása tudatos odafigyelést igényel

– Tizennégy évesen kerültem Pozsonyba, a Comenius Egyetemre. ELŐTTE nem volt személyes kapcsolatom külhoni magyarokkal – meséli tapasztalatait *Garajszki Margit* író, dramaturg. – Szlovák nyelv és irodalom szakon tanultam Pozsonyban, csupa szlovák osztálytárrsal. Az első két év nyelvtanulással telt, nem találkoztam magyarokkal. Csak harmadikban jöttem rá, hogy az egyetemünkön van MAGYAR tanszék. Felvettem hát néhány órát – *Grendel Lajos*, *Hizsniai Tóth Ildikó*, *Dusík Anikó*, *Mészáros András* óráit. Ezeken a szemináriumokon találkoztam először szlovákiai magyarokkal. Az első benyomásom az volt, mikor beültem az órákra: mintha otthon lennék, Magyarországon! Hogy egy nyelvet beszélünk, és itt nemcsak a nyelvre gondolok, hanem úgy általában közös paradigmában mozgunk. SZÓVAL, van közös kulturális alapunk. **A másik benyomásom: ez a közösség befogadó volt, rögtön úgy éreztem, hogy a része vagyok, lehetek magyarországiaként is.** Még akkor is, ha nincs közös személyes történelmünk, nincsenek közös ismerőseink,

ami közöttük erősen megvolt. Még annyi tűnt fel, hogy az itteniek a szlovákokkal szemben mintha zárkózottabbak lettek volna, ami teljesen érthető. Bennem talán – magyarországi-ként – kevesebb előítélet volt a szlovákokkal szemben. Én nem látok nagy különbségeket a magyarországi és a szlovákiai magyarok között. Talán csak abban, hogy míg Magyarországon éltem, nem kellett különösebb energiákat fordítanom az anyanyelvem ápolására. Itt Szlovákiában már igen. Hosszabb szlovákiai tartózkodás után döbbsentem rá, mikor újra Budapestre látogattam, hogy a magyar nyelv mennyire gyorsan változik, és milyen NEHÉZ lépést tartani vele. A magyar nyelv ápolása Szlovákiában tudatos odafigyelést igényel, s nem jön csak úgy magától. Tehát sok mindenért, ami Magyarországon természetes volt, Szlovákiában nap mint nap meg kellett dolgozni. Ezt fontos különbségnek tartom a magyarországi és a szlovákiai magyarok között, és érdemes figyelembe vennie mindenkinek, aki netán kritikát fogalmazna meg a szlovákiai magyarokkal szemben, mondjuk, a nyelvhasználat terén. Elfogadhatatlan HIÁNYOSSÁGNAK érzem, hogy nem létezik szlovák–magyar, magyar–szlovák nagyszótár, hogy nincsen egy mindenki számára könnyen hozzáférhető, ingyenes online, folytonosan frissített nagyszótár. Ez nagyban megkönnyítené a Szlovákiában élő magyarok (legyen bár szlovákiai vagy magyarországi magyar) nyelvhasználatát azáltal, hogy tartalmazná többek között a szlovák köznapi valóság kifejezéseit magyarul.

Garajszki Margit

Nem tetszik a kishitűségünk

Lampl Zsuzsanna, Pozsonyban élő, szlovákiai magyar szociológus saját megfigyelései alapján úgy látja, hogy „a magyarok – beleértve a szlovákiai magyarokat is – közvetlenebbek, barátságosabbak, nyitottabbak a szlovákoknál, amit egyébként sok szlovák ismerősöm is így lát. Talán a magyarországi magyarok még közvetlenebbek, mint mi vagyunk, ami például abban is megnyilvánul, hogy gond nélkül LETEGEZNEK. Amit nem mindig tartok helyénvalónak. Sok olyan szlovákiai magyarral beszéltem, aki magyarországiak közt él, és

az ő véleményük megoszlik. Például néhány éve egy felmérés keretén belül Magyarországon dolgozó szlovákiai magyarokkal készülték interjűk. Voltak, akik panaszkodtak, **hogy az ottaniak nem szeretik őket, mert félnek, hogy elorozzák előlük a munkát, másoknak nem volt rossz tapasztalatuk.** Abban viszont egyeztek a vélemények, hogy mikor egy munkahelyen dolgoznak, és „köztük” élnek, akkor már nem olyan barátságosak a magyarok, mint amikor turistaként találkozunk velük. Ugyanezt hallottam Magyarországon tanuló diákoktól is. Sokan mesélték, hogy odaát is inkább a szlovákiai és kisebbségi magyar diákokkal barátkoznak, mert a magyarországiak nem fogadják be őket. Természetesen vannak kivételek. Amikor a kilencvenes évek közepén a szlovákiai kis- és középvállalkozói szféra kialakulását kutattam, sok olyan vállalkozóval készítettem interjűt, akik 1989 után magyarországiakkal közös vállalkozást indítottak. Azok keresték meg őket, az itteniek pedig örültek ennek, mert a magyarországiak már rendelkeztek vállalkozói tapasztalattal, hiszen a Kádár-érában lehetett maszkolni. Az interjűkban visszatérő motívum volt, hogy később ezek a magyarországi partnerek átvették a hazai magyart. Ezért szűnt meg sok szlovák–magyar vegyes vállalkozás. De ez 20 évvel ezelőtt volt. Lehet, hogy ma más a helyzet. S azt sem tudom, hogy ez mentalitás kérdése, vagy csak épp tisztességtelen emberekkel hozta össze őket a sors. **Mert minden nemzetben vannak jók és rosszak is.** Szerintem inkább hasonlítunk egymásra, mint nem. Ami saját magunkban nem tesszik, az a KISHITÜSÉGÜNK. Nem tetszik az, hogy saját magunkat sokszor alsóbbrendű magyarnak tartjuk, s a hazai magyarok bármilyen téren – kultúra, sport, tudomány – elért eredményeit sokszor arra sem tartjuk érdemesnek, hogy megismerjük. Miközben betéve tudjuk a magyarországi celebek életének minden mozzanatát.”

A szlovákiai magyarok és a magyarországiak közt léteznek különbségek, kár lenne tagadni. Apró kis nüánszok ezek, amelyek előfordulhatnak akár a csallóközi és a gömöri ember közt is. Más országban élünk, mert a történelem így adta. S mindig azt kell keresni, ami összeköt, s nem, ami szétválaszt. Mert magyarok vagyunk a határon innen és túl is.

Durica Katarina (1983) Somorján nőtt fel, a nagyszombati egyetemen művészettörténetet tanult. Éveket töltött Egyiptomban, Tunéziában, Jordániában és Törökországban, élményeiből született a Szökés Egyiptomba című regénye. Dolgozott miniszteri szóvivőként, de illegális éjszakai mozikarítóként is az Egyesült Államokban. Az Index internetes újság és az Elle magazin újságírója. Jelenleg Budapesten él két gyerekével és férjével, Feledy Botond külpolitikai szakértővel.

Megjegyzés: A szlovákiai Új Nő című lap online változatán megjelent írást a főszerkesztő, Néma László engedélyével vettük át. Köszönet érte a szerzőnek és a főszerkesztőnek.

ANDÓ KRISZTINA

A BUMERÁNG VISSZAÜT

Lesz itt a Felvidéken vagy a Csallóközben magyar ember ötven év múlva? Vagy páran itt maradunk folklórelemnek, hogy mutogassanak, mint a kurta szoknyát? Sorozatunkban a beolvasás miértjeire keressük a választ.

Gyurgyík László szociológus, demográfus, a Selye János Egyetem oktatója és a Fórum Kisebbségkutató Intézet munkatársa

Gyurgyík László szociológus és demográfus évek óta a szlovákiai magyarság szerkezetét vizsgálja. A számok nem hazudnak: fogy a felvidéki magyarság. Vajon miért?

– Az asszimilációval a rendszerváltás után kezdtek érdemben foglalkozni – kezdi a beszélgetést Gyurgyík László. – Voltak témák, melyek az előző rendszerben tabunak számítottak. Gyönyör József és Janics Kálmán munkásságában voltak ezzel kapcsolatos mozzanatok. A változások után került előtérbe a magyarság fogyásának kérdése. A magyarok száma egy ideig még NÖVEKEDETT is. Igaz, kisebb mértékben, mint az országos népességé, de 1991-ig kimutatható volt. A 2001-es és a 2011-es népszámlálási adatok viszont

rendre magyarságfogyást mutattak. Ez a kérdés nemcsak nálunk került elő, hanem a többi határon túli területen is. Nálunk a fogyás főleg a nemzetiségváltással magyarázható. Az is igaz persze, hogy a magyaroknak alacsonyabb a termékenysége, és magasabbak a halálózási mutatói is, mint a szlovákságnak.

– *Ma számos magyar család dönt úgy, hogy szlovák iskolába íratja a gyermekét.*

– Fontos, hogy a család MILYEN településen él. Nem mindegy, hogy magyar többségű, magyar kisebbségű vagy szórvány jellegű településről van szó. Egy 20-30%-os vagy még kisebb magyarsággal bíró településen jóval nagyobb az esélye a vegyes házasságnak. Sokan gyerekkori vagy fiatal felnőttkori traumáikat vetítik be az iskolaválasztás kérdésébe. A férfiak régebben a katonaság idejéből szereztek traumatikus tapasztalatokat, mikor nem tudták rendesen az államnyelvet – és ebből mindenféle konfliktusok adódtak. Ilyenkor a legfőbb szempont az volt, hogy a gyerek ne élje át azt, amit a szülőnek kellett. Manapság a munkahelyi interjúknál adódhatnak gondok: valakinek esélyt sem adnak, mert nem beszéli tökéletesen a nyelvet. Ám azoknál, akik úgy akarnak jót a gyereküknek, hogy a szlovák iskolát választják, a bumeráng visszaüthet. Amikor 2000-ben az asszimilációs vizsgálatot készítettem, több olyan magyar családdal is beszéltem, amelyek magyar kisebbségű településen éltek, és úgy gondolták, gyereküknek jobb lesz a szlovák iskola. Hozzá kell tenni, hogy a faluban *nem volt* magyar nyelvű oktatás. Eltelt pár év, és a gyerekek ma már nem akarnak magyarul beszélni a szülőkkel. A szülők ezt azért nem akarták. A kulturális kapcsolatoknak kétféle jellege van: A „hozzáadott kapcsolat”, amikor benne vagyok egy kultúrában – és egy más kultúrából kiegészítek, ami gazdagítja a sajátomat. A másik a „helyettesítő”, amikor az eredeti kultúrát kiszorítják a másik kultúra elemei. A vegyes házasságoknál megfigyelhető mindkét forma. Általában az a tapasztalat, hogy ha a házastárs nem tud magyarul, akkor a közös nyelv az államnyelv lesz. Viszont a házasságban megjelennek a magyar kultúra elemei is: például a feleség magyar, és magyaros ételeket is főz. Ám inkább már csak szlovák rendezvényekre járnak, a magyarok elmaradnak, esetleg a magyar rokonsággal nem tartják a kapcsolatot...

– *A vegyes házasságban született gyerekek nemzetiségét meghatározhatja, hogy melyik szülő a magyar?*

– A nemzetiség alakulását elsősorban az állam nemzeti jellege határozza meg, azaz a magyar állam idején a magyar, a csehszlovák állam idejében a SZLOVÁK FÉL irányába történt a hasonulás. Persze az sem mindegy, hogy a vegyes házasságban a férfi vagy a nő a magyar nemzetiségű. 2000-ben 12 településen – 3 városban és 9 faluban – zajlott a vizsgálat, és többgenerációs lekérdezés volt. A megkérdezett személyek szüleinek, felmenőinek nemzetiségében szépen kirajzolódtak a változások. A korábbi generációk esetében – a századforduló és az első világháború közötti időszakban – inkább az apa dominált a társadalomban. Ha az apa magyar volt és a feleség szlovák, akkor nagyobb arányban hajlottak a magyar felé, mint ha az anya volt magyar. Ahogy az emancipált világ felé tartunk, ez a határ elmosódik. Az anya szerepe inkább a nyelvtudásnál mutatkozik meg: a magyar anya megtanítja magyarul is a gyermekét. Különbség, hogy a gyereknek mi az anyanyelve és mi a *nemzetisége*. Ha

az anyuka magyar, és tartja kötődését, akkor a gyerekekkel magyarul fog beszélni. Erősebb lesz a magyar nyelvtudás, és ezek a gyerekek jobban megtanulnak magyarul. Sokan úgy lépnek házasságra, hogy ez a kérdés a nagy, rózsaszín ködben fel sem merül. Azokban a vegyes házasságokban, amelyekben az egyik házastárs szlováknak vallja magát, de benne van a magyar kultúrában is, ismeri a magyar nyelvet, a döntés nem jelenik meg túl nagy problémaként. Ám abban az esetben, ha a házastárs nem tud magyarul, vagy nincsenek magyar felmenői, teljesen szlovák, kevésbé tudja elfogadni, hogy a gyereke ne szlovák iskolába járjon. Voltak olyan ismerőseim, akik a komoly kapcsolatukból azért léptek ki, mert ebben a kérdésben nem tudtak megegyezni. Továbbá a foglalkozás is befolyásolhatja az iskolaválasztást. Kimondottan hivatalnoki és államigazgatási dolgozóknál nagyobb az esély, hogy a gyermek szlovák iskolába kerül. Képzeljünk el két tanárt, az egyik magyar iskolában, a másik szlovák iskolában tanít. Mindkét tanár magyar. Sokkal nagyobb esélye van annak, hogy a szlovák iskolai tanárnak a gyerekei szlovákul tanulnak majd, mert az iskola is befolyásolja őt. Nem feltétlen a felettesek, hanem inkább a *munkaköri környezet*. Ha valaki azt hallja a kollégáitól, hogy a gyermeke nem fog tudni érvényesülni, ha majd magyar iskolába jár, nem mond ellent, mert meg akar felelni a környezetének.

– *Miként látja a jövőt?*

– Szoktuk szidni a régi rendszert. A régi rendszer demográfusainak viszont könnyű dolguk volt. A vasfüggöny mögött könnyű volt az embereket „megszámolni”. Ma mindenki mozog. A rendszerváltás utáni időszakban és főleg az Európai Unióba lépés után az egyik legnagyobb probléma az *elvándorlás*. Országos szinten se tudjuk, hogy hány ember dolgozik külföldön – és általában a Magyarországon tanuló hazai diákok sem térnek vissza. A magyarság fogyásában egyre hangsúlyosabb a migráció. A magyar lakosság nagyobb arányban él leszakadt térségben, sokkal többen vannak ráutalva, hogy külföldön dolgozzanak. Ezáltal később alapítanak családot is, mert nem tudnak hosszabb távra tervezni. A távingázás általában szétzilálja a családot, és körülményesebb családot alapítani – és ezek a családok sokkal törékenyebbek, több a válás. A következő tendencia, hogy a 90-es évek közepétől a magyar házasságkötések aránya az országoshoz viszonyítva csökkent. Emelkedik a párkapcsolatban élőké. Az Európai Unióba lépés óta a vegyes házasságokkal kapcsolatosan a statisztikák kimutatják, hogy egyre több a nemzetközi vegyes házasság. A magyar–szlovák vegyes házasságok aránya 30% körüli. Ám felerősödtek a határon túli magyar párok kapcsolatok is, csak ezek nem kerülnek be közvetlenül a szlovákiai statisztikába. Csupán azok, amelyek Szlovákiában kötöttek.

A vegyes házasságok nem a házasságra lépő felek nemzetiségét formálják át, hanem elsősorban a gyermekekét. A vegyes házasságokból született gyerekek 80%-a szlováknak vallja magát.

Még nálunk fogy a legkevésbé a magyar. Ha nézzük a magyarság fogyását a Kárpát-medencében délről észak felé, azaz a Vajdaságtól haladva a Felvidékig, akkor azt látjuk, hogy nálunk a legjobb a helyzet. A Kárpátalján és nálunk a legalacsonyabb a magyarság fogyása. Erdélyből már a Ceausescu-éra alatt is százazrek költöztek ki. A Délvidéken alacsony a születések száma, magas a migráció, és sok a vegyes házasság.

A szlovák iskolát látogató gyereket teljesen más kulturális hatások érik. Előbb-utóbb elmondhatja magáról, hogy jobban tud szlovákul, mint magyarul. Míg annál, aki magyar iskolát látogat, megmarad a prioritása a magyar nyelvnek. Aztán eljutunk a párválasztáshoz: sokkal nagyobb az esélye annak, hogy aki szlovák iskolába járt, az nem magyar társat választ magának. Meghatározó persze, milyen közösségbe jár, kikkel kerül kapcsolatba.

Megjegyzés: A cikk forrása: a szlovákiai Új Nő című online újság. Köszönjük Néma Lászlónak, az Új Nő főszerkesztőjének a cikk és a fénykép átengedését. (A szerk.)

VELKI MAGDOLNA

MONDATTANI ISMERETEK TANÍTÁSA AZ OLVASÓFÜZETEK SOROZATBAN (ALAPSZINT)

A nyelv elsajátítását kétirányú folyamatként értelmezzük. Tanításunk során azokat a módszereket keressük, amelyek hozzásegítik tanulóinkat mind a szöveg megértéséhez (percepció), mind gondolataik megfogalmazásához (reprodukció).

Módszeresen áttekintjük tanulmányainkban (Velki 2012, 2013, 2014, 2015) azokat a nyelvi síkokat, melyek elsajátíttatására oda kell figyelniünk e kettős cél megvalósulása érdekében. Mivel a mondat az a legkisebb egység, mely a kommunikációt továbbviszi (legyen az akár beszéd, akár írás), ezért a mondat megformálására hangsúlyozottan gondot kell fordítanunk (Deme 1984). Mind írásbeli, mind szóbeli megnyilatkozásaink mondatok sorából állnak, előre- és hátrautalásokkal. Ha már a nyelvtanulás kezdeti szakaszában felhívjuk tanulóink figyelmét az egyszerű mondat felépítésére, a későbbiekben az összetett mondatok alkotása, gondolataik árnyaltabb kifejezése könnyebbé válik. Ugyanakkor a mondat jelentésének megértését is megkönnyíti ez az ismeret, hiszen segítséget adunk a jelentés feltárásához. Nyelvkönyveink azonban ezt az ismeretet alig tárgyalják. Ha mégis foglalkoznak a mondattal, akkor az leszűkül a mondat szórenddel kapcsolatos ismereteire, ami nem azonos a mondat felépítésének bemutatásával és megtanításával. Az *Olvasófüzet*-sorozat olyanok számára készült, akik magyar nyelvi háttérrel rendelkeznek idegen nyelvi környezetben. A magyar elbeszélő irodalomból (klasszikusoktól, mai magyar alkotóktól, népmesékből) válogattunk. Ezeket a *Közös Európai Referencia Keret* (KER) megfelelő szintjéhez leegyszerűsítettük. A szövegekhez kapcsolódó szómagyarázatokkal, valamint a szövegértést segítő feladatokkal a szintátlépést segítjük kötetünkben (kezdők számára, A2-ből a B1-be, B2-ből a C1-be). A mondattani ismeretek tanításának végiggondolására az alapszintű kötet elkészítése adott alkalmat.

Az oktatás körülményei

A csoportok összetétele. Tapasztalatainkat a magyar nyelv tanítása terén az idegen nyelvi környezet határozza meg. Montréalban, Quebec legnagyobb városában alapvetően két-nyelvű közegben tanítjuk a magyar nyelvet (a francia és az angol a hivatalos nyelv). Csoportjaink azonban nem homogének.

Észak-Amerikában a magyar nyelvet tanulók motivációja és lehetőségeik a nyelv használatára igen különbözőek. Az itt dolgozó, magyar nyelvet tanító kollégák tapasztalatait

is figyelembe véve azt látjuk, hogy ha második generációs nyelvtanulóval van dolgunk, rendszerint intenzív magyar nyelvi háttérrel rendelkeznek (Montreál és Torontó, Kanada). Esetünkben ez a leggyakoribb.

Nyelviskolákban (pl. Cleveland, USA) üzletemberekből áll a csoport, akik munkahelyük megbízásából Magyarországra mennek üzletfelmérésre vagy dolgozni (Gárdosi 2015). Egyetemeken esti kurzusok keretében szerveznek érdeklődők számára tanfolyamokat, akik egzotikumként veszik fel az órát (Chicoutimi, Kanada). Ők rendszerint nyugdíjasok. Kanadában igen ritka, ha egyetemi környezetben valamely program részeként biztosítani tudják azt a tanulói létszámot, melyre az egyetem magyar nyelvi oktatást szervez. Ezen ritka kivétel Torontó, ahol a Munk School of Affaires keretei között kötelező egy európai, kevésbé ismert nyelv felvétele. Ennek köszönhetően egyetemi hallgatók tanulják a választható nyelvek egyikeként a magyar nyelvet. Ezek között elenyésző azok száma, akik magyar nyelvi háttérrel rendelkeznek.

A hivatalos nyelv ismereti szintje. Mindezen túlmenően azt is figyelembe kell vennünk (nem csupán tapasztalatból tudjuk, de kutatásokkal bizonyított tény), hogy a nyelvtanulás eredményességét jelentősen befolyásolja az ország hivatalos nyelvének, az iskoláztatás nyelvének ismereti szintje (Kroll 2013). Ezért ugyanazon anyag megtanítására úgy kell felkészülniük a tanároknak, hogy a hivatalos nyelvet alapszinten is alig ismerő hallgató igényétől a legmagasabb nyelvismereti szintű hallgató igényéig ki tudják elégíteni az érdeklődést.

Nyelvtanulás a kutatások tükrében (különös tekintettel a mondattani ismeretekre)

Azokat a kutatásokat és elméleteket ismertetjük, melyek segítenek annak megértésében, miért tartjuk fontosnak a mondattani ismeretek tanítását már a nyelvtanulás kezdeti szakaszában.

A kétnyelvű agy működése a Funkcionális Mágneses Rezonancia Vizsgálatok (fMRI) tükrében. A kutatások a kétnyelvűség fogalmát tág értelemben használják: nem korlátozzák a fogalmat az elsajátító korának behatárolásával: kétnyelvű az, aki viszonylag magas szinten és aktívan használ két nyelvet.

Az fMRI eredményei azt bizonyítják, hogy a második nyelv (L2) használata során az agy ugyanazon területei aktivizálódnak, mint az anyanyelv (L1) használata során. Kutatók valószínűnek tartják, hogy a két nyelv egymással versenyez a megismerési erőforrásokért (Kroll 2013:224). A kétnyelvű egyénnek el kell sajátítania, hogyan kontrollálja ezt a versenyt.

Az fMRI-kutatások bizonyították, hogy az L1-ről lexikai és grammatikai átvitel történik az L2-re, de az L2 is hat az L1-re (Kroll 2015:383). A két nyelv egyidejű aktivált volta a nyelvek között interakciót hoz létre, mely hatással van a szó és a mondat megértésére még legmagasabb szintű kétnyelvű esetében is. Mindez arra enged következtetni, hogy a kétnyelvű egyén két nyelvének ismerete nyitott egymásra, és magas szinten képlekenyek még idősebb korú nyelvsajátító esetében is (Kroll 2014:378).

A két nyelv iránító működések nagyrészt megosztottak. Ez a kutatási eredmény megerősíti Grosjean (1989) megállapítását, aki szerint a kétnyelvű egyén nem olyan valaki, mintha két egynyelvű lenne egy személyben.

A viselkedéskutatás és elektrofiziológiai vizsgálatok bizonyítják, hogy felnőtt L2 magas szintű elsajátító esetében kritikus fontosságot játszik az L1 a korai L2 nyelvcsaládítás szakaszban egyrészt az L2 rendszerre építés megindításaként, másrészt az L1 jelentéstani hálózatainak elérésével. Azt tapasztalták, hogy az L1 jelentéstani ismereteihez visszacsatolás történik fordításon keresztül, ha erre van elég idő (Kroll 2013:223).

Kétnyelvű esetében a szó felismerése **szövegben belül** hasonlóképpen történik, mint ahogyan a szófelismerés **szövegben kívül**: mindkét nyelv aktív annak ellenére, hogy csak az egyik nyelvet használja a nyelvhasználó akár ír, akár olvas, akár tervezi, hogy meg fog szólni. Igaz ez, ha azonos nyelvcsaládba tartoznak a nyelvek, ha teljesen különbözőek (japán–angol) vagy ha a megvalósulás módja más (angol–jelenyelv) (Kroll 2015:381).

Külön figyelmet érdemel az a megállapítás, hogy mivel a mondattani és jelentéstani folyamatok szorosan összefonódnak, nehéz közülük az egyiket külön vizsgálni (Newman et al. 2003).

A kutatások (pszicholingvisztikai, elektrofiziológiai kutatások, valamint fMRI-felvételek) eredményei ráirányították arra a tényre a figyelmet, hogy a mondatmegértés kétnyelvű esetében kizárólag lexikai-jelentéstani alapon történik. Ezzel szemben az L1 – mondatmegértés kizárólag mondattani vagy grammatikai információ alapján megy végbe (Kroll 2013:226–227).

Ezen kutatási eredmények magyarázatul szolgáltak azon tapasztalatunkra, mely szerint a mondattani ismeretek hozzásegíthetnek a gyorsabb szövegértéshez.

Mindezen túlmenően a szakirodalomban kiemelkedő hangsúllyal szerepel az a megfigyelés, hogy két vagy több nyelv használatának következményei vannak, amelyek a nyelvi ismereteken túlmutatnak a kognitív funkciók irányába. Egyrészt a megismerési feladatokban jobb eredményeket érnek el a kétnyelvűek, mint a csak anyanyelvet (egynyelvűek) beszélők (Gold 2013:393). Másrészt azt is megfigyelték, hogy kognitív hanyatlás vagy patológiai elváltozás esetén nagyobb teher hárul a kognitív rendszerre és annak idegi szabályozására. Ennek köszönhető, hogy például az Alzheimer-kór tünetei 3–4 évvel később jelentkeznek kétnyelvűeknél (Gold 2013:394).

A pszicholingvisztika kutatások eredményei

Pléh (1998) pszicholingvisztikai megközelítésből tipizálja a nyelveket, kísérleti modelleket ismertet, és kutatási eredményeket is közöl. A megértés szempontjából körvonalazódó megközelítéseket három csoportba sorolja. Megkülönböztet *megszorítások nélküli univerzalisztikus hozzáállást*, melyben bizonyos tényezőknek feltétel nélküli dominanciájuk van a megértés során (mint például a szórend által meghatározott megértési stratégia). A *kanonikus formák hipotézise* értelmében a mondatokat jól alkotott mondatmintákra vonatkoztatva értjük meg.

A *finomított univerzalisztikus megközelítés* képviselői szerint a megértés mechanizmusa egyetemes, de azok nyelvfüggő egyediségben realizálódnak: az adott nyelv jellegzetességei döntik el, hogy az összes lehetséges eljárás közül melyeket alkalmazzuk döntően és elsődlegesen a szintaktikai megértés során.

A szabad szórendű nyelveket konfigurációs (pl. angol) és nem konfigurációs (pl. magyar) nyelvekre lehet osztani abból a szempontból, hogy a megértés ciklicitása hogyan szerveződik.

A *konfigurációs nyelvekben* a mondat szerkezet szintjén találjuk ezt meg, ahol a különböző főnévi csoportok a különböző nyelvtani szerepekért versengenek, s a szerepekre vonatkozó döntéseinket sorrendre alapozzuk. A *nem konfigurációs nyelvekben* a mondat egészének szintjén a szószerkezetek sorrendje szabad. Azonban a morféimák rendje a szavakon belül szigorúan kötött, s ennek következtében a szószerkezeten belül a szavak egymáshoz való viszonya is. Tehát valamilyen szinten használunk sorrendiséget a mondat megértése során, de ez a szószerkezeten belül történik.

Pléh (1998:198) kutatásai alapján megállapítja a magyar mondatmegértés jellemzőiként, egyrészt: a magyar beszélők az esetrágok meghallása után mintegy azonnal „eljutnak” a grammatikai viszonyokhoz, másrészt ezt kiegészíti a szövegértésben egy szórendi elv, melyet a magyar grammatika sajátosságai indokolnak (hiányzó ragok, nehezen felismerhető esetek stb.).

Ennek köszönhetően a végződések már eleve meghatározzák a szó lehetséges jelentéskörét (az ige a cselekvésre utal, a főnév a cselekvőre stb.). A mondatban helykijelölő szerepük van, a betöltött funkcióra utalnak.

Mind az fMRI, mind a pszicholingvisztikai kutatási eredmények megerősítették azon meggyőződésünket, hogy már a nyelvtanulás kezdeti szakaszától fontos a mondattani ismeretek elsajátíttatása a szöveg megértésének megkönnyítése érdekében. Ahhoz azonban, hogy elérjük kívánt célunkat, a mondattani ismeretek tanítását is meg kell terveznünk szintek szerint.

Módszertani szakirodalom

A szakirodalomban végzett kutatásaink érdekes képet mutatnak a magyar mondat felépítésének tanításával kapcsolatban. Szili (2011) azokat a problémákat gyűjti össze, melyek középhaladó szintig a legtöbb gondot jelentik a tanárok és a diákok számára. A magyar mondatstruktúra tanításával külön fejezetben nem foglalkozik. Külön fejezetben tárgyalja azonban a szórendi kérdéseket: a szórendi kérdések magyarázatában mondattani ismeretekre hivatkozik (előforduló mondattani kategóriák: mondatrészek, tárgyi szerkezet, alany, állítmány, névelőtlen tárgy, tárgyfajták, határozói bővítmények, szintagmák tagjai). Az a tény, hogy az egyes grammatikai problémák több szempontú megközelítése során (sajátosságok, funkciók, alaki kérdések) nem kerül meg az egyes szófajok egymással kapcsolatos viselkedésének említését (ami már a szószerkezetek, szókapcsolatok, szintagmák kérdését súrolja), azt jelzi, hogy ezen ismeret megtanítása részét képezi valamilyen úton-módon a nyelvoktatásnak. De hogy mikor, mit és hogyan tanítsunk, milyen mélységig tárja fel a nyelvtanár a mondat szerkezetét tanulói számára, ez nem derül ki a munkából. Bárdos (2000) az elsajátított ismeretek felhasználása oldaláról közelítve kiemelten felhívja a figyelmet arra, hogy már a nyelvtanulás kezdeti szakaszában nagy energiát kell

fektetnünk a dekódolás tanítására. Budai (2014) a mondattan tanításának kérdésével foglalkozik az idegen nyelvek tanítása kapcsán. Saját tanári tapasztalataira hivatkozva állapítja meg, hogy az idegen nyelv tanításánál támaszkodni kell a tanuló anyanyelvi ismereteire. Deme Lászlóra hivatkozva megkülönbözteti a **szórendet**, melyet a szó szerkezeteken belüli kapcsolatokra alkalmazza, és a **sorrendet**, melyet szó szerkezetek közötti viszonyként értelmez. A magyar nyelv szórendjének sajátosságából – a közhiedelemmel ellentétben a szórend a szó szerkezetben belül nem szabad – kiindulva jut el a mondatrészekre rákérdező kérdéseken keresztül a mondatrészek és szókapcsolatok feltárásának hangsúlyozásához annak érdekében, hogy közelebb kerüljünk a mondat jelentéséhez. Megállapítása értelmében a szavak közötti kapcsolatokat a szerkezetes mondatrészek elhatárolása, szegmentálása révén ismertethetjük fel. Ez segít ahhoz, hogy az egyszerű mondatban elkülönítsük a mondatrészeket, és feltárjuk a szavak közötti kapcsolatokat.

A fentebb ismertetett szakirodalom megerősít egyrészt abban a meggyőződésünkben, hogy a mondattani ismeretek elsajátíttatása már alapszinten is nagyon fontos. Másrészt visszaigazolta azt a gyakorlati tapasztalatunkat, miszerint a mondat struktúrájának felismertetése hozzásegít a tartalom megértéséhez, sőt felgyorsítja a szöveg értési folyamatát.

A mondattan tanításának megvalósulása referencia-tankönyvekben

Referenciaként a könyvpiacra kapható és népszerű könyveket választottunk. Lakos (1998) kötete a morfológiára koncentrált, mondattannal nem foglalkozik. Ha a szavak egymáshoz való viszonyát érinti, a szó szerkezeteken belül marad. A szórenden belül érinti a kérdőmondatok hanglejtését és szórendjét kérdőszavas és eldöntendő kérdések esetében (2. lecke), valamint az igekötős igék szórendjét igekötő és ige egybeírása, különírása és a kettő közé más szó közbeékelése esetében (8. lecke). Erdős (2007) tankönyve megítélésünk szerint bonyolult: színekkel és alakzatokkal kíséri meg a szavak egymáshoz való viszonyát érthetővé tenni tanulói számára. Amennyire fontos az ismeret elsajátíttatására irányuló akarat, annyira áttekinthetetlen és nehezen elsajátítható az a tankönyvben alkalmazott módszer terjengőssége és bonyolultsága miatt. Szita–Pelcz (2013) tankönyvében minden olvasmányban figyelmet fordítanak a szórendre. Ez azonban nem társul mondattani ismeretekkel, magyarázatokkal. A szórendi szabályok összessége mindentől függetlenül összegyűjtött szabályrendszer, aminek nincs kapcsolódási felülete az elsajátított más ismeretekkel. Ebből adódóan nehezen elsajátítható. Durst (2014) a szórenddel egy esetben foglalkozik. Hungarian the Easy way 1 kötetben a tagadással kapcsolatban tér ki szórendi problémára (2 lesson), az Easy way 2 szó szerkezetekben (birtokos), valamint az egyszerű mondat névmási viszonyaiban (birtokos, visszaható és vonatkozó névmás, valamint a személyes névmások tárgyesete) próbál eligazítani mintegy előkészítendő az összetett mondatokat. A tárgyi alárendelő mondatot részletesebben kifejti. A felsoroltakból kiderül, hogy anélkül tanít egy bonyolultabb nyelvtani ismeretet (a névmások rendszerét), hogy azt, amilyen funkciót helyettesítenek a névmások, megtanítaná kezdő szinten.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a tankönyvek nem tudják megkerülni a mondattani ismereteket, de azt a szórenddel kapcsolatos ismereteken keresztül csempézik a

megtanulandó ismeretek közé. A szórenddel kapcsolatos információk azonban nem segítenek a szöveg jelentésének feltárásához, sem ahhoz, hogy később kiinduló ismeretként szolgáljanak összetett mondattani ismeretek elsajátításához.

A mondattani ismeretek elsajátíttatásának ismereti szintek szerinti meghatározása

A mondattani ismeretek a nyelvről való tudás olyan területe, melyre az összes többi területtel egyformán figyelmet kell fordítani a nyelvtanulás kezdő pillanatától, ezért ennek tudatos tervezése is elengedhetetlen. Ehhez figyelembe kell vennünk a követelményrendszert és az elvárásokat.

A követelményrendszer

Az irányadó követelményrendszert a Közös Európai Referenciakeret (KER 2002) határozza meg az egyes nyelvi szintekre értelmezve. Ennek értelmében az alapszintű nyelvismeret feltételezi a nyilvánvaló információk megértését a személyes élettel kapcsolatban hallás után és olvasott szövegben, az információcserét ismert témáról, a folyamatos megnyilatkozást személyes témákról, írásban egyszerű üzenetek megfogalmazását. (A nyelvi szintek készségek szerinti részletes leírása a Nyelviskolák Szakmai Egyesületének honlapján elérhető.)

Elvárások

Az elvárások teljesítéséhez az Idegennyelvi Továbbképző Központ Origó (2002) típusú vizsgarendszerét vettük alapul a mondattani ismereteket illetően, melyet az alábbiakban ismertetünk. Az ECL- vagy a BME-vizsgarendszer összehasonlító elemzése nem tárgya ezen elemzésnek. Az egyszerű mondatban az alapszinten vizsgázóknak ismerniük kell az ige vonzatait, egyeztetéseket, a névmás elhagyását, a birtoklás kifejezését (birtokos jelző, dativus possessivus), a melléknév használatát jelzőként és állítmányként, az eldöntendő és a kiegészítendő kérdéstípusokat, a tagadás módjait. Az összetett mondatok közül meg kell tudni különböztetni a kapcsolatos, a választó és az ellentétes mondatokat. Ismerni kell a függő mondatot (*hogy, -e*), az alárendelő mondatok közül az okhatározói és a célhatározói mondatokat. A szórenden belül a nyomatékos és a nyomatéktalan mondatok ismerete az elvárás.

A mondattani ismeretek elsajátíttatása

Alapelvek

Fontosnak tartjuk annak hangsúlyozását, hogy a magyar mint idegen nyelv tanítása során a magyar nyelvet olyan rendszerként fogjuk fel, mely logikus, de nem indoeurópai nyelv. Ebből adódóan tanítványainkkal az első órától kezdve tudatosítanunk kell, hogy az általuk ismert bármely más nyelv rendszeréből át kell lépni a magyar nyelv rendszerébe (Bencze 2013). A nyelvtani ismeretek elsajátításában a nyelvtani ismeretek fontossága sze-

rint haladunk, de a magunk által felállított sorrendet nem tekintjük kötelező érvényűnek (lsd. még Bárdos Jenő 2000). Ha a tanulóban kérdés fogalmazódik meg valamely nyelvtani problémával kapcsolatban, azt megmagyarázzuk, mert akkor magyarázatunk a tanulóban jelentkező ismerethiányra ad választ. Lehet, hogy teljes egészében nem fogja elsajátítani az új ismeretet, de a nyelvi rendszer megértésében előrébb halad saját ismereti szintjén. Egyszerre több oldalról közelítjük meg s építjük fel óráinkon a nyelvi ismereteket (nyelvtan, alaktan, mondat, jelentés, pragmatika, szókincs és a nyelv használati szabályai). Ezek az ismeretek a beszéd tényleges idejében egyszerre vannak jelen. Mesterséges környezetben, a nyelvtanítás során választjuk ezeket szét, hogy hozzáférhetővé, elsajátíthatóvá tegyük a nyelvi szinteknek megfelelően.

A mondati ismeretek tanítása az Olvasófüzetekben

Minden szinten az egyszerűsített irodalmi szövegre helyezzük a hangsúlyt. Az A1 szint első felében irányított kérdésekkel sajátíttatjuk el a legfontosabb mondatrészeket anélkül, hogy megneveznénk azokat (Mit állítok? Ki mondja? Mit mondanak? Miért örülnek? Hol beszélgetnek? Mikor írnak?), melyek az olvasmány után, a **Szövegértés** részben találhatóak (*Olvasófüzetek* 2014). Célunk, hogy tanulóink figyelmét a kérdésekkel a szöveg legfontosabb információira irányítsuk, ismerkedjenek meg a kérdőszavak használatával, s a példák segítségével maguk is tudjanak önállóan kérdéseket alkotni a későbbiekben. Tevékenységünkkel a mondatrészekre való rákérdezés technikáját sajátíttatjuk el, valamint a szavak egymáshoz való viszonya (a szöveg szerkezetének) feltérképezésének módszerét. Ez jelentősen megkönnyíti a szöveg tartalmi szintű megértését.

Az A1 szint második felében a kérdésekhez kapcsolódó mondatrészeket tanítjuk meg (alany, állítmány, tárgy, határozó, jelző) a legfontosabb kifejezőeszközökkel együtt (*Olvasófüzetek* 2015). A mondat struktúrájának hozzávetőleges feltárása segítségével tanulóink megtalálják a mondatban rejlő legfontosabb információhordozókat. Ez jelentősen megkönnyíti a mondat jelentésének megértését.

Az A2 szintről a B1 szintre való átlépés során (*Olvasófüzetek Előkészítő 2. 2013/2*) az egyszerű mondat részeit (alany, állítmány, tárgy, határozók, jelzők) vesszük sorra kérdésekkel és alaktani sajátosságaikkal. A típusok összefoglaló táblázatát a Függelékben közöljük. Az első évben (A1 szint) elsajátított mondati ismeretekhez képest ez a Füzet már részletesebb ismereteket közöl. A Függelék táblázatban összefoglalt ismereteket azon tanulók számára adjuk közre, akik gyorsabb tempóban tudnak haladni.

Az egyszerű mondat szerkezetének áttekintése után, B2 szintről a C1 szintre való átlépés során a mondatok szegmentálására koncentrálunk, valamint az alárendelői és mellérendelői összetett mondatok típusaira (*Olvasófüzetek* 2012/1, 2).

Egy lehetséges megoldás

Az alapszintű mondati ismeretek oktatását egyszerűsített irodalmi szöveg segítségével mutatjuk be. Ennek illusztrálására a **Daily news** (*Ferdinandy György nyomán*) című

szöveget választottuk (*Olvasófüzetek* 2015). Elemzésünkben csak azokat a feladatokat emeljük ki, melyek a mondattani ismeretek tanítására szolgálnak.

A szöveg bemutatása és a szókincsfejlesztő részek után következnek a kérdések (**Szövegértés**). A feladat megkönnyítése érdekében a következő, **Fogalmazás** részben megadjuk azokat a kulcsszavakat, amelyek segítenek a válaszadásban. A válaszok összefüggő szöveget eredményeznek, mely a bemutatott szöveg összefoglalása is egyben. Ezen utóbbi feladat az íráskészség fejlesztésén túlmenően memoriteranyagként is felhasználható.

Ezen 4. szöveg **nyelvtani** része a határozói mondatrészt, kiemelten a helyhatározót tárgyalja. A feladat elemzendő mondatait az Olvasófüzet szövegeiből választottuk. A feladat megoldását példával tesszük könnyebbé.

Tapasztalataink szerint a mondattani ismeretek elsajátítása eredményeként tanulóink már alapszinten képesek a következőkre: Alaktani sajátosságok alapján rá tudnak kérdezni a mondat különböző részeire. Meg tudnak különböztetni szófajokat, s ezáltal közelebb kerülnek a mondat jelentéséhez. Az olvasmányokat követő kérdések hozzásegítik tanulóinkat, hogy a szöveg legfontosabb ismereteire irányuljon figyelmük, és kérdésfeltevéssel tudják ellenőrizni a szöveg jelentését.

Összefoglalás

Tanulmányunkban áttekintettük a mondattan tanításának **elméleti kérdéseit** és annak **megvalósulását**. Nemzetközi kutatási eredményekkel bizonyítottuk a mondattan tanításának **hangsúlyos szerepét** már a nyelvtanulás kezdő szakaszában is. A figyelmet ráirányítottuk a **rendszerépítés** és **dekódolás** képessége egyidejű fejlesztésének szükségességére.

Meghatároztuk a mondattan tanításának tartalmát szintekre bontva. Meghatároztuk azokat a készségeket, melyek elsajátításának segítségével tanulóink gyorsabban jutnak el az ismeretlen szöveg értéséhez. A módszer alkalmazását bemutattuk egy mai magyar irodalmi szövegen. A jövőben meg kell állapítanunk azt a szókincset szintekre lebontva, melyet tanulóinknak el kell sajátítaniuk. Ezzel egy időben figyelmet kell fordítanunk a jelentéstan tanításának elméletére és strukturálására szintek szerint, különös tekintettel a szó-tári jelentésre, a szinonimákra, a rokon értelmű szavakra és az állandósult kifejezésekre.

IRODALOM:

- Bárdos, Jenő (2000): *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bencze, Lóránt (2013) « Bennünket ide állítottak. Állunk. » Szakály Gyula ny. középiskolai tanárral Bencze Lóránt beszélgetett. *Nyelvünk és Kultúránk* 172–175, 156–167.
- Budai László (2014): A mondatok szerkezetes mondatrészekre bontása. *Modern Nyelvoktatás* XX./3., 32–38.
- Deme, László (1984): *A beszéd és a nyelv*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Gárdosi, Rita (2005): A clevelandi magyar nyelvoktatás múltja és jelene. HSAC, Ottawa
- Gold, B.T. – Chobok, K. – Johnson, N. F. – Krysko, R. J. and Smith, C. D.: Lifelong Bilingualism Maintains Neural Efficiency for Cognitive Control in Aging (2013). *The Journal of Neuroscience. Behavioral/Conitive* 33/2, 387–396.<http://www.jneurosci.org/content/33/2/387.full.pdf+html> (Letöltve: 2015. november 25.)
- Grosjean, F. (1989) : Neurolinguists, beware! The bilingual is not two monolinguals in one person. *Brain and Language*, 36, 3–15.
- Körmendy M. – Óvári V. – Szabó L. – Tamássyné Bíró M. (2002): Fokról fokra magyarul. Az Origo magyar mint idegen nyelv vizsga. Budapest, Idegennyelvi Továbbképző Központ.
- Közös Európai Referenciakeret. (2002): Budapest: Oktatási Hivatal Nelvizsgázatási Akkreditációs Központ.http://www.nyak.hu/nyat/doc/ker_2002.asp (Letöltve: 2015. november 25.)
- Kroll, J. F. – Dussias, P. E. – Bice, K. and Perrotti, L. (2015): Bilingualism, Mind, and Brain. *Annual Review of Linguistics*. 2015/1, 377–395.
- Kroll, J. F. – Dussias, P. E. (2013): The Comprehension of Words and Sentences in Two Languages. In : Bhatia, T., K. – Richie, W. C. (ed.): *The Handbook of Bilingualism and Multilingualisme*, Second Edition.
- Kroll, J. F. – Dussias, P. E. – Bice, K. and Perrotti, L. (2015): Bilingualism, Mind, and Brain. *Annual Review of Linguistics*. 2015/1, 377–395.
- Kroll, J. F. – Dussias, P. E. – Bogulski, A. C. and Valdes Kroff, J. R.: Juggling Two languages in One Mind: What Bilinguals Tell us About Language Processing and its Consequences for Cognition (2012). *Psychology of Learning and Motivation*, 56.https://www.academia.edu/5057421/Juggling_two_language_in_one_mind (Letöltve: 2015. november 25.)
- Newman, S.D. – Just, M. A. – Keller, T. A. – Roth, J. – Carpenter, P. A. (2003): *Differential effects of syntactic and semantic processing on the subregions of Broca's area*. Research report. Cognitive Brain Research 16, 297–307. Pittsburg: Carnegie Mellon University.
- Pléh, Csaba (1998): *A mondatmegértés a magyar nyelvben*. Budapest: Osiris kiadó.
- Szili, Katalin (2011): *Vezérkönyv a magyar grammatika tanításához (A magyart idegen nyelvként oktató tanároknak)*. Budapest: Enciklopédia Kiadó.
- Szita, Szilvia – Görbe, Tamás (2009): *Gyakorló magyar nyelvtan*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Velki, Magdolna (2005): *Magyar nyelvtudás idegen nyelvi környezetben a nyelvi síkok tükrében*. *Nyelvünk és Kultúránk* 139–140, 71–88.
- Velki, Magdolna (2012): *Szöveg- és feladatgyűjtemény magyar nyelvi készségek fejlesztésére*. *Nyelvünk és Kultúránk* 171, 103–115.
- Velki, Magdolna (2013): *Szöveg- és feladatgyűjtemény magyar nyelvi készségek fejlesztésére (Olvasófüzetek I. II.)* AHEA Konferencia, New Brunswick, NJ.
- Velki, Magdolna (2014) : *Mit? Kinek? Hogyan? (Nyelvi ismereti szintek szerint)* AMIT New York, NY
- Velki, Magdolna (2015): *A magyar mint idegen nyelv oktatása alapszinten a Közös Európai Referenciakeret szintjei szerint*. ENyék2015. http://www.mnyknt.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1571:a-magyar-mint-idegen-nyelv-oktatasa-a-koezoes-europai-referenciakeret-szintjei-szerint&catid=41:nyek-cikkek&Itemid=68 (Letöltve: 2015. november 25.)

REFERENCIAKÖTETEK:

- Lakos Dorottya (1998): *Hungarian for foreigners. Magyar nyelvkönyv külföldieknek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Erdős József (2007): *Új színes magyar nyelvkönyv I*. Budapest: Balassi Intézet.
- Szita Szilvia – Pelcz Katalin (2013) : *Magyarok. Magyar nyelvkönyv. A1–A2. 1. kötet*. Pécs : Pécsi Tudományegyetem.
- Péter Durst (2014): *Hungarian the easy way 1.2. Tankönyv – Coursebook*. Domino sorozat. Design Kiadó.

OLVASÓFÜZETEK:

Velki Magdolna (*Olvasófüzetek* 2012/1): Magyar nyelvi olvasófüzetek 1. Montréal: Kanadai Magyar Műhely.

Velki Magdolna (*Olvasófüzetek* 2012/2): Magyar nyelvi olvasófüzetek 2. Montréal: Kanadai Magyar Műhely.

Velki Magdolna (*Olvasófüzetek* 2013/1): Magyar nyelvi olvasófüzetek. Előkészítő 1. Montréal: Kanadai Magyar Műhely.

Velki Magdolna (*Olvasófüzetek* 2013/2): Magyar nyelvi olvasófüzetek. Előkészítő 2. Montréal: Kanadai Magyar Műhely.

Velki Magdolna (*Olvasófüzetek* 2014): Magyar nyelvi olvasófüzetek. Alapozó 1. Montréal: Kanadai Magyar Műhely.

Velki Magdolna (*Olvasófüzetek* 2015): Magyar nyelvi olvasófüzetek. Alapozó 2. Montréal: Kanadai Magyar Műhely.

Megjegyzés: A cikk a HSAC 2015 konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

MÁLNÁSI FERENC

12 ERDÉLYI NYELVÉSZ, IRODALMÁR

Apáczai Csere János nyomában

„Mert amilyen szerepe van a testben a szemnek, olyan szerepe van egy országban az egyetemnek. És amilyen szerepe van az emberben az észnek, olyan szerepe van bármely országban a tudósoknak. Szem nélkül a test maga a sötétség, ész nélkül az ember ostoba állat”

(Apáczai Csere János. 1656.)

Málnási Ferenc

A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemünk elődje az 1872-ben megalakult Ferencz József Tudományegyetem első rektora, Berde Áron intő szavai a mai napig érvényesek: „az egyetemet nem a néma falak, hanem a tanárok szellemi ereje alapítja meg jó hírnevében, áldásos működésében.”

Ennek a szellemi erőnek a néhány képviselőjéről szeretnék kortársi rálátással, elismerő szavakkal szólni, akiknek az 1960-as évektől tudós szakmai öröksége, tanári nevelő példája tovább gyűrűzik a múlt időben, az enyémekben is, s több tanár kollégám életében... Hiszen utunkat egyengették, segítettek, támogattak, s útravalóul tudással töltötték meg tarisznyánkat. Hogy pályánkon később felhasználhassuk, hogy a talentumot, melyet a Mindenhatótól kaptunk, a fiatalok hasznára fordítsuk...

Nagy András

Családi vonatkozásban drága keresztapám, dr. Nagy András (1899–1974) teológiaprofesszor, egyházi író és áldott felesége volt a számomra lelki támasz, menedék... (Édesapám a Don-kanyarnál maradt, édesanyám családtagként afféle mindenese volt a családban.) Drága keresztapám szavaiból ízlelgettem azt a metaforikus nyelvet, amelynek Ő ösztönösen a mestere volt, s melyet később tanári pályámon meg kellett tanulnom. Ő irányított elemi és középiskolai tanulmányaim során, az egyetemen, és magyartanári munkámban is. Áldott legyen a drága emléke!

Ádám Zsigmond

1960–1965 között egyetemi hallgatóként magyar anyanyelvi és román nyelvi órákon, dr. Ádám Zsigmond (1913–1994) nyelvész, költő, professzor úr nyitotta fel a szemem a két nyelv hasonló és eltérő jellegzetességeire, adta kezembe Helyesen románul című tankönyvét, tanácsára végeztem el az akkori főiskola román szakát is, miközben a Bihar megyei Gyantai Általános Iskolában magyar nyelvet és irodalmat, történelmet oktattam, s néhány évig az elemi, összevont osztályaiban román nyelvet is. A Tanár úr óráin is összegyűjtött tapasztalataim alapján sikerült megfogalmaznom anyanyelvi munkafüzeteimben összehasonlító gyakorlatokat, feladatokat... Szelíd, szerény, biztos értékrendű, segítőkész mester volt sokunk számára, hálás köszönet érte!

Antal Árpád

Egyetemi hallgatóként tisztelt, szeretett magyar irodalomtanárunk volt dr. Antal Árpád (1926–2010) irodalomtörténész, akinek tankönyveiből még a középiskolában készültünk az érettségire. Az egyetemen megtanultuk tőle az érzékeny szövegértelmezést, nemzedékekkel szeretettette meg csodálatos irodalmunkat, s magam is válogatni tudtam a tanterv, a tankönyv ajánlotta művek között, igyekeztem megszerettetni klasszikus alkotásainkat... Előadásain a versek varázsa hatott ránk, mosolya, áhítatos, tudós magatartása kíséretében hitét osztotta szét, hogy biztos értékeket örököljünk tőle... Ennek a gazdagságnak a tudatában maradunk áldott ösvényén... – fogalmazta meg Egyed Emese sokunk gondolatát. Antal tanár úr szakmai és emberi magatartását példamutatónak tartjuk, vallomása is iránymutató: „Az eredményes szakmai oktatás alapja az intenzív kutatómunka”. Személyesen a tanár úr óráin tudtam meg, hogy Kölcsey Ferenc Sződemeteren született (a középiskolában nem tanulhattunk Kölcseyről!), de csak később tudatosult bennem, hogy

Szödemeter azonos Săuca, Szilágy megyei faluval... Nemzeti imánk szerzője Erdélyben született! Hozzá is fogtam számba venni íróink, költőink születési helyét, idejét, emléktábláit, emlékmúzeumát, és sikerült összeállítanom Irodalmi bölcsőink Romániában című könyvemet. Ezt is köszönöm Professzor úr!

Balogh Dezső, „a magyar nyelv szerelmese”

Már az első egyetemi éven dr. Balogh Dezső (1930–1999) nyelvész követendő példaként állította elének Kosztolányi Dezső szavait: „A nyelv az anyanyelvvel kezdődik és végződik. Csak az anyanyelv alkalmas a lélek kifejezésére.” A tanár úr arra figyelmeztetett, hogy anyanyelven írni nem egyszerűen fogalmazás, hanem egyben a lélek lélegzése is... Úgy búcsúztattuk: „A magyar nyelv szerelmese”.

Balogh Edgár

Az újságírás titkaiba dr. Balogh Edgár (1906–1996) professzor úr, közíró, szerkesztő vezetett be. Jakab Gábor a 20. század erdélyi irodalmának „nagyöregje”-ként emlegette, aki szóval, tollal, cselekedettel sokat tett erdélyi magyarságunkért, tanítványait is cselekvésre ösztönözte azért a közösségért, amelynek szolgálatát ő mindenekfölött-valónak tartotta (Dávid Gyula). Köszönöm, hogy irányította államvizsga-dolgozatomat is, s közölte a Korunkban első tudományos cikkemet, az Erdélyi Magyar Szó (1940–1941) címmel.

Gálffy Mózes

Dr. Gálffy Mózes (1915–1988) nyelvészprofesszor anyanyelvi óráin megtanultuk, hogy egy-egy nyelvi jelenség fajtáit nem elég megérteni, hanem pontosan meg kell tanulni. Nagy hasznát vettem, amikor magyaróráimon tartalmas, de játékos formáit kutatva a tankönyveink mellé anyanyelvi munkafüzet összeállításán fáradoztam... Később pedig módszertani szakdolgozatomban megírásakor, de a doktori disszertációm megírására készülve, az anyanyelvi munkafüzeteimet tágabb, szövegtani keretbe helyezve, tanácsait követtem. Áldott legyen az emléke!

Jancsó Elemér

Nem feledhetem dr. Jancsó Elemér (1905–1971) irodalomtörténész professzor tanácsát sem: „Fiaim, minél többet közölni. A legkisebb lap lehetőségét is ki kell használni. Nem számít, ha kis példányszámban jelenik meg, mert minden kis közlemény egyszer szakkibibliográfiává válik”. A tanár úr óráit élvezet volt hallgatni, kortársunkká tette a felvilágosodás íróit, de kedvenc témája volt Kazinczy Ferenc élete és a nyelvújítók munkássága is. Tanítása nyomán kolozsvári diákjaim számára összeállítottam a nyelvújítási szavainkat számba vevő társasjátékot, melyet összekapcsoltam erdélyi diáknyelvi szógyűjtéssel... Ez utóbbi munkába több erdélyi iskola diákjai is bekapcsolódtak, s a szótárt a kolozsvári Tinivár Kiadó Rónaky Edit pécsi kolléganő Kész röhej című munkájával együtt meg is jelentette Erdélyi diáksóder címmel.

Márton Gyula

Dr. Márton Gyula (1916–1976) nyelvészprofesszor, egyetemi tanár, nyelvjáráskutató óráira inkább kényszerből jártunk, „cédulások” jelzővel csúfoltuk azokat, akik be is kapcsolódtak a tanszéken működő nyelvjáráskutatásba, de amikor a Bihar megyei Gyantán magyartanár lettem, két idős házaspár is említette Márton Gyula professzor nevét, mert a Fekete-Körös-mentén is gyűjtőúton járt. A professzor úr nyomán diákjaimmal mi is gyűjtöttünk gyantai tájszavakat, s arra biztattam őket, hogy nyugodtan használják a gyűjtött szavakat, mondatokat, de ismerjék meg az irodalmi kifejezéseket is.

Szabó György: Mérhetetlen a kitartó munka ereje

A világirodalmat dr. Szabó György (1920–2011) irodalomtörténész professzor ismertette meg velünk. Diáknemzedékek hosszú sorát vezette be az antik, a középkori és az újkori irodalom titkaiba, ennek szellempezsdítő, emberformáló varázsáról diákjai vallanak. Több évfolyamtársammal szombatonként el-elkísértük őt, amikor Kolozsvár környékére kirándultunk... Már az első órán elmagyarázta, hogy az egyetemen illik ismerni a gyakornok, tanársegéd, docens, előadótanár, egyetemi tanár, professzor titulusokat, és ezeket használni is kell. „Szerény, halk szavú, tudós tanárember, leginkább diákjai körében fordult elő... Szállóige-gyűjteményének egyik beszédes darabját idézhetjük: *Vis est immensa laboris assidui* – Mérhetetlen a kitartó munka ereje... – (Antal Árpád laudációja).

Szabó T. Attila, az erdélyi nyelvészeti iskola megteremtője

Imre Samu megfogalmazása szerint dr. Szabó T. Attila (1906–1987) professzor urat „büszkén vallhatja magának – s úgy gondolom, vallja is – az irodalom, a néprajz, a történelemtudomány és művelődéstörténet egyaránt”. Anyanyelvünk sokoldalú tudósa volt, egyaránt foglalkozott nyelvtudománnyal, nyelvjáráskutatással, a hely- és személynévtörténet kutatásával. Az erdélyi nyelvészeti iskola megteremtőjének tartjuk, személyisége, munkássága meghatározta a 20. század nyelvészeti kutatásait, olyan tudományos örökséget hozott létre, amely az őt követők egész generációjának tudott munkát adni, gondoljunk az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár köteteire. Szerény tanítványa voltam, nem vonzott a cédulás gyűjtőmunka, de magyartanári munkám során sokszor lapozgattam, lapozgatom ma is a Tárát, amikor diákjaimnak egy-egy szó jelentését, használatára vonatkozó adatot keresek. Úgy emlékszem, a professzor úr magyarázata nyomán tudatosult bennem, hogy a Csíkban, Csíknak, Csíkból... szavakban miért van mélyhangú toldalék... Diákjaimnak is feltettem ezt a kérdést, s meg is magyaráztam: Szabó T. Attila, áldott emlékü professzorom szerint a szóban található *i* hang helyén valamikor egy zárt, mélyhangú, a román *î*, *â* hanghoz hasonló hangot ejt(het)tek, s ezért mélyhangú szóhoz mélyhangú toldalék járul... Annyi év távlatából is figyelmeztet a Professzor úr élete értelméről vallott vallomása: „Én nagyon sokat gondolkoztam azon, hogy mi az emberi életnek a célja. És nem tudtam mást találni, mint azt, hogy a munka. Az alkotás. A közösség számára való alkotás és a közösség életének egybefonódása a munka során.” Egykori hallgatók szerint a professzor úr szigo-

rú és emberséges volt a vizsgáztatásban, lelkiismeretes a szakdolgozatok irányításában, javításában. Varró Ilona szerint: „nagyon féltünk Tőle, különösen egy hírhedt mozdulatát rettegtük: azt, amikor vizsga közben hátulról előrefele a hajába tűr.... Ez jelentette Nála az elbukást...”

Szigeti József

A régi magyar irodalom varázsvilágába dr. Szigeti József (1912–1986) irodalomtörténész, egyetemi professzor vezetett be bennünket. Neve fogalommá vált, mert diákjai Erdély-szerzte Balassi Bálint, Mikes Kelemen, Apáczai Csere János és mások alkotásairól az ő nyomában szólnak, beszélnek, magyaráznak a magyarórakon. A professzor úr érzelmeinkre hatott, kérdéseket fogalmazott meg, válaszlehetőségeket sejtetett meg... Balassi Bálint verseiből pl. a hit és a világi szellem viaskodását, Mikes Kelemen hűségét és a szülőföld iránti szeretetét, máig ható üzenetét példaként említette... „Egyéniséget formált, embert nevelt” (Gaal György) a régi magyar irodalmat kutatva és oktatva.... Köszönjük Professzor Úr!

Szabó Zoltán

Dr. Szabó Zoltán (1927–2007) nyelvészprofesszor: „Új kutatási területek, stilisztika, stílustörténet, irodalmi nyelvtörténet, szemiotika, szövegtan úttörő művelőjeként, tanárként, nevelőként inspirálta, ösztönözte, irányította tanítványait, hivatásból, a tudományművelés önzetlen vágyától hajtva” (Péntek János). A '89-es fordulat után lehetőség nyílt kutatómunkám folytatására, s a professzor úr azonnal elfogadta jelentkezésemet, és anyanyelvi munkafüzeteim megírása, megjelenése nyomán kijelölte a célt: vizsgáljam a szövegtan keretében történő anyanyelvi oktatás kérdéseit... Elkísérhettem őt Szegedre, ahol Petőfi S. János, Békési Imre, Nagy L. János, Benkes Zsuzsa és mások előadásain készülhettem a felvételi vizsgára, majd sok-sok órán át irányított, hogyan gyűjtssem anyanyelvünk oktatásának tudománytörténeti, elméleti, módszertani vonatkozásait, hogyan illesszem egy tágabb, az anyanyelvoktatás megújításának kereteibe az anyanyelvi munkafüzeteim gyakorlatait, feladatait – a hangtani, szótani, mondattani és főleg szövegtani keretbe. A szövegkutatók legújabb kötetét kölcsönözte, cikkeket fordított le számomra angolból, majd Budapestről Balázs Géza egyetemi tanárt, Hangay Zoltán, akkori főiskolai tanárt, Szegedről Nagy L. János egyetemi tanárt, Amerikából Makkai Ádám professzor urat hívta meg a kolozsvári Zsemlyei János tanár úr mellé a disszertációm bíráló bizottság tagjai sorába. A bizottság elnökének megnyerte dr. Kozma Dezső professzor, bölcsészkar dékán urat... Hála Istennek Kozma professzor úr ma is szívesen segíti munkámat, tanácsai nyomán született meg több cikkem, tanulmányom, ajánlást kaptam tőle az Irodalmi bölcsőink Romániában című könyvem megjelentetésére. Hálás köszönet érte!

Szabó Zoltán professzor úr kutatói-tanári munkám csúcsára segített, amikor 1998-ban megvédhettem A szövegtan jelentősége az anyanyelvi oktatásban címmel doktori disszertációm... Hálás köszönet érte! A professzor úr bölcsessége, jóságos emberszeretete,

segítő készsége örökké hiányozni fog...

Az itt említett kedves tanáraink mellett tisztelettel és szeretettel emlékszem munkatársaikra is, akik segítették őket oktató-nevelő munkájukban, a szemináriumokon, a könyvtárban irányították botladozó lépteinket... Elmondhatom, hogy mindannyian szerették konzerválni azt, ami értékes, szép és jó! Egy emberből az marad meg, ami az emberek emlékezetében róla megmarad. Adassék örök tisztelet és hála áldott emléküknél, örökségüket a hagyomány és az újítás egységében az utódok ápolják/ápoljuk és adják/adjuk tovább az utódoknak, elődeink nyomán haladva...

A szerkesztő megjegyzése: Málnási Ferenc tanár úr kérésünkre írta meg egyetemi tanáraitra való emlékeztetését. Megragadó a szavaiból áradó tisztelet, megbecsülés tanárai iránt. Az E-NYÉK szívesen állít emléket azoknak a tanároknak, akik a magyar nyelvért és kultúráért fáradoztak. Várunk további ilyen írásokat a világ minden részéről.

LUDÁNYI ANDRÁS

LOPAKODÓ NYELVRONTÁS

nem, nem, soha – nem lájkolom!

Mióta vissza-(haza-)költöztem Magyarországra, jobban aggódom a magyar nép fennmaradásának lehetőségéért, mint valaha. Ennek okozója nem elsősorban a migráns/bevándorló áradat, hanem a magyar nyelv romlása. Ez jelenleg a pesti utcán mindenütt jelen van, a rádió- és tévéadásokból ránk vicсорít, a szakmai nyelvvezetben, a sportban, a zenei előadásokban állandóan találkozunk vele. Sorvasztja, csonkítja nyelvünket!

Shopping

Ez a rontás már annyira beépült a mindennapjainkba, hogy még rádióinterjúba is becsúszhat egy olyan mondat:

„Ma már annyira topon vagyok, mert ma reggel már dzsogoltam két mérföldet, és most megyek shoppingolni!”

És ez a nyelvromlás már nem lopakodik, hanem egyenesen dübörög, és évről évre nagyobb hangerővel rontja a magyar közéletet, legalábbis mióta elhagytuk a kádári átkos korszakot. Minek a hatására zúdult ez így a nyakunkba? Globalizáció, mondják egyesek, de a globalizáció itt nálunk nem arab vagy kínai vagy japán szavakból származik, hanem amerikanizációból.

Ha jól emlékszem, akkor a politikai fordulat utáni változások között volt olyan igény, hogy minden idegen nyelvű felirat mellett legyen magyar nyelvű ismertetés is! Ha most végigmegy az ember Budapest utcáin, akkor több idegen, főleg angol feliratot lát, olykor magyar fordítással. De itt se mindig! Például a „Restaurant” szót ritkán követi a vendéglő szavunk, vagy a „bar” kifejezést a kocsmá. Direkt végigsétáltam a Duna-parton a Parlamenttől a Vásárcsarnokig, hogy számba vegyem a helyi kisvendéglőket és elnevezésüket. Csak kapásból a következő neveket jegyeztem le: Smuz (angolul Smooze, behízelés, nyalás), Street Food (Utcai Eledelel), Why Not? (Miért nem?), Up/Down (Fent/Lent), és semelyiküket nem követte a magyar megfelelő vagy a fordítás.

Az igazi gyorsétkezdék (McDonald's, Burger King és KFC nem is jelöli meg, hogy vendéglőről van szó, ezek a láncvállalatok a legarrogánsabbak az angol nyelvű imperializmus tekintetében. A McDonald's vagy Meki (ahogy a menő fiatalok és majmoló szüleik becézik) nem is fordítja már magyarra reklámszövegét a magyar Tv-ben. „We're loving it!”, és nem érdekli őket, hogy én nem szeretem, nem lájkolom őket. Ők ennek dacára (sőt, talán ezért) „lájkolják” a magyar közönség idegenimádó majmolóit, a fogyasztókultusz híveit! Akik a „trend” miatt gondolkodás nélkül leváltják a jó ropogós kiflit, magyar pogácsát vagy zsömlét a gyári és íztelen puffancs „McDonald's bun”-ra, csak azért, mert sznobosan „trendi”! És sajnos más hirdetésekben is észlelhetjük ugyanezt a jelenséget. Például a Miller sör azzal az angol szópárral csalogat, hogy „taste it”, és nem fordítja magyarra, hogy kóstold meg, vagy ízleld te is! Vagy ehhez hasonló a hosszabb lélegzetű mondat: „It all starts with a Nescafé.”

Az óriásburger hirdetések netovábbja az volt, mikor 2014 karácsonytájt a Mammut áruházal szemben a négyes vagy hatos villamosról leszálló utas rögtön azzal a hirdetéssel találta szembe magát, hogy

„Merry Cheezemas”

(vagyis boldog sajtburgert, és nem boldog karácsonyt.) Lehet, hogy a tömött és csöpögős burger képenek a jelenléte nélkül sokan nem is értették volna, hogy mit jelent a kifejezés.

De ami talán ennél is zavaróbb, az a két nyelv keverése, együttes használata a hirdetésekben és a mindennapi használatban. Így a főúton kifelé Budaörs irányában a Pirelli kerékgyártó nagy betűkkel hirdeti, hogy náluk „Good Gumi” vásárolható. Az utcasarki kis vendéglő pedig úgy hirdeti magát, hogy „Corner Falatozó”. A tévében vagy rádióban pedig sokan használják azt a szópárost, hogy „jó sztori” volt. A Balaton bájainak nyári kezdetét úgy vezették be az M1 csatornán, hogy: „a balatoni nyár hétfőn startol”. Miért nem kezdődik? Vagy a szépségسالon hirdetése és egyben neve, hogy „Beauty 4 You”, ami le sem fordítható!

Hogy miért ilyen megállíthatatlannak tűnő áradatban zúdul ez nyakunkba, az főleg két fejlemény eredménye: az amerikai világhatalom globalizációs törekvései és a komputerezáció térhódítása. A két világháború közötti germanizáció Magyarországon ehhez képest kismiska volt! Most mindenben az amerikanizált angol nyelvhasználat dominál.

A nagy számítógép-vállalatoknak (Microsoft, Apple, Dell stb.) köszönhetjük a következő szavak betolakodását életünkbe. A szakszavakon kívül (input, output, data base, hard drive, word processing, post stb.) az olyan nyelvi képződmények, mint az e-mail (szerintem nem emil, hanem villámposta vagy drótposta), vagy a facebook (pofafürösztő lenne az én fordításom) használata magával hoz sok olyan nyelvi „behódolást,” ferdülést, mint például a „lájkolni” vagy „diszlájkolni”. Így maga az e-mail is megalkuvó szóhasználati megoldásokhoz vezet, mint a delete (törlés), save (elment) vagy forward (küldd tovább) szavak, amelyek olykor a mindennapi szóhasználatba is belekeverednek. Ilyen a szlat (slot) szó is, ami csatlakozási felületet vagy helyet jelent, és ez fontos lehet ha az member „compatible” (kompatibilis) „programokat” keres. Sőt, még számításba kell vegyük a róming (roaming), vagyis barangolás és megabájt (mega byte) képességeinket, hogy tárolhassuk vagy továbbadhassuk a sok terhelő tudnivalót, viccet vagy látnivalót.

Helyszűke miatt itt csak a gazdasági életből, a sportvilágból és a szórakoztatóiparból ragadok ki még egy-két példát. Egyúttal azt is megjegyzem, hogy olyan szavak és kifejezések is vannak, amiket számos területen szoktak alkalmazni, ilyen például a „projekt” szó, amely általános népszerűségnek örvend mind a közigazgatásban, a gazdasági életben és politikában, mind a sportban és a szórakoztatóiparban. De maradjunk először a szórakoztatóipar és a sport területén. Az elmúlt hónapokban zajlott az európai foci- és úszóbajnokságok, aztán pedig a riói olimpia jó alkalmak voltak a szókölcsönzések, átvételek megfigyelésére. Nevezhetnénk azokat

nyelvi „környezetszennyezésnek”.

Például a csoportsportoknál többször felmerült a ‘tím bilding’ (team building) fontossága, és hogy ebben milyen fontos a „kócs” (edző, kapitány) szerepe. Igaz a vállalkozók világában is használják ezeket a szavakat, csak „biznisz kócsing”-ra alkalmazva. És amint láthatuk, akár a csapat, akár az egyéni sportban az izgalom akkor fokozódik, mikor csapataink vagy atlétáink bekerülhetnek a „fájnal főr”-ba (final four), és így a végleges „pléjof”-ban (play-off) is résztvehetnek. Amihez nekik a képességeiket, nekünk pedig a figyelmünket kellett „fókuszálni” (to focus). Azaz összpontosítani.

A zenei szórakoztató műsorokban, az úgynevezett fesztiválokon, amelyeken garmadával „elsüllyeszti” a Balatonunkat és a Budapest környéki szigeteinket nemcsak a zenész-csoportok neve jön más bolygóról, hanem a zenei számok nyelvezete és hanglejtése is. Ebben a környezetben a „fenteszi” (fantasy) „produkciók”-nak (productions) nincsenek határai, a cél, hogy minél nagyobb turistaközönséget vonzzanak, hogy kiszolgálják a fogyasztói társadalmat. Ezért a programok „szegmensei” (segments) vagy részletei „differenciált” (differentiated) „dizájn” (design), ahol a „hit listákon” (hit lists) megjelenő szá-

mok könnyedén „krosszóver” (cross-overs), vagyis átnyúlnak a különböző műfajokon – a „jazz, hard-rock, heavy metal” – magyar népzene is olykor belekeverve.

Hasonló nyelvkeveredést és nyelvi átvételeket tapasztalhatunk a közgazdaságban, a politikában és a mindennapi életben, mikor egymással beszélgetünk. Így, ha jól szeretnénk „menedzselni” (to manage) a „marketingkampányunkat” (marketing campaign), akkor biztosan a „Bridge Budapest Startup vállalkozáshoz” (Budapest hídja a kezdő vállalkozások számára) kell forduljunk. Akkor kommunikációs átverés vagy „trükközés” (tricks) nélkül valószínűleg mi is hozzájárulhatunk a gazdaság egészséges „feltuningozásához” (fine tuning). Eredményünket ekkor kicsinek-nagynak hirdethetjük „Samsung Galaxy Grand Prime bluetooth hangszóróval.”

Az amerikai elnökválasztást közelről követő ismerőseim úgy látják, hogy ezen a téren mérhetetlen lehetősége van a „kommunikációs trükközésnek”, hogy a „ménusztrim politikában” (mainstream politics) hatásosan befolyásolhassák a közvéleményt, és vizibilitással (visibility) lássák el saját elnökjelöltjüket. Itt azért ügyelni kell arra, hogy a választásokat ellenőrző monitoringbizottság (monitoring committee) ne vegye észre az átveréseket és az esetleges csalást. Itt a „fekt-csekk” (fact-check) olykor, ritka esetben a legpofátlanabb lóditásoknak ezzel útjába állhat.

Próbáltam a lopakodó nyelvrontást „ród só” (road show) keretében összegezni. Megpróbáltam „megfelelni”, de nem a teljesség igényével, a közbeszédre gyakorolt hatásáról. Itt csak azokra a torzulásokra utalok röviden, amelyek nagyon elfogadottak a közbeszédben, mint a szia (see you), heló (hello), szekszis (sexi), sztár (star), celeb (celebrity) és klimaxsz (climax). Évekig vitatkoztam rokonaimmal, hogy a két egyszerű üdvözlő köszöntés angol eredetű és nem ősmagyar. Még ma is hajthatatlanok meggyőződésükben, mondván, hogy az előbbi igenis 100%-ban magyar kiejthetőségében, míg magyarul a heló a búcsúzást jelenti és nem a találkozás örömét. Csodálatos nyelvészeti meglátások ezek. A sztár és celeb szavakról viszont ők is hajlandóak bevallani, hogy ezek Hollywood importszavai, de emlékeztetnek, hogy ott is sok volt a magyar befolyás, igaz ugyan, hogy ennek vajmi kevés köze van a jelen kérdéshez. A szekszis kifejezésre nem találok előnyösnek a „dögös” fordításunkat, elvégre sokkal kifejezőbb a hamvas vagy vérmes kifejezésünk.

Utoljára pedig jön a klimax (climax),

ami magyarul nem az orgazmus csúcspontját jelenti, hanem a nők változó koraal járó kihívásait. Ezek szerint magyarul férfiaknak nem lehet klimaxuk, csak angolul.

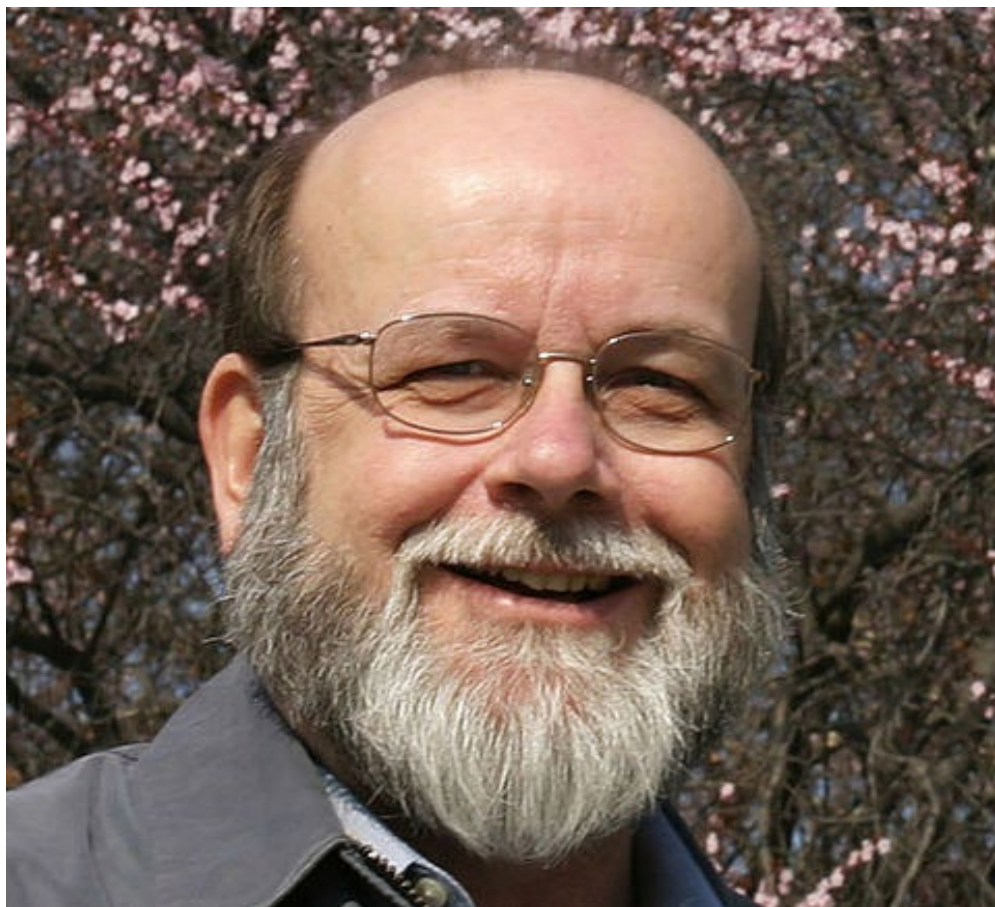
Ezekkel elérkeztem a „WOW-moment”-hez (NACSAK vagy EJHA pillanathoz), és felteszem a kérdést: mitévők legyünk egy ilyen áldatlan kihívással szemben, melynek mindennapi áldozati báránya lelkünk tükre: édes anyanyelvünk!

Elsősorban mindannyiunknak ez személyes kihívást jelent. Tudatosan kell használnunk anyanyelvünket, és kigyomlálni beszédünköl az idegen szavakat és kifejezéseket. Ezt közösségi szinten is kell szorgalmazzuk példaadással. Oda kell figyeljünk, ki kell tudjuk irtani ezt a KORRUPCIÓT is. És ez benne van a mi képességeinkben is. Erröl mi is tehetünk, nem kell felső hatalomra támaszkodjunk vagy hivatkozzunk, hogy nyelvvédők lehessünk!

MOLNÁR PÁL

SZERB ANTAL UTAS-REGÉNYE KALIFORNIAI HOLDFÉNYBEN

A közelmúltban jelent meg Szerb Antal „Utas és holdvilág” című regényének fordítása a londoni Alma Classics kiadónál. A művet Czipott Péter Balassi-érmes műfordító ültette át angol nyelvre „Journey by Moonlight” cím alatt, azaz ugyanazzal a címmel, amelyet a régibb Len Rix-fordítás alkalmazott. Czipott Péternek tett föl kérdéseket a Présház Hírportál.

Czipott Péter

– *Mester, Szerb Antal eme titokzatos – néhol ezotériába hajló – regénye izgalmas, ám a mai világhoz képest meglehetősen békés korszakban játszódik. Önnek mi adott késztetést, hogy egy újabb angol fordítást készítsen a remekműről?*

– Tényleg olyan békés korban játszódik? Mi is történt 1937-ben? Nézzük meg... A spanyol polgári háború, amit a két totalitárius rendszer, a náci és a bolsevista hadi laboratóriumnak ki is használt, zajlott; sok tízezrek estek el csatákban és mészárlásokban. A moszkvai perek és tisztogatások folytak, és több százezer kulákot, másokat kivégeztek, és még többet a Gulagra küldtek. A Gestapo rengeteg embert letartózott, közöttük Martin Niemöller evangélikus lelkészt. Japán megszállta Kínát, így elkezdődött Ázsiában a második világháború; decemberben elkezdődtek a nanking-i mészárlások, amelyben több mint 300 ezer ember elpusztult. A Dominikai Köztársaság katonái több ezer haiti embert lemészároltak. Lényegesen több ember halt rémhálált 1937-ben, mint az idén... A világlakosság százalékaként rengeteggel többen haltak meg akkor, mint most. A jelen problémái a 60 milliónál több menekült, illetve migráns, egyben hazátlannak mondható, ami 1937-ben nem volt (még) olyan probléma. De erről ennyit...

A Szerb Antal iránti késztetésem, hogy őszintén mondjam, nem belülről jött, hanem kívülről: az angol kiadó, az Alma Classics, amely néhány évvel ezelőtt kiadta a Márai-versfordítás-kötetet, amelyet John Ridlanddel készítettem, 2014-ben küldött nekem egy váratlan e-mailt. Azt írta, hogy úgy véli, hogy a létező *Utas*-fordítás nem egészen kielégítő: érdekelné-e engem egy új fordítás elkészítésének feladata? Én nem ismertem személyesen Len Rix fordítását (és mai napig sem olvastam el: nem akartam, hogy legyen egyáltalán valamilyen gyanú egyfajta befolyásról), ám már régebben elolvastam a VII. Olivért az ő fordításában, és az nagyon tetszett nekem. A kiadóm azt mondta, hogy mégis készítek egy próbafordítást, egy tucatnyi oldalt, és ő majd összehasonlítja. Meg is csináltam, elküldtem, és pár napra rá a kiadóm izgatottan hívott skype-on, s mondta, hogy szerinte határozottan spontánabbnak, élénkebbnek hat az én fordításom. Mondhatom, meg voltam lepve, mivel arra voltam teljes lelki nyugalommal fölkészülve, hogy azt mondja majd, nincs sok különbség a két fordítás között, köszöni szépen, de nem kell... Ám kellett, s így jött létre a szerződésünk.

Tehát akkor komolyan belekezdtem a fordításba, és közben teljesen – és boldogan – belemerültem a Szerb-regény világának minden részletébe; a próza zseniális líraiságától el voltam (és vagyok) bűvölve. Nem tudom, hányszor olvastam át felváltva eredetiben és fordításomban, és még mindig minden alkalommal többet veszek észre benne: mind az írás, mind a lélektan, mind a társadalomtudomány, mind a regényszerkezet tekintetében. Egyetlen szöveg az egész! Majdnem minden szó valamilyen fontos tartalmi vagy esztétikai fonálhoz tartozik, amely átfut az egészen.

Hogy a kiadómnak igaza volt-e, hogy van-e hely az angol nyelvű piacon három fordításnak (mert az irodalmár és floridai egyetemi tanár, Hargitai Péter készítette az első fordítást, *Traveller and the Moonlight* cím alatt)... hát ezt majd idővel megtudjuk. Ugyanígy, csak idővel fog kiderülni, hogy megérdemlem-e a „Mester” megszólítást!

– Ön Kaliforniában él, a művet Londonban adta ki, vélhetően Budapesten is kapható. Miből gondolja, hogy a regény globális érték, melyet lehetőleg a teljes földgolyón hozzáférhetővé kell tenni?

– Ezt a kérdést több szempontból lehet értelmezni. Irodalmat fordítani általában értékes, mert evvel lehetővé válik, hogy az olvasók beláthassanak mások életébe, kultúrájába. Hogy Szerbnek e regénye globális érték, az szerintem vitathatatlan: a zseniális írói képességnek egy ragyogó példája, és igen meggyőző és megható feldolgozása a nosztalgia témájának, illetve a konformizálódás problémáinak. Persze, az ember reméli, hogy a próza szépsége valahogy kitetszik, még ha csak halványan is, a műfordításból! De ezért hasznos a többszörös fordítás, mivel mindegyik fordító más megvilágításban mutatja a művet a vendégnyelvben.

– *Fedezd föl saját kultúrád! – hangzik az európai Balassi-folyamat jelmondata. Egy magyarnak, aki magas szinten tud angolul, miért érdemes ezen a világnyelven is elolvasnia – s ezáltal kicsit másképp fölfedeznie – a magyar író regényét?*

– Hát a regény fordítása legelső sorban angol nyelvű olvasóknak van kiadva, hogy ők is felfedezhessék ezt a remekművet. A magyar olvasó él avval az óriási előnnyel, hogy Szerb eredetijét teljes megértéssel tudja olvasni. Ha jól tud angolul, akkor többek között érdekesnek találhatja felfedezni, hogy a fordító hol, hogyan és mint fordított az eredetin, akár hibából, akár szándékból – például hogyha egy magyar közmondást helyettesített egy ismert, hasonló értelmű angol közmondással. Vagy inkább azért lehet érdemes magyarnak fordításban olvasni magyar műveket, hogy láthassa, hogyan állítják be a magyar kultúrát idegen nyelvben. De ez a kérdés már inkább olyan elméleti területekre mutat, ahol én mint egyszerű gyakorló műfordító kevésbé vagyok jártas, mint például a néhai nagy irodalmár, irodalomtörténész és műfordításelmélet-kutató, Szegedy-Maszák Mihály.

Megjegyzés: Az írást a prësház.eu honlap engedélyével vettük át.

MÉSZÁROS MÁRTON

NÁDASDY BORBÁLA

Erős páncél a nyelv

Nádasdy Borbála grófnő 1956 után hagyta el Magyarországot. Bécsben filmszínésznő, Franciaországban balettmester lett. Életrajzi ihletésű könyvei népszerűek, a memoárirodalom terén nyújtott teljesítményéért megkapta a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét. Ötvennyolc év után költözött vissza hazájába. Úgy látja, az ember leginkább az anyanyelvével tudja felvértetni magát az emigrációban. Sokan úgy tesznek, mintha elfelejtenék anyanyelvünket, akcentusokat vesznek fel, de Nádasdy szerint ez a korlátozott szellemi tőkéből fakad. Az író az is elmondta, számára az éneklés volt a legjobb fegyver a nyelvfelejtés ellen.

Nádasdy Borbála. Kép: Mészáros Márton

Talán merész nyitókérdés, de egyből felteszem: mit jelentett Önnek a fél évszázados emigrációban a magyar nyelv?

Ha az ember elhagyja az országot, ahol születik, talán a nyelvvel tud leginkább védekezni a szomorúság ellen. Amikor 1957-ben itthagytam Magyarországot, és Bécsbe vitt az utam, megtartottam és onnantól végig gyakoroltam az anyanyelvemet. Persze, meg kell tanulni a befogadó ország nyelvét, de nem pusztán az a beilleszkedés alapja. Ha csak az új nyelvre koncentrálni, nem biztos, hogy tökéletesen megtanulja, viszont az szinte garantált, hogy az anyanyelvét elfelejti. Egyébként, ha nem emigráns az ember, a nyelv akkor is nagyon segít a megmaradásban. Talán erre a mi nyelvünk a legjobb példa, hiszen különleges nyelvünk van. Azt vallom, vannak olyan kifejezések, gondolatok, amelyet egy magyar csak az anyanyelvén képes megfogalmazni és átadni. Amikor nehéz óráim voltak, a magyar irodalomhoz folyamodtam. Ha kezembe vettem egy magyar könyvet – legyen az Jókai-regény vagy Arany János-költemény –, akkor abban mindig vigaszt találtam. Annyira gazdag a magyar irodalom, hogy az olvasó ezáltal szinte teljesen felvérteztetik. Erős páncél a nyelv, az irodalom. Persze, sokszor tapasztaltam külföldön, hogy rövidebb-huzamosabb ideje ott élő külföldiek erős akcentussal beszéltek. Ezt mindig szóvá is tettem, mert nem lehet igaz. Vannak, akik megjártsszák három hónap után...

Ez nyilvánvalóan divatjelenség, de mi húzódhat meg mögötte?

Egész egyszerűen: a butaság. A korlátozott szellemi tőke. Ezek az emberek szerepet akarnak játszani. Ahogy mondani szokás, messziről jött ember bármit mondhat, messze van Moszkva, a cár is messze lakik. Tehát nem lehet ellenőrizni, hogy az, amit tartanak magukról, mennyiben felel a valóságnak. Mi magyarok sokszor Nyugat-imádók voltunk és vagyunk is. Azt gondoljuk, ott gyökerezik az igazi kultúra. Azok, akik mindenféle akcentusokat vesznek fel maguknak, miközben az anyanyelvüket elfelejtik, azt hihetik magukról, istenadta nagy kultúremberek. Pedig ez nincs így. Néha előfordul, hogy rászólok az ilyen nyelvhasználókra. Nem önfényezésnek szánom, de én mégiscsak példa vagyok a jelenség ellenkezőjére. Előadásaimmal, öt kötetemmel járom az országot. Az egyik könyvtárban meg is kérdezték tőlem, hogyan létezik az, hogy ilyen szépen bírom a magyart. Nevetve válaszoltam, hogy az nem létezik, hanem ez így van. Mármint az anyanyelvi tudásom.

Mégis sokszor elmondja, Ön azért más nyelvet beszél, mint amit a jelenkori átlagos magyar nyelvhasználó.

Na igen, ezt így gondolom. De nyilván ennek oka lehet az is, hogy ötvennyolc év után – másfél évvel ezelőtt – költöztem vissza Magyarországra. Aztán ott van a szleng is. 1956 előtt mi is beszéltünk szlenget, de nem ilyen szinten. Az akkori nyelvet inkább jampecnek mondtuk, szerintem például a szia, a cucc, a menő onnan maradt. Amiket végképp nem bírok, azok az angolból, franciából, németből meghonosodott szavaink. Miért mondjuk azt a kép helyett, hogy imázs vagy imidzs, miért hívjuk a tervet projektnek, a paramnéziát déja vunak? Minden alkalmazott szónak lenne magyar megfelelője...

Visszatérve az emigráció nyelvhasználatára: Kárpáti Tamás, a Premier művészeti magazin főszerkesztője a napokban említette, hogy melbourne-i látogatása során azt figyelte meg,

a helyi magyar közösség tagjai egymás közt a „6-3-at” beszélik. Vagyis hat szó magyarul, három angolul. Ön mit tapasztalt ausztriai és franciaországi éveit alatt?

Azt, hogy minden az egyénektől függ. Franciaországban voltak különböző szervezetek, többek között kisebbségi jogvédelemmel foglalkozók. Azoknak a tagjai nem keverték a nyelvet, de a párizsi katolikus missziónál akadtak idős emigránsok, akik már huzamosabb ideje éltek a francia fővárosban. Ők valamennyire keverték a nyelveket. Nagyon érdekes, hogy leginkább a befogadó országba beilleszkedett értelmiségi réteg vegyítette kicsit a magyart a franciával. Nálunk nagy ritkaságnak számított az, ha összejöttünk, mert meg kell hagyni, a franciaországi magyar emigráció nem túlzottan járt össze. Viszont ilyen alkalmakkor nem volt jellemző az, hogy franciául vagy félig franciául, félig magyarul beszéljünk. Egyébként, ha már a kinti szerveződések szövegét hoztam, elmondanám, hogy volt egy bizottságunk, amely eltökölte, hogy megmutatja a franciáknak, mi is a magyar kultúra, de még az erdélyi, felvidéki kisebbségi létet is felvillantottuk nekik tematikus programokkal, vendégekkel, kirándulásokkal.

Esetleg le tudja bontani társadalmi rétegekre, melyek azok a csoportok, amelyek megőrizték magyartudásukat?

Nem hinném. De ismertem egy magyar operettdívat, Münchenben találkoztam vele. Ott németül énekelte a Csárdáskirálynőt, és azt mondta, magyarul már el is felejtette a szöveget, holott az a magyar Kálmán Imre műve. Talán meglepő lehet, de az arisztokrata köröket kevésbé ismertem, de ők rendkívül szépen megőrizték a magyart, még akkor is, ha némelyik raccsolt egy kicsit. (Nevet.) A Széchenyiek és a Károlyiak négy-öt nyelvet beszéltek, de a magyart holtukig nem feledték. Emlékszem arra, hogy a férjemmel, Jeannel Bécs mellett voltunk egy arisztokratatalálkozón. Jean csak franciául beszélt. Ezen az összejövetelen a magyar arisztokraták pedig magyarul társalogtak. Amikor beléptünk, a háziasszony köszöntött, bemutatott minket, majd azt mondta, innentől legyen a francia a társalgás nyelve, mert az úr nem beszél más nyelven. Onnantól a másik szobában, még egymás között is franciául beszéltek a vendégek. Apponyi, aki már gyermekként elsajátította a nyugat-európai nyelveket, például öt nyelven mondta el a védőbeszédét a trianoni egyezmény aláírása előtt. Na, ez a hihetetlen európai szellemű kultúra teljességgel pótolhatatlan a mai Magyarországról.

Mert úgy látja, az a nyelvtudás, amit ma sajátít el egy külföldre szakadt, ott munkát vállaló magyar, nem elégséges?

Úgy hiszem, leszámítva a kivételeket, a többség csak felületesen tanulja meg az idegen nyelveket. Olyan szinten, amely létszükséges. De az említett arisztokraták magas műveltségről, komoly politikáról, elvont dolgokról is folyékonyan, nagy szókinccsel tudtak értekezni azokon a nyelveken, amelyeket sajátjuk mellett elsajátítottak.

A férje, a tavaly elhunyt Jean Poyeton mindig támogatta hazafias érzelmeit. Két évvel ezelőtt még arra is vállalkozott, hogy Veszprémbe költözzön Önnel, s amikor utoljára jártam Önöknél, éppen Márait olvasott franciául. Mennyire jellemző ez a befogadó attitűd a franciákra?

A fiatalok mindig nyitottak, de Jean generációja, az 1930-as évek első felében születettek kevésbé voltak toleránsak. A német az ellenség, az angol az „örökölt ellenfél” képét testesítette meg számukra. Jean azonban nem volt olyan, mint sokan a korosztályából. Az

én magyarságomat mindig szerette, és többször elmondta, habár nem érti a nyelvünket, valamennyire magyarnak érzi magát. Ezt őszintén gondolta. Volt úgy, hogy azt kérte, ne fordítsak társaságban, mert az nekem plusz figyelem. Így viszont még inkább szemléltetővé válhatott a kommunikációnak: a gesztusok, a mimika, a testtartás révén sokkalta jobban megismerhette egy-egy partner egyéniségét.

Azokban az időkben, amikor Franciaországba került, magyar származású írók kezdték el meghódítani a francia irodalmat: Kriszta Arnóthy, Ferdinandy György, Ágota Kristóf vált sikeressé. Mennyire voltak az említett szerzők népszerűek Párizsban?

Ismertek voltak, de tegyük hozzá, franciául írtak. Csúnyán hangzik, de azért számított, hogy milyen társadalmi – értelmiségi – körökbe vágódtak be. A franciák inkább a latin-amerikai, a spanyol, az afrikai kultúrát szeretik, Közép-Kelet-Európából pedig Kundera volt az isten. Azt hiszem, az irodalomban is voltak tabutémák, amikről nem igazán lehetett beszélni. Persze, a felsorolt szerzők befutottak, díjakat kaptak, de azért a francia mégiscsak szereti éreztetni, hogy a vezető szerep az övé – irodalomban, filmben, képzőművészetben, minden esetben. Hogy jót is mondjak: a magyar zenét igencsak nagyra tartják. Amikor Kocsis Zoltán elhunyt, a Le Monde mellett az összes napilap hasábkot írt a zongoraművészről. Ez a franciáknál nagyon nagy szó!

Mi a tartózkodásuk oka?

Nehéz megérteniük azt, amit egy magyar gondol. 2008 óta jelennek meg a regényeim, amelyek az életemről szólnak. Több francia kiadóval is beszéltem, de mindegyik azt mondja, hogy egy ilyen könyvet nem lehet franciára fordítani, mert minden oldalhoz legalább négy-öt magyarázat kellene. Egyébként, amikor Párizsba kerültem az első férjemmel, aki fényképész volt, elkísértem őt egy riportra Gérard Philipe-hez, a nagy színészhez. Szép, egyszerű lakásban lakott, mindenütt könyvek voltak. Amikor a férjem elmondta neki, hogy magyar vagyok, és színésznőként dolgozom, azt mondta, van neki egy József Attila-kötete, meg egy Ady-gyűjteménye is. Azon a gyönyörű hangján fel is olvasta nekem Adyt franciául. Tőle tudtam meg, hogy Párizsban van egy József Attila utca, az Odeon Színház mellett pedig Ady-emléktábla áll.

És Ön olvasott magyar szerzőket az emigrációban?

Igen, de tudja, a beilleszkedéshez a régi szerzők, nem az újak segítettek. A nekem „moderneknek” számítók közül Radnóti és Szabó Lőrinc műveit forgattam. Wass Albertet is nagyon szerettem, regényei mellett gyönyörű költeményeket írt. A Kard és kasza című kötetét nagyon becsülöm, mert nemcsak nagyon szép, nagyon igaz is. Májairól is tudtunk, őt is olvastuk. A páratlan nyelvezet, helytállás és a tragikus végkifejlet közös volt ezekben az írókban.

Mit tett a nyelvélejtés ellen? Örökösen tanulni kell, szótárt elővenni?

Énekelni kell. Egész egyszerű dalokat, amik visszajönnek az ember emlékezetébe. Azok sokat segítenek. Egy régi magyar táncdal butuska szöveggel éppen olyan sokat jelentett nekem, mint egy népdal.

Megjegyzés: Az interjú rövidített változata megjelent az Édes Anyanyelvünk 2017/1., februári számában is. (A szerk.)

BALÁZS GÉZA

KICSERVENÜLVE

Beszélgetés Tőzsér Árpáddal

Tőzsér Árpád

Néhány éve egy tájnyelvi vetélkedőn ismerkedtünk meg. Akkor megmutattad A kódváltás pragmatikája című versedet. Ebben egy eladólány mesél aggasztóan kevert szlovák-magyar nyelven. A versen kívül hogyan látod a szlovákiai magyarság nyelvének jövőjét?

– Sajnos, azt kell mondjam, a felvidéki (a későbbi szlovákiai) magyarság nyelve mindig is labilisabb, képlékenyebb volt, mint a más magyar nyelvterületeké. Az okok felderítése külön kutatásokat igényelne. Én itt csak kapásból vetem föl a szláv őslakosság és a honfoglaló magyarság későbbi, sok évszázados nyelvi szimbiózisát. S hogy akár azt is mond-

hatnánk, az északi nyelvhatárainkon az ilyenfajta nyelvi együttélés, összefonódás még a mai napig is tart. Csak most már nem a magyar többség asszimilálja a szláv kisebbséget, hanem fordítva. S a felvidéki (szlovákiai) magyar etnikum ilyen szempontból per pillanat a „legveszélyeztetettebb” magyar nyelvterület.

Mi ihlette a verset? (2002-ben az Élet és Irodalomban jelent meg először.)

– 2002-ig a pozsonyi magyar nyelvi és irodalmi tanszéken régi magyar irodalmat tanítottam. Lanstyák István nyelvész kollégám hívta föl a figyelmemet az egyik hallgatónk nyelvészeti tárgyú szakdolgozatára, amelynek pontosan az volt a címe, mint az én későbbi versemnek: A kódváltás pragmatikája, illetve fordítva az én későbbi versem ennek a szakdolgozatnak a címét vette kölcsön. Magát a szöveget úgy képzeltem el, mint a szakdolgozat kiragadott részét, s valóban meglepően kevés beavatkozással, stilizációval megoldható volt a tranzakció. Az egész kvázi „alkotási folyamat” arra is példa lehetne, hogy az olvasói elvárás maga is alkotó mozzanat: ha egy kommunikációs szöveg bármely részét vesszük ki, tördelem, s hogy úgy mondjam, versként adom el, az adott szöveget az olvasó maga alakítja verssé, ruházza fel lírai jelentésekkel. A „beavatatlan” (csak magyar nyelvű) olvasóra nem tudom, hogyan hat a makaróni nyelvű A kódváltás pragmatikája, engem a címben jelzett sajnálatos problémán túl az a kíváncsiság is vezérelt, hogy hol a határ, a nyelvi kreolizáció során mikor billen át az alapnyelv az értelmezhetetlenségbe, s meddig szolgálják az idegen nyelvű betétek a jótékony és szükséges lírai homályt, többértelműséget.

Van-e helye, létjogosultsága az önálló szlovákiai magyar nyelvnek? És önálló szlovákiai magyar irodalomnak?

– Mindkét kérdésre kategorikus nem a válaszom. Pontosabban az egyik nem a másiktól következik: ha nincs önálló szlovákiai magyar nyelv, nem lehetséges önálló szlovákiai magyar irodalom sem. Az irodalom ugyanis nem a különböző állami formációk, hanem a nyelv függvénye. Ha holnapután Kínához csatolnak bennünket, attól az irodalmunk még nem lesz kínai. (Elnézést az abszurd példáért!) Az előbb, a bevezető kérdésre válaszolva a felvidéki (szlovákiai) magyarság nyelvének csak szókincsbeli labilitására céloztam, a nyelvi különfejlődés, azt hiszem, egyelőre még nem fenyeget bennünket. Fábry Zoltán annak idején egyik cikkében a „kicservenülve” (kivörösödve) furcsa szóalakon szörnyülködött (a losonci vonaton hallotta), én az ilyen, szókincsbeli átvételektől még nem esnék kétségbe. A kutatók azt állítják, hogy tőszavainknak majdnem pontosan annyi százaléka szláv (kb. 10%), amennyi finnugor, s ettől a magyar nyelv még magyar nyelv maradt. A „kicservenülve” csak első látásra nyelvi szörnyszülött, ha jobban megnézzük, láthatjuk, hogy a grammatikája, szerkezete teljességgel magyar. Önálló szlovákiai magyar nyelv (és magyar irodalom) tehát egyelőre nincs, és egyhamar nem is lesz.

Látsz-e különbséget kétnyelvűség és kevertnyelvűség között?

– Persze. Például a kevert nyelvű beszélő nem mindig kétnyelvű. A kevésbé művelt rétegek általában még mindig egynyelvűek, csak magyarul beszélnek, s az idegen (esetünkben szlovák) nyelvből átvett kifejezésekről („tyepláky”, „malinovka” stb.) többnyire nem is sejtik, vagy legalábbis nem érdekli őket, hogy az idegen: a magyar toldalékolás, a magyar

nyelvi szerkezetek, szokások szerint használják őket. A kétnyelvűeknek vagy a magyar nyelvük gyengébb vagy a szlovák, s a gyengébb nyelvük egyúttal kevert is. S a legkevésbé népes a magyarul is, szlovákul is a köznyelvet használók, szabatosan beszélők csoportja. Ez utóbbiak főleg főiskolát, egyetemet végzett értelmiségiek, de sajnos, közöttük is nagy a magyar anyanyelvüket már csak konyhanyelvi szinten beszélők száma.

Mi az ideális kapcsolat a határon túli magyar nyelvváltozatok és a magyarországi köznyelv között?

– Az ideális az volna, ha a szlovákiai magyarság egésze eljutna a kétnyelvűség (úgy emlékszem, Lanstyák Pista így fordította a diglossia kifejezést magyarra; diglossia: két nyelvváltozat használata egy nyelven belül) állapotába, azaz otthon, regionális közösségében mindenki az ott használt, akár kevert nyelvet beszélné, de a közéletben, s főleg Magyarországon a mindenki számára érthető magyar köznyelvi formát használná. De azt hiszem, ezt az egész nyelvi közösségtől elvárni illuzórikus dolog, az értelmiségtől és a politikusoktól viszont az egyetemes magyar standardot joggal megkövetelhetjük, és meg is követeljük.

Hogyan kapcsolható ehhez a kérdéshez a tájnyelv? Például a szlovákiai magyar falvak tájnyelve? Fennmarad? Elpusztul? Megváltozik?

– Ha jól sejtem, a tájnyelv is a kétnyelvűség kategóriájába tartozik. Csakhogy a tájnyelv használói már maguk is érzik, sőt tudják, hogy a városban, hivatalokban, szóval a közéletben ajánlatos nem tájszólásban beszélniük, mert egyébként kimosolyogják őket, esetleg meg sem értik, mit mondanak. Következésképpen Magyarországon már alig hallani tájszólást, s a határon túl is ritkán. A dialektusok sorsa tehát, akármennyire is sajnáljuk, meg van pecsételve. Egyetlen tájnyelv van, amely még makacsul tartja magát, s ez a Felvidék tulajdonképpen magyar nyelve, a palóc idióma. (S a tájnak azért ez a „tulajdonképpen” nyelve, mert a ma szintén Szlovákiához tartozó Csallóköz és a Bodroghöz sátságja sosem volt Felvidék, csak azóta számítjuk oda ezeket a régiókat is, tévesen, mióta Szlovákia mint hivatalos államalakulat létezik.) A palóc nyelvnek főleg a hangtana még szinte eredeti formájában él és virul, annyira, hogy a rádióban vagy tévében még a palóc származású írók és politikusok nyelvét is első hallásra azonosítani tudjuk. Úgy tűnik, nincs az a civilizációs globalizmus, amely a palóc illabiális á-t és ë-t vagy mondjuk a hosszú, labiális á-t „integrálni” képes. A szókincsbeli sajátosságok viszont már ott is pusztulóban vannak.

Eddig főleg a szlovákiai magyar nyelvi helyzetről kérdeztelek. De pontos rálátásod van az összmagyar nyelvre is. Milyennek látod a budapestiek nyelvét, milyennek látod a magyar nyelv jövőjét?

– Ilyen vonatkozásban hadd szóljak inkább csak az írók nyelvéről. Állítólag V. Károly mondogatta, hogy Istenhez spanyolul szól, a nőkhöz olaszul, a férfiakhoz franciául, s a lovához németül... Egykor a Habsburg Magyarországon ezt valamelyik magyar főúr úgy aktualizálta, hogy ő csak a lovaihoz szól magyarul. Teller Ede viszont már azt vallotta, hogy tudományos sikereit a logikafejlesztő magyar nyelvnek köszönheti, egyébként „csak közepes középiskolai tanár” lett volna belőle. A magyar nyelv kétszáz év alatt a lovak nyelvéből a tudományok nyelvévé lett. A jelenkori legjobb magyar irodalom, Kertész Imre esszéi,

Esterházy Péter, Nádas Péter regényei, Tandori Dezső versei, már ezen a nyelven szólnak. Azt hiszem, valóban van a magyar nyelvben valami felfedező, valami fokozott gondolkodásra készítő elem. Magyarul nem kezdhetek úgy el egy mondatot, hogy ne legyek tisztában a mondat végével is. Azaz magyarul, hogy úgy mondjam, csak előre, hátra, jobbra, balra nézve, a sakktábla (értsd: a lét) valamennyi kockájában egyszerre gondolkodva lehet beszélni. A szláv nyelvek (anyanyelvemen kívül leginkább ezeket ismerem) megengedik a tempós, ráérős gondolodást, végtelen mellérendeléseikkel és genitívuszos szókapcsolásaikkal fokozatosan fedezik föl a vizsgálandó tárgyat, ezzel szemben a magyar mondat kockáztat: pillanatok alatt készen van a feltérképezendő valóság rész modelljével, s mint valami varsát, kiveti. S aztán persze vagy fog valamit, vagy nem, de az már más kérdés. Szóval magyar nyelven nem lehet lazálni. Illetve lehet, de nem érdemes. (Lásd a magyar irodalom locsogó és vulgáris részét!) S még valamit, ha már az „összmagyar nyelvet” a határon túlról kell szemlélnem! Veres Péter annak idején, az osztrák-magyar közös hadsereg katonájaként jegyezte meg szorongva, hogy itt (a hadseregben) mindenki (minden nemzetiség) beszél mindenki nyelvén, csak a magyar katona nem beszél a sajátján kívül semmilyen nyelven: ki van zárva a közös kommunikációból. A helyzet azóta szinte semmit sem változott. Pontosabban csak annyit változott, hogy az ún. határon túli magyarok megtanulták a többségük nyelvét. Az „anyaországiaknak” ezt nem fumigálni, hanem kihasználni kellene: a „határon túliak” segítségével nekik is meg kellene tanulniuk a szomszédnépek nyelvét. Hogy szűnjön a magányérzésük.

Tőzsér Árpád

A kódváltás pragmatikája
(Példaszöveg egy szakdolgozatból)

*Az adatközlő elárúsítónő
egy használtruha-boltban.*

Andi én majdnem majdnem röhögtem
tisztára izé počkajte! mondom
itt van a próba... kabinka tudod
ott próbált előttünk a čo keď sme na pláži
csak hogy ez nem pláž őneki mindegy
tisztára psycho volt mindene látszott

Hát egyszer látom egy partiban megismert
odaült hozzám do frasa! jól kifogtam
úgy hívták képzeld hogy „jógyerek”
így magyarul ő meg nem is értette
nem paszolt hozzá mindig a dekoltom nézte
úrsten mondom ez olyan úchylák

Nekem nyáron itt izé no stehná
marha jó izmos volt a biciklitől
furt fogdozni akarta izé a combom
(nekem így nem jó hogy „combom”
a comb az nálunk csirkecomb tudod
a stehna az olyan... szuper totál)

Nem hagytam tapizni nesar sa! montam
azt hitte azér nevetek mert tetszik
én meg furt a boxerkyt láttam rajta
amit ott vett a mi sekácunkban
csak fogdozott az asztal alatt
máš fantastické stehná mondta

*Névjegy: 1935. október 6-án születtem, a szülőfalumról, Gömörpéterfaláról a palóc
fáma azt tartja, hogy a „világ közepe”. A valóságban inkább a világ vége, onnan
ugyanis már sehová sem vezet út. Zártsága miatt nyelve archaikus, folklórban gazdag.
Talán ez a nyelv tett költővé, ha állíthatja magáról bárki is, hogy költő. 1963-ban jelent
meg első, s most, 2016-ban (ezidő szerint) az utolsó verskötetem. Szerkesztőként, egye-
temi oktatóként az irodalom történetével és elméletével is sokat foglalkoztam, ennek
megfelelően írtam és írok irodalomtörténet tanulmányokat és kritikákat is.*

*Megjegyzés: Az interjú rövidített változata megjelent az Édes Anyanyelvünk 2016.
októberi számában is.*

MÉSZÁROS MÁRTON

„MI VAGYUNK A NYELV ŐRZŐI”

Beszélgetés Nemere Istvánnal

Nemere István író töretlen alkotókedvvel dolgozik, jelenleg – más művek mellett – a 11. században játszódó történelmi trilógiáját írja. Szerinte az ember csak anyanyelvén válhat nagy íróvá, és bosszantja, hogy sok közszereplő hibásan használja a nyelvet, amelyet egyszerre tekint ellenfélnek s barátának.

Nemere István. Kép: Szöllősi Mátyás

– Hamarosan 72. születésnapját ünnepli, első regénye pedig negyvenkét éve jelent meg. Mi az, amit az évek során megfellebbezhetetlenül megtanult az írásról és a nyelvről, az író legfontosabb alkotótársáról?

– Egy dolgot biztosan megtanultam: nagyon fontos a nyelv, s még fontosabb az anyanyelv. Más nyelveket, amelyeket felnőttként tanultam meg, nem tudok olyan jól használni, mint a magyart. Persze nem esem abba a hibába, hogy a magyart különleges, más nyelvek felett álló, rendkívüli jelenségnek képzeljem. Ilyesmit kizárólag azok állítanak, akik csak magyarul tudnak. Megtanultam, hogy a szó olyan, mint a kés. Sok célra lehet remekül

használni, de szűrni, vágni is lehet vele. Az biztos, hogy nyelv nélkül, szavak nélkül nem lenne sem író, sem olvasó, sem irodalom. Ilyen értelemben a nyelv nem is eszköz, hanem maga az írói mindenség. Nekem a nyelv egyfelől lebirkózkodó ellenfél, akivel napról napra meg kell vívnom, ugyanakkor a legjobb barát is, akire mindig támaszkodhatok.

– *Ugyanazzal a lelkesedéssel dolgozik, mint ifjúkorában?*

– Sőt, nagyobb a lelkesedés. Lassan fél évszázada írok, minden nap egy másik oldalról rohamozom meg a nyelvet, tépek ki belőle darabokat magamnak, vagyis az olvasóknak. A lelkesedésemet csak növelte ez az ötven év, hiszen nyelvünknek egyre újabb mélységeit ismerhettem meg. Különösen mostanában, amikor már a második trilógiámat írom, amely a 11. században játszódik. Itt már nemcsak a mai nyelvvel kell küzdeni, hanem a régivel is.

– *A közelmúltban jelent meg 670. regénye, ami arra utal, elképesztően termékeny szerző. Azok, akik nem szívlelik munkásságát, éppen azt hozzák fel Ön ellen, hogy ennyi művet képtelenség egy életút alatt megírni.*

– Szívem szerint, legszívesebben erre dacosan azt felelném: azért is bizonyítom, hogy mindez lehetséges! Sőt, remélem, ez még nem a pályám vége. Persze nem szeretnék azokkal vitatkozni, akik az egész tevékenységemben csakis a mennyiséget látják. Éppen ideje lenne már, hogy valakik, valahol, valamilyen fórumon legalább néhány könyvem tartalmát elemezzék. Erre eddig csak külföldön volt példa: 2012-ben egy cseh nemzetközi fórum egész napot szentelt egyetlen könyvemnek, a Terrának. Ott én is tarthattam előadást a saját művemről, amelyet utána mások alaposan kiveséztek. Az egyik előadó arra a belátásra jutott, hogy én voltam az egyik első környezetvédő. Visszatérve a kérdésre, újfent szeretném hangsúlyozni, hogy nem a mennyiség a döntő. Teljesen mindegy, hogy lassan vagy gyorsan írunk. A lényeg az, hogy jó-e az, amit írunk, vagy sem.

– *Nem bántja, hogy a tudományos közvélemény szabályosan lenézi, ellenzi ismeretterjesztő jelleggel írt műveit?*

– Azt hiszem, az idézett nézet azokból az időkből maradt fenn, amikor a tudományos szcéná a kommunista pártállam kiszolgálója volt. Az akkori témáim – főleg a Titkok Könyvei-sorozatom – olyan témákat feszegettek, amelyek az akkori akademikusok szerint nem léteztek: akupunktúra, természetgyógyászat, UFO, gömbvillám stb. Ezekről ma már tudható, hogy léteznek, sőt tudományosan kutatott jelenségek. Számomra a legnagyobb bizonyíték, hogy Nemerét leginkább a Nemerét nem olvasók bírálják. Néha felhozzák, hogy a könyveimben nem hivatkozom forrásokra, azaz csak beszélek a levegőbe. Igazából minden népszerű tudományos könyvemben van irodalomjegyzék, sőt az újabb Titkok Könyveiben már minden fejezethez külön található egy.

– *Mennyire tud igazán alaposan elmélyedni azokban a témákban, amelyeket például történelmi ismeretterjesztő műveiben dolgoz fel?*

– Igyekszem a lehető legnagyobb mértékben, de biztosan maradnak lyukak. Az ellenem felhozott kritika gyökere: népszerű és közérthető módon írom le például a magyar történelem eseményeit. Ha tudósok, akademikusok írják meg Magyarország történetét, az sokszor olyan szárazra sikeredik, hogy az olvasó a harmadik oldalon elalszik fölötte. Ezért írtam

meg a hétkötetes Magyarország története című munkát, amelyből tíz év alatt kilencvenezer példányt adtak el, pedig nagy terjedelmű s nem olcsó kiadvány. A hivatalos réteg, s magam is ugyanarról a történelemtől irunk, de nálam a magyar királyok és királynék, családtagjaik és fattyú gyermekeik, urak és szolgálók, nők és férfiak valóságos alakban jelennek meg.

Nemere István és Mészáros Márton (Kép: Mocsári Péter)

– *Ír sci-fiket, hagyományos értelemben vett krimiket, szerzőként jegyez történelmi és ezotériai ismeretterjesztő könyveket, éppúgy, mint sikeres gyermek- és ifjúsági köteteket. Álnéven pedig kifejezetten nőket megcélzó, egyszerű szerelmi regényeket ír. Hogyan tudja összeegyeztetni mindezen irányú érdeklődését úgy, hogy gyakran egyszerre több könyvön dolgozik?*

– Ennek a titka az, hogy engem majdnem minden érdekel. Folyamatosan követem például az űrkutatást, az orvostikai kérdéseket, a híradástechnika fejlődését. Érdekelnek a különböző társadalmak egymáshoz való viszonyai, csakúgy, mint a kulturális különbségek és egyezések, na meg persze a nyelvek is. Az Ön által említett „egyszerű” szerelmes regények gyakran sorsdöntő témákról szólnak, élet és halál kérdéseivel foglalkoznak. Mivel ezek a történetek egyszerre és folyamatosan vannak bennem, számomra logikus, hogy három-négy főbb témakörrel egyszerre foglalkozom.

– *Az írás mellett lengyelből és esperantóból is fordított egy időben. Mi alapján választotta ki ezeket a műveket? Miért hagyott fel a fordítással?*

– Lengyelből fordítottam, eszperantóul írtam. A lefordítandó köteteket csak fele részben választhattam magam, sokat a kiadók adtak a kezembe. Jelzem, mindez a '70-es, '80-as években történt. Azóta talán, ha két kötetet fordítottam, mivel a hazai kiadók számára 1990 óta gyakorlatilag megszűnt létezni a kelet-európai irodalom...

– *Az eszperantó nyelv egyik hazai prókátora, a rendszerváltás előtt is sokat tett ennek a 19. század végén megálmodott nyelvnek a népszerűsítéséért. Az 1990-es években kétszer egymásután megválasztották a Nemzetközi PEN Club eszperantó csoportja elnökének is. Hogyan látja, megtérült a fáradozása?*

– Ez egy hosszú távú folyamat. Sokak szerint ezt a meccset még nem játszották le. A klub elnökeként én nem sokat tettem. Mindig is utáltam az adminisztratív, reprezentációs feladatokat. Írásra születtem, csak ahhoz értek, csak abból élek, csak azt szeretem csinálni!

– *Miért tartja értékesnek az eszperantót?*

– Például azért, mert széles tömegek számára teszi lehetővé a nemzetközi megértést. Olyan nyelvről van szó, amelyet egy átlagos műveltségű ember hat hónap alatt elsajátíthat. Mint nyelveket szerető ember, azt is értékelem, hogy önmagában is zseniális találmány! Az eszperantó bizonyíték arra, hogy egyetlen, sok nyelvet beszélő ember is összeállíthat nyelvet, amely ugyan nem helyettesíti a meglévőket, de hidat ver a köztük lévő szakadék fölé. Az eszperantóban tényleg nincsenek kivételek, elég megtanulni tizenhat szabályát, s aztán jöhetnek a szavak.

– *Önmagában az írónak, anyanyelvén kívül lehet-e szoros kapcsolata más nyelvekkel?*

– Az eszperantóval ugyanúgy kifejezhetem mindazt, amit akarok, de a gyerekkorban megtanult nyelv a meghatározó. Egy kezemen meg tudom számolni azokat az írókat, akik nem anyanyelvükön váltak világhíressé.

– *Kritikusai emelik ki, hogy tudományos-fantasztikus regényeinek jellemzője a nyelvi tudatosság. Műveiben egyensúlyban van a beszélt és az irodalmi nyelv, pontosak a nyelvi archaizmusok csakúgy, mint a szleng.*

– Tény, hogy próbáltam alkotni egy „jövőbeli nyelvet”, de ennek látszólag ellentmond az, hogy ezt a mai magyar nyelven kellett megtennem. Tudatosság ide vagy oda, csak néhány új szóig jutottam.

– *Egyik sci-fi regénysorozatának kötete, A kozmosz lovagjai eljátszik a nyelvi kifejezéstár elsilányulásával is: egyik szereplője olyan fogalmakat gyűjt, amelyeket ma használunk, de amelyeket a 2363-ban futó cselekmény idején már elavultnak találunk. Az 1987-ben megjelent Terra című regényében is elhelyezett egy szereplőt, aki a régmúlt kifejezéseit gyűjti. Tehát, úgy látja, az író feladata a nyelvi értékmegőrzés is?*

– Hát hogyne! A nyelvészeken kívül ki más lenne erre alkalmasabb? Hangozzék bármilyen fellengzősen, mi vagyunk a nyelv őrzői! Mi, írók, akik ezt a nyelvet igyekszünk nap mint nap magasabb szinten használni, persze az olvasókkal együtt. Jelenlegi feleségem, akivel tavaly házasodtunk össze, s aki maga is ír, a megmondhatója, hogy mennyire együtt élek a nyelvvel. Ha éppen egy történelmi regényt írok, akkor a beszélgetésünkbe is belekerül néha a vala vagy az imhol. Ha jelenben vagy egyre ritkábban a jövőben játszódnó művek

vannak a műhelyben, akkor azok a szavak uralják a beszédemet. De be kell hogy valljam: rettentően idegesítenek a hibásan beszélő közszereplők. Nekik minden cég „aki”, társadalmi csoport pedig „akik.” Ezek mellett sok nyelvi szörnyűségeket szajkóznak – ha ilyen hallok tévében vagy rádióban, mindig kifakadok. Úgy érzem, a legtöbb embernek fogalma sincs arról, milyen kincset birtokol. A gyöngyök és a disznók jutnak eszembe. Megrögzött optimistaként remélem, társadalmunk ezt is kinövi, csak az a kérdés, hogy én megérem-e.

Megjegyzés: A beszélgetés rövidített változata megjelent az Édes Anyanyelvünk 2016/4. (októberi) számában is.

POMOGÁTS BÉLA – MAGYARI SÁRA – POMOZI PÉTER – BALÁZS GÉZA

PÉNTEK JÁNOS 75

Péntek János nyelvész, egy évtizeden át a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának alelnöke 2016. július 7-én tölti be 75. születésnapját. Társaságunk három írással köszönti őt!

Korond, valamikor 1998 táján Bencédy József és felesége, Murádin László, Péntek János.

Pomozi Péter, Budapest

Kedves János,

Anélkül, hogy a *nomen est omen* igazolható, de akár visszajára is forgatható igazságaival untatnálak, akaratlanul is eszembe jutott, az eddigi életpályádból kirajzolódó útmutatás mégiscsak összefügg valamelyest családneveddel. Az archaikus népi imák péntekében az irtóztató veszteségélményből való felemelkedés, a fájdalmak stációit végigjárók lelki ki-mosakodása ölelkezik a vasárnapi aranyas káplonecskák ajtaján bévüli világgal, az újjá-

születés aranyos reményével. És nemcsak a mennyei újjászületésével, hanem az egyszerű moldvai parasztember általad is megörökített napi tisztaságélményével: „*imádkozatlan, moddzsatlan sohase járok*”.

Fiatornyos erődtemplomok földjének szülötteként eddig is sokat tettél azért, hogy a hal- kuló magyar szót ne kövesse elnémulás. Életutad két szikár évszáma, 1941. és a 75. születés- nap közé esik a Kárpát-medencei magyarság egyik legszebb néprajzi tájának színefakulása. Mintha az országút mellől idegen tájaknak indult családi szöttesekkel, régi bokályokkal a magyar szó is apránként másfelé iramodott volna, hogy a helyben maradó szó a régi kapu- aljakkal együtt öregedjék Kalotaszeg lankáin. E naponta megélt történelemből okulva kellett helytállnod később egyetemi tanárként, KAB-elnyökként, és ekként lettél a Kárpát-medence meghatározó nyelv művelője és szociolingvisztika-kutatója. Anyanyelvápoló a megtartó szó iskolai és családi megerősítéséért vívott nemes küzdelemben, modern szociolingvista az erdélyi nyelvtervezési és revitalizációs programokban. Kevesen tudhatják Nálad jobban, miféle kötéltáncot jelentett mindez a napi tudománypolitikában, a kelet-közép-európai értelmiségi kényszerhelyezeteiben. Mégis utat tudtál mutatni abban, hogyan kellene egy teljes és tisztességes Kárpát-medencei szociolingvisztikai modellnek működnie nyelvi jövőnk érdekében, ahol a szociolingvisztika nem alibiszó a nyelvészeti semmittevésre, az önmagától tisztuló folyó s egyéb, régóta amúgy sem igaz analógiákkal való dobálózásra.

Mi mást is kívánhatnék, minthogy a következő negyedszázadban immár napi hivatali penzumoktól szabadulva, igazi péntekjánosos hangon írhasd azon munkáid, melyekre a magyar nyelv közösségnek oly nagy szüksége van. S ha valaki ünnepi fellengzőségeket látna az említettem negyedszázadban, őszintén megmosolyognám. Kós Károly Varjúvárának földjén Péntek János sem adhatja alább a sztánai építőmesternél!

Szeretettel köszönt,
Péter

Pomogáts Béla, Budapest

Közös hazában

Gondolkoztam azon – ennek a szép ünnepnek, azaz Péntek János barátom hetvenötödik születésnapjának a közeledtével –, hogy valójában mi az, ami összeköt bennünket, egy kolozsvári nyelvészprofesszort és egy budapesti irodalomtörténészt: egymástól négyszázva- lahány kilométer távolságban, más-más állam polgáraiként. Mondhatnám: a hivatásunk, elkötelezettségünk anyanyelvünk és anyanyelvi kultúránk mellett, több évtizedes közös munkánk, amelyet az anyanyelvi mozgalomban végeztünk és persze a több évtizedes barátság, amelyet mindig a mindkettőnk által vállalt felelősség és mellette persze a személyes találkozások ünnepi öröme vezérelt. De ennél, ahogy gondolom, többről van szó. Egy ne- hezen megjelölhető „varázskör”, amelynek a személyes indítékokon túl történelmi, morá- lis, talán így mondanám: lelki meghatározottsága van.

Erről a „varázskörről” beszélt annak idején Haza a magasban című emlékezetes költeményében Illyés Gyula – a költő, akire mindketten: János is, magam is, mindig felnéztünk és akihez mindketten ragaszkodtunk. János születésnapján ennek a költeménynek néhány sorát szeretném az olvasónak felidézni:

Mi gondom! – áll az én hazám már,
védőbben minden magasságnál.
Csak nézelődöm, járok, élek,
fegyvert szereztem, bűv-igéket.

Már meg is osztom, ha elmondom,
milyen e biztos, titkos otthon.
Dörmögi, testvér, egy sor Petőfit,
köréd varázskör teremődik.

Ha új tatárhad, ha kufárhad
özönli el a tiszta tájat,
ha útaink megcsavarodnak,
mint gilisza, ha rátapodnak:

te mondd magadban, behunyj szemmel,
csak mondd a szókat, miktől egyszer
futó homokok, népek, házak
Magyarországgá összeálltak.

Igen, ennek a büszke hűségnek a közössége jelölte meg barátságunkat Jánossal. És ez több mint a szakmai kollegialitás, több mint a személyes rokonszenv, több mint a közösen végzett munka a magyar kulturális közéletben. Mindketten a „magasban”: fölöttünk, történelmünk fölött, a mostoha trianoni nemzeti sorsunk fölött kiteljesedő és mindig megőrzendő, megvédendő hazának, a „lelki Magyarországnak” vagyunk a polgárai. Ez magyarázza barátságunkat, ez épít minden kő- és vasbetonépítménynél tartósabb és teherbíróbb hidat közöttünk – Budapest és Kolozsvár között.

Magyari Sára, Temesvár, Nagyvárad

Temesvár és Nagyvárad között félúton

2006 őszén egy temesvári vendéglőben zártunk valamilyen konferenciát. Ebédkor a Tanár úr mellé ültettek. Nyeltem nagyokat, pislogtam, és egy falatot sem tudtam lenyelni. Azóta sem volt alkalmam elmondani, mennyire meghiúsultam akkor.

Később egy májusi délután a KAV alkalmával jött ismét Temesvárra. Ültünk a Bega partján. Emlékszem, ahogy arccal a nap felé fordult, és valami olyasmit mondott, hogy milyen jól is esik az embernek az alföldi napsütés.

Emlékszem, mennyire izgultam, mikor megírtam a Tanár úrnak, hogy Váradra jövök. Így utólag azt hiszem, a beleegyezését kértem valójában. Aztán mikor eljött ide is hozzánk, nagyon vártam, mert számomra nemcsak megtisztelő volt jelenléte, hanem kislányosan szívmengető is. Talán azért, mert Ön még ismerte szüleimet, mert tudta, honnan jövök és azt is, hogy miért.

Tanár úr! Sok mindent köszönök Önnek! Cserébe mit is adhatnék?! Egy kis alföldi nap-sütést, meghatódó volt diákokat, összekovácsoló együttléteket. Erőt, egészséget mindahhoz, amit tenni szeretne és amit tennie kell!

Balázs Géza, Budapest

Nép és nyelv

A kezdet valamikor ez volt: „Áldott karácsonyt, boldog, békés új esztendőt kívánok! Péntek János. 1996. dec. 11.” Összeköt bennünket a néprajz és a nyelvészet, a táj, Partium, Erdély, Kalotaszeg, Korond (egy közös fénykép a 90-es évek végéről: Bencédy József és felesége, Murádin László, Péntek János), az etnobotanika, nyelvökológia, a hétvégi közösségi kirándulás, Kolozsvár, Universitatea „Babes-Bolyai” Cluj-Napoca, Szabó Zoltán, Murvai Olga, Murádin László, Pomogáts Béla, Sepsiszentgyörgy, AESZ, az AK-MNYKNT, az Implom-verseny Gyulán, egy Dacia, az Ezerjófü, A kalotaszegi népi hímzés és szókincse, a Teremtő nyelv, A megmaradás esélyei, A nyelv ritkuló légköre, a Népi nevek, népi hagyományok („barátsággal, János, Kolozsvár, 2003. nov. 17.”), nyelvpolitika, a nyelvstratégia, a nyelvművelés és leginkább: a közös köznyelv, a magyar nyelv... ameddig vagyunk, addig ő (a nyelv) is van, s esélye van a megmaradásnak, közös emlékeink megmaradásának...

Áldott Karácsonyt,
boldog, békés új esztendőt
kívánok!

Péntek János

1996. dec. 11.

BLANKÓ MIKLÓS

A MAGYAR NYELV ÉS KULTÚRA NEMZETKÖZI TÁRSASÁGÁNAK KITÜNTETETTJEI (2016, 2017)

Pro Probitate – Helytállásért díjat kapott Kolár Péter, aki a felvidéki magyarság legnagyobb közéleti szervezetének, a Csemadok kassai választmányának elnöke, illetve a Thália színház volt igazgatója. A díjat 2016. november 20-án vehette át Kassán, a Kelet-szlovákiai Galéria dísztermében. Menyhárt József, a Magyar Közösség Párjának elnöke mondott köszöntőt, majd Csáky Pál, a Párt európai parlamenti képviselője méltatta a díjazottat, megjegyezte: *„Kassán nem igazán történik fontos dolog Kolár Péter nélkül”*. Kolár Péter életútját Bárdos Gyula, a Csemadok országos elnöke vázolta fel, szerinté élete szorosan összefonódott a magyar kultúrával. A díjátadás utána a kitüntetett az MTI-nek a következőket nyilatkozta: *„Elhatároztam, hogy mivel most érem el a hetedik X-et, már egy kicsit visszaveszek a tempóból, (...) de ez a díj kötelez is, úgyhogy még egy ideig megpróbálom továbbvinni a kultúraszervezést.”*

Magyar Életfa Díj nevű kitüntetést vehette át Dr. Hódi Éva 2017. január 14-én Zentán, a magyar kultúra napja alkalmából tartott ünnepségen. A díjat immár tizennegyedik alkalommal négy személy veheti át. Dr. Hódi Éva ny. magyartanár, könyvtárvezető, az adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület elnöke, az Anyanyelvápolók Szövetségének tiszteletbeli elnökségei tagja. A díjazott méltatása így szól: *„(...) Hogy mennyivel más volna minden, ha nincs az ifjúságkutatás, a magyar tudománytörténet, a magyar nyelv és irodalom, a nyelvművelés iránti érdeklődése, az olvasóvá nevelés terén végzett szolgálata, a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület 1993-as megalakulásában vállalt szerepe (...)”* (részlet Ágoston Ibolya írásából).

MAGYARI SÁRA

MURVAI OLGÁRA EMLÉKEZÜNK

74 éve született, 5 éve távozott el örökre. Tagja volt a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának és a Magyar Szemiotikai Társaságnak. 2017-ben, 75. születésnapján konferenciát tervezünk tiszteletére Szöveg és jelentés címmel. Magyarai Sára személyes emlékezése következik.

Magyarai Sára doktori védésének bizottsága: (balról jobbra) Nádor Orsolya, Szilágyi N. Sándor (elnök, áll), Péntek János és Murvai Olga.

Könyveit olvastam, néhány interjút láttam vele, de személyesen nem ismertem. Mikor kiderült, a doktori védésen ő lesz az egyik opponens, izgatottan vártam a találkozást. Közben szóltak, hogy a tanárnő nagyon beteg, talán el sem jön az eseményre.

Szeptember 30-ra írták ki a védést a BBTE egyik legszebb termébe, amely régen kápolna volt. Úgy gondoltam, az alkalomhoz és helyhez illő részt mutatok be a disszertációm-ból: az élet és halál nyelvi képét. Miközben egyedül készülődtem, és éppen a bemutatómat tettem fel a gépre, bejött egy asszony: kalappal, nagyon soványan és olyan szemekkel. A készülődő emberek tekintetében van valami, ami már nem köti őket ide. Odamentem, bemutatkoztam. Kedvesen nézett rám.

Azonnal újragondoltam a bemutatót: csak az élet nyelvi képe maradt. Éreztem, mégsem beszélhetek a halálról. Nem lehet.

Mikor érkezett a bizottsági tagok felszólalása, az elnök úr kérte, maradjon ülve, de ő mégis fennállva tartotta meg beszédét. Az elemző igazságról beszélt, arról, hogyan tehető explicitté az amit tudunk vagy amit hiszünk, valamint a valóság és jelentés kettőssége. A torkomban dobogott a szívem. Tudtam, hogy ez egyszeri pillanat.

A védés végén kikísértem az autóhoz: belém karolt. És akkor rám bízott egy feladatot. Azt mondta: Folytassa a munkánkat! Annyira megilletődtem, hogy kezet csókoltam neki, ő megsimogatta az arcomat és elment.

Október 30-án meghalt. Pontosan 30 nappal a találkozásunk után. De én a születésnapjára emlékezem: 1942. október 10-én született Kolozsváron. Tisztelettel adózom dr. Murvai Olga emlékének. A rám bízott feladatnak pedig örömmel teszek eleget: megérteni, hidat verni, összekötni, keresni azt, ami közös a magyar és a román nyelvben, a kultúrában, az emberben. Nem többséget és kisebbséget látva és keresve, hanem egymás mellett élő embereket.

Kislexikon: Murvai Olga (Kolozsvár, 1942. október 10. – Marosvásárhely, 2011. október 30.) erdélyi magyar nyelvész, egyetemi tanár. Kutatási területe a stilisztika, szövegnyelvészet, a magyar mint idegen nyelv oktatása. Szakcikkeit Romániában a Revista de Istorieși Teorie Literară, Analele Universității București, Revue Roumaine de Linguistique, TETT, Budapesten a Magyar Nyelvőr, Magyar Nyelv közölte. Szerepelt a Tanulmányok a magyar impresszionista stílusról (1976) című gyűjteményben, válogatásában és utószavával jelent meg a Kritérium Stilisztikai tanulmányok (1976) és Irodalomszemiotikai tanulmányok (1979) című kötete. A NyIrK közölte értekezését a szabad függő beszéd kialakulásáról (1974/1) és annak kommunikációelméleti modelljéről (1978/1), illetve mint komplex szemantikai jelről (1978/2). Ugyanitt jelent meg újabb szemiotikai vizsgálata a műalkotás belső felépítettségéről (1980/1). A szövegvizsgálat új útjai (1982) című kötet egyik szerzője. Balázs Gézával közös könyve: A szövegek szövésmintái. Stúdium, Kolozsvár (2002).

MÁTÉ LÁSZLÓ

DOBOS LÁSZLÓ INTÉSE

Szűk háromnegyed éven belül kétszer is találkoztak Dobos László családtagjai, tisztelői és szülőhelyének polgárai Királyhelmecen, hogy emléket állítsanak városuk neves szülöttjének. 2015. október 17-én egy záporos őszi napon, és 2016. június 4-én egy napfénytől szikrázó nyár eleji napon.

Máté László

Két évvel a halála után két emlékhely a szülővárosban; először egy szobor, a napokban pedig egy emléktábla a szülőházon! Példa nélküli összesereglés és tiszteletadás Bodroghöz szívében – fővárosában! –, ami elsősorban arról tanúskodik, hogy Dobos Lászlót – életében és halálában – gyökerei mélyen a szülőföldre kötik; másodsorban arról is, hogy a szobor és emléktábla állítása a királyhelmeciek, bodroghoziek és egész itteni nemzeti közösségünk hűségéről tanúskodik, minősít és rangosít is bennünket egyben.

Az emléktábla leleplezésének időpontja is üzenetértékű volt, mert a trianoni békediktátum napján, amely nap 2010 óta a Nemzeti Összetartozás Napja, került sor. Dobos László sokat foglalkozott Trianonnal, alaphangneme nem a gyász és a kiűttalanság volt, hanem a maradék sorok rendezésének a szándéka, közösségeink megerősítése, építése. Ott volt benne máig tanulságos figyelmeztetése is: Az újkori magyar történelem drámája: megosztottságunk..., önközünkkel ássuk egymástól elválasztó árkainkat....

Igen, sok még a belénk szorult egymás iránti bizalmatlanság, gyanakvás, gyűlölet, türelmetlenség, egymás elleni feszülés, irigység, sokkal több, mint amit a generációkba bekódolt traumák – kitelepítés, deportáció, reszlovakizáció, erőltetett asszimiláció és egyéb megalázó meghurcolásaink –, a mai napig tartó másodrendű állampolgári helyzetünk indokoltta tenné. Mindennapjainkból hiányzik az egymás iránti türelem, odafigyelés, nemzettársunk helyzetébe való beleélés képessége (empátia) – egymás elfogadása és meghallgatása. Helyzetünk Nemeskürty István könyvcímére emlékeztet: Önfia vágta seb, illetve a saját farkába maró kígyót asszociálja. Mert az egyre gyarapodó ünnepi műsorok mellett sokasodó hétköznapi találkozókra is volna szükségünk: beszélgetésekre – egymás meghallgatására. Mindehhez önmagunkból kellene kiindulni, önmagunkkal megbékülni, és akkor a környezetünkkel is megbékülünk. József Attila fiatalkori versében mondta ki: Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni..., közöttünk is szükséges volna mindig újraéleszteni, és naponta rakni – a bizalom és a szeretet tüzét.

A két Dobos László-emlékhely a királyhelmecek, bodroghöziek és egész közösségünk összetartozását szolgálja a Nemzeti Összetartozás Napjával együtt. Ahogyan elválaszthatatlan szálak kötnek szüleinkhez, felmenőinkhez, a minket felnevelő közösség iránt is vannak kötelességeink: megtartani nyelvüket, hagyományaikat, támogatni magyar nyelvű óvodáinkat, iskoláinkat, egyházi és kulturális közösségeinket, mert a megmaradás parancsa mindenkit megszólít. A Németh László által megálmodott emelkedő nemzet útjára csak akkor léphetünk, ha nemcsak magunkat, hanem egymást is emeljük (és nem tiporjuk le). Az asszimiláció ellenszerét pedig találjuk meg a disszimilációban – nyelvünk bátor használatában mindenhol. Csak egy példa: miért kellene nekünk alacsonyabb rendűnek érezni magunkat két-három nyelv birtokában azokkal szemben, akik csak egy nyelven beszélnek, és önteltségükre egyedüli igazolás a birtokon belülség?! Mi is birtokon belül

vagyunk, és a többlet az oldalunkon van. Vagy itt vannak a vegyes házasságok. Felmérések igazolják, hogy 86 százalékban mi alkalmazkodunk, gyakran feladva nyelvünket, hagyományainkat. Miért nem vagyunk hirdetői és alkalmazói annak az elvnek, hogy minden szülő saját anyanyelvén kommunikáljon gyermekével, ami a gyermekeknek kiskorától kétnyelvűséget és két kulturális kötődést biztosítana, megelőzve így a gyermekek és unokák későbbi számonkérését: Miért nem tanítottatok meg engem magyarul, amikor itthon és a világban is milyen hasznát vehettem volna a magyar nyelvnek?!

Sajnos, hogy a disszimilációra nincs stratégiánk, cselekvési programunk, sokszor önbizalmunk sem.

De legyen még egy másik példa is: Királyhelmeceen, de más városainkban, falvainkban egyaránt elvárjuk, hogy az odatelepült többségi nemzet tagjai megtanulják a nyelvünket, és tartsák tiszteletben hagyományainkat. Ez évszázadokon át így működött: oda-vissza alapon!

A királyhelmecei emléktábla-avatás meghitt hangulatát növelte a Dobos László választott lakóhelyéről, Pozsonypüspökiből érkezettek autóbusznyi sokasága Jégh Izabella szervező, Nagy Elza Csemadok elnök és Takács András néptáncmozgalmunk legendás alakjának a vezetésével. Nekik (is) köszönhető, hogy a nagy Bratislava árnyékában – ellentétben a többi Pozsony környéki kisebb és valamikor magyarok lakta településekkel – Pozsonypüspökiben még van helye a magyar szónak és magyar kultúrának, és Dobos László sírját a családtagokon kívül az egész ottani magyar közösség magáénak vallja. A másik momentum pedig a kassai DOLIT (Dobos László Irodalmi Társaság) képviselőinek jelenléte és koszorúzása. Mert ha Királyhelmeceen két Mécs László-társulás is működik (amelyektől elvárando, hogy nemcsak beszélő viszonyban legyenek, hanem kölcsönösen is támogassák egymást!), annyi erő és vitalitás még van (?) a királyhelmecei magyarok körében, hogy Dobos László életét és munkásságát egy ottani polgári társulás vállalja fel és vigye tovább. Ahogyan ezt a két emlékhely állításánál a Királyhelmecei Mécs László Polgári Társulás elnöke, Csurgó Dezső tanár úr fáradhatatlanul, a kilencedik ikszhez közeledve is fiatalos lelkesedéssel tette!

A Dobos László által megfogalmazott intésből arra következtethetünk, hogy megmaradásunk záloga az lehet, ha minden napunk a Nemzeti Összetartozás Napja lesz. Dobos László és a kisebbségi magyar irodalmak apostola, Czine Mihály kíséretében több helyen megfordultam. Ők érkezésükkor minden kedves ismerősüket – férfiakat, nőket – egyaránt megölelték. Öleljük meg mi is egymást találkozásainkkor, mert az közismerten pozitív energiát ad. Hangoljuk hozzá magunkat minden alkalommal: Fel a szívvel – föl a lélekkel!

Forrás: Felvidék.ma. Fénykép: Tökölyi Angéla. Az írást a szerző engedélyével vettük át.

MORITZ LÁSZLÓ

ELMENT ANYANYELVÜNK KIEMELKEDŐ SZÍNÉSZ NÉPSZERŰSÍTŐJE, RAJHONA ÁDÁM

Döbbenettel és fájdalommal vettük tudomásul Rajhona Ádám színművész hirtelen halálát.

Rajhona Ádám

Már hosszú ideje viaskodott nehéz betegségével, de amikor kissé jobban érezte magát, ott volt a világot jelentő deszkákon, hogy nagyszerű alakításaival és páratlan hangorgánusával elbűvölje az őt szerető nagyérdeműt.

Mint a család hosszú évtizedeken keresztüli barátja, döntőnek tartom életemben azt az 1961. év egyik tavaszi estéjét, amikor Ádám, a kolozsvári Deák Ferenc utcai otthonuk nappalijában szavalóestet rendezett rokonainak, osztály- és iskolatárs barátainak. Tudtuk, az egyetem kémia szakára készült, mivel rendkívül jó kémiás volt a gimnáziumban, mi alsóbb osztályos barátai sok esetben hozzá vagy általa pallérozott János öccséhez fordultunk egyes nehezebb kémiai tételek, folyamatok megvilágításához.

Azon a bizonyos estén is valamennyiünket elvarázsolt a versmondás, szavalás magaskolájával. Áprily Lajos Tavasz a házsongárdi temetőben című versének elszavalása után végleg elhatároztam a magyar lírával való elkötelezettségemet. Ma is visszhangzik fülemben hangja, ami a több évszázaddal azelőtti kort, de különösen Apáczai Csere János intő szavait lobogtatta. Utolérhetetlen volt a Radnóti-versek tolmácsolásában is.

Emlésem, kitűnő eredménnyel jutott be a Babeş-Bolyai Tudományegyetem kémia szakára, de érezte, nem ez a pálya, amire ő elhivatott, hisz rendkívüli tehetsége a szavalásban, versmondásban küldetést jelentett számára, küldetést a magyar nyelv lírán és drámán keresztüli népszerűsítésében. A következő év már a marosvásárhelyi színművészeti főiskola növendékei között találta, annak ellenére, hogy Romániában a magyar színjátszást visszaszorító intézkedéseknek megfelelően, csak évi öt színész és öt színésznő képzését (felvételét) engedélyezték. Baráti kapcsolatunk akkor sem szakadt meg, hiszen néhányan ott is felkerestük úgy a baráti kötelék erősítése, mint a tiszta magyar szó utáni vágyunk enyhítése céljából. Később a temesvári Állami Színházban bontogatta színművészi szárnyait, belopva magát a magyar színházlátogató közönség szívébe.

Magyarországra való áttelepülése mély űrt hagyott az erdélyi színházi élet palettáján, de hamarosan itt is, számos anyaországi színház tagjaként bizonyította kivételes színi- és előadói tehetségét. Mint színházalapító is beírta nevét a magyar színjátszás történetébe, hiszen alapító tagja volt a Katona József Színháznak.

Szerepeire való felkészülése alkalmával mindig a legaprólékosabb körültekintéssel, mély alázattal közelített a szerep szövegéhez, hiszen a magyar nyelv pontos, helyes, minden szempontból tökéletes tolmácsolása mindenképp felett állt számára. Ezután következett a szerep megformálásához szükséges részletek kidolgozása. A magyar nyelv szent sérhetlensége tette őt nyelvünk védelmező, kitartó népszerűsítőjévé.

Emlékezetesek maradnak számomra drámai, jellemábrázoló szerepei, Bolyai János, Ivanov, III. Richárd, Bánk bán, de Molière Don Juanja is a könnyebb műfajban. Filmbeli és szinkronszerpei több százra tehető, de művészi karrierjéről nálam sokkal szakavatottabb tollforgatók biztos megemlékeznek.

Felejtethetlen művészetét a Magyar Állam a legmagasabb kitüntetésekkel jutalmazta: mint a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje, Érdemes Művész, Jászai Mari-díj.

Az utóbbi tizenöt évben ismét szorosabbá vált a kapcsolat a régi barátokkal, akik között irodalommal, képzőművészetekkel foglalkozók felkérésére mindig szívesen vállalt előadói szerepeket, tárlatmegnyitókön vagy éppen könyvbemutatókon, emelve az esemény művészi színvonalát.

A baráti beszélgetések alkalmával bárhol is került erre sor, Budapesten vagy a balatonfüredi villájában, állandó jelleggel hangoztatta a szép magyar szó életbevágó fontosságát. Ezen intelme időszerűbb, mint valaha, hiszen magyar anyanyelvünk kettős külső és belső veszélynek van kitéve napjainkban.

Ígérjük, lehetőségeink szerint mindent elkövetünk nyelvünk védelmében, úgy ahogyan Te küzdöttél érte a színpadokon, irodalmi-művészeti előadásaidon és a mindennapi életben.

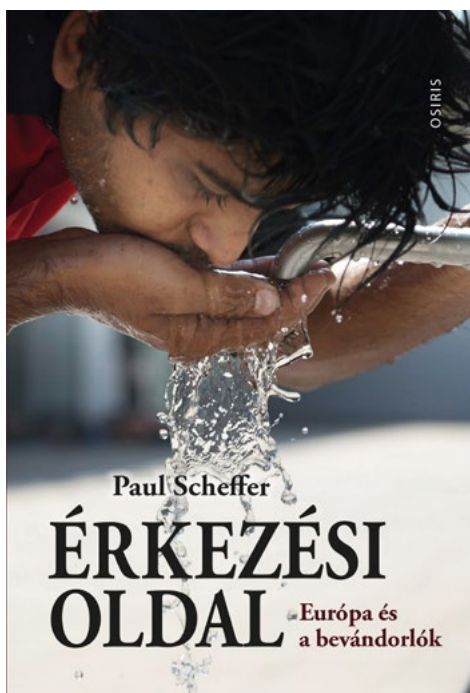
Ádi, emlékedet szívünkben őrizzük! Nyugodj békében!

CSETE SOMA

AZ EURÓPAI KONFRONTÁCIÓ NEHÉZSÉGEI

Paul Scheffer: Érkezési oldal – Európa és a bevándorlók

2016 őszén jelent meg magyarul a holland politológus és közíró, Paul Scheffer könyve, amiben az Európát érintő migrációval foglalkozik. Induljunk is ki ebből: mit mondhat a magyar olvasónak 2016-ban az Érkezési oldal?

Kezdjük távolabbról: az európai gondolkodó borzasztóan nehéz helyzetbe kerül, ha arra kéri, ítéljen meg egy kérdést a saját szemszögéből: a belülről korunk individuum-kultúrsa, kívülről a globalizáció által roncsolt identitás-maradványát a huszadik század általános tapasztalata végképp papírszélre helyezte. A megmaradt úr pedig szabadon kitölthető bármivel. Mondjuk, szociológiai, gazdasági és politikai mutatókkal, legtöbbször pedig a perspektíva radikális áthelyezésével, kiprojektálásával, sokszor meghamisításával – nem véletlen, hogy az úgynevezett baloldali-liberális és az úgynevezett jobboldali-konzervatív

értékrend képviselőinek a többsége előszeretettel sajátítja ki a menekült, a humánus, az európai vagy az értékek fogalomkörét.

Scheffer fordít egyet a dolgon: az identitáshoz próbál visszatérni, ehhez pedig fantasztikus lehetőséget lát az Európába bevándorlóknak. Hiszen mi készítené jobban az önmaga jólétében elgémberedett és végtelenül inkoherens európai értékrend birtoklóit az önvizsgálatra, mint egy krízis, amely minden fronton állandóan megkérdőjelezi a saját berendezkedésüket? A holland szerző egyvalamihez ragaszkodik, de ahhoz szerencsére görcsösen. Ez pedig a párbeszéd, a konfrontáció az egyenlőség és a folyamatos önvizsgálat alappillérein nyugvó európai hagyomány között. Egy módon hajlandó csak értelmezni az érkezők és fogadók kapcsolatát: kultúrák, tömegek, dogmák és előítéletek egymásnak ütdéseként, egyezkedéseként, ezekben pedig szigorúan kéri számon mindkét oldalt. Kíméletlenül alapos, ebből fakadóan pedig szükségszerűen multidiszciplináris könyvet tár elénk. A szerző a migráció történelmi, szociológiai, gazdasági, politikai és kulturális vonzatait veszi górcső alá Vancouvertől Iszlámábádig, így jut el munkájának két ellentmondást nem tűrő következtetéséhez. Azt mondja, a bevándorlás polgári létünk újradefiniálására, valamint a miről, a társadalmunkról alkotott elképzeléseink kitágítására sarkall minket.

Ismerjük be, Magyarországon a polgárság eszméjének vajmi kevés hagyománya van. Polgári kötelességeinket (amelynek alapja eredendően immateriális, inkább viszonyulási mód, magatartás, mintsem tényleges, mondjuk anyagi kényszer) legfeljebb az adózásban teljesítjük (többé-kevésbé), polgári jogainkat (ezt a huszadik században az állam által gyakran gyurmaként használt, ma is megkérdőjelezhető képződményt) érvényesíteni pedig csak a mértéktelen fogyasztás büvköréhez rendelt, foggal-körömmel védett joghorizonton belül tudjuk. A magyarság társadalma, a magyar emberek polgári közössége szintén ingoványos alap a párbeszéd kiépítése szempontjából: egy bevándorló hogyan próbáljon viszonyulni egy olyan nemzethez, amelynek tagjai a napról napra változó politikai trendek hatására előszeretettel rekesztik ki egymást a magyarságból vagy éppen az európaiságból? Mindenesetre egy új, európai természetű diskurzus alapja lehetne hazánkban is az *Érkezési oldal*, bár akinek az előbbi kialakítására nincs, annak az utóbbi elolvasására sem lesz szüksége.

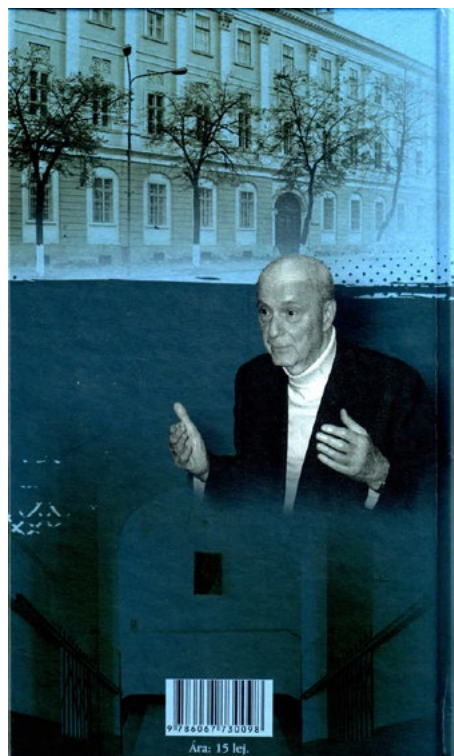
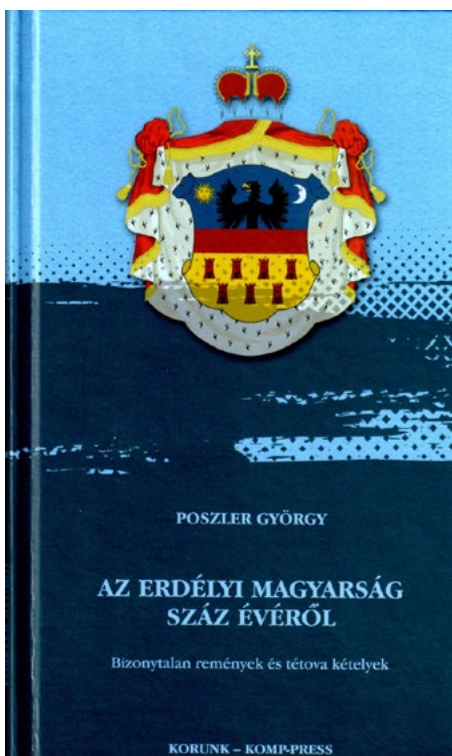
Paul Scheffer: Érkezési oldal – Európa és a bevándorlók (Osiris Kiadó, 2016, 339 oldal. A szerző: Csete Soma: 1996-ban Pécsen született, az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanulója, cikkei a Litera.hu felületén jelennek meg.

A szerkesztő megjegyzése: Az írás a Pesti Bölcsész című lap 2016. novemberi számában jelent meg. Mészáros Márton főszerkesztő, olvasószerkesztő és a cikk szerzőjének engedélyével közöljük újra.

MÁLNÁSI FERENC

MEGÁLLT VOLNA AZ IDŐ

Poszler György: Az erdélyi magyarság száz évéről. Bizonytalan remények és tétova kételyek

„...Erdély a gyerekkori múlt és az öregkori jelen. A fájdalmas nosztalgiák és az öngyötrő dilemmák korszaka. Be kell lépni vagy vissza kell lépni e világba. Hogy a borús gondolatok megfogalmazhatók legyenek.” Ezeket a mondatokat Poszler György akadémikus a *Korunk*nak szánt utolsó írásából idéztem. A *Bizonytalan remények és tétova kételyek* című búcsúzó nagy esszéjében történelmi és irodalmi összefoglalást, személyes emlékezést kapunk a Trianontól, illetve a Kós Károly és társai által

megfogalmazott, kétségbeesett röpiratától, a *Kiáltó Szótól*, az 1989. decemberi *Hívó Szóig* ívelő történekekről, nemzeti közösségünk, intézményeink és az egyes erdélyi személyek sorsáról. Poszler György mottóul választotta az 1918. december elsejei, román nemzetgyűlés határozataiban leírt, de azóta rég elfeledett mondatokat:

„Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Mindegyik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot. Egyenlő jog és teljes felekezeti autonóm szabadság az állam összes felekezete számára...”

Nos erdélyi magyar nemzetiségünk sorsában nagyon kevés olyan esemény, történés szerepel, amely tükrözné az említett nemzetgyűlési határozatot, szellemét, a megfogalmazók akaratát! Ez fogalmazódik meg a szerző kötetében. Benne az alig pár év múlva, a trianoni békediktátum után a *Kiáltó Szó* említése az egyik határkö, amely megjelöli a kisebbségi/nemzetiségi célokat – a magyarság nemzeti autonómiája – s az 1989-es események, a diktatúra bukása, 67 esztendő eltelte után megszületett a *Hívó Szó*, a tizenhat kolozsvári értelmiségi töprengése a másik határkö. „Nem azonos hang. De egymást folytató azonos célok. Van valami megnyugtató, de valami meggondolkodtató is. Megnyugtató, hogy a szándékok és célok a helyzetek alapos végiggondolására épülnek. De meggondolkodtató, hogy a szándékok és célok évtizedek múltán is azonosak lehetnek. Mintha semmi sem változott volna. Megállt volna a történelem.” (8) Irodalomtörténészként a költészet varázsához fordul a szerző, Reményik Sándor segítségével. *Napkelte a várad-velencei állomáson* – „fejedelmi Transsylvániából”, „Erdély harangoz, harangoz a mélyben”, „a fenyők sötét gyűlölettel nézik és zúgnak, mint az összeesküvők”, vagy Áprily Lajos titkokat teremtő, művesmester Erdélye, ahol a tavasz megáll Apáczai holland özvegyének sírja felett a házsongárdi temetőben”. „És miként kell építeni és védeni. Igen – a *Templom és iskola*. És igen – az *Ahogy lehet*.” (9.) „Vagy ugyanez színhelyekben, reprezentatív – fátumhordozó palotákban elbeszélve: A Nagy Trianon Palota, barokk pompa, XIV. Lajos, a „Napkirály fénye, a Belvedere Palota Bécs felett, Bukarestben pedig a monumentálisan ízléstelen márványpalota. A bukásra álló diktátorkarikatúrájának, a „Kárpátok géniuszának” tragikus önarcképe”. (10)

Ezt az évtizedeken átívelő korszakot élhetjük újra Poszler György könyvében. Makkai Sándor és Tamási Áron kísérleteiről olvashatunk, majd Márton Áronról: „Ő volt a választóvonal. Lezárva a szakaszt, ami ’44-ig tart. Megnyitva a szakaszt, ami ’45-ben kezdődik. A lezáró aktus a szentbeszéd, amit a kolozsvári Szent Mihály templomban tart. A megnyitó aktus a levél, amit Groza Péter miniszterelnöknek ír”. (23)

Ám minden megy a megoldatlanságban tovább... Petru Groza is maga előtt görgette a kisebbségi autonómia megmaradt dilemmáit... Ez a görgetés teremt magának fontos intézményeket, pl. a Magyar Népi Szövetséget, melyet „a politika kártya(?) vára” jelzős szerkezettel illet Poszler György. A Magyar Autonóm Tartomány (1952–1960) mellé pedig „az autonómia illúziója” metaforát társítja, mert „Sztálin furcsa „ajándéka” volt az

erdélyi román–magyar együttélés megkönnyítésének”, Nagy-Románia közepén ez a kis „idegen test”. S a kisebbségbe szorult magyarok részéről gyermeketeg illúziók épülnek rá”. (39) S a történelem újabb fintora: a kolozsvári Bolyai Egyetem (1945–1959), Sziszüphosz egyeteme, amely példa a felgörgetés-legördülés történetére. Mert végjáték ez, a magyar Bolyai Egyetem a felszámolt politikai intézmények (Magyar Népi Szövetség) és tudományos szervezetek (Erdélyi Múzeum-Egyesület, Erdélyi Tudományos Intézet) után az utolsó megmaradt, reprezentatív, kisebbségi szellemi központ. (62) „S a történetben szinte balladai sorsok... A sokszoros nyomás, konkrét, személyes megalázottság alatt összeomló Szabédi László és Csendes Zoltán, akik életükkel modellálnak egy lehetséges kelet-európai balladát. Mondhatnám beépítették életüket-halálukat az egyetem falába. De nem mondhatom. Mert nem volt már fal. Ahová beépíthették volna.” (64)

„Kiegyezés” a Maros Partján. A marosvásárhelyi Székely Színház 1946–1962 című fejezetben Tompa László: *Lófűrösztés* című versét idézi: „Őriási íve van a versnek. A székely vizek üde leheletétől az amerikai bányák gyilkos fojtogatásáig. A lovak mozgásának játékos irányításától a háború vészes forgatagának elviseléséig. A játékban való összefogástól a történelemben érvényesülő összeforrásig... Az egyszeri páros együttműködéstől a kétkeziek örök egymásra utaltságáig. Az egyén szoborszerű mozdulatlanságától a történelemben való kényszerű helytállásig.” (66–67) „A semmiből egy új világot? – egy világra szóló színház, magyar, kisebbségi színház teremtettek, ma a helyén két tagozattal a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház...” (71)

A balladai sorsok között Tehát építők – akik a kisebbségi autonómiát építhetik című fejezetben Gáll Ernő, az építők egykori mestere, tudós, tanár, szerkesztő, Kántor Lajos, az építők mai mestere, irodalom- és esztétikustörténész, a Korunk főszerkesztője életét mutatja be Poszler György, majd Kurkó Gyárfás politikust, aki semmit sem „vall be”, amit nem követett el, s megzavarodott, emberroncsként kerül elő... Makacs építő volt, megfontolt taktikus, sikeres politikus, sokszínű művelődésben, formálódó közéletben – így vélekedik Poszler György Domokos Gézaról, akinek két „főműve”: a Kriterion és az RMDSZ.

(Számomra megdöbbenő volt, hogy amikor egy vitában az ősi magyar iskolákat említette Domokos Géza, Iliescu közbevágott: »Hagyd az iskolák ősiségét!« Sohasem nézett rám olyan hideg tekintettel, sohasem szólt olyan élesen a hangja, mint abban a pillanatban... Csak ennyit válaszoltam: »Én hagyhatom. De ettől még három-négyszáz esztendősek azok az iskolák.«” Domokos Géza józan, a történelmi tényeket említő szavait milyen jogon, kinek a felhatalmazása nyomán söpörte félre Iliescu elvtárs? Az 1948. évi, a minden iskolát államosító rendelkezés után még 2016-ban sem nyugszik, amikor a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium létét kérdőjelezi meg.)

A balladai sorsok között, a hosszú, sok névtelent is tartalmazó, alig ismert névsorból három neves pedagógus, professzor nevét emeli be kötetébe Poszler György. Tehát az áldozatok, akiket e harc felőröl: Szabédi László tragikus vereségei (a szamosfalvi vicinális, 1959. április 18.), Cs. Gyimesi Éva a Garibaldi hídon, Szikszay Jenő „mártíruma” című fejezetek. (71–101)

„Keresem a méltó, talán valamennyire találó befejezést e kétségekkel és reményekkel, hitekkel és csalódásokkal teli történethez” – vallja a szerző, és Balogh Edgár emlékiratából idézi a Román Népköztársaság alkotmányának megteremtését köszöntő sorait: „...a történelmi napokat fogadóestély zárta a volt királyi palotában. Bizonyára a véletlen játéka volt, hogy az új köztársasági himnusz bemutatása után első műsorszámként a színpadon magyar csárdás következett..., a közönség horaláncba fonódva járta végig a palotát. S amikor a régi trónterembe léptünk, Nyilas Ilona, a kalotaszegi szépasszony kiugrott a sorból, felszökött a lefüggönyözött királyi trónhoz, beleült, s kijelentette. Most már elhiszek mindent”...

...„Erről van szó. Talán nem kellett volna elhinni mindent” – zárja könyvét a keserű valomással Poszler György, akinek teoretikus és irodalomtörténeti életmű teljessége marad velünk, bennünk..., „tanítani kellene az utánunk következő nemzedékeknek” – tanácsolja Kántor Lajos, a kötet szerkesztője.

(Poszler György: Az erdélyi magyarság száz évéről. Bizonytalan remények és tétova kételyek. Korunk – Komp-Press Kolozsvár, 2016. 103 l.)

SZÍKI KÁROLY

ÉGYBETERELNI A SZAVAK CSENDJÉT

Gál Sándor legújabb verseskötetéről: Egy spondeus mögött a csend

Gál Sándor

Kötete fedőlapjára a költő saját fotót ragaszt, ragaszkodik hozzá, hogy ez legyen. A nem elfeledett ér, mit ér a búcsi Nagyér? Egy nagy búcsút integetéssel vagy a másik típusból sok szentelt gyertyával, elkoptatott, elmorzsolts imádságossal? Megrendelte neki a Teremtő, és lencsevégre kapta, mert valamiért megragadt, szemének optikai rendszere erre fókuszált, és a szivárvány fényrekeszén át beérkező fényben ez jelent meg, a majdnem csendélet, a lecsendesült élet lélekháborúja. Mert a lélek harca a fotó és vers minden arca, kivétítve, bonyolult rendszerek közül kitörve és elkattintva egy gombot vagy egy spondeust.

Gál Sándor így él, ahogyan ezzel a fotóval érzékelteti lelki hálóját kiterítve, ahová inni-járni bejáratott útvonalon. Esznek belőle, belőle élnek, még él. Hallgatag nagy ér, mint a búcsi Nagyr.

Van még valami a képen, egy magányos nád, őszi idő hírnöke, de mindenkinek, mindenkinek fölött. Egyedül, kimagaslóan egyedül, mintha a magány mindenese, felügyelője lenne. Elvágyódás és visszatekintés egyszerre, földbe gyökeret verve, zilált hajzattal intés a jövőnek: vigyázatok a strázsán hívek!

A borító hatása lélek mélységeiben érkezik az emberbe, aki kezébe veszi Gál Sándor: Egy spondeus mögött a csend című karcsú kötetét. Ezért elkerülhetetlen, hogy ne nyissa ki, ki a kezdő lépésig eljutott, akit a borító fotója megfogott. Éppen bruttó 79 oldal ez a kiadvány, amely éppen a 79. évében jött napvilágra, ül a többi, ki tudja, hány kötetén, életmű csúcán. Ropog a buzitai éjben néhány kérdés: hé, Sándor, miért is? Kiért is? És miért ennyi? Csak ennyire futotta, vagy gyors futamaid között beszaladtál Molnár Katalin szerkesztő asszonyhoz, hogy Katika, tedd rendbe, szerkessz belőle valamit, a Búcsért-Szülföldünkért Alapítvány tett rá ígéretet, hogy kiadja, Nyitra megtámogatja, tudod az önkormányzat, persze, hogy az, te semmivel ne törődj, vidd be, aztán hozd ki, ha készen van.

Nem! Tudatos végelszámolás ez, Sándor, ne szépítsük, a magány végtelen fájdalma és a végtelen magánya ez a kötet. Elszámolás, melyben kiszámolja a költő először önmagát, és közben leüti a kérdéseket: mennyi van még?

Csendes beszéd önmagával a búcsi Nagyról, mert ott van, ha benn is van buzitai házában, és soraiba takarózik, mint nyűgös, rossz gyerek. Másszor meg ő a nap, akihez melegezni járunk ki-be. Csak a nyitott ablakot nem engedi elfüggönyözni, ami mögül ki kell néznie, mert mindig feltűnik valami. Egy lehullt levél, egy megfagyott pók, a diófa álma csupasz gallyakkal, amint diókról álmodik. Önazonosulás beteljesülés képei, mozaikjai, önszaggasztás és sebvakarás, sebgyógyítás. Legbelül van, ott, ahol nem mindenkinek mer lenni. A belső magányban, a lehetséges még?-ekben, a lehetetlen felmérésben, hogy mi az, ami itt van még? Próbát tart, hogyan lehet túlélni a néha túlélhetetlent, amikor minden magyarázat is kevés a megmagyarázhatatlanra. A tűnődésben nem is tudni, hogy magához szól az ember, önmagát kérdezi, vagy minden meg van már írva, csak formát kell adni neki. Legbelül beszél. Nem vetíti ki, hanem egy önmagával, a belső történet ő önmaga. Játék a csennel, ahol sallang nélkül van jelen bármi, nem sok, minimál-rock ez, sziklakemény koppanásokkal. Nem sokkal. A sebzettségének legérzékenyebb pontján áll, a magány állapotában.

Tömören ír, hogy minden szó mögött történet, történelem nyíljon. A minimalizálás-kísérletben ott benn, s a versben néha alig van jelző. Nincs sallang, minden a felszín alatt játszódik, ami nem látszik fenn, ami nem beszél fenn, mélyre kell menni olvasónak is, személyes barátnak is a költővel együtt. Egyidejű játszma minden pillanat, mintha nem lenne több idő itt a víz alatt, ha maradsz, megfulladsz. Ezért csak az menjen vele, ki hagyja magát vezetni, és tudja, mire vállalkozott!

Önmaga víz alatti jéghegyét, helyét tanulmányozza, a megkövesült bizonytalanságot megkövesült bizonyosságban, így a rövid és a hosszabb lélegzetvételű verseiben egyaránt,

s ránt minden befejezés után egyet a lélekmadzagon, hogy szorosabb legyen a következő való megérkezésnél: a visszatekintésnél, hogy e kötőféken rángatásban lásd meg, mit hagytál magad mögött. Lélektani és metafizikai sugallatú lélekáramoltatás történik. Többrészes, monumentális „regényt” szerkeszt csendből, csillagokból, magányból, univerzumból, sok-sok kérdéssel kísérve, melyek sürgönydrót mormolással szüntelenül kavarnak.

Éjszakák és nappalok magányos világába visz, amely utaztatásban minden annyira személyes, hogy a mi éjjeleink, nappalaink kínja is az, amiket megél. A léleknek önélveboncolása folyik, s ebben a dús lírai összetettségben a felismerésben csaknem megnyugtató, hogy másnak sem jobb a visszhangtalanság, amikor „nincs megidézhető hang”, és közben önmagát keresi az ember (Aki nem látható). Ezek a végtelen hosszúnak tűnő órló órák, mikor újra és újra magát próbálja megtalálni, néha már megteremteni az ember, elmormolt miatyánkot tördelve, hátha képes lesz feltartóztatni az eluralkodó érzést, a sűrűsödő félelmet, hogy ember nélküli jelenre ébredsz vagy ébrednek melletted. Ez a kozmikus magány és csendzúgás, a végtelennek tűnő monoton várakozás miért és meddig még? Mindaddig, míg megérted, mivé képes tágulni a magány. Gál Sándornál állandósult kép és életkép:

a csend is része ennek az eltűnő egésznek...lehet, hogy máma meghalok ... alkonyat... végső magány... éj csendje.... kevés kell ahhoz, hogy megértsük a halált....már egyre ritkábban szólok, egyre több bennem a hallgatás.

Írt ő már korábban is Száz év csend címmel értekezést, mondván: mivel a száz év csend elsősorban nem az irodalomról, hanem a háborúkról, az értelem csődjének bennem megjelenő – megjeleníthető – fragmentumokról szól. Mondja: időtöredék! De ha a csend megül, akkor már nem töredék, hanem véredényekben moccanó a könyörgés : ne kísértés csend! Vagy múltjék el tőlem, ami rám telepszik. És ebben a mikrorealista lélekintonációban lélek vizsgálatban az egyéni tükröződik a transzcendentális létezésre és vissza, a teljes szféra magassága-mélysége átfogásával:

a holdkaréj ezüstje
csendet szítál alá
a csend és a szó
a tél hava ha volt
a tegnapok a szépség s a csoda
s hogy nincs tovább
se ide se oda
dávid király
nekünk muzsikál...
minden hajnalon
ennek a csendjét
hallgatom
halottak jönnek
s rám köszönnek

körül ölel
csöndjük magányuk
az ember hangja
jéggé fagyott
vagy csenddé dermedt
száll csillagok közé
csöndből más csöndbe

Megrázóan ébresztő sorok, megborzongató gondolatok ezek. Amikor kitágul sorstörténelemmé, az Isten által elhagyott nemzeti kérdéssé:

bennem csenddé lényegült
titokzatos történetek
és lezárt történelmek...

Vagy egy másik helyen:

a csend kitágul magából
hazátlansággá a hazából
a halál is bennem
szelíden hozzám vénült...

A veszteségtudatunk közérzeti hőmérője lett a költő, szabad erejű őszinteséggel ad keresttre feszített lát-létleletet:

kapaszkodik az ember
a holdsugárba
az éj csendjébe
az elveszett hazába...

Ez a kötet esti beszélgetés önmagával, amikor egyedül van, ahol az est is benne van, ott legbelül, a lélekrezgés hullámhosszaival. Teljes magányban, hallgatás-vallatásban és abban a hallgatásban egyre súlyosbodó és sűrűsödő, szétterjedő csenderdő már maga is. Mert megszemélyesedett benne a végtelen csend.

eligazodni benne a csend se segít
hiszen már maga a csend is
része ennek az eltűnő egésznek
amikor a harangok
alászálltak
kivágták a nyelvüket

Gál Sándor önkéntelenül vállalt szerepe komolyan szól arról, hogy ő a mi tükrünk, lélektükör. A meditatív tömörítés csodálatos példáit sorolhatjuk sorai nyomán:

a fogalmak
 önmagukba dőlnek
 és csendjük
 piramis-súlyúvá növekszik
 elhalványulnak
 az arcok—csillagaid
 az utolsó lázadásban

a mindenség csendje és ténye
 lapozz vissza a végtelenbe

itt sok a csend már...
 egyre csak növekszik

a földi csend mélyén űri csend

oszthatatlan- egy
 hozzád hasonló
 sötétlő csend
 a fény helyett
 és eltemet
 ha
 eltemet

És milyen színeket fest 2016 palettáján?

nem az értelem ékessége
 hanem a végső titok
 ami megmarad bennem
 ha meghalnak is a csillagok
 lépésnyi vagy fényévnyi
 a maradék távolság
 nem tudom

lefordíthatatlan
 az éjszaka nyelve
 a fény- huzalok pendülés
 a csillagok ölelkezése
 és az istenek éneke

Az álmaiban is éber virrasztó költő a közelségélménnyel világítja meg elménket, a vak világban lebutított világi értelmünket azzal, hogy új értelmezés lehetőségét kínálja fel olvasójának:

hajnali röpülések varázsa
a csillagok között
leírhatatlan a csillagok ornamentikája
amikor felettünk kigyullad az istenek éneke

lehet hogy máma meghalok
nem zárható ki e napból
semmi lehetséges
új ifjú isten-urak
gyűjtanak jeges csillagokat
s adnak/csendet végső nyugodalmat

az éjszakában
magamat tanulom
eltemetni

olyan kevés kell ahhoz
hogy megértsük a halált
az átváltozás tűnő pillanatát

ideje van az elmenésnek
minthogy a hazatérésnek is
volt szabott ideje egykor

Ez nem az édes-bús magány, szentimentális lötty, melodráma az elszakított területen, tót tankok letiport nyomán, hogy kuss bozgor magyar, ha nem tetszik, húzz el anyádba, mert itt mi mondjuk meg a tutit, és ha tetszik, ha nem, előre ezer évre megjegyzések özönével kitapétázott jelenig tartó Trianon-traumában, bár az is lehetne, mert megszenvedte és a sorlíktette vérömlenyben ott van a verse a Távolodók, tehát megtette, letette, lehetne ez is.

Ha Niklai Ádámot, a méltatlanul feledett, élteben is mellőzött, halálában is legbelső titkok belső részébe zárt költőt kérdeznénk róla, azt mondaná arról, amit Gál Sándor ír 79 oldalon át: Jődögél a halál.

A Ha apám élne írásából kölcsön kérve, kicsit még jobban aktualizálva: ebből a 79 esztendőből mi volt az övé, ma részleteiben összefoglalhatatlan, még akkor is, ha sok mindent megőrzött a megéltekből. Mi az, amit úgy élt át, hogy időben és térben közelebb, s mi az, ami távolabb került tőle? Ahogyan apja kiállt az udvarra inni egy kortyot az áradó fényből, ő apja felé tekint, ha kiáll az ablak elé, tekint fel a csillagok felé vagy a diófaágak szendergő ágbogai közé.

E kötetben nem sok helyet kapott a közelebb és a távolabb vett közösség, beleértve a mikroközösséget is. Csak a Satya-ciklus lóg ki ebből a szerkesztésből, jelentésében jelentős fejezet, de nincs benne a gálsándori sorsunkat alakító, sorsközösség formáló, nemzetért aggódó, jövőnket féltő valami emberfeletti szándék, ami teljesen áthatotta, sokáig homlokára ragasztva vitte körbe a Kárpát-medencében?

Gál Sándor mint égi vándor elmenőben és visszajövőben megismerkedett többször is a halál közeli élménnyel, így jogosult arra, hogy útlevelet állítson ki önmaga és magunk számára is, ha kérjük egykoron. A dokumentumot kipostázza, persze kihagyva benne néhány válaszra váró rubrikát, mit majd mi töltünk ki, de önmaga példáját lehetőségként kínálja tanulmányra e kötetében is. Egy ízben feladatot is ad: fordulj meg/ s lásd mit hagytál/ magad megett/ maradt-e fény/ az utánad jövőknek/ a majd megszületőknek (Fordulj meg).

Nehéz az időre nem ellenségként nézni, ha számvetést készít az ember, de mert erre kényszeríti a belső logika, meg kell tennie, s az egyre sűrűsödő sötétséget érezvén a fények nyomán rovást kell vésnünk, mint az idő is teszi. De kell-e ehhez megőrizni az állomásokat, holtakat és kilakoltatásokat, vagy feledni mindent, ahogyan a közerkölcs diktálja, a divat árulja, mint lehetőséget? Ez sarkalatos kérdés Gál Sándornál, mert amíg maga zsákutcás történetében leparkol, és érzelme lázadása letöri a maga értelmét, ugyanakkor összeköti, kiadott munkában behord minden szót, amit mondott, és életmű kötetekbe rendezi. A lélek lázadását csak az értelem, a küldetéses tudat képes letörni.

Minden úgy igaz, ahogyan szembesíti az elsurranó időben a tényekkel az elcsoszogó embert, ki megy a semmi felé és vele összetörik a mese, a táltos világ, a gyermekkor, vele zuhan a mélységbe minden megőrzött, sokáig megrögzöttnek tartott háborús emlék zuhatag ágyúkkal, lobogó tekintetű lovakkal. És a zuhanás apokaliptikus nagyságúra nő mint jelenet, mely jelenéssé lesz: a lovak patáikkal szétrepesztik a bolygót, habzó sügüyük tengerré árad (Kilenc táltos pentaton suhogása). Majd ezt a látomást tovább fokozza a Máglya című versben, képzeletében égi máglya gyúl, és „látni a láng-sötét/ új golgotát”.

De amíg kopjafát farag Gál Sándor Görömbei Andrásnak, aki évtizedekig állt, strázsált a felvidéki irodalom védelmében, amíg tündöklő bíbor kadarkával telt poharat emeli Márkus Béla felé a Hortobágy irányába, addig mondható, hogy Gál Sándor a szó fegyverével reménye ennek a megcsúszott nemzetnek. Mert addig érezzük, vagyunk, még megvagyunk, nehezen átélhető órák keserédes ízével szánkban is olvassuk a nehezen átélhető nemzetibe és némaságba burkolózott költőt. És biztatjuk: írj egy dalt Dávid király hegedűjére, a többi majd mi meghallgatjuk.

Gál Sándor hűséges típus, ezért is ír. A legjobbakból van, kiknek keserves a hajnal, átkozott az éjszaka, és porrá őrlődik a végtelenné nyújtózó magány szőnyegén térdepelve.

Hűséges, ezért védelmünkben írja, amit ír, hogy a belső háborúkat meg tudjuk érteni. Hűséges, mert derűt varázsol közben szívünkbe, derengésnek, túlélésnek. Előbányász egy-egy kis gyémántot és begurítja közénk, mielőtt őt lapozná tovább a történelem.

Sikerült-e közelebb kerülnünk az átváltozás, az utolsó pillanat megértéséhez? Talán igen. Ez a gondolatlavina, amit legörgetett a Tátráról, mindenkit elkap valamilyen mértékben. Attól függ, ki hol áll, ki hogyan olvas. Sok kérdés, sok kétség ébred abban, aki az Egy Spondeus mögött a csend című kötetén átrágja magát, ha alámerül vele a búcsi Nagyrénél:

ideje van az elnémulásnak
ideje van az elmenésnek
minthogy a hazatérésnek is
volt szabott ideje egykor

Most délelőtt van. Azt kérdezted kedves Sándor: ki jön el értem? Mi eljöttünk: hozzád!

Megjegyzés: Barátai nemrégiben köszöntötték 79. születésnapján Gál Sándort, a felvidéki Buzitán. Jelen volt az Agria folyóirat főszerkesztője, Ködöböcz Gábor irodalomtörténész is. Sziki Károly köszöntésül átadta többek között az utolsó kötetéről írott recenzióját (melynek részleteit adjuk itt közre). A Duna Televízió dokumentumfilmet készített Gál Sándorról. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága ezúton köszönti Gál Sándort, aki hosszú éveken át a társaság elnökségi tagja volt. (A szerk.)

POMOGÁTS BÉLA

BÁNFFY MIKLÓS BÚCSÚJA A MONARCHIÁTÓL

Bánffy Miklós háromrészes regénye, az öt kötetben, közel ezerhétszáz lapon közreadott: *Erdélyi történet* a romániai magyar irodalom első korszakának legnagyobb szabású elbeszélő vállalkozása.

Elkészülése, megjelenése maga is közel egy évtizedet fog át: a *Megszámláltattál* 1934-ben, az *És híjjával találtattál* 1937-ben, végül a *Darabokra szaggattatol* 1940-ben hagyta el Kolozsvárott az Erdélyi Szépmíves Céh nyomdáját. Hatalmas prózai alkotás, nemcsak kivételes terjedelme, hanem epikai anyagának sokrétűsége, a lapjain megvalósuló írói szándék következtében is. Bánffy Miklós a Ferenc József-i Magyarország arisztokráciájának életrajzát írta meg, számot adva a társadalmi piramis csúcsán elhelyezkedő osztály életmódjáról, politikai magatartásáról, kultúrájáról, ízléséről, szokásairól, egyszersmind az összeomlása felé sodródó történelmi Magyarország utolsó éveiről.

A regénytörténet egy évtizedet ível át: 1904 és 1914 közötti, történelmi értelemben mindenképpen válságos évtizedet, amely során olyan, a regényben is megörökített események jelezték a hanyatlás menetét, mint a kiegyezés óta folyamatosan kormányzó Szabadelvű Párt felbomlása, az ellenzéki koalíció választási sikere, majd kormányzati csődje, az 1908-as annexió válság, a Balkán-háborúk, majd zárójelenetként a szarajevói merénylet és a kirobbanó első világháború. A Monarchia és a történelmi Magyarország ebben az évtizedben indult el a végső bukás, a felbomlás felé, a hagyományos politikai vezető réteg, az arisztokrácia ekkor jutott a történelmi szerepvesztés végső állomásához. Az epikus viszszatekintésnek ezért mindenképpen számvetésnek kellett lennie: nemcsak a regény jóslatokkal terhes bibliai címe és mottója árulkodik erről, hanem epikai világa is, amely szemléletesen mutatja be a történelmi Magyarország és nagyobb körben az Osztrák–Magyar Monarchia kényszerű bukását, illetve azokat a káros társadalmi és politikai viszonyokat, amelyek eleve megszabták a későbbi eseményeket.

A regénytrilógia epikus anyaga három nagyobb körben helyezkedik el, és ezeknek a köröknek az ábrázolása világítja meg közelebbről az író szemléletét. Az első kör az emberi kapcsolatok övezetét jelöli meg, részben egy szerelem, részben egy barátság történetét. A regény főhőse, Abády Bálint, akinek alakjában tulajdonképpen az író önarcképével találkozunk, az ifjúság érzelmi kalandozásai után ismét beleszeret gyermekkori ideáljába, Milóth Adrienne-be, aki közben a rabiátus, tébolyodott Uzdy Pál felesége lett. A szerelem beteljesülésének igen nagyok az akadályai, ezek azonban csak növelik, erősítik a kölcsönös érzelmeket, s a regény hőse kétségtelenül ennek a jellemet végső próbák elé állító emberi kapcsolatnak a következtében lesz érett, felnőtt személyiség, aki mostoha körülmények közepette is képes kitartani a maga választotta eszmények mellett. Az ő jellembeli szuverenitásának ellenképpét Gyerőffy László szomorú sorsa mutatja, az igen tehetséges zongoraművész, Abády unokatestvére és jó barátja – s kettejük kapcsolatának történetéből is a regényhős jellemének fejlődésrajza bontakozik ki. A regény kettős lelki történetének elbeszélését a századforduló irodalmának egy-egy jellegzetes epikus hagyománya alapozza meg; a szerelmi történet a késő romantikus regény, Gyerőffy elzúllásának realista színezetű rajza az „oroszos” elbeszélő irodalom ábrázolásmódját követi. A két írói megoldás közül kétségtelenül az „oroszos” realizmus hagyományainak átvétele jelentheti a regénypoétikai tekintetben korszerűbb változatot. A regénytörténetnek ez a rétege a századvég és a századforduló elbeszélő irodalmának azt a lélektanilag árnyalt, ugyanakkor erősen kritikai ábrázolásmódját követi, amely Petelei István, Thury Zoltán vagy Török Gyula műveiből ismerős.

Az epikus anyag második köre az erdélyi és magyarországi arisztokrácia életmódját felidéző állóképek sorát mutatja. A kaszinói összejövetelek, táncmulatságok, nagy családi ebédek, pesti lóversenyek, felvidéki és erdélyi vadászatok hiteles, élményszerű rajza egy hagyományok és szokások által teljes mértékben szabályozott egykori életforma benső rendjét, emberi levegőjét idézi fel az olvasó előtt. Illés Endre a regénytrilógia „pótolhatatlan betéteiről”, „egy új, megsokszorozott, huszadik századi, az eredetinel színesebb és dúsabb Apor Péter-freskóról” beszélt. Valóban az *Erdélyi történet*be szőtt gazdag életképek

az erdélyi emlékirók: Apor Péter, Bethlen Miklós, Cserei Mihály memoárjainak epikai hagyományát keltik életre, a magyar elbeszélő irodalom múltjának egy igen érdekes, értékes fejezetéhez kapcsolva vissza a századforduló bizony ma már fakóbbnak tetsző elbeszélő törekvéseit. Az epikus freskóvá összeálló életképek mutatják Bánffy Miklós nagyszabású művének legjobb értékeit, egyszersmind az író tehetségének igazi karakterét: a festőiséget, a dekorativitást.

A kettős érzelmi történetet, illetve az arisztokrácia életének leírását egészíti ki az epikai anyagot minduntalan átszövő politikum: az erdélyi regionális politikai élet, a magyar országos politika, illetve az európai nagypolitika eseményeinek és konfliktushelyzeteinek bemutatása, illetve azoknak az intézményeknek – a megyegyűléseknek, a Nemzeti Kaszinónak, a szabadelvű pártkörnek, a budapesti országgyűlésnek a raja, amelyeknek zárt köreiben lezajlanak a politikai csatározások, viták és intrikák. Az *Erdélyi történet* mint politikai dokumentumregény elsörendű érdeklődésre tarthat számot, minthogy az író személyes tapasztalatai nyomán idézi fel az 1905–1906 körüli pártharcokat, a koalíciós kormányzat balfogásait, a Monarchia vezető köreinek külpolitikai elképzeléseit és belső hatalmi küzdelmeit. Ezek a politikai mozzanatok és publicisztikus betoldások az írónak arra az 1932-ben közreadott *Emlékeimből* című memoárjára utalnak vissza, amelyben Bánffy az 1916-os királykoronázás történetét, illetve az 1919-es nyugat-európai emigrációjának tapasztalatait beszélte el.

Az emlékirat műfaja régi erdélyi tradíciókat követ, ennek a műfajnak is megvannak a maga „irodalomszociológiai” és „formatörténeti” hagyományai. Általában akkor készültek ezek az emlékiratok, midőn szerzőjük már megvált attól a szereptől, amelyet a közéletben betöltött; formájukat ezért az utólagos számadás, a jövőnek szóló vallomás és tanúságtétel alakította ki. Az emlékeit rendezgető író vagy államférfi életének és munkájának végső összegzésére készült, cselekedeteinek magyarázatát, esetleg „mentségét” vette papírra, az önéletírás ezért sohasem az utókor hálás emlékeztetét vette célba, inkább a lelkiismereti tisztázás jegyében formálódott: lezárt egy közéleti pályát, számot vetett a történelmi tapasztalatokkal, emellett az egész erdélyi magyarságnak szolgált hiteles beszámolóval és eligazítással: az utókor elé kívánta tárni a tapasztalatok értelmét, tanulságait. Valójában Bánffy regénytrilógiájának politikai cselekménye is ilyen emlékirat: egy történelmileg lezárt korszak súlyos tanulságait foglalja össze, egy politikai vezető réteg és egy államrendszer szükségszerű bukásának állomásait világítja meg; ennyiben a néhány esztendővel korábban papírra vetett *Emlékeimben* bemutatott történelmi események előtörténetének is tekinthető.

A történelmi számvetés eredményességét az alapozta meg, hogy Bánffy mintegy „kettős nézőpontból”: egyszerre közelről és távolról tekinthette át a Monarchia, illetve a régi Magyarország bukásának előtörténetét. Közelről: minthogy jól ismerte az erdélyi regionális politikát; mint Kolozs megye országgyűlési képviselője, 1906 és 1910 között Kolozsvár és Kolozs megye főispánja és mint az erdélyi hitelszövetkezetek, valamint az Erdélyi Gazdasági Egylet egyik vezetője, igen mélyen láthatta át Erdély gazdasági, társadalmi és politikai

életét, s közvetlenül ismerhette a megoldásra váró súlyos gondokat. Ugyanakkor széles körű nemzetközi áttekintése is volt: fiatalkorában a földművelési minisztérium által szervezett külföldi gazdasági szaktudósítói hálózat berlini kirendeltségén dolgozott, később országgyűlési képviselőként gazdaság- és külpolitikai kérdések foglalkoztatták, átfogó ismereteket szerzett a Monarchia európai helyzetéről, általában a világpolitika alakulásáról, és mint ismeretes, 1921 áprilisától 1922 végéig ő volt Bethlen István kormányának külügyminisztere, aki igen nagy szerepet töltött be a konzervatív hatalmi rendszer külpolitikai konszolidálásában. Például az ő munkájának eredménye volt az, hogy Magyarország népszavazás révén megtarthatta Sopron városát. E „kettős nézőpont” – a közeli és a távoli, a regionális és az európai jellegű – érvényesült annak a képnek a kialakításában, amelyet Bánffy regénytrilógiája adott.

Ennek a képnek a középpontjában az Osztrák–Magyar Monarchia végnapjainak szomorú és szálnalmas története áll. S valóban az *Erdélyi történet* igazi „Monarchia-regény” abban az értelemben, ahogy az újabb irodalomtörténetek a „Monarchia-irodalom” alkotásainak tekintenek olyan költői, elbeszélői és drámai műveket, mint Rilke, Trakl, Kafka, Musil, Broch, Karl Kraus, Krleža, Krúdy vagy Kosztolányi műveit. Ez az irodalom egy nagy múltú, gazdag történelmi tradíciókra épülő közép-európai birodalom lassú hanyatlását, minden megújulásra való képtelenségét és nagyszabású összeomlását ábrázolja mitikus vagy realista eszközökkel, nosztalgikus vagy ironikus látásmóddal, nem egy esetben egy egész korszak, egy egész civilizáció, mi több, az emberiség pusztulásának előhírnökeként. Valójában Bánffy Miklós nagyregénye is a hanyatlásnak és a végső pusztulásnak a jeleneteit vázolja fel a magyar politikai élet, az országgyűlési és pártpolitikai küzdelmek, vagy éppen az osztrák–magyar politikai huzavonák keretében. Jól látja, hogy az adott politikai rendszer feltételei között, a megoldatlan és komolyan megoldani nem is akart társadalmi és nemzetiségi feszültségek erőterében miként bomlik fel a birodalom, és miként válnak semmivé azok a lehetőségek, azok a politikai értékek, amelyeket a nagyhatalmi lét adhatna. Hiszen Bánffy, mint az európai nagypolitikában jártas államférfi, azt is jól tudja, hogy a Monarchia romjain létrejött kisállamok egyáltalán nem szolgálták a közép-európai régió politikai stabilitását, ellenkezőleg, a térség „balkanizálásának” útját nyitották meg, s az egymással küzdő nacionalizmusok megakadályoztak minden olyan észszerű kompromisszumot, amely megóvhatta volna a régió népeinek függetlenségét.

Bánffy felismeri, egyszersmind elemzi a kettős Monarchia bukásának okait, az írói számvetést, amelyet végez, mindazonáltal nemcsak a tárgyilagos, oknyomozó visszatekintés jellemzi, hanem az érzelmektől mélyen áthatott történelmi búcsúvétel is. Az *Erdélyi történet* írója, aki személyes veszteség gyanánt élte meg a Monarchia és a történelmi Magyarország bukását, illetve azt a történelmi sorsfordulatot, amely szűkebb hazájának, Erdélynek az életében bekövetkezett. A közép-európai birodalom hanyatlását és felbomlását ő is olyan világtörténelmi katalizmának látta, mint a „Monarchia-irodalom” nem egy képviselője, például Az *emberiség végnapjainak* végeérhetetlen tragédialáncolatával birkózó osztrák Karl Kraus, aki talán a leginkább szuggesztív képet rajzolta meg az első

világháború poklába merülő, következésképp elbukó közép-európai, valójában nagy jövőre hivatott, mert az európai integráció egy korai változatát képviselő soknemzetiségű államszerkezet pusztulásáról. A regénytrilógia zárójelenete – amely során Abády Bálint a Kolozsvár fölött emelkedő Feleki-tető magasáról letekintve elbúcsúzik szülővárosától, Kolozsvártól – ezt a katasztrofikus pillanatot idézi fel.

Az *Erdélyi történet* írója búcsút vesz a Monarchiától, a történelmi Magyarországtól és a magyar Erdélytől, és mi sem természetesebb, hogy búcsúzása tragikus hangoltságú, minthogy olyan történelmi intézményektől búcsúzik, amelyek igen nagy értékeket adtak a régió népeinek. Ugyanakkor erős kritikával tekint vissza a Monarchia végső napjaira, elsősorban annak következtében, minthogy a birodalom létében adott történelmi és politikai értékek elkallódtak, s az önző módon politizáló „történelmi osztály” nem volt képes megőrizni sem az ezeréves magyar államot, sem a közép-európai integrációt. Bánffy Miklós az írói szemlélet kettősségével látja tárgyát, ez a kettősség az azonosulásban és a szembefordulásban található, következményei pedig az írói világképben, illetve az ábrázolásmódban egyaránt kimutathatók. A világkép szintjén a „történelmi osztály”, illetve az általa vezetett Monarchia hagyományos eszményeinek elfogadásában, ugyanakkor életmódjának kritikai elutasításában, az ábrázolás szintjén pedig abban az egymást kiegészítő nosztalgiában és ironiában, amellyel Bánffy saját társadalmi osztályáról nyilatkozik.

Az írói szemléletnek az a kettőssége, amely az elbeszélő és a tárgy viszonyában, következésképp az epikus kifejezés kettős – nosztalgikus és ironikus – intonációjában jelentkezett, Bánffy Miklós személyes helyzetére utal. Az *Erdélyi történet* írója maga is kettős kötődésben élt és dolgozott: származása és családi hagyományai, vagyona és társadalmi helyzete az arisztokráciához kötöttek, személye ambíciói és emberi vonzódásai, műveltsége és közéleti magatartása viszont eltávolították ettől a rétegtől, és a reformokra törekvő liberális értelmiség szövetségében jelölték ki helyét. Elhelyezkedésének kettőssége mindenképpen erős függetlenséget eredményezett, a regénytrilógia írója független módon ítélte meg a Ferenc József-i Magyarországot (s később a Horthy Miklós-féle felemás restaurációt).

A független politikai elhelyezkedés megfelelő eszmei megalapozást kívánt, s a Bánffy Miklós által képviselt nézetek, az általa választott magatartásformák pontosan jelezték ennek az eszmei megalapozásnak a lehetőségét. A művészi hajlamokat eláruló fiatal arisztokrata a századforduló esztétizáló hitvallását fogadta el, ezt a hitvallást részben a pozitivistá filozófia tanulságaival, részben az életfilozófiák tanításával támasztotta alá. A művészi szépség iránt táplált rajongással kívánta kiszabadítani magát a származás okozta kötöttségekből, s próbálta megszerezni az áhított személyes függetlenséget. A „szépségválas” hatékonysága mindenesetre csak korlátozott lehetett, minthogy az esztétikai világkép a lassanként háborúba és felbomlásba sülyedő magyar társadalomban már nem adhatott elég védelmet, elegendő ellenálló erőt. Ahogy a világháborút átélte egész nemzedéknek, Bánffy Miklósnak is új világképet kellett formálnia, pontosabban ifjúságának esztétizáló magatartását morálisan hatékonyabb magatartásmóddal kellett kiegészítenie (anélkül természetesen, hogy a maga esztétikai érdeklődéséről, ízléséről, nézeteiről lemondott volna).

Ez a magatartásmód az erdélyi magyarság kisebbségi közéletében és irodalmában vállalt tevékeny szervező-irányító szerep következtében alakult ki, midőn Bánffy Miklós – elfogadva a transzilvánista gondolat által képviselt kisebbségi humánusmot – arra törekedett, hogy a magyar nemzetiségi érdekek szószólója, az erdélyi népek békés együttműködésének előmozdítója legyen.

Az *Erdélyi történet* regényvilágát valóban átszövik a transzilvánista ideológia tanításai, pontosabban utalások ezekre a tanításokra. Ilyen a szövetségi gondolat, a kölcsönös magyar–román megértés eszméje vagy a sajátos erdélyi érdekek előterébe állítása: valamennyit a politikai küzdelmekbe bocsátkozó Abády Bálint képviseli. Bánffy természetesen nem ugyanazoknak az eszményeknek a jegyében szólaltatja meg a transzilvánista progressziót, mint a polgári radikális Tabéry Géza és Ligeti Ernő vagy a népi radikális Kós Károly és Tamási Áron, az ő gondolatrendszere a konzervatív reformizmus körében mozgott, ebben Makkai Sándor vagy Reményik Sándor nézeteivel találkozott. A transzilvánista gondolat mindenképpen alkalmas volt arra, hogy az *Erdélyi történet* írója belőle merítsen erőt és biztatást, midőn minden korábbi személyes (eszmei és politikai) függetlenedési törekvéshez képest is következetesebben távolodott el a múlttól, és alakította ki azt a sajátos nézőpontot, amelyről még belülről szemlélhető egy lezárt korszak élete, de már kritikailag mérhető és ítéltető meg ennek a korszaknak a mulasztásai és vétkei. A nagyarányú regénytrilógia a transzilván eszmék elfogadásának révén vált igazi számvetéssé, sőt leszámolássá, s az írói nézőpont eme személyes jellege következtében tarthatjuk számon Bánffy Miklós művét nemcsak a két világháború közötti magyar regény, hanem az úgynevezett „Monarchia-irodalom” megőrzendő értékei között.

Megjegyzés: A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága által szervezett A legnagyobb magyarok... című konferencián elhangzott előadás (Széphalom, 2016. június 18.)

BALÁZS GÉZA

A GYÖNGYHALÁSZ

Hódi Éva és Hódi Sándor könyvei

Ahogy az Édes Anyanyelvünkben is közölt interjúból (2014/1, teljes változat: www.mnyknt.hu/E-nyek) megtudhatjuk: egy egyetemista szerelem nyomán kerül 1975-ben a budapesti Hódi Éva magyar–oroszc szakos tanárnő a Vajdaságba, Hódi Sándor pszichológus feleségéeként. Adán a Szarvas Gábor könyvtár munkatársa, majd igazgatója volt, és a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület szervezőjeként, elnökeként fáradhatatlanul máig szervezi minden októberben a Szarvas Gábor nyelvművelő napokat. A nyelvművelő napok 1970-ben indultak, néhány éves kihagyással szinte minden évben, még a kilencvenes évek háborús viszonyai között is megtartattak. Bárczi Gézától kezdve Lőrincze Lajoson át sok magyarországi nyelvész látogatott el Adára. A legszorgalmasabb kapcsolattartó Szűts László volt, akit még a bombázásoktól való riogatás sem tartott vissza. Az adai napok minden alkalommal okot adnak fájó iróniára: Szarvas Gábor mellett ugyanis itt született Rákosi Mátyás is, igaz, neki nincs kultusza, még az egykori házuk sem áll. És alkalmat adnak a vajdasági magyar nyelvészekkel való találkozásra. Mindig ott van az ugyancsak adai illetőségű Molnár Csikós László (legutóbbi könyve: *Divatszavak*, Tinta, 2008) és Láncz Irén az újvidéki egyetem magyar tanszékének tanára.

A Szarvas-napok fő programja a vajdasági általános és középiskolások nyelvi vetélkedője. Mellette azonban kulturális és tudományos programokat is szerveznek. Minden évben megkoszorúzzák Szarvas Gábor mellszobrát, megnyitnak egy, a témához kapcsolódó kiállítást. A rendezvényt rendszerint megtiszteli a vajdasági magyar konzul vagy kulturális attasé is. A tudományos program a nyelvészeti konferencia, amelynek előadásai egy fő téma köré csoportosulnak. Ehhez kapcsolódóan adnak elő a vajdasági (főként az újvidéki egyetem vagy a szabadkai főiskola) oktatói, valamint a magyarországi vendégek. A napok programja, a nyertes diákok felsorolása, valamint a köszöntők és tudományos előadások minden évben kötetben is megjelennek. A kiadványsorozat a magyar nyelvművelés, a vajdasági magyar nyelvészet alapvető dokumentuma. Az elmúlt húsz év jellemző témái és kötetei a következők voltak: *Nyelvművelésünk múltja és távlatai* (1995), *A magyar nyelv és művelődés évszázadai* (1996), *Nyelvünk helyzete* (1997), *Nyelv és lélek* (1998), *A magyar nyelv helyzete a világban* (1999), *Anyanyelvünk a harmadik évezred küszöbén* (2000), *A Szarvas Gábor nyelvművelő napok 30 éve* (millenniumi kiadvány, 2000), *Idegen nyelvi hatások a magyar nyelvben* (2001), *Az írás és az olvasás* (2002), *Nyelvi és nyelven kívüli kommunikáció* (2003), *A nyelvi stílus* (2004), *A helyes és szép magyar beszéd* (2005),

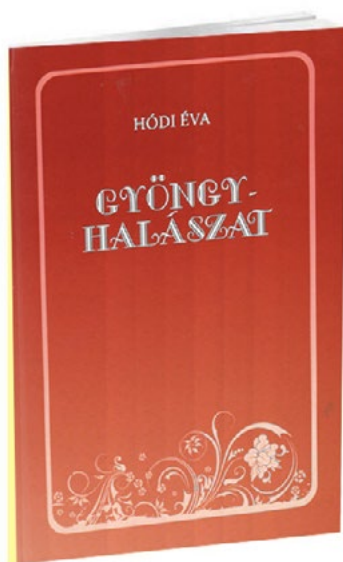
Anyanyelvünk szolgálatában (az egyesület jubileumi kiadványa, 2005), Szavaink és neveink eredete (2006), A magyar nyelv és kultúra a világhálón (2007), A nyelvek és nyelvjárárok jövője (2008), A mi nyelvünk. Hűség az anyanyelvhez (2008), Nyelvújulás és világlátás (2009), Nyelvstratégia és nyelvművelés (2010), Nyelvhasználati jogok és lehetőségek (2011), Beszéd- és szövegértés (2012), Gondolkodás és nyelv (2013), Nyelv és közösség (2014), valamint a legutóbb: A nyelv határai (2015).

Már a felsorolt címek alapján is sejthető, hogy milyen időszerű, sőt olykor égető kérdésekre keresték a választ a vajdasági és magyarországi nyelvészek, s hogy ezek a tanulmánykötetek mennyire fontos forrásmunkát jelentenek. A kötetek szerkesztője Hódi Éva, s ebben állandó munkatársa férje, Hódi Sándor, aki a dokumentumértékű felvételeket is készíti, de újabban szociál- és nyelvpszichológiai kérdésekben is gyakran megnyilatkozik. Először a *Mi fán terem a nemzetstratégia?* című könyvére figyeltem föl (Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Tóthfalu-Zenta, 2007), melyben a nagy magyarságkérdéseket feszegeti: Megint lemaradtunk, Az értelmiség problémája, A rossz vezérválasztás, A pártos önszerveződés, avagy éppen: A magyar melankólia. A megoldást ő is – mint én is – új nyelvi (kulturális) stratégiában látja. Hódi Sándor később még tovább lép, és már egyesén nyelvstratégiáról beszél: *Nyelv és lélek tájainkon, Hűség az anyanyelvhez* (Nyelvstratégia – nemzetstratégia. Széchenyi István Stratégiakutató Társaság, továbbiakban SZIST, Óbecse, 2014). A téma – különösen vajdasági nézőpontból – való elmélyítése: *Mint oldott kéve* (a folytatást nyilván többen ismerik) című könyv, alcíme: *A demográfiai problémák társadalmi és lélektani háttere* (SZIST és Magyar Nemzeti Tanács, Magyar Szó, Újvidék, 2014). Emellett frivol kitérőnek látszik a *Miért hazudnak a politikusok?* (SZIST, Ada, 2012) című munkája, amelyben a politikai propaganda személyiségbeli hátterét vázolja fel. Legújabb könyvei *Az én határai* (2015) és a *Kongresszus Abbáziában* (2014). Az első a manapság kényesnek tekintett problémákat feszegeti: az emberek örökösen elégedetlenek egymással, mert veszélyeztetve érzik Énük határait, az önmegvalósításra való hivatkozás pedig véget vet mindenféle nevelési vitának: „a mindent megengedő nevelői magatartás jobban kedvez a gyermekben kifejlődő erőszakos önérvényesítési tendenciáknak, mint a felelősségteljes magatartásnak”. Innen ki-ki folytassa maga tovább az olvasást és a gondolkodást, én csak annyit tennék hozzá, hogy a mai magyarországi (európai) pedagógiai szakirodalomban hiányzik a fegyelem meghatározása. Vajon miért? A könyv borítója: Tanító Vilmos Bence (9 éves) *A felfuvalkodott béka* című rajzának felhasználásával készült. A második könyv a szerző emlékeiből összeállított pszichológiai esszéesorozat.

Kommunikációról, nyelvről eddig volt szó, azonban a gyakorlati nyelvművelő munka Hódi Évához kötődik. Egyszerre három könyve is megjelent: Egy kis nyelvi tücsök és bogárban (SZIST, 2013) az adatai Panorama – Körkép című lapban közölt írásait adja közre. Ezek a mindennapi, azonbelül sok esetben a vajdasági nyelvhasználat kérdéseit érintik: *Struccol vagy truccol?*, *Ballagó öltöny*, *Szép napot?*, *Tíz nyelvet beszélő bécsi szelet...* Olyan nyelvi jelenségek is szóba kerülnek, mint például „Az üdülőközpont futurája...” Még hogy

természetes dolog a kétnyelvűség! S érik meglepetések a másik irányból, Magyarország felől is a vajdaságiakat. Adán Stílussteremtő ikonok címmel hirdettek meg előadást. A közönség okkal-joggal azt gondolta, hogy majd szentképekről lesz szó. Ehelyett celebek, sztárok kerültek szóba: „a közönség nem örült ennek a jelentésbővülésnek”. Emlékeztetek Hódi Éva alaposan végiggondolt, választékos, csiszolt stílusban megfogalmazott beszédei. Ezeket adja közre Ha szóra nyitod ajkad... című válogatása (SZIST, Ada, 2014). De olyan tanulmányokat is olvashatunk itt, mint: Anyanyelvünk a nyelvek tengerében, A nyelvművelésről kisebbségi körülmények között, Nyelvművelés és szórványmagyarság (a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága 2013-as konferenciáján tartott előadás). Ebben a kötetben olvashatjuk a Magyar Nyelvi Intézet (Iroda) létrehozására tett, sok helyen ismertetett javaslatukat is. A vajdasági magyar intézményhálózatból (és az összmagyarból) valóban hiányzik egy ilyen elem.

Legutóbb Hódi Éva Gyöngyhalászat (SZIST, Ada, 2015) című könyvét kaptam kézhez, melyben esszék, tanulmányok, kritikák találhatók. Ebben Hódi Éva főként irodalmár, filológusi oldaláról mutatkozik be, példás könyvismertetéseit adja közre. S hogy honnan a cím? Talán Juhász Erzsébet Gyöngyhalászat című könyvének ismertetéséből. De Hódi Éváról is elmondhatjuk, hogy „gyöngyhalász”, mert (talán olykor veszélyes körülmények között is) értéket hoz fel a mélyből, közvetít a mának. Csak legyenek minél többen, akik megismerik és megértik.

Hódi Éva Gyöngyhalászat c. könyvének borítója

MINYA KÁROLY

SZERETHETŐ (NYELV)TUDOMÁNY: A DIVATOKTÓL AZ ÉV SZAVÁIG

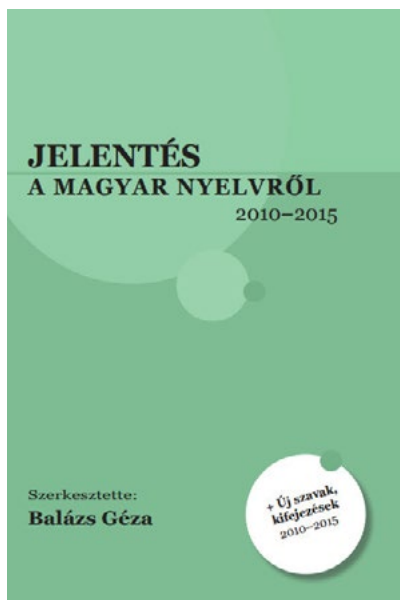
A nyíregyházi TIT Jurányi Lajos Egyesülete májusban egy konferenciát szervezett Szerethető tudomány címmel. Ezen hangzott el, hogy a tudományos ismeretterjesztés, az alkalmazott tudomány gyakran lenézett tevékenységnek minősül. Pedig a tudományos kutatások hasznosításánál, továbbadásánál nincs fontosabb dolog. Hiszen akkor csak idézőjelben elefántcsonttoronyba zárkózásról, öncélú kutatásról van szó.

A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport öt évente ad ki Jelentés a magyar nyelvről címmel kötetet, az idén immár a harmadikat, amely a 2010–2015 közötti időszakról számol be. Rendhagyó módon bevezetés helyett ajánlásokat olvashatunk a döntéshozók számára, például azt többek között, hogy szükséges lenne a magyar nyelv teljes körű használatának biztosítása Magyarországon, bizonyos pályázatokat ne kelljen angolul beadni, illetve minden tudományterületen fogadják el tudományos munkának a magyar nyelvű tanulmányokat. Ily módon a jelen helyzet emberi-nyelvi jogi és szakmai kérdéseket vet fel. Többen többször leírták már egyébként az anyanyelvű tudományművelés fontosságát.

A könyv első fejezete tanulmányokat tartalmaz a magyar nyelvstratégiáról, példákat mutat be a nyelvi változás legújabb jelenségeiből, szól a nyelvi divatokról. Ezúttal nem a legjellemzőbb, szókincsbeliből hozok példát, hanem a nyelvtaniból. Zimányi Árpád írásából megtudhatjuk, hogy bizonyos főnevek esetében a mai magyar nyelvhasználat kezdi megkülönböztetni a személy nemét. Így például doktorandusz – doktoranda, blogger – bloggerina, traveller – travellina. A digilektusról, azaz a digitális nyelvváltozatról Veszelszki Ágnes számol be. Az internetes kommunikáció legújabb formája a hashtag, a minimális szöveg, a mellette álló kettős kereszttel. Forrásértékű tanulmányt közöl Horváth Péter Iván: Mitől idegen az idegen szó? címmel. Pusztay János A veszélyeztetett magyar nyelv című tanulmányában megállapítja, hogy a „Világméreteken gyilkos nyelv (killer language) szerepét az angol, az egyes államokban pedig a mindenkori többségi nyelv tölti be.” S az is óriási gondként merül fel, hogy a különböző országokban élő magyarok egy tudományterületen már nem tudnak tárgyalni, mert a terminológia érthetetlen. Előfordul, hogy ugyanannak a jelenségnek, fogalomnak akár öt magyar nyelvű megnevezése is van. Egyébként több írás foglalkozik a határon túli magyarok nyelvhasználatával. Magyari Sára (Temesvár) A magyar nyelvközösség perspektívái címmel a nyelvmegértés nehézségeiről és korlátairól szól. Az egyik legtanulmányosabb gondolata, hogy e problémáról csak úgy gondolkodhatunk, „ha számba vesszük a közember gondolkodásmódját is, mely leggyakrabban megmarad az érzékelés szintjén, fon-

tos számára a hasznosság elve, és mindennapi cselekedeteit az énközpontúság jellemzi.” Pozsonyi Péter e lapban is ismertetett, a Kárpát-medencében lezajló asszimilációs folyamatokról és szükséges disszimilációs stratégiákról ír, míg Bartha Krisztina (Nagyvárad) a beszélt és írott szövegértésről, olvasási szokásokról a határon túli magyarságnál. A kötet második egységében a jelentések olvashatók, Lőrincz Gábor az elmúlt évek szlovákiai magyar nyelvészeti kutatásairól, Adamikné Jászó Anna a magyar irodalom tanításáról és az olvasmányokról, Bősze Péter a magyar orvosi nyelv ápolásáról, Keszler Borbála a helyesírási szabályzat 12. kiadásáról, Balázs Géza a magyar nyelvstratégiáról, valamint az év szavairól ír. Az utolsó egységben ugyanő a 2010 és 2015 között született új szavakat mutatja be.

Magyarul és magyarán, valamint összegzésül: aki tudni akarja világosan és egyértelműen, hogy milyen folyamatok zajlottak le, és milyen nyelvi változások történtek a jelen nyelvhasználatában, valamint miféle események gazdagították a nyelvművelés-történetet, annak bátran ajánlható ez a könyv. És annak is, aki meg akarja szeretni a nyelvtudományt, vagy meg akarja szerettetni a tanítása során a nyelvtant friss élőnyelvi példaanyaggal.

Balázs Géza (szerk.): Jelentés a magyar nyelvről 2010–2015.
IKU – Inter Nonprofit Kft., Budapest, 2016.

Megjegyzés: Első megjelenés: Magyar Idők Lugas melléklete, 2016. július 9., 15. oldal.

MINYA KÁROLY

CSIRKULÁCIÓS LÁJBI

Az elmúlt évben a kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetemen járva természetesen szóba került egy nyelvész kollégámmal folytatott diskurzusban a határon túli magyarok nyelvhasználata. A téma korántsem új keletű, kötet is született belőle a kilencvenes évek végén Nyelvmentés vagy nyelvárulás címmel, és a fő kérdés az: Több központú vagy egy központú a magyar nyelv normája? A kisebbségben élőknek lehet-e, van-e külön nyelvi normája? A határon túli magyarságnak igazodnia kell-e a magyarországi standardhoz? Ha nagyvonalúan és jóindulatúan önállóságra „ítélük” a határon túli magyarokat, akkor a regionális köznyelvükkel nem éppen a provincializálódás és az asszimilálódás veszélyének teszik ki a kisebbséget?

Két dolgot érdemes mindjárt az elején leszögezni. Egyrészt azt, hogy véleményem szerint ezt nem Magyarországon kell eldönteni, másrészt azt, hogy tudomásom szerint a határon túli magyarok körében sincs egyetértés ez ügyben. Az biztos, hogy a terminológiai, azaz a szakszavak egységesítésére mindenképpen égetően szükség van nemcsak az iskolai oktatásban, hanem a tudományos közéletben is. „A szaktudományok nyelvének fejlesztése jelenleg az egyik legfontosabb feladata a magyar nyelvtudománynak: a magyar szaknyelvek országunkénti szétfejlődésének megakadályozása ugyanis közös nemzeti érdek” – írja a szlovákiai Misad Katalin. Azonban azon szerintem semmiképpen nem kell csodálkozni, ha egy szlovákiai vagy romániai magyar mindennapi társalgásába be-becsúszik egy-egy román vagy szlovák kölcsönszó. Ugyanakkor ezeket a kifejezéseket bárki megismerheti, a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat internetes felületén erre megvan a lehetőség, ezáltal a határon túli köznevek határtalanítása is megtörténhet. A legújabb Magyar értelmező kéziszótár is több határon túli szót közöl.

Azonban természetesen a helyzet korántsem ilyen egyértelmű, hiszen itt is érvényes az az alaptétel, hogy egyes kifejezések bizonyos szituációkban, nyelvváltozatokban adekvátak, odaillőek, másokban nem. A szókincs terén szembesülünk ezzel elsősorban, erről tanúskodik Benő Attila: Kontaktusjelenségek az erdélyi magyar nyelvváltozatokban című kötete. A szókölcsonzásnak nagyon sok formája van, így például a burekozó olyan vendéglátóipari egység, ahol burek fogyasztható, a burek pedig hússal, túróval, almával töltött sült téztafélet jelent. A kölcsönszó a magyar képzővel még erősebben meghonosodik a nyelvváltozatban. Tükörszavakkal is találkozunk: az erdélyiek körében a beutalót küldőpapírnak nevezik szó szerint lefordítva a román nyelvű de trimiter szószerkezetet. A szerző bemutatja a hibrid szerkezeteket is, így például az intabulárét csinál annyit tesz, hogy telekkönyvez. Íme, néhány példa a nyelvjárási, népnyelvi minősítésű szavakból: kulturista – testépítő, mutatjukodik – ügyetlenkedik, adidász – (bármilyen márkájú) sportcipő,

borkán – befőttesüveg, csintura – derékszj. Közéleti minősítésű szókölcsonzések a következők: buletin – személyi igazolvány, csirkuláció – közlekedési, prokuratúra – ügyészség, kvesztor–rendőrkapitány. És többek között megkülönböztethetők az úgynevezett hibrid-szerkezetek is, tehát egy magyar szó és egy kölcsönszó kapcsolata, például: kalendárisztikus terv – (félévi) tanmenet, rekupációs központ – rehabilitációs kórház, csirkulációs lájbi – láthatósági mellény. Természetesen ha egy határon túli magyar az anyaországban efféle kifejezéseket használ, akkor csak az történhet vele, ami egy Borsodból a Dunántúlra utazó értelmiségi hölgygel. Történt ugyanis, hogy betért egy boltba és anginát kért turbukhoz. Mire az eladó megkérdezte, hogy külföldinek tetszik-e lenni. Mire a hölgy: Nem, én csupán párnahuzathoz kértem anyagot, szövetet.

Megjegyzés: Első megjelenés: Magyar Idők, Lugas melléklet, 2017. január 28.

BALÁZS GÉZA

AZ ÉV SZAVAI 2010–2015

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda és a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport által felkért szakértő bizottság németországi kezdeményezésre, felmérések alapján 2010-től minden évben meghatározza, magyarázza és kihirdeti az év legjellemzőbb szavát, antiszavát, költői és ifjúsági szavát.

2010

Az év szava: vuvuzela, további jelölések: közösségi háló, bankol

Minya Károly: Nagy becsben tarthatjuk a vuvuzela szót, hiszen az egyetlen zulu kifejezés a magyar nyelvben, tavaly kaptuk ajándékba a labdarúgó-világbajnokságtól. S bár több mint 20 magyarítása olvasható a Szómagyarító honlapon, mégis egyértelműen meg fog honosodni mint jövevényszó. Természetesen azért is, mert a gyermekneveléshez, focihoz és az anyanyelvhez mindenki ért.

A bankol szó ma született bárány. De nem ártatlan. A szó jellemző napjainkra, és nagy horderejű, mivel pénzügye mindenkinek van. A legrosszabb esetben bedőlt hitele, „békeidőben” felvett svájci frank alapú. Kamatozó jövedelme keveseknek. Bankol az egész ország, s megpróbál túlélni.

A közösségi háló meghatározó kifejezése napjainknak és a fiataloknak.

Az év antiszava: vörösiszap-katasztrófa, továbbiak: rokikártya, nyugger

Balázs Géza: A németországi szavazásban az Unwort des Jahres néven szereplő kategóriát antiszónak neveztük el. Az antiszó olyan tematikus szempontból kellemetlen szó, amely az adott évben keletkezett vagy terjedt el. A 2010. év antiszava a legnagyobb ilyen jellegű ipari-környezetvédelmi katasztrófa megnevezése: vörösiszap-katasztrófa. A szó semleges, leíró jellegű, közérthető, antiszójellegét a példátlan eseménynek köszönheti. A második és harmadik helyen álló antiszavak egyrészt hangalakjuk, másrészt pedig az emberi méltóságot sértő jellegük alapján lehettek volna az év antiszavai: rokikártya (mozgásérült-igazolvány), nyugger (nyugdíjas).

Az év költői szava: aranymálinkó, továbbiak: szófelhő, totyogós palacsinta

Balogh F. András: A magyar nyelv hullámszik, mint a tenger: páratlan kincseiből számtalan eltűnik a feledés mélységeiben, sok érdekesség viszont újra felbukkan nyelvünkben,

akárcsak az a vándormadár, az aranymálkó, amely a költözőmadarak közül a legrövidebb ideig tartózkodik tájainkon. Az utódok kiköltése-felnevelése után nagyon hamar újra Afrika felé veszi az irányt, viszont itt hagyja az elkövetkezendő tavasz örömét és a nyár kiteljesedését.

Az év ifjúsági szava: lájkol, továbbiak: meggugliz, fészbukol

Veszelszki Ágnes: Kifejezetten az ifjúság nyelvhasználatához kötődő szavakat kerestünk e kategóriában, ám (vagy éppen ezért) a digitális kommunikáció szókészletéből válogattunk. A lájkol ige az egyik közösségi oldal révén igen gyorsan elterjedt, az oldalt ismerő, internetező nyelvhasználók körében közhasználatúvá vált. A Facebook közösségi oldalon a felhasználók minden poszt, hozzászólás vagy tartalom megjelenése után a „kedvel”/„tetszik” (eredeti angolban: Like) gomb megnyomásával tetszésüket is kifejezhetik. Ennek a tevékenységnek az angol eredetű megnevezése a lájkol: az angol like igének magyar -l igeeképzővel ellátott, magyaros kiejtést rögzítő alakja. Igeközös változatai is kialakultak: meglájkol, belájkol. Nem-tetszést fejez ki a dislike angol ige, ennek magyarosított formája a diszlájkol. Ugyancsak e közösségi oldal használatára utal a fészbukol ige és ennek változata, a fészkel. A meggugliz ige a legnagyobb keresőprogram, a Google nevének magyar igeeképzővel és igeköttővel ellátott továbbképzése, jelentése: valamit megkeres a Google (könnyített kiejtéssel a gugli) segítségével.

2011

Az év szava: alkotmány, továbbiak: okostelefon, táblagép

Minya Károly: A szótár szerint az alkotmány: „Valamely állam alaptörvényeinek összessége”. Vajon elveszítettük-e az alkotmány szavunkat azzal, hogy 2012. január 1-jén alaptörvény lépett érvénybe? Vajon az év búcsúszava az alkotmány? Vajon úgy jár, mint a fillér kifejezésünk, amely csak frazémákban, állandósult szókapcsolatokban marad meg, mint például filléres gondjaink? Az alkotmány ünnepe az alaptörvény ünnepe lesz? Többek között ezek miatt a kérdések miatt is lett az év szava az alkotmány. Bár a mostani neve: alaptörvény, de a magyar hagyományban, köznyelvben ez minden bizonyos alkotmány marad.

Az év antiszava/szókapcsolata: banki termék, továbbiak: dizájnerdrog, dubajozik

Balogh F. András: A bankszektor az egész világban, így Magyarországon is igen jelentős szerepre tett szert. Ezt az eredményt részben az ügyes kommunikációs stratégiának is köszönheti, amely oly szavakkal-szókapcsolatokkal mint például a „banki termék”, a nyújtott szolgáltatást nagyon kedvező színben tünteti fel. A termék szó valami konkrét, megfogható, előállított tárgyat jelent, ezért a szóban forgó szókapcsolat feledteti azt, hogy egyes banki hitelek – lévén ezek bonyolult szellemi konstrukciók és nem tárgyak – nem csak lehetőséget nyújtanak az ügyfélnek a fejlődésre, de veszélyt és kockázatot is hozhatnak, mint azt a devizahitelek esetében látni lehetett.

Az év költői szava: málnahabos fa (vérszilva), további: fűzfapoéta

Balázs Géza: Sokáig nem tudtam, hogy mi a neve azoknak a gyönyörű, áprilisban rózsaszínűen virágzó fáknek. Egy ismerősöm „málnahabos” fának nevezi. Rácz János a növénynevek kutatója szerint: egy cseresznyeszilva nemesített fajtája lehet. A tavasszal tömegesen nyíló rózsaszín, telt virágú, dísznövényként használt fajták gyűjtőneve: vérszilva. Parkok, házikertek, utcaszélek kedvelt dísznövénye. Rózsaszín virágai április elején tömegesen nyílnak. Szombathelyen, a művelődési központ előtt egy egész sétányt öveznek a málnahabos fák. Mind a vérszilva, mind a málnahabos fa szakmai, illetve népi megnevezés alkalmas az év költői szava címre.

Az év ifjúsági szava: fészél, továbbiak: hummer, megoszt

Veszelszki Ágnes: A fészél új keletkezésű szó, megjelenését 2011-ben dokumentálták. Az ige jelentése: valaki a Facebook közösségi oldalt (rendszerint hosszabb ideig, csupán szórakozásra, időtöltésre) használja. A szóalak képzési módja: a Facebook név első tagjának kiejtés szerinti alakjához (fész) járult az -(e)l magyar igeképző. Ugyancsak sok szavazatot kapott a hummer (e.: hammer) főnév és a megoszt ige is. A megoszt ige jelentése tágabban értelmezve az internethasználatához, szűkebben a közösségi oldalakhoz kötődik. Megosztással, továbbküldéssel terjedt a hummer-kép is: 2011 telén a Balaton vékony jégén egy terepjáró akart a túloldalra átkelni, ám a jég beszakadt alatta, akárcsak mentésére igyekvő másik hummer alatt.

2012

Az év szava: árfolyamgát, továbbiak: kettős mérce, botlatókő, tehetségkutató, felhősödés

Minya Károly: Az árfolyamgát, árfolyamrögzítés erősen „zsebbe vágó” új szavunk, és bár a köznyelvben a születésnapja 2011. augusztus 15-e, akkor lépett életbe az a rendelet, amely szerint a bajba jutott adósok devizahitelük törlesztőrészeit fix árfolyamon fizethetik, mégis tekinthető a 2012. év szavának. Alig múlik el híradás nélküle, s nem véletlen, hogy napról napra nő az internetes találatainak a száma, jelenleg 290 000-nél tart. E pénzügy-politikai kifejezésünk sajnos állandó meghatározója életünknek.

Ki ne ismerné a kettős mércét? A bibliai eredetű szókapcsolat egyre gyakoribb, örök igazságát szólásaink is megőrizték, politikai felhang nélkül: Más szemében a szálkát is meglátja, a magáéban a gerendát sem. Amit szabad Jupiternek, nem szabad a kisökörnek. A botlatókő a német Stolperstein tükörfordítása. A botlatókövek Gunter Demnig német szobrász alkotásai. A nemzetiszocializmus áldozatai előtt tisztelgő, 10 × 10 centiméteres macskakőre rögzített réz emléktáblák, amelyeket az áldozatok egykori lakhelye előtt helyeznek el a járdába süllyesztve, illetve abból kissé kiemelkedve. A tehetségkutató a kereskedelmi televíziók meghatározó műfaja olyannyira, hogy a divatszóvá vált kifejezésből már-már kilúgozta a tehetséget és a kutatást is. Szinte bárhol találkozhatunk velük...

Az év antiszava: botos jeti, továbbiak: „egy ilyen”, turkálófőváros, újságos termék

Balázs Géza: Az interneten közzétették egy általános iskolai szókincs- és helyesírási gyakorló füzet egyik képét, amelyen a juhász ábrája alá azt írta az alsós diák: botos jeti. Úgy tűnik, nemcsak a gémeskút, a kakas, a tehén, a birka, hanem maga a juhász is elfeledett, archaikus szóvá válik. Figyelmeztetésül választottuk antikifejezésnek a botos jetit. Csakúgy, mint az „egy ilyen” szerkezetet, amely gyakori mondatbevezető, s megvalósítja az egy szerkezetben három hiba jelenségét: üres, ún. töltelékkifejezés, nem összehasonlításra utalnak vele, ha az „egy” nem kifejezett tárgyra vonatkozik, hibás, fölösleges. További javaslatok: turkálófőváros, újságos termék (egyik bevásárlóközpontunkban az újságban hirdetett termék neve).

Az év ifjúsági szava: romkocsmá, továbbiak: hungaromém, kommenthuszár, szlemmer

Veszelszki Ágnes: 2013 júniusában a Google kereső a romkocsmá kulcsszóra százhat-ezer találatot adott ki, önálló romkocsmakereső weboldal is létezik. A magyarországi jellegzetességnek, turistacsalogató látványosságnak tartott vendéglátóipari egység berendezése eklektikus, szándékoltan hanyag, romos. A kezdetben csupán egy réteggkultúrának, underground szerveződéseknek helyet adó kocsmából 2012-re valódi kultuszhely lett, és a fővárosban és vidéki városokban is megszorodtak a romkocsmák. A fogalom még szélesebb körű elterjedéséhez hozzájárult a miniszterelnök 2012. nyári mondása: „romkocsmák félhomályában merengő diplomások”, amely azóta dalszöveg része is lett („Mert a magunk fajta romkocsmába való”, ZUP: Orom utca 8.), sőt internetes mémmé is vált. Internetes, változtatásokkal terjedő, humoros tartalom a hungaromém is: szinte bármely jelenség hungaromémmé változtatható egy kackiás bajusz képével és a népies kiejtést vagy beszédet utánzó nyelvhasználattal. A kommenthuszár nem hungaromém, hanem olyan internetes hozzászóló, kommentelő, aki egy – mondhatnánk – verbális huszárvágással minden témát le tud zárni. Sajátos kommenthuszárnak nevezhető a slam poetry kultúrában a szlemmer, a szóbeli alternatív költészet képviselője, aki leggyakrabban romkocsmákban szlemmel...

Az év költői szava: kenyérhéjmagyarság, továbbiak: boldogságmondat, pemetefűcukorka, szeretetvendégség

Balogh F. András: A 19–20. század Európájában létrejöttek a nagy nemzeti kisebbségek, amelyekkel a politika azóta sem tud mit kezdeni: hol kollektív jogokat kapnak, hol meg asszimilálni kívánja őket a többségi nemzet; hol divatba jönnek, és az ő köreikben keresi az anyanemzet a múltját, hol meg elfeledik őket, és képviselőiket provinciálisnak, maradinak stigmatizálják; hol túlszeretik a kisebbségeket, hol meg irtják őket tűzzel-vassal. Ha a politika útjában vannak, akkor Otto von Bismarck szavaival a keletporosz Peipus-tó

legmélyére kívánják őket. A nemzetiségi lét azonban talány: az emberek irracionális módon ragaszkodnak a kultúrájukhoz és szokásaikhoz, az anyanyelvükön keresztül kívánják a világot megismerni és leírni; a kis csoportjaik körében meg erős az összetartozás érzése, ami plusz energiát és életerőt ad a nemzetiségi embernek. Ennek az általános igazságnak létezik magyar formája is. A kenyérhéjmagyarság szó éppen ezt az általános élettapasztalatot adja vissza költői képpen, azt, hogy a nemzetiségi sorsba szakadt emberek valahol a világ peremén élnek, legalábbis a nyelvi világ peremén, ezért kicsit kemények és érdesek, mert idegen nyelvek gyűrűjében kell megóvniok – mint a ropogós héj – azt a puhaságot, életet adó jóságot, ami a kemencében sült kenyér sajátja. Ezt a szót valószínűleg Margittai Gábor, a szórványmagyarság riportere alkotta meg a nyelv végvárait felfedő útjai során.

A 2012-es év költői szavára szavazatokat kapott még a boldogságmondat, a pemetetű-cukorka, a szeretetvendégség szó is.

2013

Az év szava: rezsicsökkentés

Balogh F. András: A 2013. év politikai csatározásai középpontjába a háztartások fenntartásának a költségei kerültek. A számtalan fronton folytatott parlamenti vitából kiemelkedett a sajtónyelv által ez a szó, amely szinte önjáróvá vált annak ellenére, hogy önmagába véve nem szép kifejezés, felemelő tartalma sincsen, ám kitűnően megjelenítette a kormányzat-ellenzék-lakosság háromszögében a verbális kommunikáció szintjét és minőségét.

Az év antiszavai: mamahotel, papabank

Minya Károly: Az ironikus elnevezésű mamahotel „lakója” az a munkaképes személy, aki a szülőktől kapott pénzből él, kihasználja a szülői ház nyújtotta előnyöket; például az apától kapott támogatást (papabank). A jelenség további megnevezései: Pán Péter-szindróma, bumeráנגgeneráció, kapunyitási pánik, partipénzesek, zsebpénzemberek.

Az év ifjúsági szava: szelfi

Veszelszki Ágnes: A szelfi olyan – okostelefonnal vagy webkamerával készült – önfénykép, amelyet a készítője közzétesz a közösségi oldalakon. Az önmotogató fotó általában ferde, szabálytalan, és gyakorta látni engedi a fényképező kezét (és némely esetben sajátos, kacsacsörszerű, csókos arckifejezés is tartozik hozzá). Az először 2002-ben dokumentált, de az internetezők körében 2013-ban különösen nagy népszerűsége szert tett selfie kifejezés az Oxford online szótárcsalád szerint az angolszász területen az év szava lett.

Az év költői szava: tojáséj

Minya Károly: Örkeny István egypercesei nyomán egyszavasoknak nevezhetők Weöres Sándor tömör versei, vélhetőleg a magyar irodalom legrövidebb költeményei. Az egyik legismertebb a Tojáséj. Alkalmi szó. Mindenkinek mást és mást jelenthet: halk nesz, puha-

ság, görgetés, játékoság, új élet. Weöres Sándor születésének 100. évfordulóján a tojáséjt javasoljuk az év költői szavának.

2014

Az év szava: nekirugaszkodó vállalkozás (startup), továbbiak: geoláda – geoládázik, bakancslista (meglátogatható helyek listája, útiterv, életprogram), érzékenyítés, okostelefon, okosautó

Balázs Géza: Minden évnek megvan a maga varázsszava, amelyet valaki bedob, s utána visszahangzik. 2014 egyik gyakran használt divatszava az angol startup. Általában az újonnan alapított, nagy növekedési potenciállal rendelkező induló vállalkozásokat jelenti, melyet többnyire termék vagy üzleti modell innováció jellemez. Magyarítási javaslatát a Magyar Rádió gazdasági újságírójától kaptuk: nekirugaszkodó vállalkozás.

Az év antiszava: vénaszkenner, továbbiak: gesztenye alapú desszert, szárazföldi vízi mentő, ketrecharc, szakállas nő, jegesvízkihívás, herevasalás, nemzeti dohánybolt.

Balogh F. András: A labdarúgás szervezői és a randalírozó szurkolók között dúló véres csatáktól sem mentes háború újabb fejezete nyílt meg, amikor „vénaszkennert” segítségével az összes szurkoló egyedi azonosítási eljáráson esik át. Lényege: egy kütyű letapogatja a kézfejen futó vérereket, és ezek elhelyezkedését számsorra képezi le. Ha jobban megnézzük a dolgot, akkor kijelenthetjük, hogy a kézfejen nincs is véna, ott csupán gyűjtőerek vannak, amelyek csak később, a karban egyesülnek vénává. Tehát a valóságnak nem megfelelő „vénaszkennert” kitaláció a szó mágikus erejével üzen a szurkolóknak, hogy a szívébe is belát a képfelismerő. A vénaszkenner részben rossz hangzású, részben kellemetlen asszociációt keltő szó, nevezhetnénk éppenséggel érolvasónak is.

Az év ifjúsági szava: punnyad, továbbiak: kombó (kombinált, párosított, összetett), savaz, ekéz, trendi, alter, lóg, banyatank (deszantszatyor), kósti (kóstoló), rágcsa (rágnivaló)

Minya Károly: A kifejezés napjainkban tétlenkedést, unatkozást, fásultságot, gubbasztást, „langyos lébecolást” jelent. A csökkent intenzitású életérzés sokak jellemzője. Az ige nem cselekvést, hanem annak a hiányát jelenti. Különböző képzőkkel teljes jogú tagja a szókészletünknek. Néhány alakja: punnyadó, punnyadt, punnyadás, punnyadozik, punnyatag, punnyadásos, bepunnyad, lepunnyad, kipunnyad, elpunnyad. Érdekessége, hogy szótöve, a puny- önmagában nem él.

Az év költői szava: messzeringó gyerekkor, továbbiak: szerelemlakat, Szépkenyerűszentmárton (településnév), Szenjobb, fényvillamos, memóriahab, elalvó nyírfaág (Radnóti), gomolygó gombolyag (Radnóti)

Pölcz Ádám: Radnóti Miklós Nem tudhatom című verséből ismerjük ezt a jelzős szerkezetet: messzeringó gyerekkor. A messzeringó jelentése egyesíti magában a távoli gyermekévek és a ringó bölcső képzetét, egy eleven képbe tömörítve a múltat. A gyerekkor említése pedig mindenkiben ismerős érzéseket kelt: összekapcsolja az anyai öl melegét, az ember származását és biztonságérzetének emlékét. Egyúttal magába foglalja a szülőföldet is: ahonnan jövünk, ahol vagyunk és ahová tartunk. Hangulati jegyei, metaforikus, sűrített jelentése alapján a messzeringó gyerekkor kifejezést javasoljuk – Radnóti Miklós születésének centenáriumán - a 2014. év költői szavának.

Egyéb kategóriák:

Az év netszava: app (mobilapplikáció). Továbbá: tapipad (touchpad)

Az év (lejáratott) divatszava: fapados kölcsön. Továbbá: megélhetési (bűnöző, politikus, gyerekvállalás), kézműves... (bor, pálinka, lángos)

Az év szómagyarázata: érintőkártya (paypass)

2015

Az év szava: kerítés, továbbiak: forintosítás, konteó, szerelemlakat

Balogh F. András: A 2015-ös migránstömeg Európa válsága és kihívása. Ezért a menekülteket, a gyermekük életét mentő embereket, az otthont keresőket, a gazdasági bevándorlókat, az álcázott terroristákat és a nyereszkeskedőket terelő kerítés szó lett az, amely a legmegfelelőbbben írja le a 2015-ös év viszonyait. Ezt használtuk a leggyakrabban a migránsválság kapcsán. A széles közvélemény megtanulhatta a kerítés különböző szinonimáit is, például a gyodát (gyorstelepítésű drótakadály) vagy a pengésdrótot, miközben gondolkodhatunk azon, mit is jelent a kerítés a nyelvben.

Az év antiszava: nemsemleges óvoda, továbbiak: bullshitelés (mellébeszélés), gyoda (gyorstelepítésű drótakadály), migráns, NATO-szögesdrót, pengésdrót

Minya Károly: Nem lehet semlegesen fogadni a nemsemleges óvodát, hiszen a nemi szerepek lerombolásával a létezés alapjait kérdőjeleznénk meg, és ezzel együtt a társadalmat felépítő legkisebb közösséget, a hagyományos család fogalmát változtatnánk meg. A gyermek biológiai neme eldől a fogamzás pillanatában, és ezt megváltoztatni nem (vagy nehezen) lehet. Ki-ki eldöntheti, kell-e neki nemsemleges mosdó, öltöző, játék, dekoráció, nevelés.

Az év ifjúsági szava: mekizik, mekizés

Balázs Géza: 2015-ben maguk az érintettek szavazhattak egy közösségi oldalon az év ifjúsági szavára. A magyar reketül (általában koncerten vagy szórakozóhelyen rekedtre

ordítja magát) végzett az utolsó helyen. Ezt követte a szlemmer, a slam poetry-előadó, majd az 2015-ös év egyik nagy slágerében felbukkant, jelzőként használt szó: az elnök. Az „elnöki” melléknév a mai fiatalok nyelvében ugyanis azt jelenti: nagyszerű, kiemelkedő, különleges. Második helyen végzett az angoltól átvett kombó: jelentése összeállítás, például: ciki a zokni szandál kombó. Végül is utcahosszal győzött a has, vagyis a mekizik ige – jó a szlem, jó az elnök, jó a kombó, azaz fontos az előadott szöveg, a koncert és a szleng, de az evés, jelen esetben a gyorsétkezés még inkább. A győztes szó azt is jelzi, hogy üzletek, vendéglátóhelyek neve könnyen válik közszóvá.

Az év költői szava: mifántológia, továbbiak: harmathörbölő, hópihe, érintőképernyő

Balázs Géza: A Mi fán terem? szép régi szólásunk, érdeklődés, tudakozódás: miféle dolog lehet ez? O. Nagy Gábor e címmel jelentette meg 1957-ben szólástörténeti könyvét. A könyvet nyelvész körökben mifántológiának is nevezik. A mifántológia tehát a szólások történetének kutatása. A szellemes szóval O. Nagy Gáborra is emlékezünk születésének 100. évfordulóján.

Összefoglalás

2010. Az év szava: vuvuzela. Az év antiszava: vörösiszap-katasztrófa. Az év ifjúsági szava: lájkol. Az év költői szava: aranymalinkó.
2011. Az év szava: alkotmány. Az év antiszava/szókapcsolata: banki termék. Az év ifjúsági szava: fészkel. Az év költői szava: málnahabos fa (vérszilva).
2012. Az év szava: árfolyamgát. Az év antiszava: botos jeti. Az év ifjúsági szava: romkocsi. Az év költői szava: kenyérhéjmagyarság.
2013. Az év szava: rezsicsökkentés. Az év antiszava: mamahotel, papabank. Az év ifjúsági szava: szelfi. Az év irodalmi szava: tojáséj.
2014. Az év szava: nekirugaszkodó vállalkozás. Az év antiszava: vénaszkenner. Az év ifjúsági szava: punnyad. Az év költői kifejezése: messzeringó gyerekkor.
2015. Az év szava: kerítés. Az év antiszava: nemsemleges óvoda. Az év ifjúsági szava: mekizik. Az év költői kifejezése: mifántológia.

A felmérést és ajánlást a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport és a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda végezte (Balázs Géza, Balogh F. András, Minya Károly, Pölcz Ádám, Veszelszki Ágnes).

KESZLER BORBÁLA

A HELYESÍRÁSI SZABÁLYZAT

12. KIADÁSÁRÓL

Mikor megalakult a Magyar Tudományos Akadémia (Magyar Tudós Társaság néven), az Akadémiának a célja az anyanyelv művelése és olyan magas szintre emelése volt, hogy azon a tudományokat magyar nyelven lehessen művelni. A magyar nyelv műveléséhez természetesen hozzátartozott a helyesírás egységének a megteremtése is. Ezért a Magyar Tudós Társaság 1932-ben közzétette első helyesírási szabályzatát a *Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai* címmel, de „...nem mindenkorra elhatározottan, sőt a' további vizsgálódásból származható javítások hozzáadhatósága mellett elhatározottan” (AkÉvk. I. 77–78).

Az MTA azóta is gondját viseli a magyar helyesírásnak, s a munkálatok szervezését eleinte (1855-től) a Nyelvtudományi Bizottmányra, majd 1911-ben egy külön bizottságra, a Helyesírási Bizottságra bízta (Szemere 1974: 15, 23). Később az átszervezések során ennek a munkáját a Magyar Nyelvi Bizottság vette át. A bizottság mai hivatalos neve: az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága.

Ebben a bizottságban 1949 óta hagyományosan részt vesznek más osztályok képviselői is, sőt volt egy idő, amikor az illetékes minisztériumnak, az írószövetségnek, az újságíró-szövetségnek, a nyomdáknek, a kiadóknak, a térképészeti intézetnek is voltak küldöttei. (Tagjai közé tartozott korábban például Keresztury Dezső, Ligeti Lajos és Veres Péter is.)

Az 1832-es magyar helyesírás szabályainak több neve és sok kiadása volt, ezek közül a 10. kiadás az, amelyik megteremtette a helyesírás egységét, 1954-ben. Ezt követte 10 éves előkészítő munka után, 30 év elteltével a 11. kiadás, 1984-ben.

A 10. kiadásban komolyabb szabálmódosításra csak két esetben került sor. Az AkH.¹⁰ előírta, hogy a kétjegyű mássalhangzókat egyszerűsítve kell kettőzni a tulajdonnevek végén is, így az addig szabályos *Aranynyal*, *Keménynyel* formát az *Arannyal*, *Keménnyel* váltotta fel. Megváltozott továbbá a *dz* és *dzs* kettőzésének a módja: a szabályzat kiterjesztette a kétjegyű mássalhangzók kettőzésének az általános szabályát e két betűre is, tehát a *fogóddzam*, *edzzük* helyébe a *fogóddzam*, *eddzük* lépett. Mindezek ismeretében azt mondhatjuk, hogy bár az 1954-es szabályzat tartalmazott újdonságokat, nem hozott forradalmi változásokat a helyesírásban, s nem jelentett helyesírási reformot, tehát a változások nem érintették helyesírási rendszerünk alapjait.

Az 1984-es szabályzat csupán egyetlen reformot hozott: kimondta, hogy a *dzs* és a *dz* elválasztáskor ugyanúgy kezelendő, mint az összes kétjegyű betű: a betűjegyeik nem választhatók szét (vagyis *mad-zag*, *hod-zsa* helyett *ma-dzag*, *ho-dzsa*). Ezzel a *dz* és *dzs*

– mint önálló fonémát jelölő betűk – teljes jogú tagjai lettek az ábécének. Tulajdonképpen a 11. kiadásban jelenik meg először a 3 mozgószabály, valamint az anyagnévi szabály. 1954-ben csupán arról szólt a szabályzat, hogy a túl hosszú összetételeket, ha több mint hét szótagból állnak, érdemes kötőjelezni.

A módosult írású szavak listája (*mamut, aligátor, hívő* stb.) is igen rövid volt. Joggal kerülhetett be tehát az AkH.¹¹ előszavába ez a mondatrészlet: „a szokásosan elsőnek emlegetett helyesírási alapelvről, a kiejtés tükröztetéséről [...] a hagyományörzés felé tolódott el a hangsúly” (1964: 3–4).

Fontos fejlemény helyesírásunk 1984 utáni történetében, hogy a köznyelvi helyesírásra alapozva és azzal összhangban elkészült számos szaknyelvi helyesírási szabályzat, illetve szó-jegyzék. E ténynek helyesírásunk további egységesülése szempontjából van nagy jelentősége.

Fábián Pál, a 11. kiadás szerkesztője is azt vallotta, hogy minden helyesírási szabályzat menthetetlenül elavul egyszer, mert egy bizonyos idő (századunkban 20–30 év) múltán már más igényeket támaszt a társadalom a szabályzattal szemben, mint korábban tette; s mert megváltozik a kibocsátásakor még híven tükrözött nyelv is. – De azt is vallotta, hogy ha eljön az ideje a 12. kiadás kidolgozásának, csak csiszolásra lát lehetőséget, reformra nem.

Tudomásul kell vennünk tehát, hogy a szabályzat nem lehet örök, nem maradhat változatlan, hiszen folyton változik maga a nyelv és részben a nyelvről való felfogásunk is. Ezért időről időre szükség van a mindenkori szabályzat módosítására, a nyelv változásaihoz való hozzáigazítására. Természetesen nem minden áron, de amikor és ahol valóban célszerű, sőt szükséges, akkor és ott igen. Fontos ugyanis, hogy egy nemzetnek, egy nyelv- és népköziségnek legyen szilárd alapokon nyugvó, a hagyományt, de a nyelvben végbemenő, illetve az utóbbi két-három évtizedben végbement változásokat, valamint a jelen írásgyakorlatot egyaránt figyelembe vevő szabályzata. Úgy tűnik, hogy húsz-harminc évenként – lényegében azt mondhatjuk: emberöltőnként – szükség van erre. Negyedszázad egy nyelv életében nem nagy idő, de ahhoz már több mint elegendő, hogy bizonyos helyesírási változtatásokat indokoltta, szükségessé tegyen.

A 12. kiadás munkálatai

A Magyar Nyelvi Bizottság 2003-ban úgy látta, hogy elérkezett az idő, amikor már nem elég csupán a szóanyagot módosítani, bizonyos szavakat elhagyva, másokat bevéve, ismét másokat – de ezek közül minél kevesebbet – eddigi írásának megváltoztatásával módosítani, hanem szükséges a szabályzatot tüzetesen átvizsgálni, a szabályzati pontokat bizonyos mértékben átalakítani, s a szabályzatot néhány új ponttal bővíteni. (A szóanyag módosítására egyébként a 11. kiadás megjelenése óta már többször sor került, így például 1998-ban és 2000-ben is.)

A Magyar Nyelvi Bizottság a munkáját avval kezdte, hogy megvitattott két tanulmányt a helyesírás mai állapotával és jövőjével kapcsolatban, majd minden helyesírási fejezettel kapcsolatban két-két tanulmányt (ezeknek szerzői Dobsonyi Sándor és Laczkó Krisztina voltak). Ez a munka körülbelül két évig tartott.

A (hangfelvételen rögzített) viták alapján elkészült minden szabályzatfejezetnek az átírt változata, oly módon, hogy az eredeti szabályzati szövegben minden esetben látható volt a kihagyott szövegrész is (szürkével jelölve) és az új betoldások is (sárgával jelölve). A munkanyagokat, előterjesztéseket a bizottsági tagok az ülések előtt mindig időben megkapták, és azokat az üléseken megbeszélték. A javított fejezetek vitája újabb két és fél évet vett igénybe.

Mikor a viták a bizottságban nagyjából befejeződtek, következett a szélesebb körű tudományos vita. A bizottság (korábbi szándékának megfelelően és az MTA I. Osztályának ez irányú javaslatával is egyetértve) kíváncsún tartotta a minél szélesebb körű szakmai konszenzus megteremtését az esetleges változtatásokkal, módosításokkal kapcsolatban. Ennek érdekében a bizottság 2008 tavaszán az addig összeállt munkaanyagot (abban megjelölve a módosításokat, változtatási javaslatokat) véleménykérési céllal eljuttatta különféle szakmai fórumokhoz: az MTA Nyelvtudományi Intézetébe, 30 gyakorlóiskolába és egyéb gimnáziumba, 9 magyar munkaközösségbe; a magyar egyetemi és főiskolai nyelvészeti tanszékekre, valamint 22 magyar nyelvészettel foglalkozó európai tanszékre és egyéb nyelvi kérdésekkel (is) foglalkozó intézménybe.

A javaslatok, vélemények beérkezése és feldolgozása után 2008. június 4-én a bizottság nyilvános ülést tartott az ELTE BTK Tanácstermében. Az ülés célja AkH. 11. kiadásának javított és bővített szövegével kapcsolatban beérkezett vélemények ismertetése volt. A vitaanyagra a nyilvános ülés előtt és után összesen mintegy 1000 hozzászólás érkezett. A bizottság ezeket a javaslatokat köszönettel fogadta, egyenként mérlegelte, és számos esetben beépítette a szabályzattervezetbe. Ez a munka újabb egy évet vett igénybe.

A bizottság köszönettel fogadta természetesen a szabályzat elvi kérdéseivel, hátterével, grammatikai szemléletével kapcsolatos észrevételeket is, ezeket azonban nem minden esetben állt módjában érdemben figyelembe venni. Már azért sem, mert az Akadémia I. Osztálya sem látta az időt (sem társadalmi, sem gazdasági szempontból) alkalmasnak nagyobb arányú, alapjaiban történő változtatásokra.

Ezért nem lehetséges például az *ly* feladása és *j*-vel való (hangtanilag egyébként indokolt) helyettesítése. Ugyancsak nem kívánatos, hogy a nyelvhasználók állandó bizonytalanságban legyenek azzal kapcsolatban, hogy az iskolában megtanult és eddig rutinszerűen használt megoldások még mindig szabályosnak számítanak-e, tehát a mindennapi írásgyakorlatot is megnehezítené, az átlagosnál tudatosabb nyelvhasználók életét megkeserítené egy ilyen nagyszabású átdolgozás.

Ugyancsak felmerült nyelvész kollégák részéről, hogy itt lenne az alkalom annak az elhibázott 1984-es változtatásnak a visszavonására, amely szerint – mivel a *dz* önálló betű – a *madzag* típusú szavakat *ma-dzag* (nem pedig *mad-zag*) formában kell elválasztani, és például *eddze* (nem pedig *edzze*) formában kell kettőzni. Bár meg vagyunk győződve róla, hogy téves volt a *ma-dzag* típusú elválasztás előírása, ezt elvszerűen ma már csak úgy lehetne visszavonni, ha visszamennénk odáig, hogy pontosan milyen betűkből is áll a magyar ábécé – és akkor súlyosan szembekerülnénk azzal az elvvel, hogy a helyesírás legfőbb értéke a (viszonylagos) állandósága. Változtatni csak nagyon megfontolva szabad,

különben éppen azt a célt nem éri el a szabályzat, amiért létezik: hogy az írók és olvasók könnyebben, gyorsabban, akadálymentesebben meg tudják érteni egymást. Nem beszélve arról, hogy a *dz* betűnek az ábécéből való eltávolítása számos szótár, enciklopédia stb. javított újrakiadását tenné szükségessé, s felmerülhetne az a kérdés is, hogy hány betűből áll az ábécé (pl. külön betű-e a *ch*). Nem tartjuk azonban mellékesnek és elkerülhetőnek a kérdés(ek) további vizsgálatát.

A bizottság a szabályzat új változatának szövegét a 2009. június 16-i ülésén elfogadta, avval a fenntartással, hogy a bizottság 11 tagjából alakuljon egy szűkebb bizottság, melynek az a feladata, hogy átfésülje újból a szabályzat szövegét, s a szükséges javításokat elvégezze.

Ez a szűkebb bizottság 2010 novemberében befejezte a szabályzat szövegének tüzetes átnézését. A Magyar Nyelvi Bizottság teljes ülése 2010. november 30-án a javított változatot megvitatta és jóváhagyta.

A bizottság elnöke és tagjai (Keszler Borbála, Antalné Szabó Ágnes, Heltainé Nagy Erzsébet, Laczkó Krisztina, Mártonfi Attila, Prószyék Gábor, Tóth Etelka, Zimányi Árpád) ez idő alatt (s a későbbiekben is) több alkalommal is tartottak előadásokat a várható változásokról országos helyesírási versenyeken, konferenciákon, valamint szakmai továbbképzéseken.

A bizottság ezután tisztázta a szótárral kapcsolatos elvi kérdéseket:

1. a szó mellett álljon-e szófajmegjelölés vagy sem,
2. milyen ragos és jeles alakokat tüntessünk fel,
3. az *i* végű szavaknak van-e *ii* vagy csak *ji* birtoktöbbszjeles alakja, például: biciklij vagy biciklii, taxiji vagy taxii is?

Majd egy kb. 300-as lista alapján, mely lista tartalmazta azokat a szavakat, amelyek a különböző szótárakban más-más helyesírással szerepeltek, eldöntötte, hogy a vitatott szavaknak mi a helyes írásmódja. Ezeket a javaslatokat a bizottság teljes ülése 2011. június 14-én elfogadta.

2011. július 16-án a bizottság elnöke, Keszler Borbála, a társelnökkel, Grétsy Lászlóval együtt az Akadémia elnökének jóváhagyását kérte a szabályzathoz, hogy így elkezdődhesen a szótári rész kidolgozása. Az engedélyt egy hónap múlva írásban megkaptuk, ekkor nekiláttunk a szótári rész kidolgozásához.

Ezután Tóth Etelka, a bizottság titkára, a 11. kiadás szóanyaga, az eddig megjelent szótárak, az egyetemi és főiskolai hallgatók által gyűjtött szavak és a határon túli magyarság által küldött tulajdonnévi és köznévi szóanyag alapján összeállított egy szólistát. A bizottsági tagok megkapták ezt az előszerkesztett szótári anyagot, s egyenként döntöttek minden szó sorsáról (maradjon vagy sem), írásmódjáról s a szócikk felépítéséről is. Mivel a bizottságban minden osztálynak van képviselője, sok hasznos segítséget és javaslatot kaptunk az osztályképviselektől is. – A szótári rész kidolgozása három évet vett igénybe.

A szótár elkészülése után következett a többféle ellenőrzés: a tergo lista alapján és az egyes szabálypontokhoz rendelt szavak alapján (a szótárban ugyanis sok szó mellett szerepel annak a szabálypontnak a száma, amely szerint kell a szót írni).

Az utolsó fázisban készült el a Bevezetés, a Tudnivalók, a Tárgymutató és a Változások fejezet is.

Arany János az 1874-i főtitkári jelentésében így nyilatkozott: a helyesírás, „mely részint az élő szokással haladni akar, részint a történeti múltból is köteles annyit megtartani, a mennyi a hagyomány megőrzésére szükséges,... nem siet eldöntéseivel”.

Ezt valljuk mi is, és ezt vallja az Akadémia I. Osztálya is. A több mint egy évtizedes tárgyalások során nyilvánvalóvá vált, hogy azok az elvek, amelyek régóta irányítják az akadémiai helyesírást, szilárd alapjai írásrendszerünknek, s így nem megváltoztatásukra van szükség, hanem következetes alkalmazásukra a nyelvfejlődés újabb jelenségeinek leírásában. Ami megváltozott az AkH. 12. kiadásában a korábbi szabályzatokhoz képest, az éppen az elvek változatlanóságának következménye. Ami pedig új a szabályzatban, az egyrészt a korábbi kiadványokban figyelmen kívül maradt kérdések, másrészt az újabb nyelvfejlődés fölvetette írásproblémák rendezése.

A bizottság célja az volt, hogy a használó nagyobb változtatások nélkül, könnyebben használható, bizonyos mértékig rugalmasabb szabályzatot kapjon a kezébe.

A helyesírási szabályzat 12. kiadásának változásai

Változások a szabálypontokban

A helyesírás szabályainak 12. kiadásában **alapvető, lényegi változás alig van, csak külféle kisebb változtatások**. A magyar helyesírás szabályainak 12. kiadását jellemző változások, illetve változtatások a következőképpen csoportosíthatók: **1.** a fogalmazás pontosítása, javítása; **2.** a *sok, kevés* megjelölés helyett listák adása; **3.** egyes részek didaktikai szempontú átszerkesztése; **4.** szabálypont vagy szabálypontrész kihagyása; **5.** bizonyos szabályok enyhítése, azaz a korábban szabályozott kérdések alternatívvá tétele; **6.** a szabálypontok bővítése, kiegészítése, új szabálypontok beiktatása; **7.** A helyesírás hagyományos rendszerét érintő változások.

1. Példák a szöveg pontosítására, javítására:

Az AkH.¹¹ **20.** pontja így kezdődik: „Szavaink többségében az *i, u, ü* az egész magyar nyelvterületen rövid.” Mivel ezt az állítást eddig még konkrét vizsgálatokkal senki sem igazolta, a bizottság a következőképpen változtatta meg a szabálypont szövegét: „A szavak egy részében az *i, í, u, ú, ü, ű* ejtése ingadozhat. Írásban azonban a kialakult szabályokat kell követni.”

A szabályzat több pontjában szerepel az, hogy egy szót nagybetűvel írunk. Helyesen: nagy kezdőbetűvel.

2. A *sok, kevés* megjelölés helyett listák adása

például: Az AkH.¹¹ **23.** pontjában a hosszú *ú, ü* végű főnevekre 18 példa volt. Most 57 van.

Az AkH.¹¹ **27.** a) pontja tárgyalja az *í – i, ú – u, ü – ű* váltakozást mutató szavakat, de csupán két példát említ. Most fel van sorolva az összes ilyen váltakozást mutató szó.

3. Egyes részek didaktikai szempontú átszerkesztése.

Például: Az AkH.¹¹-ben az első két fejezet: az *Általános tudnivalók* és *A betűk*. Ezeket követte eddig *A kiejtés szerinti írásmód*, anélkül, hogy szó esett volna a helyesírás alapelveiről. Most a harmadik fejezet címe: *A hangjelölés*. – A jelenlegi fejezetek: *Általános tudnivalók*, *A betűk*, *A hangjelölés*. Az utóbbi fejezetnek az első pontja a következő: „17. A magyar helyesírás egyik jellemzője, hogy a betűk legtöbbször a kiejtett beszédhangoknak felelnek meg. A szavak és a szóalakok leírását a következő elvek határozzák meg: a kiejtés szerinti írásmód, a szóelemző írásmód, a hagyomány szerinti írásmód és az egyszerűsítő írásmód.”

Változott *A különírás és az egybeírás* fejezete is, mivel a legnagyobb problémát mindig az összetételek tanítása és tanulása jelentette. Az összetételek gondját teljesen megoldani nem tudtuk, de átszerkesztettük *A különírás és az egybeírás* fejezetet. A 11. kiadásban a mellé- és alárendelő szóösszetétel-típusok alkották a rendező elvet, s az egyes típusokon belül magyarázta a szabályzat az egybeírás szükségességét. Most a fejezet elején felsorolja a szabályzat az összetétel keletkezésének forrásait, s a továbbiakban e szerint a rendező elv szerint tárgyalja az egyes típusokat.

4. Korábban szabályozott kérdések kivétele a szabályozás alól (szabálypont vagy szabálypontrészek kihagyása).

Kimaradt például a 11. kiadás 36. pontja, mivel a képzőváltozatok kérdése nem helyesírási probléma. Ezután a korábbi szabálypontban szereplő szavak csak a szótárban szerepelnek.

Általában kimaradtak a szavak ejtésére vonatkozó részek is, főként azért, mivel pontos adatokkal nem rendelkezünk az egyes szavak ejtésével kapcsolatban. Így van ez a 37. pontnál is („A tárgy ragját, a -t-t mindig röviden ejtjük.”).

Kimaradt az asszonynevek írásáról szóló rész is (AkH.¹¹ 159.), mivel az asszonynevek típusairól nem a helyesírási szabályzatok rendelkeznek.

Ugyancsak kimaradt a géptípusok stb. betű- vagy szó- és számjelzésének kapcsolásáról szóló rész [AkH.¹¹ 263. d)], mivel ezeket a gyártók szokták meghatározni.

Kimaradt a postai címzésre vonatkozó szabálypont is (AkH.¹¹ 298.), mivel a címzést más testületek írják elő.

5. Bizonyos szabályok enyhítése, fakultatívvá tétele

Ezután az ingadozó kiejtésű *h* végű szavak ragos alakjait kétféleképpen is lehet írni: AkH.¹² „82. e) Azoknak a *h* végű főneveknek, amelyeknek a kiejtése ingadozik (*düh*: [dű] v. [düh]; *méh* [mé] v. [méh] stb. [vö. 74.]), a -*val*, -*vel* és a -*vá*, -*vé* ragos alakját írni is kétféleképpen lehet: *dühvel* [düvel] – *dühhel*, *méhvél* [mévé] – *méhhé* stb.” Az AkH.¹² 74. pontja pedig így hangzik: „A *h* végű szavak közül jellemzően a *céh*, *düh*, *juh*, *méh*, *rüh* ejtése alapalakban és a mássalhangzós kezdetű toldalékos alakokban ingadozhat: *düh*: [dű] v. [düh]; *dühnek*: [dünek] v. [dühnek]; *méh* [mé] v. [méh]; *méhtől*: [métől] v. [méhtől]; stb. Írásban azonban a szavak minden alakjában jelen van a *h*.”

Ezután bizonyos közszavak nagybetűvel kezdhetők hivatalos iratokban. A 148. pont szövege az új változatban a következőképpen fog hangzani: „A köznevek nagybetűs kezdése nem szokásos a magyar írásgyakorlatban, kivéve a hivatalos iratokban, például: *Alperes, Felperes, Eladó, Vevő, Szerző.*”

Megengedőbb a szabályzat az intézménynevek írásában, például: AkH.¹² „188. d) Az intézmény típusát jelölő szavakat (*minisztérium, egyetem, hivatal, intézet, iskola, vállalat, üzem, rendőrkapitányság* stb.) ajánlatos [!] kis kezdőbetűvel írni, amikor valamely szövegben egy bizonyos intézményre utalnak, bár belső használatra [!] az alkalmi tulajdonnevesülésből fakadó nagy kezdőbetűs írás is elfogadható [!], például: *Földrajztudományi Kutatóintézet*, de: *a kutatóintézet kidolgozta* v. *a Kutatóintézet kidolgozta; Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság*, de: *a bizottság véleménye szerint* v. *a Bizottság véleménye szerint.*”

Nem írja elő a szabályzat az eddig kötelező kisbetűs írást a következő esetekben: az intézmények kisebb egységei megnevezésének írásában [AkH.¹² 189. c): „Az intézmények kisebb egységeinek típusukra utaló megnevezését helyesebb [!] kis kezdőbetűvel írni”]; a nem állandó jelleggel működő bizottságok megnevezésének írásában [AkH.¹² 189. c): „A nem állandó jelleggel működő bizottságokra stb. utaló szavakat, szókapcsolatokat szintén ajánlatos [!] kis kezdőbetűvel írni.”]; a rendezvénynevek írásában [AkH.¹² 191.: „A rendezvények, rendezvénysorozatok, társadalmi és politikai mozgalmak, programok stb. nevét ajánlatos [!] kis kezdőbetűvel írni”].

A 291. a) pontot kiegészítettük a következőképpen: [Ha a tő- és sorszámneveket betűvel írjuk] „Kétezren felül (**kivéve az évszámokat**), ha az ezres után a szám még folytatódik, az összetett számnevet a hátulról számolt szokásos hármas számcsoporthoz tartozó tagoljuk, és a csoportok közé kötőjelet teszünk.”

Kibővítettük a 291. b) pont második bekezdését a következőképpen:

„Ha öt vagy több számjegyű számokkal együtt négyjegyűeket is írunk egyazon oszlopba, ezeket is közzel (**esetleg ponttal**) tagoljuk, például:

21 126

4 210

112 305

9 258”

Elfogadható ezután az *elseje, elsején, elsejéig* stb. szóalakok többféle számjegyes írása is: AkH.¹² 298.: „1. vagy 1-je, 1-én vagy 1-jén, 1-ig vagy 1-jéig stb. Az *elseji* vagy *elsejei* szóalak számjeggyel írva: 1-i vagy 1-ji vagy 1-jei.”

AkH.¹² 300.: A számjegyekkel írt óra és perc közé kettőspontot is lehet tenni a korábban megengedett ponton kívül (pl. 10.35 ~ 10:35).

6. Szabálypontok bővítése, kiegészítése, új szabálypontok.

A betűrendbe sorolás 14. a) szabálypontja a következőkkel bővül: „A betűrendbe sorolás szempontjából nem teszünk különbséget a kis- és a nagybetűk között. Ha azonban két

besorolandó egység között csupán ebben a vonatkozásban van különbség, akkor a kis kezdőbetűs szó megelőzi a nagy kezdőbetűt, például: *jácint, Jácint, opera, Opera, szűcs, Szűcs, viola, Viola*”.

Az AkH.¹² 139. pontja bővül: „A kettőnél több szóból alakult (úgynevezett többszörös) összetételeket hat szótagig kötőjel nélkül egybeírjuk. [...] A szótagszámlálás szempontjai a következők: Szótagszámon az összetett szó jel és rag nélküli alakjának szótagszámát értjük. [...] A képző – **az i kivételével** – beleszámít a szótagszámba.” (A következő típusok miatt változtattunk: *gépjárművezető*, de [eddig]: *gépjármű-vezetői*; *magánnyugdíjpénztár*, de [eddig]: *magán-nyugdíjpénztári*; *vendéglátóipar*, de [eddig]: *vendéglátó-ipari* stb.)

A 139. pont utolsó előtti bekezdése kiegészült az alábbi módon: „Az idegen szavakat és előtagokat akkor tekintjük külön összetételi tagnak, ha önállóan is használatosak, például: *miniszoknya, miniszoknya-viselet, vagy ha önállóan is használatos utótag járul hozzájuk: antialkoholista, antialkoholista-klub, biotechnológia, biotechnológia-ipar*; stb.”

Az AkH.¹² 141. c) pontjába utolsó bekezdésként betoldottuk: „A szaknyelvben bizonyos esetekben nem kifogásolható (az értelem pontos tükröztetése érdekében) a nagyköötőjel használata sem.”

Az AkH.¹² 181. pontjába utolsó bekezdésként betoldottuk: „Ha egy eredetileg kötőjellel kapcsolt, földrajzi köznévi utótagot tartalmazó földrajzi név közterület nevébe kerül, a kötőjeles írásmódot – a helységgrésznevek gyakori párhuzamossága miatt – egybeírás váltja fel, például: *Csörsz-árok – Csörszárok utca, Ferenc-hegy – Ferenchegyi út*.” [Ez a szabály a szaknyelvi szabályozásba, illetve a szabályzati példaanyagba már korábban bekerült.]

Az AkH.¹¹ 190. pontját a következőkkel egészítettük ki: „A pályaudvarok, megállóhelyek, repülőterek, mozik, **szállodák**, vendéglők, eszpresszók, üzletek, fürdők, temetők, **lakóparkok és a nem önálló intézményt alkotó termék** stb. megnevezésében a tulajdonnévi értékű tagot (tagokat) nagy kezdőbetűvel írjuk, az értelmezésre szolgáló köznévi tagot (tagokat) pedig kisbetűvel kezdve különírjuk, például: *Keleti pályaudvar, Katonatelep vasúti megállóhely, Corvin mozi, Vadszőlő szálloda, Kis Rabló étterem, Apacuka internetkávézó, Vén Diák eszpresszó, Kaiser's supermarket, Korona cipőbolt, Lukács fürdő, Kerepesi temető, Sasadliget lakópark, Kossuth rádió, Gombocz Zoltán terem (tanterem neve), Nádor terem (a Vakok Állami Intézetének hangversenyterme)*. – Az intézménynévszerű megjelölések értelmezésére szolgáló köznévi tag(ok) elhagyható(k), például: a *Keletiből indul*, a *Lukácsba jár úszni*, a *Kis Rablóban vacsoráztak*, a *Kossuthon hallottam*. [...] A mozik, vendéglők, eszpresszók, üzletek, fürdők, temetők, lakóparkok, szállodák, panziók, termék stb. neve lehet intézménynév is, például: *Corvin Budapest Filmpalota, Vadszőlő Szálloda, Sport- és Rendezvényközpont, Rózsakert Bevásárlóközpont, Szt. Lukács Gyógyfürdő és Uszoda, Fiumei Úti Nemzeti Sírkert, Erzsébet Szálloda, Platán Panzió, Klaszikus Rádió, Csontváry Terem, Derkovits Terem*. [Vö. 187.]”

A 214. pontnak új a 3. bekezdése: „Az idegen nevek névkiegészítőjét (*bin, d', de, ten, van, von* stb.) nagy kezdőbetűvel írjuk, ha a családnév címszóként szerepel, illetve kiemelten, szöveg élén áll (címben, aláírásban), például: *De Gaulle, Van Dyck* (flamand festő),

Von Dyck (német matematikus). A teljes névben azonban általában a kis kezdőbetűs írás a helyes, például: *Charles de Gaulle, Sir Anthonis van Dyck, Walther von Dyck.*”

Új a 217. pont d) része: „Ha az idegen írásmód szerint írt közszo végén hangérték nélküli (ún. néma) betű van, vagy ha az utolsó kiejtett hangot betűknek bonyolult, írásrendszerünkben szokatlan együttese jelöli, akkor az összetételi utótagot mindig kötőjellel kapcsoljuk az előtaghoz, például: *couchette-rendelés, lime-likőr, ragtime-koncert.* Tulajdonnévi előtagú összetételek esetén mindig a tulajdonneves összetételek általános szabálya szerint járunk el: *Baudelaire-vers, Loire-part, Shakespeare-dráma.*”

Új szabálypontok. „140. Két kötőjelet használunk azokban a többszörös összetételekben, amelyeknek előtagja is kötőjellel kapcsolt összetétel (tulajdonnévi vagy betűszós előtag, illetőleg három mássalhangzó találkozása miatt), például: *C-vitamin-adagolás, Kossuth-nóta-ének-lés, Nobel-díj-átadás, sakk-készlet-gyűjtemény, tarokk-kártya-játékos, tb-járulék-csökkentés.*”

„A tárgynevek. 171. A tárgynevek közé tartoznak a nemzeti ereklyék, a járművek, a fegyverek, a hangszerek, a híres drágakövek stb. nevei. Jellemzőjük a nagy kezdőbetűs írás. Nemzeti ereklyék neve: *Szent Jobb, Szent Korona* stb. Hajónevek: *Kisfaludy Sándor, Titanic, Santa Maria* stb. Régi mozdonynevek: *Nádor, Deáki* stb. Űrjárművek neve: *Apollo, Luna, Szaljut* stb. Fegyvernevek: *Durandal* (Roland kardja), *Excalibur* (Artúr kardja), *Baba, Kövér Berta* (ágyú) stb. Hangszernevek: *Lady Blunt* (egy Stradivari-hegedű), *Ignác* (a székesfehérvári bazilika harangja) stb. Gyémántnevek: *Kohinoor, Rózsaszín Párduc* stb.”

„185. Ha egy csillagászati név utolsó tagja köznév (*felhő, köd, üstökös* stb.), kötőjellel kapcsoljuk az előtaghoz, például: *Magellán-felhő, Androméda-köd, Jászol-köd, Orion-köd, Rák-köd, Hale-Bopp-üstökös, Kopernikusz-kráter.* A melléknévképzős származékokban megőrződik a nagy kezdőbetű, például: *Androméda-ködbeli.*”

Új az írásjelek rendszerével és formai sajátosságaival foglalkozó pont is (240.).

7. A helyesírás hagyományos rendszerét érintő változások. Ilyen a 93. [az AkH.¹¹-ben 94.] szabály, amelynek az első része így hangzik: „A toldalékolás következtében egymás mellé kerülő három azonos mássalhangzót jelölő betűt kettőzöttre egyszerűsítjük, például: *orra* (= *orr + ra*) [...]”. A szabály második része azonban változott, az új rész így hangzik: „A szabály nem érvényesíthető a tulajdonnevekre [a 11. kiadásban magyar családnevek szerepeltek csak!] (**még akkor sem, ha kisbetűs elemükről van szó**) [...]: *Hermann-nál, Széll-lel, Tarr-ról, Wittmann-né; Bernadett-től, Mariann-nal; Bonn-nal, Bükk-kel, Tallinn-nak; Elzett-tel, Knorr-ral; Blikk-kel, Szerelmes szonett-tel* [...]”. [A tulajdonnevek toldalékolásakor tehát egységesen nem érvényesül az egyszerűsítés, a korábban az egyszerűsítés alá tartozó magyar utónevek körében (pl. *Bernadettől* → *Bernadett-től*), illetve a korábban nem szabályozott esetekben sem (pl. *Blikk-kel, Szerelmes szonett-tel*)].

Ezután a *-fajta, -féle, -nemű, -rét, -rétű, -szerű* szavakat nem képzőszerű utótagnak, hanem utótagnak, azaz összetételi tagnak tekintjük. A 132. szabálypont kimondja, hogy „A *-fajta, -féle, -nemű, -rét, -rétű, -szerű* stb. utótagot a közszókkal egybeírjuk, például: *másfajta, tízfélé* (de: *10-félé*), *többféle, egynemű, negyedré, sokrétű, gipszszerű, nagyszerű.*” – Ebből az következik, hogy ha a *-szerű* utótag sz végű szóhoz járul, nem egyszerűsítjük a kétjegyű betűket.

A szótár változásai

A szabályzathoz csatlakozó szótár jelentősen megújult, a 11. kiadás legutóbbi, tizenkettedik lenyomatához képest mintegy 8000 szóval gyarapodott. Új szavak, kifejezések kerültek a szótárba, s régi, elavult alakok elhagyása is szükségessé vált (például: *agárkutya*, *átíró könyvelés*, *bilgeri*, *csillagláb*). A szótári rész kiegészült a határon túli magyar földrajzi nevek, intézmények, valamint a jellegzetes határon túli magyar szavak felvételével, ami szintén régi adóssága volt a szabályzatnak, hiszen a szabályzat szándéka szerint nem Magyarország, hanem valamennyi magyar nyelvhasználónak szól.

A szerkesztők ügyeltek arra, hogy a helyesírás egységét szem előtt tartva, figyelembe vegyék a szakmai helyesírások írásmódját is (ezt megkönnyítette, hogy a szakmai helyesírások megalkotásában a Magyar Nyelvi Bizottság is közreműködött). A szabályzat gondozói egyeztették a nyelvészet és más szaktudományok szempontjait, tiszteletben tartották az akadémiai szinten kidolgozott és jóváhagyott szakmai szabályzatokat és szójegyzékeket.

Bizonyos esetekben különféle okokból sor került egyes szavak írásának megváltoztatására. Néhány jellemző ok:

- a szó ejtésének megváltozása (például: *árboc* > *árbóc*, *bedekker* > *bédekker*, *biennale* > *biennálé*, *bura* > *búra*, *immúnis* > *immunis*, *reverzibilis* > *reverzibilis*, *rühvel* > *rühvel* v. *rühhel*, *samanizmus* > *sámánizmus*, *sarlatanizmus* > *sarlatánizmus*, *satanizmus* > *sátánizmus*);
- az egybeírást a jelentésváltozás indokolja [például: *nagyra törő* > *nagyratörő* (= nagy-ravagyó), *tenyérbe mászó* > *tenyérbemászó* (= *piasz*, *ellenszenves*)];
- a szaknyelvben másként írják a szót, például: *első fokú ítélet* > *elsőfokú ítélet*, *fekete doboz* > *feketedoboz* (pl. repülőgépen), *házinyúl* > *házi nyúl*, *paraolimpia* > *paralimpia*, *szabad vers* > *szabadvers*, *vegyes úszás* > *vegyesúszás* (sportág);
- a szó írása nem felel meg a (korábban már rögzített) szabályoknak (például: *élethalálharc* > *élet-halál harc*, *napéjegyenlőség* > *nap-éj egyenlőség*, *örökkön-örökké* > *örökön-örökké*, *sete-suta* > *setesuta*, *szaltó mortále* > *salto mortale*);
- szabály megváltozása, például: *ésszerű* > *észszerű*, *penésszerű* > *penészszerű*, *viasszerű* > *viaszszerű*; *Bernadettel* > *Bernadett-tel*, *Ivettel* > *Ivett-tel*, *Mariannal* > *Mariann-nal*; *május 1-jén* > *május 1-jén* v. *1-én*; *3:0-s győzelem* > *3:0-s* v. *3-0-s győzelem*);
- idegenből átvett szavak esetében olykor a magyaros vagy az idegen és a magyaros írásmód is elfogadható: *metropolis* > *metropolisz*, *e-mail* > *e-mail* v. *ímél*, *pacemaker* > *pacemaker* v. *pészméker*, *spray* > *spray* v. *spré* v. *szpré*.

A megváltozott helyesírású szavak jegyzéke

AkH.¹¹

advent

alkotó munka

alsó fokú

árboc

AkH.¹²

advent v. ádvnt

alkotómunka; *de*: újat alkotó munka

alsófokú

árbóc

bedekker	bédekker
Bernadett, Bernadettel, Bernadettól	Bernadett, Bernadett-tel, Bernadett-től
biennálé	biennálé
B. ú. é. k. = Boldog új évet kíván	BÚÉK = boldog új évet kíván v. kívánok v. kívánunk
bura; lámpabura	búra; lámpabúra
céh, céhvel	céh, céhvel v. céhkel
célratörés	célra törés
cigány gyerek; <i>de</i> : ... még ha cigánygyerekek potyognak is az égből (<i>átvitt értelemben</i>)	cigány gyerek; még ha cigány gyerekek potyognak is az égből
Cirill, Cirillel	Cirill, Cirill-lel
Constanța, constanțai	Constanța l. Konstanca
copfstílus	copf stílus
cserbenhagy	cserben hagy
csodaszép	csoda szép
disztinkció	disztinkció v. distinkció
düh, dühvel	düh, dühvel v. dühkel
dzsessz	dzsessz v. jazz
elektroencefalogram	elektroencefalogram
élethalálharc	élet-halál harc
előre gyártott elemek	előregyártott elemek
első fokú ítélet	elsőfokú ítélet
e-mail	e-mail v. ímél
e-mail cím	e-mail-cím v. ímélcím
e-mail kapcsolat	e-mail-kapcsolat v. ímélkapcsolat
eszencia (= <i>sűrített ízesítő</i>); <i>de</i> : esszencia (= <i>a lényege valaminek</i>)	esszencia (= <i>sűrítmény; lényeg</i>)
észre térítés	észretérítés
ésszerű	ésszerű
ésszerűsít	ésszerűsít
éti csiga	éticsiga
fantáziál	fantáziál
fejbelövés	fejbe lövés
fejbantartás	fejben tartás
fejbeütés	fejbe ütés
fekete doboz (<i>repülőgépen</i>)	feketedoboz (<i>pl. repülőgépen</i>)
fekvő beteg	fekvőbeteg (= <i>kórházban kezelt beteg</i>)

Forma–1	Forma–1 v. Formula–1
frizsider	fridzsider
Golf-áram, golf-árambeli	Golf-áram, Golf-árambeli
görög katolikus	göröghatolikus
gúzsba kötés	gúzsba kötés
gyengén látó	gyengénlátó (<i>fn.</i>)
hájás tészta	hájastészta
harcba vetés	harcba vetés
házinyúl	házi nyúl
himnusszerű	himnusszerű
hozsanna	hozsanna v. hozsánna
immúnis	immunis
intellektuel	intellektuel v. entellektüel
Internet (<i>intézmény</i>); de: internet (<i>távközlési rendszer</i>)	internet
irreverzibilis	irreverzibilis
Ivett, Ivettel, Ivettől	Ivett, Ivett-tel, Ivett-től
járó beteg	járóbeteg (= <i>ambulánsan kezelt beteg</i>)
javító érettségi	javítóérettségi
juh, juhval	juh, juhval v. juhhal
Kamill, Kamillal	Kamill, Kamill-lal
Kaszás-csillag	Kaszáscsillag
kemény tojás	keménytojás (= <i>főtt</i>)
keréketörés	kerékbe törés
keresztes pók	keresztespók
kezelésbe vétel	kezelésbe vétel
kisalakú	kis alakú
kisméretű	kis méretű
köszönő viszony	köszönőviszony
lágý tojás	lágýtojás
légiforgalmi társaság	légi forgalmi társaság
magasrendű	magas rendű
május; május elseje v. 1-je; május elseji v. elsejei v. 1-ji v. 1-jei, május elsején v. 1-jén	május; május elseje v. 1. v. 1-je; május elseji v. elsejei v. 1-i v. 1-ji v. 1-jei, május elsején v. 1-én v. 1-jén
Mariann, Mariannak, Mariannal, Mariannál	Mariann, Mariann-nak, Mariann-nal, Mariann-nál
másodiki v. 2-i	másodiki v. 2-i v. másodikai v. 2-ai

méh, méhvel	méh, méhvé v. méhhé, méhvel v. méhhel
mésszerű	mészszzerű
metropolis	metropolisz
nagyfokú	nagy fokú
Nagymedve (<i>csillagkép</i>)	Nagy Medve (<i>csillagkép</i>)
nagyméretű	nagy méretű
nagyra törő	nagyratörő (= <i>nagyravágó</i>)
napéjegyenlőség	nap-éj egyenlőség
nemzetiszínű	nemzeti színű
nullás; három nullás v. 3:0-s győzelem	nullás; három nullás v. 3:0-s v. 3-0-s győzelem
nüansz, nüansza, nüánsszal	nüansz, nüansza, nüansszal
nyakoncsapás	nyakon csapás
nyakoncsípés	nyakon csípés
nyakonvágás	nyakon vágás
nyitva tartás	nyitvatartás (= <i>üzemidő</i>)
okarína	okarina
on-line	online
osztályozó értekezlet	osztályozóértekezlet
Otília	Otília és Ottilia
örökkön-örökké	örökkön örökké
pacemaker	pacemaker v. pészmekeer
paralel v. parallel	paralel
paraolimpia	paralimpia
partraszállás	partra szállás; <i>de</i> : a normandiai partraszállás (<i>hadművelet</i>)
penésszerű	penésszerű
PIN kód	PIN-kód
piranha	piranha v. pirája
pornó film	pornófilm
programozó matematikus	programozómatematikus
rali; Párizs–Dakar-rali	rali; Párizs–Dakar rali
recés gyomor	recésgyomor
revás	revans
reverzibilis	reverzibilis
rubeóla	rubeola
rüh, rühvel	rüh, rühvel v. rühhel
samanizmus	sámánizmus

sarlatanizmus	sarlatánizmus
satanizmus	sátánizmus
savanyútojás-leves	savanyú tojásleves
sete-suta	setesuta
síkraszáll	síkra száll
sorbaállás	sorba állás
sóskifli	sós kifli
sósperec	sós perec
spartakiád	spartakiád v. szpartakiád
spray, spray-je v. spraye, spray-vel v. sprayjel	spray v. spré v. szpré, spray-je v. spréje v. szpréje, spray-vel v. sprével v. szprével
standard	standard v. sztenderd
státus	státus v. státusz; <i>de</i> : status quo
státusszimbólum	státusszimbólum v. státuszsimbólum
svábbál	sváb bál
szabad kereskedelem	szabadkereskedelem
szabad piac	szabadpiac
szabad piaci	szabadpiaci
szabad strand	szabadstrand (= <i>nem fizetős, fürdésre kijelölt hely</i>)
szabad vers	szabadvers
szabad vezeték	szabadvezeték (<i>vezetéktípus</i>)
szakkör; kémia szakkör	szakkör; kémiaszakkör
szaltó mortále	szaltó, szaltója; <i>de</i> : salto mortale
számon kér	számonkér
számon tart	számontart
száraz borsó	szárazborsó
szárazbab-főzelék	szárazbabfőzelék
Szent (<i>állandó jelzőként</i>): aquinói v. Aquinói Szent Tamás, assisi v. Assisi Szent Ferenc, páduai v. Páduai Szent Antal, szalézi v. Szalézi Szent Ferenc	Szent (<i>állandó jelzőként</i>): Aquinói Szent Tamás, Assisi Szent Ferenc, Páduai Szent Antal, Szalézi Szent Ferenc
szóvégi	szó végi
szt. = szent	Szt. = Szent
sztyep v. sztyepp	sztyepp v. sztyeppe
taj-szám	tajszám
talián	talján
teljes körűen	teljeskörűen (<i>hsz.</i>)

tenyérbe mászó	tenyérbemászó (= <i>pimasz, ellenszenves</i>)
tervbevétel	tervbe vétel
tovább tanul; <i>de</i> : továbbtanulás	továbbtanul; továbbtanul érettségi után; <i>de</i> : tovább tanul este, mint ahogy tervezte
útbaigazít	útba igazít
vállalkozó szellem	vállalkozószellem
valószínűség-számítás	valószínűségszámítás
véghezvisz	véghez visz
vegyes úszás	vegyesúszás (<i>sportág</i>)
vendéglátó-ipari	vendéglátóipari
viasszerű	viaszszerű
Vietnam	Vietnám
vizbefúlás	vízbe fúlás
zártkörű	zárt körű
Zsanett, Zsanettel v. Zsanettel	Zsanett, Zsanett-tal v. Zsanett-tel
zsoldoshadsereg (= <i>zsoldosokból álló hadsereg</i>); <i>de</i> : zsoldos hadsereg (= <i>fizetett hadsereg</i>)	zsoldoshadsereg

Tökéletes szabályzat természetesen nincsen. Vannak olyan kérdések, amelyekkel a jövőben foglalkozni kell, s a bizottságban is voltak olykor nagy viták egyes szavak írásával kapcsolatban, annak ellenére, hogy állandóan néztük a gyakorisági mutatókat, s döntéseinket teszteltük a hallgatókkal is.

Ha a szabályzat használója a gondos munka ellenére talál hibát a szabályzatban, vagy úgy érzi, hogy szükség lenne más szavak felvételére is, várjuk az észrevételeket, melyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a következő lenyomatok még jobbak lehessenek.

A szabályzat és az iskola

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma és az Oktatási Hivatal tájékoztatása szerint annak ellenére, hogy a 12. kiadás változásai alapvetően nem befolyásolják a Nemzeti alaptantervben és a kiadott kerettantervekben, vizsgakövetelményekben rögzített tartalmakat, ezeket részleteiben az új szabályzatban megfogalmazott elvek szerint indokolt tanítani már 2015. szeptember 1-től kezdve. A 12. kiadás változásait a szabályok alkalmazása és az egyes szavak és szókapcsolatok írása szintjén azonban csak fokozatosan szabad és lehet számonkérni. Az érettségi vizsgadolgoktatokban a 2016/2017-es tanév tavaszi vizsgaidőszakáig a 11. és a 12. kiadás szerinti helyesírást is el kell fogadni. Középszintű vagy az alatti értékeléskor 3 év a türelmi idő.

SZAKIRODALOM

AkÉvk. = *A' Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei*. I–VII. k.: 1831–1846; VIII–XVII. k.: *A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei*. 1850–1891.

Szemere Gyula 1974. *Az akadémiai helyesírás története* (1832–1954).

AkH.¹¹ 1984. = *A magyar helyesírás szabályai* 11. kiadása. Akadémiai Kiadó, Budapest.

AkH.¹² 2015. = *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadása. Akadémiai Kiadó, Budapest.

MIT KUTATUNK?

Nyelvileg igényes szövegek rövid határidőn belül!

www.e-nyelv.hu

Inter **K**ultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Nonprofit Kft.

iroda@e-nyelv.hu, 06-30/318-9666

nyelvi lektorálás – szakértői vélemény – korrektúra – tréning – beszédírás – fordítás

Nagy **IKU**-hányadosú szövegek?

Igen, léteznek!

Inter **K**ultúra-, Nyelv- és Médiakutató
Központ Nonprofit Kft.

iroda@e-nyelv.hu, 06-30/318-9666

nyelvi lektorálás – szakértői vélemény – korrektúra – tréning – beszédírás – fordítás

Szerzőink:

Ando Krisztina – újságíró, Új Nő, Dunaszerdahely

Balázs Géza – nyelvész, néprajzkutató, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE, a PKE professzora, az MNYKNT elnöke, Budapest

Blankó Miklós – egyetemi hallgató (ELTE)

Csete Soma – egyetemi hallgató (ELTE)

Dupka György – író, költő, helytörténész, szerkesztő, kultúrpolitikus, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet igazgatója, az MNYKNT elnökségi tanácsadó testületének tagja, Ungvár

Feledy Durica Katarina – az Index, az Elle magazin és az Új Nő újságírója, Budapest, Dunaszerdahely

H. Tóth István – alkalmazott nyelvész, a nyelvtudomány kandidátusa, főiskolai oktató (Apor Vilmos Katolikus Főiskola), Vác

Keszer Borbála – nyelvész, professor emeritus, ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék

Kovács László – ny. gimnáziumigazgató, Somorja

Kiss Róbert Richard – Prima Primissima-díjas, Pulitzer-emlékdíjas, Pro Europa-díjas újságíró, nyelvész, kommunikációs szakember

Láng Gusztáv – ny. főiskolai tanár, Szombathely, Táplánszentkereszt

Ludányi András – szociológus, egyetemi tanár, az MNYKNT elnökségi tanácsadó testületének tagja, Ohio, Budapest

Magyari Sára – nyelvész, egyetemi adjunktus (Partiumi Keresztény Egyetem), Nagyvárad

Málnási Ferenc – ny. magyartanár, kandidátus, Kolozsvár

Máté László – ny. kulturális diplomata, Kassa

Mészáros Márton – egyetemi hallgató, a PBŰ (Pesti Bölcsész Újság) szerkesztője, Budapest

Minya Károly – nyelvész, főiskolai tanár, Nyíregyházi Egyetem

Misad Katalin – nyelvész, Komensky Egyetem tanára, Pozsony

Molnár Miklós – író, műfordító, publicista, Sopron

Molnár Pál – újságíró, rádiós szerkesztő, a prësház.eu honlap szerkesztője, Budapest

Moritz László – újságíró, az MNYKNT alelnöke, Stockholm, Budapest

Pomogáts Béla – irodalomtörténész, az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos tanácsadója, az AK-MNYKNT és a Magyar Írószövetség volt elnöke, az MNYKNT tiszteletbeli elnöke, Budapest

Pomozi Péter – nyelvész, egyetemi docens, ELTE, Budapest

Pusztay János – Prima Primissima-díjas nyelvész, egyetemi tanár, Konstantín Egyetem, Genius Savariensis Szabadegyetem, az MNYKNT alelnöke, Nyitra, Szombathely, Horvátország

Szíki Károly – színművész, Eger

NYELVSTRATÉGIA

BALÁZS GÉZA:	<i>A magyar nyelvstratégia előző 20 és következő 20 éve</i>
MAGYARI SÁRA:	<i>Nyelvmentor program a Partiumban és a Bánságban</i>
MINYA KÁROLY:	<i>A grammatika szexi</i>
BALÁZS GÉZA:	<i>Trianon és a magyar nyelv</i>
MORITZ LÁSZLÓ:	<i>A homogenizáció cunamija itt és ott [...]</i>

‘56

ANTAL-LUNDSTRÖM ILONA:	<i>Októberi csillaghullás</i>
DUPKA GYÖRGY:	<i>‘56 Kárpátalján</i>
LUDÁNYI ANDRÁS:	<i>Régi amerikások, dípik, ötvenhatosok [...]</i>
Balázs Géza:	<i>Ötvenhat a magyar nyelvben</i>

ÉRTÉKŐRZÉS

H. TÓTH ISTVÁN:	<i>Megbűnhötte már e nép...</i>
POMOGÁTS BÉLA:	<i>A helikonisták (Erdélyi Helikon) és az „erdélyi gondolat”</i>
BALÁZS GÉZA:	<i>Ott látok egy aranyágot</i>
KOVÁCS LÁSZLÓ:	<i>A pincétől az elmúlásig [...]</i>
MOLNÁR MIKLÓS:	<i>Az anyanyelv édes hangjai</i>
KISS RÓBERT RICHARD:	<i>Vérszívók és piócák</i>

NYELVŐRZÉS

LÁNG GUSZTÁV:	<i>Nyelvi Trianon</i>
PUSZTAY JÁNOS:	<i>Fenyeget a kétfélnyelvűség a külhonban</i>
FELEDY DURICA KATARINA:	<i>Magyar a magyartól miben különbözik?</i>
ANDÓ KRISZTINA:	<i>A bumeráng visszaüt</i>
VELKI MAGDOLNA:	<i>Mondattani ismeretek tanítása az Olvasófüzetek sorozatban</i>
MÁLNÁSI FERENC:	<i>12 erdélyi nyelvész, irodalmár Apáczai Csere János nyomában</i>
LUDÁNYI ANDRÁS:	<i>Lopakodó nyelvrontás</i>

TÁRSALGÓ

MOLNÁR PÁL:	<i>Szerb Antal Utas-regénye kaliforniai holdfényben</i>
MÉSZÁROS MÁRTON:	<i>Nádasdy Borbála – Erős páncél a nyelv</i>
BALÁZS GÉZA:	<i>Kicservenülve – Beszélgetés Tözsér Árpáddal</i>
MÉSZÁROS MÁRTON:	<i>[...] Beszélgetés Nemere Istvánnal</i>

KÖSZÖNTŐ

POMOGÁTS – MAGYARI – POMOZI – BALÁZS:	<i>Péntek János 75</i>
BLANKÓ MIKLÓS:	<i>Az MNyKNT kitüntettettjei (2016, 2017)</i>

IN MEMORIAM

MAGYARI SÁRA:	<i>Murvai Olgára emlékezzünk</i>
MÁTÉ LÁSZLÓ:	<i>Dobos László intése</i>
MORITZ LÁSZLÓ:	<i>[...] Rajhona Ádám</i>

SZEMLE

CSETE SOMA:	<i>[...] Paul Scheffer – Érkezési oldal – Európa és a bevándorlók</i>
MÁLNÁSI FERENC:	<i>[...]Poszler György: Az erdélyi magyarság száz évéről</i>
SZÍKI KÁROLY:	<i>[...] Gál Sándor legújabb verseskötetéről</i>
POMOGÁTS BÉLA:	<i>Bánffy Miklós búcsúja a Monarchiától</i>
BALÁZS GÉZA:	<i>[...] Hódi Éva és Hódi Sándor könyvei</i>
MINYA KÁROLY:	<i>Szerethető (nyelv)tudomány – a divatoktól az év szaváig</i>
MINYA KÁROLY:	<i>Csirkulációs lájbi</i>

DOKUMENTUMOK

BALÁZS GÉZA:	<i>Az év szavai 2010–2015</i>
KESZLER BORBÁLA:	<i>A helyesírási szabályzat 12. kiadásáról</i>